

SŁOWNIK STAROPOLSKI
SUPLEMENT cz. II

PRACOWNIA JĘZYKA STAROPOLSKIEGO
KRAKÓW, AL. MICKIEWICZA 31

KONSULTANCI NAUKOWI

KRZYSZTOF PAWŁOWSKI – łacina
ANNA ZAJCHOWSKA-BOŁTROMIUK – paleografia

P O L S K A   A K A D E M I A   N A U K
I N S T Y T U T   J Ę Z Y K A   P O L S K I E G O

SŁOWNIK STAROPOLSKI

SUPLEMENT cz. II

pod redakcją

EWY DEPTUCHOWEJ

opracowali

EWA DEPTUCHOWA, MARIUSZ FRODYMA,
KATARZYNA JASIŃSKA-RÓŻYCKA, MAGDALENA KLAPPER,
DOROTA KOŁODZIEJ, MARIUSZ LEŃCZUK,
LUDWIKA SZELACHOWSKA-WINIARZOWA,
MACIEJ EDER, TOMASZ KOŁOWCA, WACŁAW TWARDZIK,
ZOFIA WANICOWA, ZOFIA WÓJCIKOWA, FELICJA WYSOCKA

KRAKÓW 2025

Redakcja i korekta
Kinga Dolczewska

Skład, łamanie, druk i oprawa
Argrafpol sp. z o.o.
ul. Żmudzka 21, 51-354 Wrocław
www.argrapol.pl

Publikacja sfinansowana ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach zadania:
*Archiwum polszczyzny – opracowanie i publikacja kolejnych tomów leksykonów stanowiących bazę materiałową
do badań nad polszczyzną dawną i współczesną w jej wielorakich odmianach*

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Minister Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025

ISBN 978-83-68198-06-5

WSTĘP

I. Uwagi ogólne

W 2002 r. został wydany ostatni (76) zeszyt *Słownika staropolskiego*¹. W Pracowni nadal trwały prace badawcze nad „nowymi” materiałami pochodzącymi ze średniowiecznych zabytków. Prowadzono eksцерpcje z nowo wydanych źródeł, korygowano dostrzeżone błędy (najczęściej poprawki dotyczyły zmiany wyrazów hasłowych, co dokonywało się niejednokrotnie wskutek nowego odczytania rękopisów), opracowywano gromadzone na kartkach ekscerpcyjnych słownictwo. Efektem tych prac było wydanie w 2014 r. części I Suplementu do Sstp², w której przedstawiono wyrazy niemające poświadczeń w Sstp, tzw. *verba absentia*. Skupiliśmy się zatem wyłącznie na hasłach, które nie zostały odnotowane w Sstp³. S I, podobnie jak Sstp, obejmuje słownictwo czasów najstarszych aż do ok. 1500 r. Pochodzi ono z nowych (tzn. nieznanych w czasie, kiedy przystępowano do ekscerpacji materiałów dla Sstp) rękopisów i wydań tekstów, które uzupełniły dotychczasowy kanon źródeł. Znajdziemy w nim też słownictwo ze znanych wcześniej źródeł, lecz albo niewyekscerpowanych w pełni, albo błędnie odczytanych.

Już wtedy zapowiadaliśmy przygotowanie cz. II Suplementu do Sstp⁴. Zakładaliśmy, że na siatkę hasel S II złożą się hasła już występujące w Sstp i S I, ale posiadające nowe poświadczenia. Mieliśmy przekonanie, że stale rozrastający się kartkowy Aneks zawierający uzupełnienia do Sstp, będący wynikiem ekscerpacji słownictwa z nieprzerwanie wydawanych źródeł i opracowań, powinien zostać wykorzystany w kolejnych uzupełnieniach do Sstp.

Aneks kartkowy do Sstp zawiera dwojakiego rodzaju materiał, mianowicie taki, który nie wszedł do *Słownika staropolskiego*, gdyż znalazł się w zbiorach Pracowni już po wydaniu zeszytów na dane litery⁵, oraz taki, który wyekscerpowano po zakończeniu wydawania Sstp. Aneks ten zresztą jest stale uzupełniany w ramach bieżącej doraźnej kwerendy, którą objęte są wydawnictwa źródłowe oraz teksty rękopiśmienne przechowywane w archiwach i bibliotekach. Zawarty w Aneksie materiał podzieliliśmy na dwa zbiory. Podział ten znalazł odzwierciedlenie w opracowanych dwóch częściach suplementu. Pierwsza część (S I) zawiera hasła niepoświadczone w Sstp, natomiast część druga obejmuje wybrane poświadczenia dla hasel, które już występują w Sstp i S I, ale w S II znajdują się w wyborze dokonany według ustalonych i przyjętych kryteriów. Zgodnie z nimi są to wszystkie dostępne poświadczenia hasel starsze od XV-wiecznych oraz przykłady z XV w. starsze od cytowanych w Sstp i S I. Uwzględnione

¹ *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. I–XI, Kraków 1953–2002 (dalej: Sstp).

² *Słownik staropolski. Suplement cz. I (verba absentia)*, red. E. Deptuchowa, Kraków 2014 (dalej: S I).

³ Por. S I Wstęp, s. VI–VIII.

⁴ Dalej: S II.

⁵ Do tomu VI Sstp (1973) włącznie, gdy po wydaniu odpowiedniego zeszytu na daną literę zauważono, że jakieś hasła, które winny być opracowane wcześniej, nie zostały uwzględnione przez redaktorów, były one dołączane na końcu kolejnych publikowanych tomów. Potem tej praktyki zaniechano, żeby nie opóźniać wydawania zeszytów na kolejne litery, zakładając opracowanie i wydanie dodatków do Sstp po jego ukończeniu.

VI

zostały poświadczenia nowych wariantów fonetycznych, nowych znaczeń, nowych form gramatycznych (wybiórczo⁶), nowych funkcji składniowych oraz nowych połączeń wyrazowych.

W trakcie wybierania i opracowywania materiału do S II okazało się, że w kartkowym Aneksie do Sstp znajdują się poświadczenia haseł, których nie odnotowano ani w Sstp, ani w S I. Uznaliśmy za konieczne dołączyć je do tego wydawnictwa w osobnej części, zatytułowanej *Dodatkowo opracowane hasła*⁷.

II. Zasady redakcyjne

Dla zaznaczenia integralności S II z Sstp i S I przyjęliśmy podstawowe zasady opracowania haseł takie jak w Sstp z uwzględnieniem innowacji wprowadzonych w S I⁸. Postanowiliśmy zachować taki sam format, tzn. z podziałem na 2 szpalty i numeracją wierszy podaną między szpaltami.

I w tym wypadku zadanie redaktorów polegało na ustaleniu postaci hasła, określeniu formy gramatycznej oraz opisie znaczenia dla danego cytatu, przy czym analiza kontekstu prowadziła w pierwszej kolejności do stwierdzenia, czy dane hasło jest już udokumentowane w Sstp lub w S I. Trzeba było zatem ustalić, czy dany cytat poświadcza nowe w stosunku do stwierdzonych w Sstp i S I hasło, czy też wchodzi w zakres znaczeń takich haseł, które występują już w Sstp i S I. Podstawowa trudność w ustalaniu znaczenia wynika z niewielkiej, zazwyczaj jednostkowej, liczby przykładów dla danego hasła. Są to na ogół wyrazy mało znane, najczęściej *hapax legomena*, często w ograniczonych kontekstach, co utrudniało ich objaśnianie.

Aby zachować integralność Sstp i jego suplementów, musieliśmy zmodyfikować nieco system odsyłaczy (*Cf.*, *cf.*) w tych dodatkowych częściach, tj. w S II i Dod. Typy odsyłaczy i zasady ich umieszczania nie ulegają zmianie. Główne innowacje sprowadzają się do następujących rozwiązań:

1. Jeżeli odsyłacz odnosi się do hasła podstawowego w tej samej części, np. w S II lub Dod., nie podajemy o tym informacji po odsyłaczu, por. np. **Anjelski** *cf.* **Anielski**, **Biały** *cf.* **Mak**, **Karbusz** *cf.* **Arbuz**.
2. Jeżeli odsyłacz w S II odnosi się do hasła podstawowego odnotowanego w innej części, np. w Sstp, S I czy Dod., podajemy o tym informację po odsyłaczu, por. np. **Modrzewowy** *cf.* **Modrzewiowy** (Sstp), *Cf.* **Łoboda** (Sstp), **Ucierpieć** *cf.* **Nieucierpiący** (Dod.).
3. Jeżeli odsyłacz w Dod. odnosi się do hasła podstawowego odnotowanego w innej części, podajemy o tym informację po odsyłaczu, por. np. ~ *Cf.* **Kopytnik** (Sstp), ~ *Cf.* **Latorośl** (S II), **Prawe** *cf.* **Prawie** (S II), **Zasłonnice** *cf.* **Zasłona** (S II).

III. Informacje o uzupełnieniach do *Opisu źródeł Sstp*

W roku 2005 ukazał się, opracowany przez zespół Pracowni, *Opis źródeł Słownika staropolskiego*⁹. OżSstp zawiera pełny alfabetyczny spis skrótów źródeł wykorzystanych w Sstp wraz z ich rozwiązaniami oraz informacjami o danych bibliograficznych wydań, proveniencji, miejscu przechowywania i ich sygnaturze, o autorach i pisarzach oraz datowaniu rękopisów, o rodzaju materiału językowego itd. W wydanym w 2014 r. S I zostało zamieszczone uzupełnienie do OżSstp, obejmujące wszystkie źródła

⁶ Pełny wykaz form zostanie zaprezentowany w BLŚP (por. dalej).

⁷ Dalej: Dod.

⁸ Zob. Sstp t. I, s. VII–XII oraz S I, s. VIII, IX.

⁹ *Opis źródeł Słownika staropolskiego* pod redakcją W. Twardzika, we współpracy z E. Deptuchową i L. Szelachowską-Winiarzową, opracowali E. Belcarzowa, E. Deptuchowa, M. Frodyma, K. Kalicka, M. Leńczuk, L. Szelachowska-Winiarzowa, Z. Wójcikowa, Kraków 2005 (dalej: OżSstp).

wykorzystane w tym suplemencie. Wydawany obecnie S II zawiera kolejne uzupełnienie do OżSstp, obejmujące te teksty, z których materiał wchodzi zarówno w zakres tego suplementu, jak i Dod. oraz BLŚP.

IV. Zakończenie

W S II, podobnie jak w Sstp i SI, artykuły hasłowe nie są sygnowane inicjałami imion i nazwisk, ponieważ jest on w pełnym tego słowa znaczeniu dziełem zbiorowym, zespołowym.

S II jest drugim suplementem do Sstp i zapewne ostatnim w takiej formie jego dopełnieniem. Nie dlatego, że zaniechano prac nad staropolskim słownictwem. Listy hasel, zarówno wchodzących do S I, jak i do S II, nie można uznać za zamkniętą, bowiem stale prowadzone są ekscerpcje źródeł, znajdowane jest nowe słownictwo, które jest gromadzone w kartotece Pracowni, czyli Aneksie. Jednak ten materiał znajdzie się już w Słowniku *Bazy leksykalnej średniowiecznej polszczyzny*¹⁰.

Słownik BLŚP jest jedną z aplikacji powstałych w prowadzonym w latach 2018–2024 w Pracowni projekcie grantowym¹¹, którego celem było opracowanie fleksji najstarszego okresu polszczyzny. Obecnie, już w ramach badań statutowych, jest on na bieżąco dopełniany. W naszym zamierzeniu słownik ten ma być zarówno kontynuacją Sstp, jak i nową formą prezentacji średniowiecznego słownictwa.

Elektroniczna forma opracowania pozwala na łatwość użytkowania słownika oraz charakteryzuje się większą przejrzystością i spójnością. W porównaniu z wersją drukowaną w wydaniu cyfrowym można zamieścić więcej informacji, przypisów, komentarzy czy notek bibliograficznych, podczas gdy forma słownika drukowanego nie pozwalała na dodawanie różnego rodzaju informacji, poza określonymi w założeniach i budowie opracowania, jaką jest tradycyjny słownik. Możliwość stosowania aktywnych odsyłaczy zapewnia szybką nawigację w obrębie zarówno samego hasła, jak i między hasłami. Należy też podkreślić pożytki z zastosowania tej formy opracowania dla redaktorów. Przede wszystkim podczas opracowywania artykułów hasłowych w Słowniku BLŚP możliwe jest gromadzenie i porównywanie dużej liczby danych w krótkim czasie. Istotną sprawą jest możliwość zdalnego oraz sprawnego prowadzenia prac redakcyjnych i korektorskich. Wreszcie trzeba podkreślić i to, że w miarę poszerzania badań nad słownictwem średniowiecznych zabytków nie będzie konieczne publikowanie kolejnych suplementów czy erraty.

Ewa Deptuchowa

¹⁰ blsp.ijppan.pl, dalej: BLŚP.

¹¹ Projekt „Baza leksykalna średniowiecznej polszczyzny (do 1500 roku). Fleksja” realizowany w latach 2018–2023 pod kierownictwem dr hab. E. Deptuchowej, prof. IJP PAN, finansowany ze środków Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki przyznanych na podstawie decyzji nr 0201/NPRH6/H11/85/2018.

Opis źródeł (uzupełnienie)¹²

CatCodJag I Sygnatury 8–331, opracowali Zofia Włodek, Jerzy Zathey, Marian Zwiercan, Wrocław 1980 (por. OżrSstp s. 36, *CatCodJag*). ~ W S II wykorzystano materiał z rkpsu nr 191 z ok. 1415 r. Zawiera on kazania i traktaty Stanisława ze Skarbimierza. Na końcu papierowego kodeksu dołączone są pergaminowe karty z wykazem królewskich wydatków z 1408 lub 1414 r., w których zapisano polskie glosy. Wydawcy *CatCodJag* I zamieszczają ich wybór na s. 248 bez podania łacińskiego kontekstu. W Pracowni ustalono datowanie XV *in*. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

CatCodJag X Sygnatury 1431–1500, opracowali Anna Kozłowska, Lucyna Nowak, Anna Sobańska, Ryszard Tatarzyński, Włodzimierz Zega, Marian Zwiercan, Kraków 2012. ~ W S II wykorzystano materiał z następujących rkpsów:

1. nr 1440 z ok. poł. XV w., papierowy, pisany wieloma rękami. Zawiera m.in. wypisy z mammo-trektu Marchesiniego, w których na k. 134v znajduje się kilka polskich wyrazów, wydrukowanych przez wydawców na s. 43. W Pracowni ustalono datowanie XV *med*.

2. nr 1446 z lat 1424 i wcześniejszych, papierowy, pisany wieloma rękami. Zawiera *Postyllę* Łukasza z Wielkiego Koźmina, w której zapisano incipit i tekst pieśni *Krystus zmartwychwstał jest* (wydrukowane na s. 81–82) oraz pseudoetymologię wyrazu *swadźba* (wydrukowaną na s. 76–77). W Pracowni ustalono datowanie 1424.

3. nr 1456 *cf. Dek* IV 1.

4. nr 1460 *cf. GlJag* poz. 3.

5. nr 1465 z 1452 r., papierowy, pisany najpewniej jedną ręką. Zawiera kazania *de tempore* Mikołaja z Błonia, w których zapisano polską glosę (*chathkosczy*), zamieszczoną przez wydawców na s. 191.

6. nr 1469 z ok. 1420 r., papierowy, pisany najpewniej jedną ręką. Zawiera m.in. *De passione Christi* Nicolausa Goltberga, w której zapisano kilka polskich wyrazów, drukowanych przez wydawców na s. 204. W Pracowni ustalono datowanie *ca* 1420.

7. nr 1486, z lat 1457 (I część) i 1448 (II część), papierowy, pisany kilkoma rękami. Zawiera m.in. *Postyllę* Mikołaja z Liry, w której zapisano dwie polskie glosy marginalne, wydrukowane przez wydawców na s. 284. W Pracowni ustalono datowanie XV *p. post*.

8. nr 1488 z 1416 r., papierowy, pisany najpewniej jedną ręką. Zawiera m.in. kazania Mikołaja Wiganda, w których zapisana jest polska glosa (*pomoczewny*), zamieszczona przez wydawców na s. 307.

9. nr 1489 *cf. GlJag* poz. 2.

10. nr 1492 z 2. poł. XV w., papierowy, pisany trzema rękami. Kodeks zawiera kilkanaście różnych tekstów, wśród których umieszczono szczątkowe fragmenty kart z niepełnymi modlitwami oraz niewielkim fragmentem pieśni po polsku. Materiał wydrukowany przez wydawców na s. 322–323. Ekscerpowano tylko te wyrazy, które zachowały się w całości. W Pracowni ustalono datowanie XV.

---

¹² Uzupełnienie zawiera wykaz źródeł, z których materiał został uwzględniony w S II i w Dod. oraz będzie wykorzystany w BLŚP.

11. nr 1494 z ok. 1440 r., papierowy, pisany wieloma rękami. Zawiera *Sermones* Hieronima z Pragi. W kazaniu o św. Jakubie zapisano dwie polskie glosy (*szpokoyna, proszcze*), które wydawcy zamieszczają na s. 342. W Pracowni ustalono datowanie *ca* 1440.

12. nr 1498 z 1379 r., pergaminowy, pisany dwiema rękami. Zawiera m.in. *Expositio Apocalypsis* Haima z Auxerre, w którym znajdowała się zagubiona obecnie dodatkowa karta z kilkoma polskimi wyrazami, które wydawcy zamieszczają na s. 354. W Pracowni ustalono datowanie XV.

CatCodJag XI Sygnatury 1501–1575, opracowali Anna Kozłowska, Lucyna Nowak, Anna Sobańska, Wojciech Świeboda, Ryszard Tatarzyński, Włodzimierz Zega, Kraków 2016. ~ W S II wykorzystano materiał z następujących rkpsów:

1. nr 1508 *cf. GlKazB* III poz. 4.

2. nr 1509, z ok. 1450 i ok. 1480, papierowy, pisany kilkoma rękami. Zawiera m.in. *Consilia medica*, w których znajdują się trzy polskie nazwy botaniczne, zamieszczone przez wydawców na s. 90. W Pracowni ustalono datowanie XV.

3. nr 1550 z poł. XV w., papierowy, pisany najpewniej wieloma rękami. Zawiera m.in. notatki oraz żywoty świętych i kazania, w których występują nieliczne wyrazy polskie, zamieszczone przez wydawców na s. 270 i 279. W Pracowni ustalono datowanie XV *med*.

4. nr 1551 z 1405 r., papierowy, pisany trzema rękami. Zawiera *Summę de casibus conscientiae* Bartolomea de San Concordio OP, w której ręką Jana Klemensa z Gwoźdźca zapisano polskie wyrazy (*curwa, baba sthara*), które wydawcy zamieszczają na s. 282. W Pracowni ustalono datowanie 1405.

5. nr 1556 z ok. 1480 r., papierowy, pisany wieloma rękami. Zawiera *Liber derivationum* Hugutia z Pizy, w której występują liczne polskie glosy. Wydawcy zamieszczają je na s. 294. W Pracowni ustalono datowanie *ca* 1480.

6. nr 1557 *cf. GlJag* poz. 1.

7. nr 1562 *cf. GlJag* poz. 8.

8. nr 1564 *cf. SlOcc* LXXVII.

9. nr 1575 z 1. poł. XV w., papierowy, pisany najpewniej trzema rękami. Zawiera prawie trzydzieści łacińskich utworów, m.in. *Quaestiones de adoratione*, w których zapisana jest polska glosa (*plachta*), zamieszczona przez wydawców na s. 403. W Pracowni ustalono datowanie XV *p. pr*.

ConclCM Conclusiones antiquae Collegii Maioris Universitatis Cracoviensis 1432–1591. Samorząd Kolegium Większego Uniwersytetu Krakowskiego w XV–XVI wieku, opracowała Dagmara Wójcik-Zega, Kraków 2014. ~ Wydanie to zawiera księgę uchwał zgromadzenia kolegiatów Kolegium Królewskiego, przechowywaną w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie pod sygn. 63. Łacińskie źródło opisuje sposób funkcjonowania korporacji uniwersyteckiej, środowiska naukowego, a także miasta Krakowa. W części rękopisu zawierającej inwentarz majątku zapisano polskie wyrazy, z których siedem pochodzi sprzed 1500 r. Polski materiał datowano na lata 1467–1468 oraz 1477 r. Ekskserpcja Tomasza Kolowcy.

Dek III 38. XV *ex*. Wiesław Wydra, Dwa teksty staropolskie z przełomu XV i XVI wieku. Dekalog i „Oracio contra Febrem”, *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*, t. 22 (42), nr 1 (2015), s. 281–290. ~ Wydawca publikuje polski dekalog wpisany w inkunabule należącym do Biblioteki Klasztoru Kanoników Regularnych Laterańskich na Kazimierzu w Krakowie sygn. Inc. 127 zawierającym dzieło: Petrus de Palude, *Sermones quadragesimales Thesauri novi*, Strassburg 1485. W artykule na s. 284–285 zamieszczono transliterację, transkrypcję oraz fotografię zabytku. W Pracowni przyjęto datowanie XV *ex*. Ekskserpcja Tomasza Kolowcy.

DokGd Dokumenty Gdyni i Grabówka 1253–1772, wyd. Tomasz Rembalski, Gdynia 2003. *Studia i Materiały Muzeum Gdyni. Seria I. Wydawnictwa Źródłowe* nr 1. ~ Edycja obejmuje dokumenty dotyczące historii osadnictwa w Gdyni, które poprzedzone są wstępem historycznym. Część akt była już

wcześniej drukowana w innych zbiorach, które nie były źródłami Sstp. Dokumenty pochodzą z różnych archiwów i bibliotek. W łacińskich tekstach zapisano dwa, uznane przez wydawcę za polskie, wyrazy z 1362 r. (*stokvisch* i *angele*). Pochodzą one z dokumentu lokacyjnego wsi Gdynia, który wydawca przedrukował na s. 5–7. Za podstawę wydania służyła XVI-wieczna kopia z Archiwum Diecezjalnego w Pelplinie (MK sygn. 28), ponieważ oryginalne dokumenty nie zachowały się. W Pracowni ustalono datowanie (1362) 1526. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

DokWp Tomasz Jurek, Kilkanaście niedrukowanych dotąd dokumentów wielkopolskich z XIII i XIV wieku, [w:] *Fontes et historia. Prace dedykowane Antoniemu Gąsiorowskiemu*, red. Tomasz Jurek i Irena Skierska, Poznań 2007, s. 91–116. ~ Wydawnictwo zawiera dokumenty, które w przyszłości zostaną uwzględnione w kolejnym tomie *Kodeksu Dyplomatycznego Wielkopolski*. Opublikowane rękopisy pochodzą z XIII i XIV w. W jednym z nich, przechowywanym w Archiwum Państwowym w Poznaniu w zespole: Księgi sądu i urzędu grodzkiego w Poznaniu pod sygn. 53/20/0/-/Poznań Gr.137, zawierającym potwierdzenie sprzedaży sołectwa, zapisano polski wyraz (*rębacze*), który wydawca zamieszcza na s. 105. W S II głosę datowano (1372) 1580. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

KatKórnZath Jerzy Zathę, Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej. *Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi bibliothecae cornicensis*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963. ~ Z tego źródła w S II wykorzystano tylko jedną głosę (*polna driaka*) pochodzącą z rkpsu o sygn. BK 194, którą w swoich wydaniach pominęli Rostański oraz Muszyński (cf. *Rost, GIKórn* II). W Pracowni ustalono datowanie XV *med.* Ekscerpcja Ludwika Szlachowskiej-Winiarzowej.

KazGnW Jakub Łukaszewski, Wiesław Wydra, Nieznane kazanie (?) polskie z około połowy XV wieku ze zbiorów gnieźnieńskich, *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, R. LXVI (2016), s. 5–14. ~ Publikacja zawiera wydanie (transliteracja, transkrypcja i fotografie) tekstu odnalezionego w 2015 r. w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie. Jest to jedna karta oznaczona sygn. Ms. Fragm. 312, pochodzi z ok. poł. XV w. i zawiera fragment, najpewniej, kazania. Zachowana karta została użyta jako wyklejka innego kodeksu, co przyczyniło się do jej ocalenia. W XIX w. prawdopodobnie ksiądz Anzelm Brodziszewski, ówczesny prefekt biblioteki, odnalazł kodeks. Od tamtego czasu do 2015 r. karta była przechowywana w poszycie. W Pracowni ustalono datowanie *ca* 1450. Pracownia posiada fotografię cyfrową, na podstawie której zostały naniesione poprawki do odczytania wydawców. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

KsGrKrak Najdawniejsze księgi grodzkie krakowskie z lat 1406–1409, wyd. Wiesław Filipczyk przy współpracy Macieja Zdanka, wstęp Wiesław Filipczyk i Franciszek Sikora, Warszawa–Kraków 2019. *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, seria II *Pomniki Prawa Polskiego*, dział I *Prawo Ziemskie*, t. IV. ~ Wydawnictwo obejmuje zapiski sądowe z dwóch najstarszych ksiąg grodzkich krakowskich: sygn. Castr Crac. 1a i 1b. Pierwsza z ksiąg oznaczona sygn. 1a obejmuje zapiski z lat 1407–1409 i przechowywana jest w Archiwum Narodowym w Krakowie pod zmienioną sygn. 29/05/0/1/1. Księga oznaczona sygn. 1b, obejmująca lata 1406–1407, nie zachowała się w oryginale. Tekst przetrwał dzięki XIX-wiecznej kopii sporządzonej w Archiwum Głównym Akt Dawnych. Obecnie kopia przechowywana jest w Archiwum Narodowym w Krakowie pod zmienioną sygn. 29/1571/0/1/6. Zawarte w tomie materiały nie były publikowane w wyborze zapisk sądowych sporządzonych przez Antoniego Zygmunta Helcla w *StPPP* II. W łacińskich dokumentach zachowały się dwie polskie rotys przysięg sądowych oraz ok. trzystu glos. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

KsPlesz Najstarsza pleszewska księga radziecka. Zapiski z lat 1485–1519, wyd., przełożył i opracował Adam Kozak, Poznań 2014. ~ Jest to kontynuacja wydanej w 2011 r. najstarszej części pleszewskiej księgi radzieckiej. Oryginał przechowywany jest w Archiwum Państwowym w Poznaniu, w zespole: Akta Miasta Pleszewa pod sygn. 53/4337/0/-/I2 (dawna sygn. I 2). W wydaniu obok łacińskiego tekstu wydawca zamieścił jego tłumaczenie. Polskie wyrazy odnalezione w tekście łacińskim zostały zapisane w transliteracji i wyróżnione rozstrzelonym drukiem. Ekscerpcja zapisek z lat 1485–1500 Tomasza Kolowcy.

KsPloc Księga ławnicza miasta Płocka 1489–1517, opracowała Danuta Poppe, Warszawa 1995. ~ Publikacja zawiera wydanie najstarszej z czterech zachowanych płockich ksiąg radzieckich przechowywanych w Archiwum Głównym Akt Dawnych, w zespole: Księgi miejskie Płocka pod sygn. 1/144/0/-/1 (dawna sygn. 1). Większość wpisów dotyczy sądownictwa cywilnego, jednak w łacińskich tekstach pojawiają się również zeznania, spłaty, testamenty, relacje z sądów gajonych. Duża część polskich glos to tłumaczenia łacińskich wyrażen prawniczych. Pracownia Sstp posiada fotografie cyfrowe, na podstawie których weryfikowano odczytania. Ekscerpcja zapisek z lat 1489–1500 Tomasza Kolowcy.

KsSqdKam Księga sądowa miasta Kamionki w Ziemi Lubelskiej 1481–1559, opracowali Anna Sochacka i Grzegorz Jawor, Lublin 2009. ~ Wydanie zawiera tekst jedynej zachowanej księgi wójtowsko-radzieckiej kamioneckiej przechowywanej w Archiwum Państwowym w Lublinie w zespole: Akta Miasta Kamionki pod sygn. 35/36/0/-/1 (dawna sygn. 1). Księga, zdekompletowana i z zachwianą w niektórych miejscach chronologią, zawiera typowe wpisy dotyczące obrotu nieruchomości, pożyczek, spraw sądowych i majątkowych oraz przestępstw kryminalnych. W łacińskich dokumentach do roku 1500 występuje 9 polskich wyrazów. W wydaniu na s. 329–331 zamieszczono indeks polskich wyrazów. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

KsWójt-LawLub Księgi wójtowsko-ławnicze miasta Lublina z XV wieku, opracowali i wydali Grzegorz Jawor, Małgorzata Kołacz-Chmiel, Anna Sochacka, wstęp Piotr Dymmel i wydawcy, Lublin 2012. ~ Wydanie obejmuje księgi wójtowsko-ławnicze z lat 1458–1475 przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie w zespole zatytułowanym Akta miasta Lublina pod. sygn. 35/22/0/2.1.1.1/1 (dawna sygn. 1) oraz kilkukartowy fragment księgi z zapisami z lat 1458 i 1465 sygn. 35/22/0/2.1.1.1/2 (dawna sygn. 2). Wydanie zawiera 1631 łacińskich zapisek z licznymi polskimi glosami. Niektóre z glos drukowano w Sstp ze skrótami *KsMLubRp* i *LubelSłow*. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

MisHA XXII Anna Łosowska, Paweł i inni pisarze przeworscy w drugiej połowie XV wieku, *Miscellanea Historico-Archivistica*, t. XXII (2015), s. 89–105. ~ Autorka opisuje środowisko kancelarii Przeworska. Więcej miejsca poświęca pisarzowi Pawłowi i omawia jego aktywność oraz wpisy do księgi ławniczej Przeworska przechowywanej obecnie w Bibliotece Książąt Czartoryskich w Krakowie pod sygn. 2138 IV. Na s. 97 publikuje fragment łacińskiego dokumentu, w którym zapisano polską glosę (*obszar*) datowaną na 1484 r. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

Pommer *Pommersches Urkundenbuch*. Bd. 1–6, Stettin 1868 i nn.

Pommer IV *Pommersches Urkundenbuch*. Herausgegeben vom Königlichen Staatsarchiv zu Stettin, Bd. 4., 1301–1310, bearbeitet von Georg Winter, Stettin 1903. ~ Tom zawiera dokumenty dotyczące historii Szczecina z lat 1301–1310, pochodzące z Królewskiego Archiwum Państwowego w Szczecinie. Z tego wydania w Suplemencie cz. II zacytowano jedną glosę (*czynsz*).

Preuss III *Preußisches Urkundenbuch*. Politische Abteilung. Band III, I: 1335–1341. Herausgegeben im Auftrage der Historischen Kommission für Ost- und Westpreussische Landesforschung von Hein M[ax], Königsberg 1944. ~ Tom III, zeszyt 1 zawiera dokumenty z lat 1335–1341 z różnych archiwów i bibliotek, m.in. z Królewca, Watykanu i Krakowa, wystawiane przez papieża, króla Kazimierza Wielkiego, czeskich królów, polskich biskupów i mistrzów zakonu krzyżackiego. Dokumenty dotyczą m.in. kształtowania się Państwa Krzyżackiego. W dokumentach znajdują się polskie i niemieckie glosy. W Pracowni ustalono datowanie zgodne z chronologią wystawiania dokumentów. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

Preuss IV *Preußisches Urkundenbuch*. Politische Abteilung. Bd. 4: 1346–1351. Herausgegeben im Auftrage der Historischen Kommission für Ost- und Westpreussische Landesforschung von Koeppen H., Marburg 1960. ~ Tom IV zawiera dokumenty z lat 1346–1351 z różnych archiwów i bibliotek dotyczące m.in. historii Pomorza. W tekstach znajdują się pojedyncze polskie glosy. W Pracowni ustalono datowanie zgodne z chronologią wystawiania dokumentów. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

RachKatKr Elżbieta Knapiek, Rachunki kolegium wikariuszy wieczystych katedry krakowskiej z lat 1493–1495 i 1497–1498, *Studia Źródłoznawcze*, t. LII (2014), s. 113–148. ~ Wydanie zawiera zapiski brulionowe z rkpsów o sygn. Fond 4 DE-15142 oraz Fond 4 DE-15146 (dawne sygn. Baw. 218 i Baw. 222) należących do Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka, w których znajdują się rozliczenia wikariuszy kolegiaty krakowskiej. W łacińskim tekście z lat 1494–1495 zapisano kilkadziesiąt polskich wyrazów będących nazwami przedmiotów, surowców, materiałów. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

RachPloc Anna Salina, Rachunki księcia płockiego Władysława I z lat 1434–1437. Edycja źródła z odpisu ks. Władysława Mąkowskiego, *Studia Źródłoznawcze*, t. LIX (2021), s. 167–191. ~ Wydanie zawiera łacińskie rachunki księcia płockiego, w których zapisane są polskie glosy. Oryginał dokumentu ze zbiorów Archiwum Diecezjalnego zaginął w czasie II wojny światowej i dzisiaj znany jest jedynie z fotografii rękopiśmiennej kopii dokumentu wykonanej przez kierownika Archiwum Diecezjalnego i Biblioteki Seminaryjnej ks. Władysława Mąkowskiego. W wydaniu zamieszczono indeks wyrazów polskich. W Pracowni ustalono datowanie (1434) XX i (1435) XX. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

RotSam Henryk Samsonowicz, Rota Piotra Storkowskiego 1477 r., *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia XXVI. Nauki Humanistyczno-Społeczne*, zesz. 240 (1982), s. 157–164. ~ Wydawca omawia skład osobowy roty Piotra Storkowskiego. Wydanie dokumentu tłumaczy pominięciem omówienia przez J. Senkowskiego w publikacji *Materiały archiwalne do historii organizacji polskiej siły zbrojnej w drugiej poł. XV w. przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, [w:] *Studia i Materiały do Historii Sztuki Wojennej*, t. I, Warszawa 1954, s. 497–521. Rkps Regestrów popisowych oraz indemnizacji za szkody 1474–1478 przechowywany jest w Archiwum Głównym Akt Dawnych w zespole: Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział 85 pod sygn. 1/7/0/14/1 (dawna sygn. 1). W tekście na k. 10r–11v zapisano wiele wyrazów polskich dotyczących wojskowości, nazw broni, koni. W Pracowni ustalono datowanie 1477. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

RozDom Katarzyna Jasińska, Dorota Kołodziej, Mariusz Leńczuk, Dwa łacińskie rozariusze z polskimi glosami. Rozariusz dominikański. Rozariusz wrocławski, Kraków 2022, s. 113–118. ~ Wydanie zawiera wstęp, w którym zamieszczono opis kodykologiczny, historię kodeksu oraz opracowanie językowe polskiego materiału. Edycja obejmuje 120 polskich glos zapisanych w zachowanym fragmentarycznie rękopiśmiennym przekazie łacińskiego słownika *Vocabularius Ex quo* i poprzedzona jest zasadami wydania. Rękopis przechowywany jest w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie pod sygn. L.XV.12. W S II uwzględniono wyłącznie wyrazy nienotowane w Sstp i S I. Polski materiał datowano *ca* 1470. Ekscerpcja Mariusza Leńczuka.

RozWroc Katarzyna Jasińska, Dorota Kołodziej, Mariusz Leńczuk, Dwa łacińskie rozariusze z polskimi glosami. Rozariusz dominikański. Rozariusz wrocławski, Kraków 2022, s. 118–124. ~ Wydanie zawiera wstęp, w którym zamieszczono opis kodykologiczny, historię kodeksu oraz opracowanie językowe polskiego materiału. Edycja obejmuje ponad 127 polskich glos zanotowanych w rękopiśmiennym przekazie łacińskiego słownika *Vocabularius Ex quo* i poprzedzona jest zasadami wydania. Zabytek przechowywany jest w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego pod sygn. IV Q 95. W S II uwzględniono wyrazy nienotowane w Sstp i S I. Polskie glosy datowano 1450. Ekscerpcja Katarzyny Jasińskiej-Różyckiej i Doroty Kołodziej.

SIOcc LXXVII 81–91 Mariusz Leńczuk, Wiesław Wydra, Fragment kalendarza w języku polskim z XIV/XV wieku ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Warszawa–Poznań 2020. ~ Wydanie składa się z transliteracji, transkrypcji i fotografii fragmentu kalendarza liturgicznego wydrukowanego na s. 82–83 wraz z komentarzem. Kalendarz zachował się na dodatkowej karcie pergaminowej umieszczonej w rękopisie Biblioteki Jagiellońskiej nr 1564. Ocalały fragment w języku polskim zawiera opis jednego miesiąca – stycznia – oraz kalendarz obejmujący kilkanaście dni stycznia i lutego. W Pracowni ustalono datowanie *ca* 1400. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

StudGd Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza. Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1994–1996. Bałtycka Wyższa Szkoła Humanistyczna, Gdańsk–Koszalin 1997–1998. Wydawnictwo Officina Ferberiana, Gdańsk 1999–2000. Wydawnictwo Officina Ferberiana–Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2002. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego–Wydawnictwo WiM, Gdańsk 2003. Studia z Dziejów Średniowiecza. Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2004–2011. Wydawnictwo DiG, Warszawa 2013–2014. Wydawnictwo DiG–Edition La Rama, Warszawa 2015–2016. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2017–.

StudGd IX 393–412 Sobiesław Szybkowski, Pięć dokumentów sądu ziemskiego dobrzyńskiego z XIV i XV w., Malbork 2003. ~ Autor zamieszcza omówienie oraz edycję pięciu źródeł dotyczących Ziemi Dobrzyńskiej. W dwóch z nich zapisano nieliczne polskie wyrazy datowane (1423) i (1426) 1574. Dokumenty przechowywane są w Archiwum Głównym Akt Dawnych w zespole: Księgi ziemskie i grodzkie bobrownickie, Księgi obligacji i różnych spraw pod sygn. 1/81/0/5/1 (dawna sygn. 1) oraz w zespole: Księgi grodzkie brzesko-kujawskie pod sygn. 1/71/0/2/19 (dawna sygn. 19). Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

StudGd XII 455–472 Sobiesław Szybkowski, Nieznane dokumenty dotyczące związków Mikołaja Szarlejskiego ze starostwem bydgoskim, Malbork 2006. ~ Cztery wydane dokumenty dotyczą majątku Mikołaja Szarlejskiego. W dwóch spośród nich zapisano nieliczne polskie wyrazy. Obecnie dokumenty przechowywane są w Archiwum Głównym Akt Dawnych odpowiednio: w Zbiorze dokumentów pergaminowych nr 343 oraz nr 430. W Pracowni ustalono datowanie 1441 i 1443. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

StudGd XIII 397–404 Joachim Zdrenka, Zatarg gdańsko-pomorski z XIV w. i jego formalne rozwiązywanie, Malbork 2007. ~ W artykule opisano konflikt jednego z poddanych księcia wołogoskiego Bogusława IV z gdańskimi mieszczanami. Wydawca zwraca uwagę na sposób rozwiązania konfliktu z udziałem wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego. Dołącza edycję czterech łacińskich i niemieckich dokumentów z XIV w. W jednym z nich z 1379 r., przechowywanym w Archiwum Państwowym w Gdańsku pod sygn. 300, 59/2, zapisano polski wyraz *zone*. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

StudGd XVI 317–332 Sobiesław Szybkowski, Trzy źródła do genealogii i prozopografii Rembielińskich herbu Dołęga, Malbork 2011. ~ Autor publikuje dokumenty dotyczące Ziemi Dobrzyńskiej, które zachowały się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w zespole: Księgi ziemskie i grodzkie bobrownickie, Księgi obligacji i różnych spraw pod sygn. 1/81/0/5/1 (dawna sygn. 1). W artykule wraz z omówieniem zamieszczono edycję aktów z lat 1472, 1480, 1490 dotyczących majątku rodziny Rembielińskich. W łacińskim tekście zapisano trzy wyrazy polskie. W Pracowni ustalono datowanie odpowiednio (1480) 1574 i (1490) 1574. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

StudGd XX 373–388 Sobiesław Szybkowski, Dokument sądu ziemskiego dobrzyńskiego z 15 VI 1407 r. dotyczący rozgraniczenia między Osiekiem a Wrzeszewem, Gdańsk 2016. ~ Publikacja zawiera omówienie sporu granicznego oraz edycję dokumentu z 1407 r. Do naszych czasów nie zachował się oryginał rękopisu, jednak istnieje kilka kopii powstałych po 1662 r. Wydanie oparte jest na kopii przechowywanej w Archiwum Państwowym w Gdańsku sygn. 1000.4. W dokumencie zapisane są dwa wyrazy polskie (*ostrowa*, *swiadectwa*) datowane (1407) XVII. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

StudGeo Studia Geohistorica. Rocznik Historyczno-Geograficzny. Fundacja Centrum Geohistorii, Stare Babice 2013–2016. Polskie Towarzystwo Historyczne–Instytut Historii KUL, Warszawa–Lublin 2017. Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk–Polskie Towarzystwo Historyczne pod patronatem Komisji Geografii Historycznej przy Polskim Towarzystwie Historycznym, Warszawa 2018–.

StudGeo II 85–98 Elżbieta Kowalczyk-Heyman, Ruda-Skroda, przyczynek do dziejów rudnictwa żelaza na Wysoczyźnie Kolneńskiej w średniowieczu i na początku doby nowożytnej, Stare Babice 2014. ~ Autorka artykułu opisuje sposób wydobywania i przetwórstwa rudy żelaza oraz dzieje dwóch kuźnic nad rzeką Skrodą na terenie Wysoczyzny Kolneńskiej. Do publikacji dołączono aneks źródłowy zawie-

rający edycję łacińskiego dokumentu nadania ziemi na rzeką Skrodą z 1461 r. Rękopis przechowywany jest w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Zbiorze dokumentów pergaminowych nr 654. W tekście zapisano dwa wyrazy polskie (*clobuczek, gay*). Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

StudGeo V 204–222 Ewa Kobylińska, Admisje notarialne w diecezji płockiej u schyłku średniowiecza, Warszawa–Lublin 2017. ~ Autorka omawia dokumenty dotyczące dopuszczenia do grona notariuszy w diecezji płockiej. Dodatkiem do artykułu jest *Katalog* opublikowany w internecie. W publikacji i *Katalogu* omawiane są znaki notarialne charakterystyczne dla każdego notariusza. Na s. 218 artykułu znajduje się krótki opis znaków zawierających sentencje. Wśród przykładów z 1460 r. przytoczony jest jeden z polskim napisem *Ey Boze* (na znaku notarialnym Daćboga z Pułtuska), zamieszczony w aktach biskupich przechowywanych obecnie w Archiwum Diecezjalnym w Płocku pod sygn. Ep 1. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

TestBart Testamenty z ksiąg sądowych małych miast polskich do 1525 roku, opracowali Agnieszka Bartoszewicz, Krzysztof Mrozowski, Maciej Radomski, Katarzyna Warda, pod red. Agnieszki Bartoszewicz, Warszawa 2017. Katalogi testamentów mieszkańców miast z terenów Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1795 roku, t. 5. ~ Wydanie zawiera katalog testamentów z ponad 100 ksiąg miejskich z 42 miast Polski. W łacińskiej zapisce pod numerem 118 (s. 55) wydrukowano polską glosę (*podgankiem*) z 1489 r. Dokument przechowywany jest w Archiwum Narodowym w Krakowie w zespole: Archiwum miasta Kazimierza pod Krakowem pod sygn. 29/34/0/1.1.1/7 (dawna sygn. K 7). Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

TestŻur Dorota Żurek, Późnośredniowieczne testamenty z małopolskich miast górniczych, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, R. 68, nr 1 (2020), s. 37–50. ~ Artykuł zawiera testamenty wpisane do ksiąg miejskich (wójtowsko-lawniczych oraz radzieckich) Bochni (Archiwum Narodowe w Krakowie w zespole: Akta Miasta Bochni pod sygn. 29/4001/0/2.1/10, dawna sygn. 10), Olkusza (Archiwum Główne Akt Dawnych w zespole: Księgi Miejskie Olkusza, pod sygn. 1/140/0/-/1, dawna sygn. Olkusz 1) i Chrzanowa (Archiwum Państwowe w Katowicach w zasobie: Akta Miasta Chrzanowa pod sygn. 12/1087/0/8.2/3/7, dawna sygn. 3/7, oraz pod sygn. 12/1087/0/8.3/3/12, dawna sygn. 12/7). W przypisach do artykułu podano kilka wyrazów polskich będących nazwami przedmiotów codziennego użytku. Przy cytatach nie odnotowano dat powstania zapisek, a datowanie poszczególnych ksiąg obejmuje również XVI w. W niektórych przypadkach udało się ustalić precyzyjnie czas powstania zapisek, w innych przyjęto datację tożsamą z datacją całej księgi. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

WilkWol Tomasz Jurek, Wilkierz rady miasta Wolsztyna z 1471 roku, *Roczniki Historyczne*, R. LXXXV (2019), s. 207–218. ~ Na edycję składają się trzy piętnastowieczne dokumenty, które zostały przepisane do zachowanej, a prowadzonej od 1539 r., księgi radzieckiej: nota inauguracyjna (1469), przywilej dziedzica (1469) i wilkierz (1471). Dokumenty pochodzą zapewne ze starszej księgi założonej po pożarze miasta Wolsztyna. Obecnie przechowywane są w Archiwum Państwowym w Poznaniu w zespole: Akta miasta Wolsztyna pod sygn. 53/4326/0/-/1/1 (dawna sygn. I 1). W łacińskim tekście zapisano pięć polskich wyrazów. W Pracowni przyjęto datowanie odpowiednio (1469) 1539 oraz (1471) 1539. Ekscerpcja Tomasza Kolowcy.

WokSand Magdalena Klapper, Wokabularz sandomierski oraz polskie glosy w starodruku *Vocabularius Breviloquus* z 1501 r. Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu sygn. 431, Kraków 2024. Prace Instytutu Języka Polskiego PAN nr 171. ~ Opracowanie zawiera ponad 200 polskich wyrazów i fraz, które na początku XVI w. zanotowano w starodruku *Vocabularius brevilocus* wydany w Strasburgu w 1501 r. Większość polskiego słownictwa znajduje się w słowniczku przekładowym (nry 1–199), pozostałe to glosy dopisane do haseł *Vocabularius brevilocus* (nry 200–217). Zabytek jest przechowywany w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu pod sygn. 431. Część materiału wydrukowano w Sstp na podstawie niepełnej edycji A. Brücknera z 1910 r. ze skrótem *ca 1500 R XLVII* 354–356. W Pracowni przyjęto datowanie XVI *in*. Ekscerpcja Magdaleny Klapper.

Wykaz skrótów
(uzupełnienie)

- Dod. – Dodatkowo opracowane hasła.
- OŹrSstp – Opis źródeł Słownika staropolskiego *Opis źródeł Słownika staropolskiego* pod. red. W. Twardzika we współpracy z E. Deptuchową i L. Szelachowską-Winiarzową, Kraków 2005. Skrót zmieniony z pierwotnego OpŹrSstp.

Achtel *forma: ac. sg.* achtel 1423 *Kościan* nr 1004.

Znaczenie: 'miara objętości piwa równa 1/8 części większej beczki, mensura certa cerevisiae octavam partem dolii maioris continens, octuale': Iaco czsso moy towarzisze wzōli coyn a achtel pywa, to wzāli, yze przecradzono czlo a nye czlono 1423 *Kościan* nr 1004. ~ Germanizm.

Adamaszek *forma: g. sg.* adamaszku 1432 *Pozn* nr 1406.

Znaczenie: 'droga tkanina jedwabna, początkowo jednobarwna, o wzorze tkanym innym splotem, pierwotnie wyrabiana w Damaszku, pannus Damascenus': Iszem ya ne pozyczala plaszcza y rakawow z adamasku..., ale my to darem dala 1432 *Pozn* nr 1406; ~ z fleksją łacińską: Laurencius... debet intercessorem ponere... Ursule Fyolin pro manicis rubey coloris de *adamoschko 1442 *KsWójtKr* 81.

Adamaszkowy *forma: n. a. ac. pl. m.* adamaszkowe XV *p. post.* *GlKazB* III 101.

Znaczenie: 'zrobiony z adamaszku, qui in modum panni Damasceni confectus est': Induebatur purpura et bysso etc. sc. sarlath, postawcze adamaskowe (var. adamaskove, Luc 16, 19, *Rozm* 394: v pavloky y v pyerly, *PF* IV 577: szata) XV *p. post.* *GlKazB* III 101.

(Aksamit) Eksamient, Eksamit *formy: n. sg.* eksamient 1442 *WokRacz* 103v, XV *p. post.* *RozOss* I 82ra; ~ *n. pl.* eksamity (1434) XX *RachPłoc* 180.

Znaczenie: 'rodzaj jedwabnej tkaniny, pannus holosericus': Item eodem die, serenissimis ducibus *Amlie et Katherine pro una ex<a>mythy IIII½ sexagenas latorum grossorum (1434) XX *RachPłoc* 180; Examentum pannus est sericus vlg. examyenth ab ex (gr. hex), sex, et mithos, licium vel filum, quasi pannus ex sex liccis contextus 1442 *WokRacz* 103v, sim. XV *p. post.* *RozOss* I 82ra.

Aksamitny, Ksemintny *formy: g. sg.* m. ksemintnego 1432 *Pozn* nr 1380; ~ *ac. sg. f.* aksamitną 1425 *ArchTerCrac* VIII 53, 1.

Znaczenie: 'zrobiony z aksamitu, holosericus': Petrus Putko... tunicam nigram purpuream al. acsamitna... coram iudicio... exhibuit 1425 *ArchTerCrac* VIII 53, 1; lacom ya v paney *Poznan-skey* dwu plasczu nye wszal: yednyego xemintnego, a drugiego postawczewego 1432 *Pozn* nr 1380.

(Aksamitowy) Jaksemitowy *forma: n. a. ac. sg. neutr.* jaksemitowe 1423 *GlJagRp* 80.

Znaczenie: sukno jaksemitowe 'drogocenna tkanina z jedwabiu i wełny, tela pretiosa de serico et lana confecta': Tunicam eius (sc. Iozepi) polimitam vlg. sukno yaksemitowe, id est de precioso valde panno, laniauerrunt et cruentauerunt (por. Gen 37, 31) 1423 *GlJagRp* 80.

(Almaria) Almaryja *forma: n. sg.* almaryja XV *p. post.* *RozOss* I 104va.

Znaczenie: 'skrzynia, szkatuła, arca': <I>ncrepta dicitur cista sursum erecta vlg. almaria almaria XV *p. post.* *RozOss* I 104va.

Almaryja cf. Almaria

Alun 'minerał stosowany m.in. w medycynie, alumen' (z fleksją łacińską): Pro alvno et coperwo-ser pro medicinis equis regalibus dedi grossum 1478 *RachKról* 244, sim. ib. 236.

Ambrozie cf. Ambroże

Ambroże *bot. forma: n. sg.* ambroże XV *ex. GlLek* 37, XV *ex. GlLekRp* 43.

Znaczenie: 'światlik ląkowy, Euphrasia officinalis L.': Eufrasia ambroszye XV *ex. GlLek* 37; <E>ufrasia ambrosie XV *ex. GlLekRp* 43. ~ Bohemizm. ~ Możliwa też lekcja ambrozie.

Ambrożka *bot. forma: n. sg.* ambrożka 1481 *Rost* nr 4986.

Znaczenie: 'światlik ląkowy, Euphrasia officinalis L.': Euphrasia ambroska 1481 *Rost* nr 4986.

(Anielski) Anjelski *forma: l. sg. m.* (w) anjelskiem 1409 *ŚlPolW* 21.

Znaczenie: 'składający się z aniołów, ex angelis constans': Boss ty (sc. Matuchno Boża) od *poczotka w angelskem sborze 1409 *ŚlPolW* 21.

(Aniol) Anjel, Anjol *formy: ac. pl.* anjoły czy anjeli XV *p. post.* *GlKazB* IV 131; ~ *i. pl.* anjeły 1409 *ŚlPolW* 20.

Znaczenie: 'duchowa istota zajmująca w hierarchii bytów miejsce między Bogiem a ludźmi, wysłannik, posłaniec Boga, spiritus caelestis, qui in hierarchia entium locum inter eum et homines obtinet, nuntius Dei': Bancz (sc. Maryja) przy nasse ssmyercy s angely y s Yesucristem 1409 *ŚlPolW* 20; Ad hanc cenam nimis suavem vocabit multos, quia naturam angelicam et humanam angely y ludze XV *p. post.* *GlKazB* IV 131. ~ Wydawczyni dopuszcza też odczytanie angely.

Anjelski cf. Anielski

Anjel cf. Aniol

Anjol cf. Aniol

Anyż, Hanyż bot. forma: n. sg. anyż 1440 RozPaul 18r, XV p. post. RRP LIII 64; hanyż XV ex. GLek 73.

Znaczenie: 'biedrzeniec anyż, *Pimpinella anisium* L.': Anetum... est herba quedam odorifera que sumpta in cibo calefacit et constringit proprie anysz [ysz] 1440 RozPaul 18r, sim. XV p. post. RRP LIII 64; Anisium hanysz XV ex. GLek 73.

Apostolski forma: g. sg. f. apostolskie 1433 Msza XVI s. 106.

Znaczenie: 'związany z apostołami, qui ad apostolos pertinet, apostolicus': Se wsemy prosze werzaczim<i>, chrzesczyanske y apostolske (Msza IV–VIII. X. XIV. XV: apostolszkey, IX: apostolszky, XII: apostolsko) wary slugami (cum... omnibus orthodoxis, atque catholicis et apostolicis fidei cultoribus) 1417–33 Msza XVI s. 106.

Apostol forma: g. sg. apostoła 1414 GIKazB IV 39; ~ d. pl. apostołom 1424 Msza III s. 64; ~ i. pl. apostołmi ca 1431 Msza XII s. 220.

Znaczenie: 'w chrześcijaństwie jeden z dwunastu uczniów Chrystusa, apostolus': Gentiles quidam volentes loqui <cum> Christo, non incurrunt ad Andream... vel aliquem alium discipulum, apostola, sed... ad Philipum..., et per hoc notatur eius discrecio 1414 GIKazB IV 39; Panye Iesu Criste, yensze rzeklesz appostolom twym: Pokoy moy dayo waam (Domine..., qui dixisti apostolis tuis: Pacem meam do vobis) 1424 Msza III s. 64, sim. VI. XII. XIV; Nam *tyakye grzesznym szlugam... czoszcz nyekthor... *dyacz raczy sz twymy szwothimy apposzholmy (cum tuis sanctis apostolis, Msza III. VI–VIII. XIV. XVI: apostoli, IV: zwolenyky) ca 1431 Msza XII s. 220.

Aras cf. Haras

(Arbuz) Karbuz, Karbusz forma: n. sg. karbuz XV p. post. CatCodJag III 59, XV ex. GLek 73; karbusz XV ex. GLek 57.

Znaczenie 1. 'melon cukrowy, fructus *Cucumis melonis* L.': Pepo..., melo. Et continetur hic melipepo quoddam genus melonis carbus XV p. post. CatCodJag III 59.

2. może 'kawon, fructus *Citrulli vulgaris* L.': Citrulli carbus uel dzyną XV ex. GLek 73. ~ Wydawczyni czyta karbus czy karbusz.

3. bot. może 'dynia olbrzymia, *Cucurbita maxima* Duch.': Melo, id est carbwsz XV ex. GLek 57. ~ Wydawczyni czyta karbus czy karbusz.

(Archanioł) Archanjoł forma: i. pl. archanjoły XV p. post. SIOcc XXXIV 161.

Znaczenie: 'anioł należący do wyższego chóru, pełniący nadzwyczajne posłannictwa, angelus, qui missiones summas a Deo datas explet, archangelus': Vsrzysz wrychle apostoli, sam czy (leg. ci,

sc. Syn Boży) sstąpy s archanyoli XV p. post. SIOcc XXXIV 161.

Archanjoł cf. Archaniol

(Arcybiskup) Jarcybiskup forma: n. sg. jarcybiskup Dział 3.

Znaczenie: 'zwierzchnik archidiecezji, archiepiscopus': Yarosław z Boga myłoszci gnyesnyenyyskyey czyrkwie iarczybyskv Dział 3.

Atlas forma: g. sg. atlasu 1481 SkarbMaz nr 549; ~ ac. pl. atlasy 1476 RachKról 110.

Znaczenie: 'jedwabna tkanina o gładkiej, błyszczącej powierzchni, genus telae sericae': Recepi apud Kunycza... viginti ulnas, athlasy, rubei coloris per duos florenos 1476 RachKról 110; De eisdem florenis dedi pro 1 ½ ulna atlasu ad peplum... tres florenos 1481 SkarbMaz nr 549.

Atlasowy forma: n. sg. f. atlasowa 1472 RachKról 101.

Znaczenie: 'zrobiony z atlasu, ex atlasio confectus': Quinque tunice... tercia eciam athlasowa 1472 RachKról 101.

Baba forma: ac. sg. babę 1407 Kal nr 243.

Znaczenie: 'babka, matka ojca lub matki, avia, mater patris seu matris': Iaco Micolay sabiw Catherzinina baba y wrzucil sza w yey possag 1407 Kal nr 243.

Babizna forma: g. sg. babizny 1428 Kal nr 1012, 1430 ArchTerCrac CXCVII 46, 3.

Znaczenie: 'spadek po babce, hereditas ab avia relicta': Isze Hanka, macz Piotrowa, viposaszona z oczysny (leg. ooczysny), sz maczerzyszny hy s babizny 1428 Kal nr 1012, sim. 1430 ArchTerCrac CXCVII 46, 3.

Babka forma: n. sg. babka 1424 Pozn nr 1163, 1463 RostRp s. 59, XV p. post. CatCodJag III 59, XV ex. GLek 48.70, ca 1500 GIGn 84.

Znaczenie 1. 'matka ojca lub matki, avia': Ysze gyst *Margorżathą, Potrowa babka, Benakowa ne wnidala (pro wydała) sza Potrową *mątką trzydzeyszy grzyven grossow syrokych za gey oczczysną 1424 Pozn nr 1163.

2. bot. 'babka zwyczajna, *Plantago maior* L.': Arnoglossa, centumneruia, lingwa arietis, plantago maior, id est bapka uel skorosacz XV ex. GLek 48; Ad restringendum fluxum ventris... Item siropus factus de succo plantaginis, babka, bibitus palet (pro valet) ib. 70.

3. bot. 'jakiś gatunek rodzaju babka, *Plantaginis* L. species quaedam': Contra dencium dolorem: iste herbe iazyckzy, bapka coquantur in forti aceto et ex hoc locus doloris dentis eo calidius fomentetur herbis simul aplicatis 1463 RostRp s. 59;

Hec omnimorbia..., que herba dicta sic, quia multis morbis subueniat babka XV *p. post. CatCodJag* III 59; Medicina contra dolorem ventris: absintium, menta,... plantago al. babka excocta in aceto ca 1500 *GlGn* 84.

Badać *forma*: *praes. ind. 3. sg. bada* XV in. *CatCodJagRp* VI 337; ~ *part. praes. act. adi. ac. sg. m. badającego* 1425 *PFRp* V 33.

Znaczenie: 'poznawać, dowiadywać się, dociekać, sciscitari, exquirere, investigare': Rimatur bada XV in. *CatCodJagRp* VI 337; Hunc, gl. sc. sanctum Andream, perscrutantem, gl. laborantem querentem badaioczego, Maria Christi vocauit clemencia 1425 *PFRp* V 33.

Badanie *forma*: *n. sg. badanie* ca 1420 *WokTryd* nr 343.

Znaczenie: 'dociekanie, dochodzenie, szukanie prawdy, inquisitio, investigatio': Examen badane ca 1420 *WokTryd* nr 343.

Bagno *forma*: *n. sg. bagno* ca 1420 *WokTryd* nr 161.

Znaczenie: 'teren podmokły, mokradło, palus, stagnum': Palus et stagnum bagno ca 1420 *WokTryd* nr 161.

Bajtko *cf. Batko*

(Baldrian) Paldrwan *bot. forma*: *n. sg. paldrwan* XV ex. *GlLek* 35.

Znaczenie: 'kozłek lekarski, Valeriana officinalis L.': Amerilla paldrwan XV ex. *GlLek* 35. ~ Bohemizm (z wtrąconą przez kopistę spółgłoską -w-)?

Balwan *forma*: *n. sg. balwan* 1365 *DokMp* IV 132.

Znaczenie: 'określonej wielkości bryła soli kamiennej, moles salis certae mensurae': Decem mensuras salis minuti et unam bancam, que in volgari balwan nuncupatur, in Bochna et Weliczca zuppis nostris salis... damus 1365 *DokMp* IV 132.

1. Balwaństwo *forma*: *n. sg. balwaństwo* XV in. *GlKazB* IV 42.

Znaczenie: 'oddawanie czci bożkom, balwanom, balwochwalstwo, idolorum cultura, idololatria': Statuas aureas fecerunt fieri et eas adoraverunt, et sic pullulavit wsczoło sze balwanstwo XV in. *GlKazB* IV 42.

Bant *forma*: *ac. pl. banty* 1403 *RachNKorc* 432, XV *p. pr. CatCodJagRp* V 56, 1478 *SkarbMaz* nr 28.

Znaczenie: 'zawias, cardo': Fabro pro veyndhac, pro banthi, kyłow... I marcam 1403 *RachNKorc* 432; Item pro banthy et aliis attinenciis 6 grossos XV *p. pr. CatCodJagRp* V 56; De mandato domini ducis Johannis dedi 10 grossos pro cista pro conservandis necessariis pro armis al. bunthy (pro banthy) 1478 *SkarbMaz* nr 28; ~ z fleksją łacińską: Iohanni fabro pro bantis, gunfis, pro XII

kathenis et pro zoczyze XVI scotos 1403 *RachNKorc* 430, *sim.* 1404 *ib.* 446; Gorczicze V scotos pro labore fossoriorum et eciam bantorum 1403 *ib.* 437. ~ Germanizm.

Bańka *bot. forma*: *n. sg. bańka* XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Znaczenie: 'tykwa, Lagenaria vulgaris Ser.': <Cu>curbita banka XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Baran *forma*: *ac. sg. baran* 1422 *Kościan* nr 922; barana *ib.* nr 924.

Znaczenie: w opisie herbu 'samiec owcy, aries, agnus': Iaco Iandrzy... yest... po gego oczczu... clenotu Baranow, czsso nossą byaly baran na czirwonem szczice 1422 *Kościan* nr 922; Iaco Iandrzy... gest... po gego oczczu y po maczerzy clenotow Baranow, czsso nossą barana na szczice, a Czwekow, czsso nossą byaly szczyt a czarny strich *ib.* nr 924. ~ Wydawcy poprawiają clenotow na clenotu.

Baranek *forma*: *v. sg. baranek* 1413–4 *Msza* I s. 263, *sim.* VIII; baranku ca 1431 *Msza* XII s. 222, *sim.* VI. VII. XIV.

Znaczenie: Baranek Boży (w symbolach chrześcijańskich, in christianorum signis) 'Jezus Chrystus, Iesus Christus': Baranku Boży[e], kthory noszysz grzyechi sw<i>atha, szmyluy szō nad namy (Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis, *Msza* I. VIII: Baranek Boży) ca 1431 *Msza* XII s. 222, *sim.* VI. VII. XIV.

Barchan *forma*: *n. sg. barchan* 1442 *WokRacz* 136r; ~ *g. sg. barchanu* 1417 *Pozn* nr 919; ~ *i. sg. barchanem* 1429 *Pozn* nr 1327.

Znaczenie: 'tkanina lniano-welniana, tela e lino et lana contexta': YacoWączenecz... obeslal Iana... nazaywtrz, gdy wgal w szalogą any tamo bral zawranu, barchanu any kramnich rzeczy 1417 *Pozn* nr 919; Isze Nikel s Turowa pobral rzeczy kramnych hu mpne peprzem, *zaffranyem, barchanem y figmy 1429 *ib.* nr 1327; Lliniscenia vestis lana et ex lino contexta vlg. barchan 1442 *WokRacz* 136r.

Barcski *cf. Barski*

Baré *forma*: *i. sg. barcią* (1412) 1592 *DokMp* I 378; ~ *g. pl. barci* 1413 *Kościan* nr 499.

Znaczenie: 'dziupla w drzewie leśnym, w którym gnieźdzą się pszczoły, także obszar lasu z barciami, alvearium in arbore silvestri, etiam pars silvae cum alveis apium': Addo... pro memorata ecclesia et eius rectore borram vlg. borek... cum mellificiis vlg. z barczyą (1412) 1592 *DokMp* I 378; Yako thø trszidzeszcy barczy moy oczczecz cupil v barthodzeya za szwe penandze 1413 *Kościan* nr 499. ~ *Cf. Burek* (Dod.).

Barkracht, Berkrecht *forma*: *n. sg. barkracht* (1450) 1564 *DokMp* III 357; ~ *ac. sg. berkrecht* (1448) 1564 *DokMp* III 278.

Znaczenie: 'dochód podatkowy z żup solnych, census salinarum': Nos Casimirus rex Poloniae... census seu redditum suum (sc. magnifici Iohannis) annum, vlg. berkrecht,... de... zuppis salium *Bochensibus ad zuppas nostras Vielicienses transferre et permutare dignaremur (1448) 1564 *DokMp* III 278; Nos Casimirus rex Poloniae... significamus, quomodo constitutus in nostra praesentia magnificus Iohannes... humiliter supplicavit..., ut sexagenam latorum grossorum, quo<d> al. barkracht vlg. nominatur, singulis septimanis eidem provenientem et... sectores salis sex..., quos in zuppis nostris... possidebat,... ad ecclesias, quascumque vellet,... dare... posset libere (1450) 1564 *ib.* 357. ~ Germanizm.

Barłóg *forma*: ac. sg. barłóg XV in. *GlKazB* II 82.

Znaczenie: 'legowisko zwierząt, cubile': Quodlibet (sc. lupus et oves) rediit ad suum lustom (pro lustrum), barlok, ac habitacionem XV in. *GlKazB* II 82.

(Barski) Barcski *forma*: ac. sg. neutr. barcskie XV p. pr. *CatCodJag* VI 378.

Znaczenie: (mydło) barcskie 'lepszy gatunek mydła, stosowany też w lecznictwie, sapo melioris notae a medicis adhibitus': Ad faciem albam faciendam contra vangri recipe sapo<nem> barcske XV p. pr. *CatCodJag* VI 378.

Bart *forma*: g. sg. barta 1497 *GórsPiechRp* 207.

Znaczenie: 'część zbroi chroniąca dolną część twarzy i szyję, armaturae pars qua pars inferior faciei et collum tegitur': Item Andrys z Wraczysławya w kopynyczy szbroy bez bartha 1497 *GórsPiechRp* 207. ~ Germanizm.

Bartny *forma*: n. sg. m. bartny 1495 *AGZ* XIX 432; ~ ac. sg. f. bartną (1498) *KodWil* I 531; ~ ac. pl. m. bartne 1426 *ArchCastrCrac* II 638, 1042.

Znaczenie: 'zawierający barć, alvearium continens': Iohannes... actor cum Mathia et Petro... habent terminum... pro eo, quia duos quercos mellificiales al. barthne seccaverunt... violenter 1426 *ArchCastrCrac* II 638, 1042; ~ (o terenie, na którym znajdują się barcie, de loco, ubi alvearia inveniuntur): <Cum> colle al. s garbem, qui iacet penes medium laneum Michnovsky et cum gayo barthny 1495 *AGZ* XIX 432; Terram mellificam al. bartną... ad ecclesiam Ruthenicaem... lego (1498) *KodWil* I 531.

Bartodziej *forma*: g. sg. bartodzieja 1413 *Kościán* nr 499; ~ g. pl. bartodziejew (1425) 1585 *KodWP* XI 228; ~ ac. pl. bartodzieje 1424 *KodWP* VIII 291.

Znaczenie: 'pasiecznik, pszczelarz, mellifex': Yako thø trszidzeszy barczy moy oczczecz cupil v barthodzey za szwe penandze 1413 *Kościán* nr 499; Per mellifices al. przes barthodzege 1424

KodWP VIII 291; Dedimus etiam praefato (sc. Martino)... quinquaginta arbores pro reformatione mellicaparum et libere... possidere, sed si praedictus scultetus... plures arbores refformaverit quam quinquaginta..., extunc dare *debent dationem al. pacht ad curiam secundum consuetudinem ipsorum laborantium al. barthodzieiew (1425) 1585 *KodWP* XI 228.

Barwa *forma*: n. sg. barwa ca 1420 *WokTryd* nr 326, XV ex. *GlLek* 38, XV med. *RRp* XXIV 49; ~ g. sg. barwy 1451 *KsNWarsz* I nr 262; ~ ac. sg. barwę XV in. *GlKazB* II 89, 1456 *ZabUPozn* 104; ~ l. sg. (o) barwie 1456 *ZabUPozn* 95; ~ n. pl. barwy XV ex. *RRp* XXIV 374.

Znaczenie: 1. 'kolor, zabarwienie, color, fucus': Vestimenta anime diversorum colorum sunt varietates diversorum virtutum. Caritas enim ponit ibi colorem barwø aureum XV in. *GlKazB* II 89; Maneries barwa ca 1420 *WokTryd* nr 326; Tria spectant ad picturam, sc. pictor, meneries, gl. barua, et subiectum. Sed ista tri pertinent ad salutem... secundo ad picturam spectat meneries, sic ad salutem spectat gratia Dei XV med. *RRp* XXIV 49; De ipsa loquimur, ut ceci de coloribus, o barve 1456 *ZabUPozn* 95; Iris habet triplicem colorem, barvą *ib.* 104; Sic alicui iam faciunt simplices, quia sunt inter eos kamphora, loyk, bryzelye, barwy, interius vero vacua bonis operibus XV ex. *RRp* XXIV 374.

2. nowa barwa 'kolor niebieski, color caeruleus, cyaneus': Pechna... comissit... ancille... tunicam *nowę baruy et aliam tunicam vlg. modro 1451 *KsNWarsz* I nr 262.

3. sukienna barwa bot. 'urzet barwierski, Isatis tinctoria L.': Gaysdo szvkenna barwa XV ex. *GlLek* 38.

Barwinek bot. *forma*: n. sg. barwinek XV in. *CatCodJagRp* VI 337, XV in. *CatCodJag* VIII 197, 1437 *Rost* nr 2831, etc. etc.

Znaczenie: 'barwinek pospolity, Vinca minor L.': Barvinek XV in. *CatCodJagRp* VI 337, *sim.* ca 1500 *Rost* nr 7336; Marrubium *barvynyek XV in. *CatCodJag* VIII 197; Pervinca, palapagium barvinek 1437 *Rost* nr 23831, *sim.* ca 1465 *ib.* nr 4505; Asonthea barwynek 1460 *ib.* nr 3376; Marubium barvinek 1464 *ib.* nr 4842; Barba Iouis barwinek ca 1465 *ib.* nr 3807; Victoriola barwinek 1472 *ib.* nr 818; Senotion barwynek 1478 *ib.* nr 1995; Semitea barvynyek *ib.* nr 2273; Dolori lateris, contricioni epathis et stomachi: ruta, piper, genciana..., palapagium barwynek XV p. post. *CatCodJag* VII 240; Senotinon barwynek XV ex. *GlLek* 42; Senotyon est herba barwynek, que decocta cum vino... et calide potata mitigat paralysum interius *ib.* 43; Victoralis, peruinca, vinca, palapagium, tirtincula..., semiteon, id est *barvynyek *ib.* 57; Palapagium barwynek ca 1500 *Rost* nr 5535.

(Basalyk) Basylyk *forma: n. sg.* basylyk XVI in. *WokSand* nr 210.

Znaczenie: 'narzędzie do poganiania zwierząt bądź ludzi oraz wymierzania kar cielesnych, bicz z uwiązanyimi na końcu kawalkami ołowiu, caestus': *Pegina... id est baculus cum massa plumbi in summitate pendente... baszylyk XVI in. *WokSand* nr 210.

Basylyk *cf.* **Basalyk**

Baśń *forma: n. pl.* baśni XV *p. post.* *GlKór*n II 190.

Znaczenie: 'opowieść zmyślona, bajka, fabuła': Fabulosa baszny sunt ista XV *p. post.* *GlKór*n II 190.

Batko, Bajtko *forma: n. sg.* batko 1410 *Przem* I nr 534, *sim.* 1437 *ib.* nr 2621; bajtko XV *med.* *GlWinc* 149.

Znaczenie: 'duchowny prawosławny, pop, presbyter Ruthenicus': Coram nostro iudicio bannito... Ruthenicalis batko resignavit ortum Ianconi 1410 *Przem* I nr 534, *sim.* 1437 *ib.* nr 2621; Antistes et ipse vates *gl.* propheta, princeps, primas baythko, cum insignibus et infulis obsides extorquet XV *med.* *GlWinc* 149; ~ *z fleksją łacińską:* Pec̃ cum batkone Rutenico a spass habent terminum ad II septimanas 1409 *LubZiem* 48, *sim.* 1436 *Przem* I nr 2600; Testes Ianconis... recognoverunt, quod Ianco... non fuit presens nec in teritorio, quando Pechno... ortum vendiderat batkoni 1411 *Przem* I nr 535, *sim.* 1433 *ib.* nr 2414, 1444 *ib.* nr 3332; Item Czermak posuit solidum scabinorum pro eo, quod est liber a fideiussoria contra batkonem de Popowicze 1417 *Przem* I nr 968, *sim.* 1426 *ib.* nr 1757, 1436 *ib.* nr 2576; Martinus... comparuit iudiciis quinque contra impetitorem batkonis 1419 *ib.* nr 1149, *sim.* 1437 *ib.* nr 2704. ~ *Rutenizm.*

Bąk *forma: n. sg.* bąk 1442 *WokRacz* 27v.

Znaczenie: 'owad wydający w locie charakterystyczne buczenie, vermis qui in volatu sonum stridentem reddit': Alitutus vermis volatilis vlg. bąk 1442 *WokRacz* 27v.

Bednarz *forma: n. sg.* bednarz ca 1420 *WokTryd* nr 316, 1424 *KsKaz* nr 2756.

Znaczenie: 'rzemieślnik wykonujący beczki i inne naczynia z drewnianych klepek, faber qui dolia conficit': Doleator *bendarzy ca 1420 *WokTryd* nr 316; Stanislaus, domine Vichne filius, fecit matrem suam in legitimam tutricem suam, ut possit audire iuramentum, ac si solus, si personaliter interesset, a Iohanne bednarz 1424 *KsKaz* nr 2756.

Berkrecht *cf.* **Barkracht**

Bertram, Peltram *bot. forma: n. sg.* bertram XV in. *CatCodJagRp* VI 337; peltram XV *ex.* *GlLek* 41.

Znaczenie: 'gatunek bylicy, estragon, Artemisia dracunculus L.': P<i>retrum bertram XV

in. *CatCodJagRp* VI 337; Piretrum peltram XV *ex.* *GlLek* 41.

Beryl *forma: n. sg.* beryl (1398) 1459–60 *KodWil* I 58.

Znaczenie: 'kamień szlachetny koloru zielonego, lapis pretiosus viridis coloris, beryllus': Nos frater Andreas... damus et legamus nostre ecclesie Wilnensi... chirothecas episcopales cum annulis duobus aureis..., tercium annulum magnum, argenteum, totum deauratum, in quo est lapis beryll et sub eodem lapide reliquie optime continentur (1398) 1459–60 *KodWil* I 58.

I. Bez *forma: n. a. ac. sg.* bez XV in. *GlKazB* II 97, *ib.* III 75.

Znaczenie: 'krzew o drobnych kwiatach i cuchnącym zapachu, bez czarny, arbor sambucii foetidis': Per arbores, que stant in stagnis et in luto, faciunt fructus czirzwewi, intelliguntur omnes luxuriosi, per arborem fetidam bess intelliguntur omnes ypocrite XV in. *GlKazB* II 97, *sim.* *ib.* III 75.

(Bezmian) Bezmien *forma: n. sg.* bezmien (1459) *KodWil* I 254; ~ *ac. sg.* bezmien (1459) *KodWil* I 254; ~ *n. pl.* bezmieny (1494) *KodWil* I 480.

Znaczenie: 'jednostka wagi (około 1 kilograma), ponderis mensura (circa unum chiliogramma)': Ecclesiae eidem et rectoribus pro tempore in ea existentibus dono, confero et inscribo homines in villa mea Mileykoni dicta tredecem nominibus nuncupatos: primus Speiuthy, qui unum pud mellis, tres grossos et duos denarios solvit, secundus Nareiko..., tertium Duguthi..., quartum Dobra, qui dimidium, alium tertium bezmien mellis unum grossum et unum denarium, <quintum> Wiszowid bezmien mellis et medium grossum solvit, sextum Lubko, qui medium bezmien mellis et duos denarios solvit (1459) *KodWil* I 254; Ego nobilis Iacobus Talwoszewicz... dedi, legavi et ascripsi pro ecclesia parochiali collationis meae in Uszakowo... hominem nomine Mylan... cum omni terra et additionibus, pratis, silvis, rubetis, labore, proventibus et utilitatibus, hoc est dani dwa bezmieny de melle crudo (1494) *ib.* 480. ~ *Cf. Przemian* (Sstp).

Bezmien *cf.* **Bezmian**

Będący *forma: g. sg. neutr.* będącego 1435 *GlKazB* II 52.

Znaczenie: 'przyszły, futurus': Christus assistens pontifex futurorum bonorum, byadącego dobrego, per amplius et perfeccius tabernaculum non manu factum (*por.* Hebr 9, 11) 1435 *GlKazB* II 52.

Bękart *forma: n. sg.* bękart 1442 *KsWójtKr* 90.

Znaczenie: 'dziecko nieprawego łoża, spurrius, nothus': Anna... iurabit... Margarethe..., 2° dixit quod esset meretrix et vivit inhoneste, 3° dixit, quod puer iste esset vlg. *bancharth 1442 *KsWójtKr* 90.

Bialek *formy*: n. sg. bialek 1440 RozPaul 10r, XV ex. *GlLek* 73; ~ i. sg. białkiem XV p. post. *BednMed* 74.

Znaczenia: 1. 'białko jaja, albumen ovi': Afudellum... albugo ovi vlg. byalek 1440 RozPaul 10r; Vezmy makuch lnyany y *trzye gi dlugo w doniczy... Namasz schyroky dlugy plat ot kolyana do przyshvy, a tham ot cziala namasz plath tensze byalkyem zbythym spyenyonem, a thak ve troye... nogą obvyn thą massczą XV p. post. *BednMed* 74.

2. 'bialawa plamka na rogówce oka, bielmo, albugo oculi': Albugo byalek XV ex. *GlLek* 73.

Biały, Biely *formy*: n. sg. m. biały 1471 *GórsJazRp* 283, 1500 *ib.* 286, *sim. ib.*; ~ n. sg. f. biała 1414 *GlKazB* IV 36, *sim. ib.*; XV ex. *R XXV* 146; ~ g. sg. f. białej 1471 *MamKal* 41; ~ ac. sg. m. biely XV p. post. *GórsJaz* 282, *sim. ib.*; ~ i. du. f. białe-ma 1499 *GórsJazRp* 275; ~ g. pl. m. białych 1423 *Kościan* nr 979; ~ i. pl. f. białemi 1499 *GórsJazRp* 276.

Comparat. n. pl. m. bielszy 1470 *GlPolB* 24.

Znaczenia: 1. 'mający kolor mleka, lacteolus, albus': Iaco Ianuss... wzał Pyotrowy... coyn..., a byalych ramb 1423 *Kościan* nr 979; Candidiores byelsy Nazarei eius (Thren 4, 7) 1470 *GlPolB* 24; Duo equi domini Barthosy sunt...: byeli, plesznyvy 1471 *GórsJazRp* 283; Sismondus... habet equum byeli XV p. post. *GórsJaz* 282, *sim. ib.*; Kon czyszawy sz obyema nogama byalema 1499 *GórsJazRp* 275; Kon czyszawy s byalemy nogamy *ib.* 276; Valach byeli 1500 *GórsJazRp* 286, *sim. ib.*; ~ biała (mąka) 'mąka pszenna wysokiej jakości, farina triticea bonae qualitatis': Simile byaley (Num 15, 9) 1471 *MamKal* 41.

2. Biała (Niedziela), Jasna (Niedziela) 'pierwsza niedziela po Wielkanocy, zwana też Niedzielą Przewodnią, dominica post Pascham prima, dominica Conductus Paschae': Hodierna dies olim vocabatur dominica alba vlg. była 1414 *GlKazB* IV 36, *sim. ib.*; Dominica candida... była albo yasna XV ex. *R XXV* 146.

3. może corruptum: Simile byale (I Par 9, 29) 1471 *MamKal* 91. ~ Cf. **Lebiodka, Mak, Miętka**.

Bicie *formy*: n. sg. bicie 1471 *MamKal* 174; ~ g. sg. bicia 1416 *Kościan* nr 613, XV ex. *VergGeorg* 84; ~ i. sg. bicim 1416 *Kościan* nr 613; biciem ca 1470 *MamLub* 14; ~ l. sg. (w) biciu 1435 *GlKazB* II 51.

Znaczenia: 1. 'uderzanie, zadawanie razów, verberatio, plagae': Iako Ianowim biczim mocznim Margaretha *dzenczacza posbila y ot yego bicza vmarlo, y ot nego go stradze 1416 *Kościan* nr 613; Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium vestrum, sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa paciencia, in tribulacionibus..., in plagis, w byczv, in carceribus 1435

GlKazB II 51; Nece<tur> byczem zagvbyon (war. kal.: bandzie zagubyon, quod autem furti me arguis, apud quemcumque inveneris deos tuos, necetur coram fratribus nostris Gen 31, 32) ca 1470 *MamLub* 14.

2. 'bitwa, walka, pugna, proelium': Ut sepe ingenti bello cum longa cohortis explicuit legio et campo stetit agmen aperto, directeque acies, ac late fluctuat omnis ere renidenti tellus, necdum horrida miscent prelia, szrogego byczya, sed dubius mediis Mars errat in armis XV ex. *VergGeorg* 84.

3. 'wzdymanie się, burzenie (o falach), tu w znaczeniu przenośnym, niepokój, rozterka, wątpliwość, elatio, actio extollendi (de undis), hoc loco translate: animus inquietus, dubius': Fluctuacio, velmy byczie (war. lub.: wyelnobyczye), aut dubitacio (furor, zelus, tumultus, fluctuatio et timor mortis Ecclus 40, 4) 1471 *MamKal* 174.

Bić *formy*: praet. 3. sg. f. biła 1411 *Pyzdr* nr 325; ~ fut. pass. 3. sg. m. będzie bit *Dział* 40; ~ condit. 3. sg. m. -by bił 1416 *Pozn* nr 904; ~ praet. pass. 3. sg. m. był bit *OrtMac* 143.

Znaczenia: 'uderzać, chłostać, caedere, verberare': Iacom przy tim bił, ysze Micolay prosil y kasal, abi Iacusz Poman gi vderzil y bił 1416 *Pozn* nr 904; Yesthly byl byth dla layanya szlych szlow, pan nye ma dacz szluszby szluzaczemu *OrtMac* 143; Acz kmyecz vranyon bądze asz do krwie abo tesz bądze byth barzo *Dział* 40; ~ Isz Iaroslawa... bila mu yego voli 1411 *Pyzdr* nr 325.

Bidło *forma*: n. sg. bidło XV med. *CatCodJag* III 9.

Znaczenia: 'w warsztacie tkackim rama, w której umieszczony jest grzebień, czyli płocha, do przybijania wątku, textrinae replum, in quo carmen sive pecten textorius ponitur': Trama, eciam dicitur quoddam instrumentum textricum, quod inequale est bydło XV med. *CatCodJag* III 9.

Biedzenie *forma*: l. sg. (w) biedzeniu XV med. *GlKazB* III 86.

Znaczenia: 'walka, zmaganie, starcie, certamen': Videtur mihi, quod IIII-or sunt modi generales capiendi Iesum, id est salutem, sc. in mari contricionis, ut piscator piscem..., in luctu contemplacionis, ut miles militem, w byedzenyv XV med. *GlKazB* III 86.

Bieg *forma*: n. sg. bieg ca 1450 *GlKazB* IV 44.

Znaczenia: 'odległość, oddalenie, distantia, spatium': Sed quia distantia, szce y byeg, longa in Ierusalem et non omnes ibi possumus pervenire ca 1450 *GlKazB* IV 44.

Biel *forma*: n. sg. biel XV p. pr. *SKJRp* I 301.

Znaczenia: 'biała mąka pszenna, alba farina triticea, simila': Si scio melius expono forte sic simila byel XV p. pr. *SKJRp* I 301.

Bielizny *pl. tantum forma: i.* bieliznami 1403 *ArchTerCrac* IIIb 29, 26, 1429 *ArchTerCrac* IX 77, 17; bielizny 1423 *ArchTerCrac* CXCV 163, 32.

Znaczenie: 'skórki z wiewiórek, pelles e sciuro detractae': Iohannes de Modlna cum Elizabeth relicta Spythconis palatini... habet ad terminum proximum pro sexaginta marcis... et pro tunica subducta vlg. belisnami 1403 *ArchTerCrac* IIIb 29, 26; Thomek... contumax in termino primo contra Swantopelkam... pro violentia receptis tomentis cum nowogrotky palii cum belisny 1423 *ib.* CXCV 163, 32; ~ bielizny smoleńskie 'skórki wiewiórcze przywiożone ze Smoleńska, pelles sciuri ex oppido Smoleńsk apportatae': Andres Hosz, civis Cracoviensis et pellifex, palium purpureum subductum belisnami smolenskimi pro uxore domini Petri de Cheml (pro Chelm) in VII marcas cum uno floreno obligatum hic prosequendo exhibuit, protestans in florenum 1429 *ArchTerCrac* IX 77, 17.

Bieliznowy *forma: y: n. sg. m.* bieliznowy 1472 *RachKról* 100; ~ *ac. pl. m.* bieliznowe 1445 *Pozn* nr 1622.

Znaczenie: 'zrobiony z wiewiórczych skórek, e sciurorum pellibus confectus': Iako czso na mya zalowala Iudka Pyelgrzimowa, dziewczka moya, bych yey rzecla dacz dwanaszcze lokyet sukna, dwoye blany byelysnowe 1445 *Pozn* nr 1622; Pellicium byelisyowy 1472 *RachKról* 100.

Bielmo *forma: n. a. ac. sg.* bielmo XV *p. pr. LekKoń* 247.

Znaczenie: 'bialawa plamka na rogówce oka, albugo oculi': Contra belmo seu luska XV *p. pr. LekKoń* 247.

Biely *cf. Biały*

Biernia 'danina, pobór, tributum, exactio' (z fleksją łacińską): Concedimus eis plenam... libertatem eximentes eos ab omnibus nostris solutionibus, bernis, collectis, exactionibus... quocumque nomine censeantur (1359) 1528 *DokMp* I 118. ~ *Bohemizm*.

(Bierwienica) Birzwienica *forma: n. sg.* birzwienica 1494 *Podol* 5. 6. 16.

Znaczenie: 'beczułka, doliolum': Unum vas al. byrzwyenycza 1494 *Podol* 5; Item pulveris pixidarum vas parvum non plenum al. byrzwyenycza *ib.* 6; Item byrzwyenycza pultes ordeaceas *ib.* 16.

(Bierwno) Bierwno, Birwno, Birwno *forma: y: n. sg.* birwno XV *med. GlWroc* 56v; ~ *g. sg.* birwna XV *in. R* XXIV 74; ~ *g. pl.* bierzwn 1426 *ArchTerCrac* VIII 123, 44.

Znaczenie: 'belka, kloc, trabs, tignum': Sambor... pro tribus marcis..., pro trabis al. bierzwn emptis... euasit 1426 *ArchTerCrac* VIII 123, 44; Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem, birffno (*R* XXIV 74: birwna), autem, que in oculo tuo est, non consideras? (Luc 6, 41) XV *med.*

GlWroc 56v. ~ *g. pl.* bierzwn < bierzwn < bierzwno.

(Bierzmowanie) Birzmowanie *forma: n. sg.* birzmowanie XV *med. GlKazB* III 50.

Znaczenie: 'jeden z sakramentów w Kościele katolickim i Kościołach prawosławnych, udzielany ochrzczonym, aby umocnić ich w wierze, confirmatio': Alia sunt beneficia Dei... sicut sunt sacramenta ecclesie... Sextum privilegium est omnium sacramentorum administratio...: Primum est baptismus, secundum est confirmatio birzmowane XV *med. GlKazB* III 50.

Bierzwno *cf. Bierwno*

Bieżeć *forma: y: inf.* bieżeć 1426 *Kal* nr 933; ~ *praet. 3. sg. m.* bieżał 1395 *Pyzdr* nr 4, 1397 *RtKon* nr 17.

Znaczenie: bieżeć na coś 'napaść, zrobić najazd, incurrere, invadere, ingredi': Iaco Meczko bezszal na Michalowø gospodø s umislem y dal mv rani 1395 *Pyzdr* nr 4; Iako Woytek ne bezal na Yanishewo na paney dziedzine gwałtem 1397 *RtKon* nr 17; Yako pan Drosewsky ne kaszał by<e>szcz kmeczem na dzerszawa Dobcowa... any suken slugam yego bracz 1426 *Kal* nr 933.

Bika *forma: n. sg.* bika a. *ac. sg.* bikę 1407 *RachNKorc* 464.

Znaczenie: 'narzędzie do rozwalania muru, kilof, malleus': Nicolao fabro pro fermentis vlg. byca, dl<o>to, scobli, podosky et terebello 1407 *RachNKorc* 464.

Bindal *forma: n. sg.* bindał XV *p. post. CatCodJag* III 59.

Znaczenie: 'kawałek płótna służący do obwiązywania ran, bandaż, fascia, ligamentum': Item a facio fascis..., hinc et fasciola diminutivum, qua wlnera ligantur byndal XV *p. post. CatCodJag* III 59.

Binduga *forma: n. sg.* binduga (1430) 1508 *KodWP* IX 220.

Znaczenie: 'nabrzeże dogodne do wywózki drzewa, ripa fluvii lignis demittendis apta': Stanislaus... donavit... ortum suum... situatum inter alodium Iacussii ex una et viam, que ducit ad rippam fluvii dicti Wartha, vlg. bynduga, partibus ex altera, pro altari in ecclesia parrochiali... in Obornyki (1430) 1508 *KodWP* IX 220.

Birwno *cf. Bierwno*

Bierzmowanie *cf. Bierzmowanie*

Birzwienica *cf. Bierwienica*

Bierzwno *cf. Bierwno*

Biskupi *forma: y: n. sg. m.* biskupi 1430 *Pozn* nr 1369; ~ *l. sg. m.* (w) biskupiem 1426 *Kościan* nr 1154.

Znaczenie: 'należący do biskupa, episcopalis, ad episcopum pertinens': Iaco moy sluga vcządzał Przecha, Micolaya, Hanczla a Lucassa w byscupym lesse, ale nye na drodze 1426 *Kościan* nr 1154; Iacom

był przy tem, kedy przy gwałcze y przy ranach yanth
czloueck biskupy 1430 *Pozn* nr 1369.

Blacha, Plecha *formy*: *n. sg.* plecha 1477 *RotSam* 159; *~ l. sg.* blasze XV *med. GlKazB* III 19;
~ n. pl. blachy ca 1470 *MamLub* 126; *~ n. a. ac.*
pl. blachy 1407 *RachNKorcz* 464; *~ i. pl.* blachy
ca 1470 *MamLub* 95.

Znaczenie: 1. 'cienki płat metalu, lamina':
Nicolao fabro pro ferimentis vlg. byca, dl<o>to, scobli,
podosky et terebello, et blachi... VI scotos ½ gros-
sum 1407 *RachNKorcz* 464; Dedit (sc. Boleslaus) sibi
scribere imaginem patris sui in lamina blasche aurea
XV *med. GlKazB* III 19; Laminis blachi (aurum...
de cuius laminis textit domum II Par 3, 7) ca 1470
MamLub 95; Lamina<e> blachi (cartilago illius quasi
laminæ ferreæ Job 40, 13) *ib.* 126.

2. 'element zbroi płytowej wykonany z plata meta-
lu osłaniający tułów wojownika, thorax': Equus czy-
ssawy strzelczy, plecha, lapka et balista 1477 *RotSam*
159.

Bladość *forma*: *n. sg.* bladość 1442 *WokRacz*
116r.

Znaczenie: 'słabe natężenie barwy, tenuis
intentio coloris': Gilbus color medius inter rub[u]eum
et album vlg. bladosecz 1442 *WokRacz* 116r.

Blady *formy*: *n. sg. m.* blady XV *in. GlKazB* III 78;
~ ac. sg. neutr. blade ca 1450 *GlKazB* IV 53.

Znaczenie: 1. 'zszarzały, siny, pallidus':
Christus... hodie ascendit... in cruce elevatus, ut
ab hominibus videretur pauper... ostendens... oculo-
lacrimis rubricatos vlg. vkrwawone..., wltum
pallidum vlg. blade,... extensis manibus et pedibus,
totis viribus vlg. szilami verbis blandioribus nobis
supplicat, si aliquis sit, qui... eius immensis vlg.
ny<e>wimownimi doloribus compaciatur vlg. slutho-
val szø ca 1450 *GlKazB* IV 53.

2. 'o maści końskiej, de colore equorum 'siwy, se-
mialbus': Pallidus equus blady, id est ypocrisis XV *in.*
GlKazB III 78.

Blanki *pl. tantum formy*: *n. blanki* (1422) 1451
KodWP VIII 217.

Znaczenie: 'obwarowanie z bali, częstokół,
plancae': Iohannes... pro construendis omnibus edi-
ficiis castri..., videlicet domus, turrium plutheorum
al. blanky, fossa pontis... etc., ligna... Andree...
dedit (1422) 1451 *KodWP* VIII 217.

Blech *cf. Blich*

Blecha *cf. Blich*

(Blewązanie) Blewiązanie *forma*: *n. sg.*
blewiązanie XV *p. pr. GlJag* 103.

Znaczenie: 'znieważanie tego, co jest zwią-
zane z wiarą i religią, bluźnierstwo, impia in fide
et religionem dicta, blasphematio': Ex ira nascuntur
sex vicia: duo in corde, sc. indignatio..., et tumor

mentis,... blasphemia, id est bleuąsanye XV *p. pr.*
GlJag 103.

Blewiazganie *cf. Blewazganie*

(Blich) Blech *czy Blecha* *forma*: *n. pl.* blechy
1447 *CracArtSuppl* III 210.

Znaczenie: 'miejsce, gdzie się bieli (blich-
je) płótno, locus, ubi lintea dealbantur': Iacobus...
recognovit se emisse domum cum orto, nichil exci-
piendo in blechy al. in folwarky extra Kazimiriam
sitos 1447 *CracArtSuppl* III 210.

Bliski *formy*: *n. sg. m.* blizek 1418 *Kal* nr 630.

Comparat. g. sg. m. bliższego *Sul* 69; *f. bliższej*
Sul 58; *~ d. sg. m.* bliszemu ca 1480 *Kaluźn* 283;
f. bliższej *Sul* 23; *~ n. pl. m.* bliższy *Dział* 45; *~*
ac. pl. m. bliższe 1425 *Kal* nr 915.

Superlat. g. sg. f. nablížszej *Dział* 55; *~ d. sg. m.*
nablížszemu *Dział* 59.

Znaczenie: 1. 'o miejscu 'niedaleki, vicinus':
Gdy kto dzewcze, maszathcze, wdowie abo ktorey-
kole szenyysznyne na drodze, na polu, w lesyie,
w domv, we wsy gwalth vczyni a gdy taka szensczy-
sna, byeszancz do nablyszszey wsy (ad villam vici-
niorem veniens, *Sul* 58: do wszy blyszszey), placząc
bądze powolawala gwałtownyka, w ktorey acz znaky
gwałtv bądą nalesony y tesz kmyeczce gwałtv wolane-
go doswiathcza, tedy taky na naszey y na przyaczol
mylosczy ma bycz *Dział* 55; Acz kto swynye w czudz
lyas na szoladz pvscopy kromye woley, tedy ten, czyg
gest lyas, za pyrwy raz ma wącz gednego wieprza,
a za wtory dw wieprzv, a za trzeci wszytkey swynye
zayawszy, ma dacz naszymv dworv nablyszszchemv
(ad domum nostram magis vicinam, *Sul* 69: do nasze-
go domv blyszego gemv), ktore s namy na poly ma
rozdzelycz *ib.* 59.

2. 'o pokrewieństwie 'ściśly, bezpośredni, propior,
proximus': Wstawyami, aby czy tho dvchowny zaa-
czci... ymyenye oczczinnee trzymayaczi z namy gycz
oczwyssze myely na kaszdee woyni podług przerze-
czonego gymyenia dostatkv, alybo tha tho gymyenia
blyszszey swey braczy layczkey (proximis suis fra-
tribus laicis, *Dział* 10: swemv bratv albo blysznyemv
przyrodzonemv) mayą spvszczic a gych są wyrzec
Sul 23; Vstawyamy, aby gdy bracza abo przyaczele,
blyszszy abo daleczy (fratres vel amici, consanguinei
vel remoti, *Sul* 53: przyrodzony abo daleczy) rozdze-
layą są, a w tem dzale bądą myeszkcacz przez trzy
lyata y trzy myesyące w mylczenyv..., tedy <kto>
tako zamyeszka, przerzeczoną dawnoscą ma myl-
czecz *Dział* 45; *~ bliższy* 'krewny, powinowaty,
cognatus, propinquus': Pyotr samowtor ranczil opa-
czisz y conuentowy za blyssze, ysze ty copcze myali
stacz przese trzi latha pocoyne 1425 *Kal* nr 915.

3. 'o stosunku prawnym 'ten, któremu się według
prawa (pokrewieństwa lub innego) należy pierwszeń-
stwo, (propinquitatis sive alio quodam) iure proxi-

mus': Yako Blaszey iest tako blisek ku Kothoyeczsku yako Sechna, Lutka, Anna y Yagnyeszka 1418 *Kal* nr 630.

4. bliższy 'bliżni, *alius homo, alter*': <Aczby> ktho chcąc zastąpił blyszemv szwemv <i> zabyge gy, [y] od mego oltharzą odłączysz (pro odłączysz), słowye wydasz gy, asz vmrze (si quis per industrias occiderit proximum suum, et per insidias, ab altari meo evelles eum, ut moriatur Ex 21, 14) ca 1480 *Kalużn* 283.

Blizek cf. Bliski

Blusprach cf. Brustblach

Blam *forma*: n. a. ac. pl. blamy 1488 *DokArchWęg* III 126.

Znaczenie: 'sztuka futra określonej miary, najczęściej zsyta z mniejszych futerek, służąca do podszewania odzienia, contextus pellium, qui vestimentis subsuitur': Gregorius... per ipsos tricesimatores est detentus ratione adromedarum al. blamy, quas cum... Iohanne conconsole nostro compositionem habens vicissim ipsas blamy in Podgrodzyc pro suis mercantiis recepit 1488 *DokArchWęg* III 126, *sim. ib.*

Blatny cf. Blotny

(**Błądzić**) **Błądzić** *forma*: *praes. ind. l. sg.* błądzą *ca* 1420 *WokTryd* nr 238; *part. praes. act. adi. i. sg. m.* błądzącym 1456 *ZabUPozn* 87.

Znaczenie: 'zejść z właściwej drogi w postępowaniu, zachowaniu, postępować niewłaściwie, deflectere, non recte facere': Devio et exorbito błódza *ca* 1420 *WokTryd* nr 238; Veni, Gabriel, efficit minister terribilis sacramenti a seculis absconditi ad e<x>quisitionem errantis Ade, a meis sedibus cogor descendere, reuificare illum, quem ad ymaginem meam feci. Misereor eranti nad bładzącim (*var. erantibus nad bładzącymi*) 1456 *ZabUPozn* 87.

Błądny *forma*: *n. sg. neutr.* błędne *XV p. post. GlKórn* II 192; *g. a. ac. sg. neutr.* błędnego 1425 *PFRp* V 33; *ac. sg. f.* błędną *XV p. post. GlKazB* IV 132; *n. pl. neutr.* błędne (1494) *IurMas* II 57.

Znaczenie: 1. 'zabłąkany, zagubiony, qui itinere oberravit, vagus, profugus': Prefati itaque dignitarii, officiales, terrigene, subditi et incole tocius terre prefate Rawen<sis>... obtulerunt articulos, suplicantes eosdem per nos confirmari, quorum tenor... est talis..., ut peccora et quevis errancia al. bładne capitaneus loci in opidis... per preconem faciat proclamari (1494) *IurMas* II 57; *Hanc ovem (por. Luc 15, 4) insanam et vagabundam blandna hic in mundo non inveniens, tanquam pius pastor quere-re non desinit, sed descendit ad inferna XV p. post. GlKazB* IV 132.

2. 'grzeszny, errans, peccans': Tu, *gl. sc.* sancte Iohannes, qui preparas fidelium corda, ne quid devium, *gl.* erroneum bładnego, uel lubricum Deus in eis inveniet 1425 *PFRp* V 33; Flecte, quod est rigi-

dum, foue, quod est frigidum, rege, quod est devium nakloyn, czo gyst sbwcznale, szwche, szgrzyey, czo gyst oszymnale, naprawy, czo gyst blandne *XV p. post. GlKórn* II 192.

Błądzić cf. Błądzić

Błogosławieństwo *forma*: *i. sg.* błogosławieństwem *XV ex. SlOcc* XXX 197; *ac. pl.* błogosławieństwa *ca* 1500 *GlKazB* I 85.

Znaczenie: 'Boża przychylność, łaska, benevolentia, gratia Dei': Letificare beatitudinibus poczeszycz błogoslawyemstwem vbosthwa *XV ex. SlOcc* XXX 197; Sanctus Benedictus dictus est, quia multas benedictiones, błogoslawyemstva, habuit *ca* 1500 *GlKazB* I 85.

Błonie, Błoń, Błunie *forma*: *n. sg.* błunie 1437 *Przem* I nr 2631; błoń 1416 *Przem* I nr 804; *l. sg. (na) błuniu* 1483 *Wara* nr 112.

Znaczenie: '(rozległa) łąka położona na płaskim (podmokłym) terenie, pratum (spatiosum) in plana (palustri) regione situm': Pasco Chromi resignavit Ywanconi Ruteno ortum situm in suburbio, penes ortum Pecz circa blony 1416 *Przem* I nr 804; Stanislaus... hat ofgegabin eynen gartin vnd eyn theyl *bloyn, alz hers gehaldin hat 1432 *ib.* nr 2316; Swincka resignavit ortum Sidoroni..., qui ortus iacet in parvo blunye 1437 *ib.* nr 2631; Qui ager est inter Paulum parte ex altera et... inter... Chodor parte ex altera et cum hac parte in *bloney 1470 *Wara* nr 74; Andreas... in *delubio al. na blunyu mediam terciam quartam lanei vendidit... domine Barbare 1483 *Wara* nr 112. *Może już nomen proprium.*

Błoń cf. Blonie

(**Blotny**) **Blatny** *forma*: *d. pl. neutr.* blatnym *ca* 1400 *CatCodJag* I 195.

Znaczenie: 'podmokły, bagnisty, lecz pozbawiony płynącej, ciekącej wody, paluster, paludosus, sed aqua fluente, stillante privatus': Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa, blathnim uel *zuchim, quirens requiem (Luc 11, 24) *ca* 1400 *CatCodJag* I 195. *Może zbohemizowana postać fonetyczna.*

Błoto *forma*: *n. sg.* błoto (1413) 1550–60 *BenLub* 195; *i. sg.* błotem (1421) 1422 *KodWP* VIII 187; *l. sg. (w) błocie* *ca* 1450 *KazGnW* 9; *n. pl.* błota (1486) *Paul* II 223; *ac. pl.* błota (1446) *SqdZKr* 223.

Znaczenie: 1. 'mokradło, bagno, palus': Eundo autem a lacu per eundem seu in eodem fluxu aquae praedictae lutum seu palus vlg. blotho (1413) 1550–60 *BenLub* 195; Sbroslaw... totam sortem sui patrimonii in Gorenyno... et quartam partem retro viam supra lutum al. za blotem... vendidit (1421) 1422 *KodWP* VIII 187; Spythko... et Ioannes... totum lutum al. blotha... vendiderunt (1446) *SqdZKr* 223; Paludes al. *błota... graniciebus perpetuo pertinent

ad haereditatem Iedlno (1486) *Paul II* 232. ~ *Może już nomen proprium*.

2. 'brud moralny, caenum': Ninye bądźże czso o nassz, ktorziz sze w błoche w<...>s<...> grzechow w[y]alamy na obyie stronye *ca 1450 KazGnW 9*.

Błunie *cf.* **Blonie**

Błyskawica *forma: n. pl.* błyskawicy *XV med. GlKazB III 80*.

Znaczenie: 'błysk na niebie towarzyszący grzmotowi, fulgur': Ante ipsum fulgura... precedent, pro tubis horrenda tonitrua błyskawiczy et lyskawiczy (*por. Ap 4, 5*) *XV med. GlKazB III 80*.

Bobownik *bot. forma: n. sg.* bobownik *1472 Rost nr 1062*.

Znaczenie: 'przetacznik bobowniczek, Veronica beccabunga L.': Faba inversa bobownik *1472 Rost nr 1062*.

Bobrowe *forma: n. sg.* bobrowe *1365 DanLowG 219, 1371 ib. 217, 1381 ib. 218, 1382 ib. 218*.

Znaczenie: 'powinność świadczona na rzecz bobrowników książęcych, zamieniona później na ekwiwalent pieniężny, servitus aut tributum, quod pro castorum custodia solvebatur': Volumus, quod ab omnibus solucionibus aliis omnium exactionum et vexactionibus iuris Polonialis sint soluti et exempti et specialiter ab hiis que secuntur sc. obrzas,... a bobrowe et psarskye *1365 DanLowG 219, sim. 1371 ib. 217, 1381 ib. 218, 1382 ib. 218*.

Bogactwo *cf.* **Bogactwo**

Bogactwo, Bogactwo, Bogactwo *formy: g. sg.* bogactwa *XV med. GlWroc 63v; ~ l. sg. (po)* bogactwie *1448 GlKazB IV 88; ~ n. pl.* bogactwa *XV in. GlKazB II 90; ~ i. pl.* bogactwami *XV p. post. PFRp III 289*.

Znaczenie 1: 'obfitość, affluentia': Copia, bogaczthwa, id est divicie, prout sunt in celo, quia ibi sunt divicie sine paupertate *XV in. GlKazB II 90*.

2. 'majątek, dobra materialne, opes, divitiae': Damna fleo rerum, gymyenyą, sed plus fleo damna dierum. Nam quisquam rebus, bogaszthwamy, succurrere potest, nemo diebus *XV p. post. PFRp III 289; ~* stać po bogactwie 'usilnie starać się, zabiegać o dobra materialne, bona corporalia studiose petere, quaerere': Paupertas facit hominem beatum propter tria: primo... pauperes spiritu miseriis diuiciarum non subiacent, sicut beatus Bernardus ait: Beatus est, qui post illa non abiit ne stogy po bogaczstwie, quia possessa onerant *1448 GlKazB IV 88; ~* bogactwo niesprawie 'bogactwo źle nabyte, niezgodnie z prawem, divitiae male comparatae': Facite vobis amicos de mamona iniquitatis sz bogaczstwa nyesprawego (*Luc 16, 9*) *XV med. GlWroc 63v*.

Bogacz *forma: n. sg.* bogacz *XV med. GlWroc 49r*.

Znaczenie: 'człowiek zamożny, majątny, dives': Ideoque dives, *pogacz, epulo misericordiam non obtinuit (*por. Luc 16, 19*) *XV med. GlWroc 49r*.

Bogactwo *cf.* **Bogactwo**

Bogaty *formy: g. sg. m.* bogatego *Sul 22; ~ l. sg. m. (na)* bogatem *Dział 9; m. a. neutr.* bogatem *ca 1430 GlKazB II 14*.

Znaczenie 1: 'zamożny, majątny, dives, locuples': Vstawyamy, aby <kiedy> sądza abo wogewoda... zakład weszmye o wyną na naschem szemyanyne bogatem (divitem, *Sul 22*: bogathego) *Dział 9*.

2. 'obfity, opulentus': Sedebit populus meus in multitudine pacis et in requie opulenta, bogatem, oplwitnem (*Is 32, 18*) *ca 1430 GlKazB II 14*.

Bojar *forma: n. a. ac. pl.* bojary (*1359*) *1566 DokMp IV 113*.

Znaczenie: 'szlachcic na Rusi i Litwie, vir nobilis in Russia et Lithuania': Nos Groth... capitaneus Lublinensis..., *Andrei... capitaneus terrae Chelmensis notum facimus..., quomodo de speciali mandato... Kazimiri regis Poloniae et... principis Georgii... ex consensu, de Lublin<ensi> terra fecerunt omnes dominos et nobiles terrae et de terra Rutenicali etiam omnes milites vlg. boiari et omnes antiquos, videlicet starcze (*1359*) *1566 DokMp IV 113. ~ Rutenizm*.

Bojarzyn *forma: ac. sg.* bojarzyna *ca 1430 GlKazB II 13*.

Znaczenie: 'szlachcic na Rusi i Litwie, tu w użyciu przenośnym o Chrystusie, obrońca, vir nobilis in Russia et Lithuania, hic translate de Christo, defensor': Cum ergo hominibus merentibus corpus Christi datur..., habent secum pugilem boyarzina, sirmerza, obroniczela *ca 1430 GlKazB II 13. ~ Rutenizm*.

Bojaźliwość *forma: i. sg.* bojaźliwością *ca 1450 GlKazB IV 65*.

Znaczenie: 'strach, trwoga, przerażenie, timor, pavor, terror': Accesserunt (sc. pharisaei ad Ihesum) cum magna multitudine congregati, volentes eum questionibus temptare et vincere ac tumultu terere..., ut aliquantulum suo terrore, boyaslyvoszczą, posent ipsum avertere *ca 1450 GlKazB IV 65*.

Bojaźnia *cf.* **Bojaźń**

(**Bojaźń**) **Bojaźnia** *forma: ac. sg.* bojaźnią *ca 1500 GlKazB I 62*.

Znaczenie: 'strach, lęk, timor, pavor': Vocat autem (sc. Deus) per districti iudici timorem, przesz boyasnya czaskyego sządv, sibi inspirando, quia veniet in die iudici in sede maiestatis sue et ipsum peccatorem iudicare ad eternam penam *ca 1500 GlKazB I 62*.

Bok *forma: n. pl.* boki *1475 RostRp s. 105*.

Znaczenie: słabne boki *pl. tantum* 'boczne części brzucha między żebrami a biodrami, partes

ventris inter costas et femures positae, hypochondria: Item notandum. Abortum dicitur ille puer mortuus in utero inatus, qui non potest egredi. Et aliquae mulieres moriuntur nescientes remedium. Modo camomilla, swoyszyk rymy, in oleo decocta, optime valet, iuncta ipoc<ondria> inflata, id est słabne boky 1475 *RostRp* s. 105.

Bolenie *forma*: *ac. sg.* bolenie XV *ex. GlWp* 69.

Znaczenie: 'żał, skruca, paenitentia': Myłocywy Panye, ktorys nge patrzys na vstne modlengę, ale wgecyg na serdecne bolenge y thys wolanye, cebge cys (*leg.* dziś) prose s krzycenym, dagze my wybawgenge XV *ex. GlWp* 69.

Borek *formy*: *n. a. ac. sg.* borek (1412) 1592 *DokMp* I 378; ~ *g. sg.* borku 1442 *KodWP* X 258.

Znaczenie: 'mały las, lasek, silva parvula': Addo nihilominus pro memorata ecclesia et eius rectore borram vlg. borek... cum mellificis vlg. z barczyą in eadem borra existentibus (1412) 1592 *DokMp* I 378; Recepicio aque non debet nocere molandino predicti domini Venceslai..., et predicta aqua non debet alcuis elevari, nisi prout domini predicto palo signaverunt et predicta aqua debet redire ad suum canale antiquum ad borram, vlg. do borku 1442 *KodWP* X 258.

Borzyć *cf.* **Burzyć**

Boski *forma*: *n. sg. neutr.* boskie XV *p. post. SIOcc* XXXIV 161.

Znaczenie: pełne widzenie Boskie 'oglądanie Boga twarzą w twarz, bezpośrednio, wprost, contemplatio, cognitio Dei per se, coram': Swyebodnoscz Boga zywego wsnyosla mathka syna swego nad wszitky kory angelske, gdeszel pełne wydzenie Boske XV *p. post. SIOcc* XXXIV 161.

Boso *czy* **Bosso** 'bez obuwia, gołymi stopami, nudis pedibus': Feria sexta magna populi cum tristicia incedunt discalciati chodzy bosso ca 1500 *GlKazB* I 39.

Bosso *cf.* **Boso**

Bość *cf.* **Bóść**

Boży *cf.* **Len**

Bóg *formy*: *n. sg.* Bog XIV *ex. ChrestWRz* 116, XV *in. ModlJag* 36; ~ *g. sg.* Boga XIV *ex. ChrestWRz* 116, *Dział* 1.3.6; ~ *d. sg.* Bogu XIV *ex. ChrestWRz* 116, 1424 *Msza* III s. 53, *sim.* IV. VI. XII. XIV. XVI ~ *ac. sg.* Bog XV *p. pr. JP* IV 58; ~ *i. sg.* Bogiem 1365 *Bersohn* 22; ~ *v. sg.* Bog 1394 *PKKr* I 239, 1435 *GlKazB* II 49.

Znaczenie: 'najwyższa duchowa istota, summa essentia spiritualis': Chrystus z zmartwychwstał ge, ludu przicład dal ge, esz nam zmartwychwstaci, s Bogem croleuaci (ut nos resurgamus et tecum vivamus). Kyrie 1365 *Bersohn* 22; Taco nam Bog pomozi, iaco prawe wemi..., niszze cazał za ząn dacz zastawan

w dzezandczy grziwen, a coszm zaplaczil 1394 *PKKr* I 239; Wyecznego Boga Syn... tako iakoo Boog y jako człowiek bil iest krool nad krolmy y paan nad panmy XIV *ex. ChrestWRz* 116; Syn, <bo> iest molwa albo 5 Słowo Bosze Oczczowo Boga wszemogącego *ib.*; Pyrzywy człowiek... chczal sye rownacz Bogv *ib.*; Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem: Abba, Pater (Gal 4, 6), Oczcze nasz, Bog, Oczcze nasz! 1435 *GlKazB* II 49; ~ Czsosz na *Bok spuscil, tho yest yusz straczono (causa illa, que ad Deum differtur vel Deo promittitur, iam est perdita) XV *p. pr. JP* IV 58.

W stałych połączeniach: **a.** Bog Człowiek 'Deus Homo': Dzisa Boog Człouek uczinon yest (hodie Deus Homo factus) XV *in. ModlJag* 36; ~ **b.** z Boga miłości 'Dei gratia': Kazimirz z Boga myłoczy (Dei gracia, *Sul* 5: z bozey myłoczy) krol polsky *Dział* 1; <Y>aroslav z Boga myłoczy (divina providencia, *Sul* 3: bozym przerzenym) gnyesnyeny-skyey czyrkwie iarczybyskvp *Dział* 3; Myedzy... panem Kazimirem, z Boga myłoczy (Dei gratia, *Sul* 3: z bozey myłoczy) krolew y patronem naszym... a Bodzają... byskvpem crakowskym... porvszylo są nyektore wąpyeny *Dział* 3; Przeto my Kazimirz z Boga myłoczy (Dei gracia, *Sul* 6: z bozey myłoczy), pospolv z riczerstwem naszym, obeszrzawszy to z boszą pomocą *Dział* 6; ~ **c.** Bog prawy 'Deus verus': Thoby odd[y]awayo obyathy *szwoyø, *wyecnyemu Bogu, *zywyemu y *pprawyemu (Deo... vero, *Msza* VI–VIII. XIV. XVI: wyernemu, IV: wyernemu y prawdywemu) ca 1431 *Msza* XII s. 214, *sim.* III. V; ~ **d.** wieczny (wieczni) Bog 'Deus aeternus': Wyecznego Boga Syn... iest prawda prawa y żywot XIV *ex. ChrestWRz* 116; Thoby oddyawayo obyathy *szwoyø, wyecnyemu Bogu (aeterno Deo), zywyemu y pprawyemu ca 1431 *Msza* XII s. 214, *sim.* III. IV. VI. XIV. XVI; Tobye dawają *dlugye *szlusby, wyecnymv Bogu, zyvmv y vyernmv (tibique reddunt vota sua *eterna Deo vivo et vero) 1446–1447 *Msza* XIV s. 181; ~ **e.** Bog wierny 'Deus fidelis': Tobye dawają *dlugye *szlusby, wyecnymv Bogu, zyvmv y vyernmv (tibi que reddunt vota sua aeterno Deo vivo et vero) 1446–1447 *Msza* XIV s. 181; ~ **f.** Bog żywy 'Deus vivus': Tobye *dawayo *szlusbo *swogø, wecznemu Bogu szywemu y prawemu (Deo vivo et vero) 1424 *Msza* III s. 53, *sim.* IV. VI. XII. XIV. XVI.

Bór *formy*: *ac. sg.* bor 1391 *DokMp* I 253; ~ *ac. pl.* bory 1391 *DokMp* I 253; ~ *l. pl.* (na) boroch XV *p. post. RozOss* III 212v.

Znaczenie: 'las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy, silva, pinetum': Salsugo *szloczynya na boroch XV *p. post. RozOss* III 212v; Adiudicavimus ipsis prata supradicta po rzeko dicta Morawicza, et po bori, dicta borra po wloszczowski bor perpetuis temporibus

possidere 1391 *DokMp* I 253. ~ *Może już nomen proprium.*

Bóść czy **Bość** *forma: condit. 3. sg. m.* bodłby 1441 *PrawChelm* 124.

Znaczenie: 'dźgać, uderzać rogiem, cornu petere': Si etiam civis, vel quicunque sit, qui bovem nocivum servaverit, qui homines stipularet al. bodłby... hospes illius bovis solvat pecus ex integro 1441 *PrawChelm* 124.

Braceniec *forma: ac. du.* bracieńca 1399 *RtKon* nr 76.

Znaczenie: 'brat, frater': Iakosmy p<rz>y tem bily, asze Bogumil swø (leg. z swą) braczø vřzont vczinil s panø Szop<h>kø... o ge posag y *schzeszena ('dziedzine'), tegdy w<z>ømschy *phenøcze na gody tø braczeynczø (leg. ta bracieńca) ma wønszacz (leg. wwiązać) v tø *szeszino ('dziedzine') 1399 *RtKon* nr 76.

(Bracki) Bracki *forma: ac. sg. neutr.* brackie 1420 *Pozn* nr 1072.

Znaczenie: brackie piwo 'uczta bractwa cechowego, convivium fraternitatis opificum': Yaco Ludomsky Woytek ne szedł szamooszm gwałtem y mocz na brackie pywo y ne ranil dwu mesczaninu 1420 *Pozn* nr 1072.

Bracki cf. **Bracki**

(Bractwo) Bratstwo *forma: n. pl.* bratstwa XV *p. post. GlKazB* IV 124.

Znaczenie: 'wspólnota ludzi świeckich zajmująca się działalnością charytatywną, confraternitas saecularium rei subsidariae, caritativae administrandae': Tempore isto fuerunt confratern<i>e seu fraternitates brathsztw, ex quibus... multe fuerunt elemosine XV *p. post. GlKazB* IV 124.

Brac *forma: inf.* brac 1428 *ArchTerCrac* VIII 340, 42; ~ *inf. pass. sg. neutr.* brano być XV *p. post. RRp* XXV 180.

Znaczenie 1: 'pobierać opłatę, tributum accipere': Sed a quibus personis non debet de iure exigī brano bycz (sc. theloneum)? XV *p. post. RRp* XXV 180.

2. 'łowić ryby, brodząc w wodzie, in aqua vadando piscari': Pro salute anime sue et parentum suorum prius assignavit et ordinavit perpetue: <ex> eadem piscina natate al. bracz habet et habebit ab aggere tam longe et late, prowt ulterius potest, nec aliquis dicte piscine unquam dictam natationem al. brana nocebat al. bronil 1428 *ArchTerCrac* VIII 340, 42.

Brak *forma: i. sg.* brakiem 1457 *ZapRpWarsz* 1, 187.

Znaczenie: 'wybór, selectio'; pod brakiem 'wybrany, odpowiedniej jakości, electus, praestans': Capeciam roborum dictorum kłodzini dobrej pod brakiem s kleszczmy y z reglamy... et hoc si aqua fuerit recens 1457 *ZapRpWarsz* 1, 187.

Brakować *forma: praet. 3. sg. m.* brakował 1458 *DecrMCrac* I nr 197; ~ *part. praet. pass. n. pl. m.* brakowane XV *p. post. CatCodJag* II 101.

Znaczenie: 'wybierać, eligere': Pars povod-na exaudiens skazanye radzeczskie, quod contra quemlibet consulem mettercius tego ma bicz nyevinen per iuramenta, et contra hoc naoncassz non accepit sibi banitum iudicium na pomocz, sed brakował testes dicens: isti sunt dobrzi 1458 *DecrMCrac* I nr 197; ~ brakowane pieniądze 'pieniądze wybrane, sprawdzone, pecunia selecta, probata': Cribrata pecunia bracovane pyenyadze XV *p. post. CatCodJag* II 101.

Branie *forma: g. sg.* brania 1428 *ArchTerCrac* VIII 340 nr 42, 1428 *Pyzdr* nr 906.

Znaczenie 1: 'łowienie (ryb), piscatio, piscatura': <Ex> eadem piscina natate al. bracz habet et habebit ab aggere tam longe et late, prowt ulterius potest, nec aliquis dicte piscine unquam dictam natationem al. brana nocebat al. bronil 1428 *ArchTerCrac* VIII 340 nr 42. ~ *Możliwe błędne rozumienie znaczenia wyrazu łacińskiego.*

2. branie roku 'odłożenie terminu sądowego, termini dilatio, procrastinatio': Yako czso my brano rok nyemoczo, z tey nyemoczym nye wstayał asz do drugiego roku branya 1428 *Pyzdr* nr 906.

Braski cf. **Bracki** (Sstp)

Brat *forma: n. sg.* brat 1389 *Pozn* nr 68, 1390 *ib.* nr 84. 272, 1393 *ib.* nr 132. 178, etc.; ~ *g. sg.* brata 1393 *Pozn* nr 161. 178; ~ *d. sg.* bratu 1394 *Kościan* nr 18, 1399 *Pozn* nr 411, 1400 *Pozn* nr 488, 1400 *Kościan* nr 207, 1500 *ListTat* 174; ~ *ac. sg.* brata 1396 *Pozn* nr 213. 305, 1399 *Kościan* nr 129; ~ *v. sg.* bracie 1430 *Pozn* nr 1353; ~ *i. sg.* bratem 1400 *Pozn* nr 461. 462. 487, etc.; ~ *l. sg. (po)* bracie 1494 *DecrMCrac* II nr 538; ~ *n. du. a. pl.* braty 1406 *Pozn* nr 600.

Znaczenie 1: 'brat rodzony, frater germanus': Iakom ne slubil Mentussoui zaplaczicz mego brata *dlugk 1393 *Pozn* nr 161, *sim. ib.* nr 178; Isz Iacęg ranczil Michalowi poszitekem *zødze za czri grzifni (leg. trzy grzywny), a bratu nicz 1394 *Kościan* nr 18, *sim.* 1399 *Pozn* nr 411, *sim.* 1400 *Kościan* nr 207; <Ja>ko Ian ne slubil sza brata Sztaszkwowi kona <za>placzicz 1396 *Pozn* nr 213, *sim. ib.* nr 305; Iaco brat moy... wszøl bidła za *daeszøncz *grziwem *ib.* nr 313; Ysze Potrassius røczil za swego bratta Potrowy y Iacubowy 1399 *Kościan* nr 129; Ysze Micolay bil dzelen swim (leg. z swym) bratem Iacubem 1400 *Pozn* nr 461. 462; Iaco Hynczka swym (leg. z swym) bratem ne poslal swych ludzi *ib.* nr 487; Iaco Hynczka ne wsøl paney *Igneske w swoy rancze gwałtem y ne dal gegey na losze szwemu bratu *ib.* nr 488; Iaco przy tem bili, kedi dwa brati Hedwiszini kasali wsøndz p<e>nadze 1406 *Pozn* nr 600; Rzacza (leg.

rząca 'rządca') paney Gorzewskyey rzekl: Bracze, chcza czy ya obraczicz 1430 *ib.* nr 1353.

2. 'krewny dalszego stopnia, consanguineus':
a. brat duchowny 'syn matki chrzestnej, commatrinus': Quinta linea consanguineitatis... commaternus, duchowny brat *ca* 1500 *GIWp* 21.

b. przyrodny brat 'brat przyrodni, frater eodem patre vel matre natus': Nouerca que nouiter arcens et uxor patris, inde nouercarius vlg. przyrodny brath 1442 *WokRacz* 151v.

c. przyrodzony brat 'brat cioteczny a. stryjeczny frater consobrinus vel patruelis': Petrus... produxit testibus... et Katerina Loyową se trahit post filiam fratris sui ei cognatam al. po przyrodzonym braczye 1494 *DecrMCrac* II nr 538.

d. brat siostrzyn 'syn siostry matki, brat cioteczny, consobrinus': Quarta linea consanguineitatis... consobrinus syestr<z>yn brat *ca* 1500 *GIWp* 21.

e. brat naszego kle(j)nota 'członek jednego rodu, cognatus, consanguineus': Iaco tho yest nasz brat naszego clenotha 1389 *Pozn* nr 68, *sim.* 1390 *ib.* nr 84. 272; Iaco Ian gest nasz prawi brad naszego cleynota y naszego szciza, y sz nasze krwe 1393 *ib.* nr 132. 178, *sim.* 1394 *ib.* nr 185.

3. 'członek tej samej grupy ludzi odczuwanej jako wspólnota, eiusdem coetus socius, sodalis, propinquus': w zwrocie grzecznościowym: krol brat nasz: Iako oczyecz moy Aczgerey dzyerszał przisyżąga, takyesch ya chczą dzerszcz krolovy brathv naschemv 1500 *ListTat* 174; Iesthly moy posel bāndze zadzerszan, thedi krol brath nasch nyechay poslye... goncza swego *sim. ib.*; ~ brat nasz krol: A brath nasch krol, kogo bāndze żadał, wyelkyego posła, tego ya k nyemv posłyą 1500 *ListTat* 174.

Bratstwo cf. Bractwo

Brew *forma*: n. sg. brew XV *med. RRp* XXIII 280.

Znaczenie: 'łukowate pasemko włosków nad okiem, supercilium': Quippe venam auream natura telluris in abditis condit et radice vivificam in profunda solida planta mittit. Ac medula carissima in ossibus latuit et visus gemmam grandineam, gl. parvam, qua tegitur pupilla zrzeniczą, powyeczka, brew, Deus sub septem tunicarum emisperiis occultat XV *med. RRp* XXIII 280.

Brodawka *forma*: n. sg. brodawka 1440 *RozPaul* 217v.

Znaczenie: 'narośl na skórze, też krosta, verruca, etiam pusula': Pvberta dicitur illud quod crescit in cutte proprie brodawka 1440 *RozPaul* 217v.

Brodek *forma*: g. sg. brodka (1303) 1585 *KodWP* VI 82.

Znaczenie: 'mały bród, parvum vadum': Item dimidium magnum mansum agri, qui iacet in

dextra parte viae, quae ducit versus Praemanth, et unum angulum agriculturae et mericae, qui iacet in dextra parte viae, quae ducit de Praemanth versus villam Bodge usque ad ultimos vados, vlg. do posliedniego brodcza (1303) 1585 *KodWP* VI 82. ~ *Możliwa też lekcja brodziec.*

Brodło *forma*: g. sg. brodła 1421 *ArchTerCrac* I 436; ~ *ac. sg.* brodło 1429 *ArchCastrCrac* III 387, 1100.

Znaczenie: 'stóg (siana), cumulus foeni, stramenti strues': Pol brodla 1421 *ArchTerCrac* I 436; Stanis... cum Iascone... habent terminum primum ad II septimanas ab hesterna die pro 1 brodlo feni pro quo dedit equum pro IX florenis 1429 *ArchCastrCrac* III 387, 1100.

Brodziec cf. Brodek

2. **Brona** *forma*: *ac. du.* bronie 1427 *Kościan* nr 1195; ~ *n. a. ac. pl.* brony 1404 *ArchTerCrac* IIIb 357 nr 39; ~ *i. pl.* bronami 1426 *Pozn* nr 1235.

Znaczenie: 'narzędzie w postaci kratownicy zaopatrzonej w zęby, służące do spulchniania, oczyszczania i rozdrabniania roli po orce oraz do przykrywania ziemi wysianego ziarna, occa, crates dentatae': Pro duobus arpiciis vlg. brony 1404 *ArchTerCrac* IIIb 357 nr 39; Czom wsala kony trogye s bronamy na roly na Gorzewo, tom gye wsala na prawey roly mey 1426 *Pozn* nr 1235; Iaco czsso Iacub Scholtrsky wzał dwoge cony y dwye bronye Ianussewy Scholtrskemv, to wzał na roly Ianussewe 1427 *Kościan* nr 1195.

Bronia cf. Broń

Bronić *forma*: *praes. ind. 3. sg.* broni 1428 *ArchTerCrac* CXLVI 152, 208; ~ *part. praes. act. adv.* broniąc 1420 *Kościan* nr 798; ~ *condit. 3. sg. m.* bronilby 1428 *ArchTerCrac* CXLVI 170, 290.

Znaczenie: 'ochraniać, strzec, protegere, tueri': Stiborius... recognouit, quia Petro... terciam partem gay in Wanczkouice, qui iacet propius wille eiusdem, non tuet al. nie broni 1428 *ArchTerCrac* CXLVI 152, 208; Iaco Andrzych przod ranył Stanisława a dal mv pyancz ran, a czszo ranil Andrzycha, to vczynil za tego przotkyem, bronącz swego szywotha 1420 *Kościan* nr 798; Alias si cursum aque predicte tueret al. bronilbi, dicta aqua non transiet sic antea transiebat 1428 *ArchTerCrac* CXLVI 170, 290.

Bronka *forma*: n. sg. bronka 1442 *WokRacz* 75v.

Znaczenie: 'bramka, furtka w formie kraty, clatrum, porta cratis instar confecta': Clatrum proprie vlg. bronką 1442 *WokRacz* 75v.

Broń czy **Bronia** *forma*: n. pl. bronie (1424) 1504 *DokMp* V 276.

Znaczenie: 'uzbrojenie, oręż, arma': Si aliqui homines in dicto opido inter se mutuo sediciones... commiserint, extunc arma al. bron[n]e

quibus sediciones sunt commisse, ad ipsum advocatum... spectabunt ex integro (1424) 1504 *DokMp* V 276.

Broskiniowy cf. Brzaskwiniowy

Browar *forma: n. sg.* browar *ca* 1420 *WokTryd* nr 499, 1494 *Podol* 6. 13.

Znaczenie: 'budynek, miejsce gdzie się warzy piwo, aedificium, ubi cervisia coquitur': Braxatorium browar *ca* 1420 *WokTryd* nr 499; Item braseatorium, al. browar, cum vasis pro braxacione cervisie, al. due kadzy, koryto, kossz, pywny kocziel 1494 *Podol* 6; Penes... fornacem est braseatorium, al. browar, in quo sunt caldear pro cervisia braxanda y dwye kadzy *ib.* 13.

Bród *formy: g. sg.* broda *XV p. pr.* *ŚlPolW* 25; *n. pl.* brody (1405) *XVI KodWP* VII nr 556.

Znaczenie: 'płytkie miejsce w rzece, przez które można przejść lub przejechać na drugi brzeg, vadum': Racione cuius scoltecie eidem Venceslao... duos mansos liberos a censu, cum pratis necnon piscatura libera in fluvio Velma,... ac speciali prato ultra vada, dicta brody... damus (1405) *XVI KodWP* VII nr 556; Vy neverni prasaczy (*leg.* prażacy), kdyes ky vam dyas kasal? Albo muschicze przed glodem syachaczy s broda? *XV p. pr.* *ŚlPolW* 25.

Bróg *formy: g. sg.* broga 1419 *Pyzdr* nr 575; *n. pl.* (w) brodzech 1437 *Pozn* nr 1582, 1443 *ib.* nr 1612.

Znaczenie: 'stóg (zboża), cumulus (frumenti)': Iako tho swyadczo, iako Syman nye vcradl broga rszy any pszenyczy 1419 *Pyzdr* nr 575; Iako czo myą vynoval Pyothr... o wzancze pyenyądy... za zitho y o zitha zmloczyne v sstodolach y w brodzech 1437 *Pozn* nr 1582; Isze yakosz nass pan Stanislaw obszalował, bychom wsząły iego resch w brodzech... tako dobrą yako dwadzescze grziwen 1443 *ib.* nr 1612.

Brózda cf. Bruzda

(Brucki) Brucki *forma: n. a. ac. sg. m.* brucki 1477 *ŻydKraK* 131; *neutr.* bruckie 1472 *RachKról* 99.

Znaczenie: (o gatunku sukna) 'wyrabiany w Brugii, genus panni, quod Brugae conficiebatur': Item ego pro me recepi X ulnas panni bruczsky de mandato domini cancellarii 1472 *RachKról* 99; *sim. ib.*; Israelowa Iudea perfida super Maruscha figulam pro palio bruczsky super tres marcas 1477 *ŻydKraK* 131.

Brucki cf. Brucki

Brunatny *forma: i. sg. m.* brunatnym 1442 *WokRacz* 113r.

Znaczenie: 'czerwonozlocisty, fulvus, aeneus': Fulws fauum dicitur ruffus siue rubeus a fulgeo... Fuluere vlg. brvnathnim bycz 1442 *WokRacz* 113r.

Brustblach, Blusprach, Lucbrach, Lucbracht *forma: n. sg.* blusprach *ca* 1420 *WokTryd* nr 178;

brustblach 1442 *WokRacz* 137r; lucbrach 1450 *RozWroc* 226r; lucbracht *XV p. post. RozOss* I 147ra.

Znaczenie: 1. 'napierśnik zbroi płytowej, thorax': Pectorale blusprach *ca* 1420 *WokTryd* nr 178; Pectulium id est ad pectus pertinens vlg. luczbrach 1450 *RozWroc* 226r; <P>ectulium id est ad pectus pertinens vlg. luczbrachth *XV p. post. RozOss* I 147ra.

2. 'ozdoba napierśna z cennego metalu noszona przez biskupa, pectoris ornamentum ex pretioso metallo confectum, quod ab episcopo ferri solebat': Logium lamina sacerdotis in pectore id est rationale proprie brustblach 1442 *WokRacz* 137r. *n. Germanizm. ~ Cf. Bruzblach* (Sstp).

Brutka *forma: n. sg.* brutka 1442 *WokRacz* 187v.

Znaczenie: 'oblubienica, narzeczona, panna młoda, sponsa': Sponsa id est noua coniunx brudka 1442 *WokRacz* 187v. *n. Germanizm.*

(Bruzda) Brózda *forma: n. a. ac. pl.* brozdy 1423 *ArchTerCrac* CXCV 173, 7.

Znaczenie: 'żagon, sulcus, lira': Iohannes... X marcas super Derslao... iure acquisivit, quia idem tactus sufficienter per ministerialem Thomconem, ut iure ad iudicium compareret, noluit comparere et pro XL brozdy in tribus capetis peraratis Thomco officio terminum recognovit 1423 *ArchTerCrac* CXCV 173, 7.

Brzechwa *forma: n. sg.* brzechwa *ca* 1420 *WokTryd* nr 181.

Znaczenie: 'drewniana część strzały, lignea pars sagittae': Telum brechwa *ca* 1420 *WokTryd* nr 181.

Brzeczka, Brzęczka *forma: n. sg.* brzeczka 1440 *RozPaul* 38r; brzęczka *XV p. post. RozOss* I 40va.

Znaczenie: 'ekstrakt słodowy, z którego wyrabia się piwo, sucus hordei aqua molliti fermentati-que, ex quo cervisia conficitur': Braxibium... dicitur esse illud quod primo exit de braseo cum coquitur ceruisia proprie brzeczka 1440 *RozPaul* 38r; Braxibium... dicitur quod prius exit de braseo cum quoquitur ceruisia vlg. br<z>aczka *XV p. post. RozOss* I 40va.

Brzeg *formy: g. sg.* brzega 1413 *Pozn* nr 687; *n. du.* brzegoma 1397 *RtKon* nr 28; *n. ac. pl.* brzegi (1403) 1564 *DokMp* I 304, 1409 *LubZiem* 57; *n. pl.* brzegi 1479 *Wara* nr 93.

Znaczenie: 1. 'granica między lądem a wodą, pobraże, ripa, litus, ora': Iako Maczek Grzybowski ne przedal Iurze rzeki ot brzega do brzega 1413 *Pozn* nr 687; Habeo duas marcas super dicto molendino. Et hoc ei do et concedo... cum ortu et agro al. obsar sz lagy y sz *bregy 1479 *Wara* nr 93.

2. 'kraniec, kraj, pars extrema, finis': Yako <th> swatczimi, yako Ianush przedal <...th> ene gorę y s oboma brzegoma <...th> o czo k ney przislucha

1397 *RtKon* nr 28; Item pratum liberum, quod non erat inter nos divisum, dedimus habentem fines iuxta aliud pratum dictum vlg. Koczurowa et al. na belczku assignando po brzegi (1403) 1564 *DokMp* I 304; Veniens coram nobis Nicolaus... querulavit super Albertum... pro eo, quod defalcavit sibi rippas, al. brzegy pratorum 1409 *LubZiem* 57.

(Brzemieny) Brzemionny *forma*: l. sg. f. brzemionnej XV in. *GlKazB* II 93.

Znaczenie: (niewiasta) brzemionna 'ciążarna, praegnans': De hoc adducit Christus exemplum de muliere pregnante, brzemionney XV in. *GlKazB* II 93.

Brzemionny *cf.* **Brzemieny**

Brzeźdzenie *forma*: l. sg. (na) brzeźdzeniu XV p. post. *GlPolB* 30.

Znaczenie: na brzeźdzeniu 'o świecie, o brzaszku, diluculo': <I>n illo tempore perrexit itaque Iesus in montem Oliveti et diluculo, na brzeźdzeny, iterum venit in templum (Jo 8, 2) XV p. post. *GlPolB* 30.

Brzeździć się *forma*: praes. ind. 3. sg. brzeździ XV p. post. *JA* XII 143.

Znaczenie: 'świtać, dilucescere': Lucescit brzesdzy sya seu swyta XV p. post. *JA* XII 143.

Brzęczka *cf.* **Brzeczka**

Brzmieć, Brznieć *forma*: praes. ind. 3. sg. brzmi XV p. post. *GlDom* 40; ~ *part. praes. act. adi. n. sg. f.* brzniąca XV med. *GlKazB* III 26; ~ *i. sg. neutr.* brzmiałem ca 1500 *GlPozn* 33; ~ *g. pl. f.* brzniących 1466 *R XXII* 23.

Znaczenie: 1. 'wydawać z siebie brzmienie, sonare, perstreperē': Si lingwis hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut es sonans, *nyedz br<n>ocza (*GlDom* 46: swonyacza), aut cimbalum tinniens (I Cor 13, 1) XV med. *GlKazB* III 26; Vt donis hilarata... solicitansque fides lircas, gl. dulces cordas brznięcych strvn, cithariset, vt Orpheus 1466 *R XXII* 23.

2. 'rozlegać się, być słyszalnym, personare': Semper resonat, brzmy, in auribus meis illa terribilis vox tube XV p. post. *GlDom* 40; Fidibus lentis promere cantu, brzmyaczem pyenyem ca 1500 *GlPozn* 33.

Brznieć *cf.* **Brzmieć**

(Brzaskwiniowy) Broskiniowy *forma*: ac. pl. neutr. broskiniowa 1475 *RostRp* s. 105.

Znaczenie: 'związany z owocem drzewa brzaskwiniowego, ad fructum Amygdali Persicae Lam. pertinens': De stranguinea et de impedimentis vrinandi... Recipe glandines et ivdra (leg. jądra) broszkynowa, bobek 1475 *RostRp* s. 105.

Brzozowy *forma*: n. sg. f. brzozowa (1448) 1574 *DokMp* III 250; ~ *ac. pl. f.* brzozowe (1448) 1574 *DokMp* III 250.

Znaczenie: 'odnoszący się do brzozy, ad bettulam pertinens, qui bettulae est': Comittimus...

locationem villae... in fluvio... qui meat przez brzozowe łąki (1448) 1574 *DokMp* III 250; Damus... scultetiam... cum tribus laneis liberis et pratum nuncupatum brzozowa łąka, necnon septem cmetones, quos sibi ipse elegerit ib. ~ Zapewne już nomen proprium.

Brzydki *cf.* **Wszytek**

Brzydkość *forma*: ac. sg. brzydkość XV med. *GlKazB* III 84.

Znaczenie: 'grzech, czyn moralnie naganny, niewłaściwe postępowanie, peccatum, factum vituperandum': In nomine meo demonia eicient (por. Mat 7, 22) et non quod quis eicitur propter tria, sc. propter immundiciam, inepticiam, *brythkosch, inimiciam XV med. *GlKazB* III 84.

Brzydzić się *forma*: praes. ind. 3. sg. brzydzi XV ex. *GlGn* 55.

Znaczenie: 'czuć obrzydzenie, niechęć, abhorrere, abominari': Cum execrat, gl. abominatur brzydzy sya, carnis feditatem, est castitas XV ex. *GlGn* 55.

Bucić się *forma*: praes. ind. 3. sg. buci ca 1450 *GlKazB* IV 46; ~ *inf.* bucić XV p. post. *GlKazB* IV 144.

Znaczenie: 'unosić się butą, pysznić się, iactare se, superbire': Vnus... corisat... et iactat vlg. buci szø se estimando, quod sit melior omnibus ca 1450 *GlKazB* IV 46; Omnis homo non debet de suis actibus bonis se iactare buczyz <się> XV p. post. ib. 144.

Buda *forma*: n. sg. buda ca 1500 *GlKazB* I 42; ~ *n. sg.* buda a. ac. sg. budę 1500 *KsPlesz* 94; ~ *l. sg. (w)* budzie ca 1500 *GlKazB* I 42; ~ *g. pl.* bud (1418) 1561 *KodWP* VIII 61; ~ *ac. pl.* budy 1421 *ArchCastrCrac* I 569, 1021.

Znaczenie: 1. 'szalas, chata, domek, tentorium, casa, taberna': Paulus... actor cum domino Adalberto archiepiscopo Cracoviensi habent terminum... pro eo, quod stationarios in eius (sc. Pauli) hereditate fecistis et arbores de silvis ipsis excidere fecistis pro pandis, tentoriis al. budi et chłodnicze 1421 *ArchCastrCrac* I 569, 1021; Constitutus personaliter Bartholomeus Parthečka resignat et resignavit matri sue Elizabeth dicte Parteczczyna domum vel potius bvda 1500 *KsPlesz* 94; ~ (tu o świętyni jerozolimskiej, hic de Hierosolimae templo) 'niewielkie pomieszczenie w krużgankach przeznaczone dla zakazanie chorych, scabiosorum leprosorumque spatium intra porticus': Item rectores civitatis Ierusalem fecerunt ibi fieri quinque porticus, in quibus infirmi habitarent. In uno bvdzye vel domiculo leprosi, in alia scabiosi... Item porticus bvda vel domicula, quia quilibet infirmus in sua bvdzye iacebat ca 1500 *GlKazB* I 42.

2. 'budka targowa, kram, taberna mercatoria': Nos..., scabini civitatis Posnaniensis, ... significa-

mus..., quia nos... vendidimus et resignavimus septem decem institas vlg. bud... honestis viris budnikam et budniczka (1418) 1561 *KodWP* VIII 61. ~ *Germanizm*.

Budniczka *formy*: *n. pl.* budniczki (1418) 1561 *KodWP* VIII 62; ~ *d. pl.* budniczka (1418) 1561 *KodWP* VIII 62; ~ *ac. pl.* budniczki (1418) 1561 *KodWP* VIII 62.

Znaczenie: 'kramarka, handlarka, femina, quae tabernam mercatoriam habet': Nos..., scabini civitatis Posnaniensis... significamus..., quia nos... vendidimus... septem decem institas vlg. bud... honestis viris budnikam et budniczka (1418) 1561 *KodWP* VIII 62; Ita tamen, quod nullus incola et vicinus nostrae civitatis... alleca vendere... debent preter ipsos prenomiatos budniki et budniczki *ib.*, *sim. ib.*; Item nullus penesticus... debet vendere sal in nostra civitate... solum prenomiatos budniczi et budniczki *ib.*, *sim. ib.*

Budnik *formy*: *n. pl.* budnicy (1418) 1561 *KodWP* VIII 62; ~ *d. pl.* budnikam (1418) 1561 *KodWP* VIII 62; ~ *ac. pl.* budniki (1418) 1561 *KodWP* VIII 62.

Znaczenie: 'kramarz, institor': Nos..., scabini civitatis Posnaniensis... significamus..., quia nos... vendidimus... septem decem institas vlg. bud... honestis viris budnikam et budniczka (1418) 1561 *KodWP* VIII 62; Ita tamen, quod nullus incola et vicinus nostrae civitatis... alleca vendere... debent preter ipsos prenomiatos budniki et budniczki *ib.*, *sim. ib.*; Item nullus penesticus... debet vendere sal in nostra civitate... solum prenomiatos budniczi et budniczki *ib.*, *sim. ib.*

Budować *formy*: *inf.* budować XV *med. GlKazB* III 51; ~ *praet. 3. sg. m.* budował 1413 *Kościan* nr 486; 3. *pl. m.* budowali 1424 *Pozn* nr 1179; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* budowana 1432 *Kościan* nr 1429.

Znaczenie: 'wznosić jakiś obiekt, budowlę, aedificare': Yako tho swatezimi, iako tho budowane, czszo Bauor budował... stoy na prawem Crzemenewskem, a ne na Drobninskem 1413 *Kościan* nr 486; Yako pany Helska s paszyrbathy y Vączenczem... ne podneszly wyschey pogrodk..., nysz czo budowały sznowu mlyn, to budowały yako starą (*leg. z stara*) dawno 1424 *Pozn* nr 1179; Iako tha karczma, *czssa na nyey schedzy Maczek Przybysiewicz, budowana mymo trzy latha 1432 *Kościan* nr 1429; Tercio informo, quod magni est meriti apud Deum ecclesias fundare, edificare budowacz XV *med. GlKazB* III 51.

Budowanie *formy*: *n. sg.* budowanie 1413 *Kościan* nr 486, 1448 *GlKazB* IV 78; ~ *g. sg.* budowania 1417 *Kościan* nr 640.

Znaczenie: 'budynek, aedificium': Yako tho swatezimi, iako tho budowane, czszo Bauor bu-

dował... stoy na prawem Crzemenewskem, a ne na Drobninskem 1413 *Kościan* nr 486; Yz Thomisław Vnanczski ne poszegł noczną rzeczą Michalowy budowana, domowstwa y ymena, iako oszmdzeszant grziwen 1417 *ib.* nr 640; Ad materialis domus edificacionem principaliter requiruntur tria, videlicet fundamentum, fabrica, budowane, et tectum 1448 *GlKazB* IV 78.

Bujny *forma*: *i. sg. m.* bujnym XV *p. post. GlKazB* III 104.

Znaczenie: 'żwawy, energiczny, vividus': Pro eo, quod elevate sunt filie Sion et ambulaverunt extento collo... compositoque gradu, buynim chodem, incedebant (Is 3, 16) XV *p. post. GlKazB* III 104.

Buk *formy*: *n. sg.* buk XV *p. post. CatCodJag* II 314, XV *ex. VergGeorg* 74. 84; ~ *ac. pl.* buki XV *ex. VergGeorg* 76.

Znaczenie: 1. *bot.* 'buk zwyczajny, *Fagus silvatica* L.': <St>eriles platani malos gessere valentis, castanee fagos, buki, ornusque incanuit albo flore piri XV *ex. VergGeorg* 76.

2. *bot. w błędnym przekładzie lac.* esculus 'dąb szypulkowy, *Quercus robur* L.': Pars autem (sc. arborum) posito surgunt de semine, vt alte castanee, nemorumque Ioui, que maxima frondet esculus, buk, atque habite Grays oracla quercus XV *ex. VergGeorg* 74; Esculus, buk, in primis, que quantum vertice ad auras eterias, tantum radice in Tharthara tendit *ib.* 84.

3. 'drewno, drzewo bukowe jako surowiec dla stelmacha, *fagus a carperitario adhibita*': Post valido nitens sub pondere faginus, gl. faginus vlg. bug, axis instrepat XV *p. post. CatCodJag* II 314.

Bukiew *forma*: *n. sg.* bukiew XV *p. post. RozOss* I 84va.

Znaczenie: 'las bukowy, buczyna, lucus fageus': Faginus... Inde fagimentum id est locus vbi habitant fagi vlg. bukw bukw XV *p. post. RozOss* I 84va.

Bukowy *forma*: *ac. sg. f.* bukową a. *n. sg. f.* bukowa XV *p. post. AKPr* IV 684.

Znaczenie: 'złożony z buków, fagineus': In eo, qui pro suis scrophis vel porcis pro precio conduxit silvam bukowa vel glandinibus habundantem, vel bona alterius sunt intermedia inter silvam XV *p. post. AKPr* IV 684.

Bukwa *forma*: *ac. pl.* bukwy 1458 *AGZ* XI 434.

Znaczenie: 'bukiew, owoc buku, glans fagi': Incole civitatis Dubeczsko libere habent in dictis silvis robora, ligna et omnia atinencia habere pro usu ipsorum scindere et crophas pascere in phaginulis al. na bukw y na zirw 1458 *AGZ* XI 434.

Burgrabia, Burkrabia, Murkrabia *formy*: *n. sg.* burgrabia 1422 *Kościan* nr 950, *ib.* 967; burkra-

bia 1422 *Pozn* nr 1105, 1427 *ib.* nr 1273; ~ *g. sg.* murkrabie 1430 *Pozn* nr 1346; ~ *i. sg.* burgrabią 1423 *Kościan* nr 994.

Z n a c z e n i a: 1. 'sędzia w sądzie prawa niemieckiego, iudex in iudicio iuris Teutonici, burggravius' (z fleksją łacińską): In cuius rei testimonium nostrum sigillum praesentibus duximus appendendum. Datum Cracoviae... praesentibus his testibus:... Wyleczone castellano Sandomiriensi..., Nicolao de Bybicz burgrabio de *Beycz (1348) 1531 *DokMp* I 69, *sim.* (1348) 1584 *ib.* 71, 1393 *ib.* 258; Scultetus vero coram nobis, vel nostro capitaneo, aut burgrabio Dlugopolensi suo iure nihilominus Theutonico Maideburgensi..., tenebitur respondere (1365) 1606 *ib.* 150.

2. 'zastępca kasztelana, potem starosty, w grodzie, vicesgerens castellani, capitanei in castro': Iaco my moy burgrabya nye dal wyedzecz, abych myal rok kv otmawyamv (pro otmawyanv) rok v Zelasscowy 1422 *Kościan* nr 967, *sim. ib.* nr 950; Ysze burkraba pana Yanowi Rydzinskiego dął tyma na rąky szrwyczewa (*leg.* z Frycewą) wołą 1422 *Pozn* nr 1105; Iaco pan Szezan nye wyrzandzyl swe czeladzy vczinicz gwałtu lanowy..., any... Iandrzych w ty czassy gego burgrabya byl, any chleboyeczca 1423 *Kościan* nr 994; Isze... o ten go kon prawem nye szaszwał, kegdy byl burkrabya 1427 *Pozn* nr 1273; Iaco w ten czasch... ya nye mal gynschego murkrabye yedno Paschka 1430 *ib.* nr 1346.

Burkrabia cf. Burgrabia

Burmistrz *forma*: *n. sg.* burmistrz 1420 *Pyzdr* nr 683; ~ *g. sg.* burmistrza 1418 *Kal* nr 629, 1428 *Kal* nr 719, 1428 *Kościan* nr 1350.

Z n a c z e n i e: 'jeden z rajców stojący na czele rady miejskiej, proconsul': Yakom przy tem bil, gdi Swyanthomir cladl penandze Zegocze v gospodze y v burmistrza a zodał listu 1418 *Kal* nr 629, *sim.* 1428 *Kal* nr 719, *sim.* 1428 *Kościan* nr 1350; Yako Pyotr burmystrz z Coszmyna zachował szye czsnye a dobrze w myesce w Coszmynye 1420 *Pyzdr* nr 683.

Bury *forma*: *ac. sg. m.* bury (1498) *KodWil* I 531.

Z n a c z e n i e: 'ciemnoszarobrunatny, fulvus': Mikitae Sudowski equum bury et subam... lego (1498) *KodWil* I 531; Domino Simeoni, fratri meo, lego equum bury *ib.*

Burza *forma*: *g. sg.* burzej XV *med. GlKazB* III 37; ~ *n. pl.* burze XV *med. GlKazB* III 37; ~ *g. pl.* burz XV *p. post. GlKazB* IV 134; ~ *l. pl.* burzach XV *med. GlKazB* III 37.

Z n a c z e n i e: 'gwałtowne zakłócenie równowagi atmosferycznej połączone z silnym wiatrem, grzmotami i piorunami oraz z obfitymi opadami, procella, tempestas': Hec navicula, ecclesia, navigat per hunc mundum quasi per mare tempestuosum,

burzey pelnyem, in quos sunt tempestates, burze, diverse a ventis periculosis XV *med. GlKazB* III 37, *sim. ib.*; Sed ne hec navis, id est ecclesia, in istis tempestatibus burzach *ib.*; Stagnum est presens seculum multas tempestates, bvrz, generans XV *p. post. GlKazB* IV 134.

Burzyć, Borzyć (się) *forma*: *a. z zaimkiem zwrotnym się*: *praet. 3. pl. m.* burzyli ca 1500 *GlKazB* I 79.

b. bez zaimka zwrotnego się: *praes. ind. 2. sg.* burzysz XV *med. GlWinc* 151; ~ *3. pl.* borzą XV *in. GlKazB* III 77.

Z n a c z e n i a: 1. 'niszczyć, delere': Ipsi, qui pacem bonam borzø, dicuntur filii dyaboli XV *in. GlKazB* III 77; In te luxurias, *gl.* habundas, impetis, impingis burzyszch, sediciosa sitis XV *med. GlWinc* 151.

2. 'buntować się, sprzeciwiać się, rebellare, contradicere': Audientes hoc Iudei magis convalescebant, barszyey szya bvrzyly, contra Christum ca 1500 *GlKazB* I 79.

Buta *forma*: *n. sg.* buta XV *p. pr. GlJag* 103.

Z n a c z e n i e: 'zbytńia pewność siebie, pycha, wyniosłość, superbia, arrogantia': Inanis glorie septem sunt filie..., tertia est iactancia, *gl.* iactancia buta, qua quis enarrat bona sua, ut laudabilis appareat XV *p. pr. GlJag* 103.

Bykowy cf. Korzeń

Bystry *forma*: *n. sg. m.* bystry 1471 *MamKal* 238; *f.* bystra ca 1470 *MamLub* 238.

Z n a c z e n i e: 'gwałtowny, wartki, vehemens, rapidus': *Ripindus bystrą (*war. kal.*: bystry, fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie eius Dan 7, 10) ca 1470 *MamLub* 238.

Bytni cf. Bytny

Bytny, Bytni *forma*: *n. sg. m.* bytny XV *p. pr. RRp* XXIV 356; ~ *ac. pl. neutr.* bytnie XV *med. GlKazB* III 40.

Z n a c z e n i a: 1. 'istniejący, rzeczywisty, qui est, verus': Primo dico, quod in inferno est ignis realis, bythny, et corporeus XV *p. pr. RRp* XXIV 356.

2. 'teraźniejszy, obecny, praesens, instans': Deus... prudencia ipsum (*sc. hominem*) decoravit, qua homo preterita recordaretur, presencia bithnye disponeret et futura mala precaveret XV *med. GlKazB* III 40.

Bywać *forma*: *praet. 3. sg. m.* bywał 1400 *Pyzdr* nr 125.

Z n a c z e n i e: 'przebywać, manere, morari': Iaco Szech biwał na dziedzinie swym (*leg. z swym*) bidlem po pirzvem *zadana prava 1400 *Pyzdr* nr 125.

Bzducha *bot. forma*: *n. sg.* bzducha ca 1500 *RostRp* s. 63.

Z n a c z e n i e: 'trybula ogrodowa, Anthriscus cerefolium Hoffm.': Cerifolium bszducha albo trzyebulą ca 1500 *RostRp* s. 63.

Bzowy *formy*: n. sg. neutr. bzowe XV ex. *GLLek* 49; ~ ac. neutr. bzowe XV p. post. *GLKörn* II 180.

Znaczenie: 'mający związek z dzikim bzem, sambuceus': Recipe folia sambuci, id est bzowe XV p. post. *GLKörn* II 180; Fflos sambuci, id est bzowe kwyeczye XV ex. *GLLek* 49.

Całować *forma*: part. praes. act. adv. całując ca 1450 *KazGnW* 10.

Znaczenie: 'dotykać ustami kogoś lub czegoś w celu wyrażenia miłości, czci, osculari': Tez y ona grzesznicza, caługacz yego no<g>y, oczyszczyona yest (por. Luc 7, 38) ca 1450 *KazGnW* 10.

Cana cf. **1. Cena**

Cedzić *forma*: inf. cedzić XV ex. *GLLek* 70.

Znaczenie: 'przesączać, przecedzać, percolare': Item decoctione vrtice maioris cum vino et colate al. czyedzycz per pannum... multum valet XV ex. *GLLek* 70.

Celni cf. **Celny**

(Celny) Celni *forma*: g. sg. neutr. celniego 1424 *Kościan* nr 1255.

Znaczenie: 'dotyczący cła, vectigalis': Iacom oth tego czylł podług czelnyego prawa ot thich ryb y ot cony, czosz ge stary dal na ranky 1424 *Kościan* nr 1255.

1. (Cena) Cana *forma*: n. sg. cana XV med. *GIWinc* 151.

Znaczenie: 'wartość, pretium': <Cum luctuosi plena sit euentus dignitatum uenalitas> et liberi capitis nulla sit estimacio, gl. exiitas, reputacio, valor czana XV med. *GIWinc* 151.

(Ceter) Cetyr 'łapaj! gwałtu!', *vocabulum usurpatum a petentibus auxilium*: Ipse Georgius clama vit cetir super meum furem et terre, qui Weissz Iokil viceversa reclamavit cetir super violenciam et super iniuriam 1457 *StPPP* XI 234.

(Cetnar) Cętnar *forma*: n. sg. cętnar 1445 *AGZ* XIV 175.

Znaczenie: 'jednostka wagi, librae mensura centum pondo': Item quatuor camchatos,... decem milia amigdalorum, dimidium alterum cathnar rosynkorum, manathiam 1445 *AGZ* XIV 175.

Cetyr cf. **Ceter**

Cewka *forma*: ac. sg. cewkę 1478 *SkarbMaz* nr 69.

Znaczenie: 'szpulka, jednostka miary lub wagi nici (złoty lub srebrnych), fistula ad fila involvenda destinata, filorum (aureorum vel argenteorum) longitudinis vel ponderis mensura': In Ploczko dominus dux Iohannes recepit 1/2 sexagene cum 3 grossis pro una cepka auri 1478 *SkarbMaz* nr 69.

Cętnar cf. **Cetnar**

Chamcha cf. **Kamcha**

Chąsiebny czy **Chąziebny** *forma*: i. sg. f. chąsiebną a. chąziebną 1388 *Pozn* nr 43, 1389 *ib.* nr 73, 1390 *RtGn* nr 4, 1392 *HubeZb* 65.

Znaczenie: chąsiebną rzeczą 'po zło dziejsku, furis more': Iaco Olszam ne pocradł Swenthosla<w>ouy za dwie grziwne chanszebno rzeczø, ani gich vszitka ma 1388 *Pozn* nr 43; Iacosc Andrzegeui ne uiplauli szrzebca sze stroka chanszebno rzeczø, ani go vszitka m<am> 1389 *ib.* nr 73; Iaco Marcussz ne pocrath Micolaia chøsebna rzecz<ø>, ani s thego vsithka ma 1390 *RtGn* nr 4; Iaco Maczey ne pobil Tworkowich swini ani ganssy chansebnø *rzecze, ani gych wzithca ima 1392 *HubeZb* 65.

Chąśba czy **Chąźba** *forma*: g. sg. chąśby a. chąźby 1388 *Pozn* nr 34; ~ ac. sg. chąśbę a. chąźbę 1387 *ib.* nr 21.

Znaczenie: **1.** 'kradzież, furtum': Iaco Potrek dobil na Stasku quatuor marcas za chasza 1387 *Pozn* nr 21; Iacosc przy tem bil, ys Potrek dobil na Stasku czthir krziwen za chasba *ib.*

2. 'kara, grzywna za kradzież, poena furti': <Ia>co tho swathczimi, iaco pelgrzim slubil <Ia>ronemu kone wrocicz, iaco bi mu se <s c>hansbi viprauil 1388 *Pozn* nr 34.

Chąziebny cf. **Chąsiebny**

Chąźba cf. **Chąśba**

Chelst *forma*: n. sg. chelst 1419–53 *WisłRp* nr 2247.

Znaczenie: 'szum, pomruk, sonitus, strepitus, murmur motu aeris, aquae, sim. factum': Pre confusione sonitus maris, chelst (*R* XXIV 82: przedrzøszem, leg. przed trzęsem, szwanku, leg. żwięku, morszkego, *ib.* 365: przed brząkiem, *GIWroc* 100v: prze nepokoy morsky), et fluctuum (*Luc* 21, 25) 1419–53 *WisłRp* nr 2247.

Chlebny *forma*: n. sg. f. chlebna 1442 *WokRacz* 152r; ~ n. a. ac. pl. f. chlebne XV p. post. *CatCodJag* III 59.

Znaczenie: **1.** 'związany z chlebem, ad panem pertinens': chlebna jatka 'stragan z pieczywem, taberna, ubi panes veneunt': Paniceus... ad panem pertinens uel de pane existens, sicut dicimus paniceas mensas, chlebne yathky, que ad panem comedendum parantur, uel que fiunt de pane XV p. post. *CatCodJag* III 59.

2. 'zrobiony z chleba, ex pane factus': chlebna misa 'okrągły placek wypiekany z ciasta chlebowego gorszego gatunku, na którym dzielono, krojono i spożywano np. chleb, mięso, panis vilior in catini formam decoctus atque pro catino usurpatus': Nuppadogundium vlg. chlebna mysza, wersus: Vidi in ore canis duo nappadogundia panis. Et libigundium idem talerzowa misza 1442 *WokRacz* 152r.

Chlew *forma: g. pl. chlewow* 1418 *Pozn* nr 937.

Znaczenie 1. 'pomieszczenie dla zwierząt domowych, stabulum, caulae': Yaco mu szandza y sz syny pobral plotu, dzwyrzy, chlewow, stodoly y sytha y poszecl yaco dzensząc grzywen 1418 *Pozn* nr 937.

2. chlew pospolny: 'gospoda, zajazd, deversorium, stabulum': Quia non erat eis locus in diversorio, gl. diversorium est commune stabulum pospolny *chewl vel soppa (Luc 2, 7, *SKJ V* 252, *GlKazB IV* 40: w pospolnem domu, *R XXV* 142: w szopie pospolitey, *MamLub* 271: w goszczynczv, w pospolitniczy, *MamKal* 271: w goszczinczą leg. w gościńcu, *EwZam* 292: w stayny) *XV med. GlWroc* 110v.

Chłodzić *forma: praet. 3. sg. f. chłodziła* 1456 *ZabUPozn* 117.

Znaczenie: 'ochładzać, oziębiać, refrigerare, rigare': Et hoc vngentum (?) contra calorem refrigerabat chłodziła 1456 *ZabUPozn* 117.

Chmiel *bot. forma: n. sg. chmiel* *XV in. CatCodJag VI* 256.

Znaczenie: 'chmiel zwyczajny, Humulus lupulus L.': <L>upulus, chmel, est vua species uolubilis, que in sepem et arbores se inuoluit et habet folia lata, incisa ad modum foliorum vitis, aspera et uiridia ad nigredinem tendencia, cuius flos est vnus globulus et cum illo condiunt ceruisias suas ut sint durabiles, et cuius complexio est equalis *XV in. CatCodJag VI* 256.

Choina, Chojna *forma: n. pl. chojny* 1407 *ArchTerCrac CCCXI* 67, 7, (1422) 1451 *KodWP VIII* 217.

Znaczenie: 'las, lasek sosnowy, pinetum': Niwa circa kmethonem Grazel in Raysko, in grodec campum inter viam, que ducit in slup et in grodec, in chogny duos mansos, due stadia in... klin, unum campum eciam gagia a nova via Rosniczsa et a scenska via unum stadium circa viam scenska, agros poniky inter viam a scenska et Rosniczsa ante vola 1407 *ArchTerCrac CCCXI* 67, 7; Nobilis Iohannes de Mlyny... ligna dicta grab, pineta al. chojny[ny] et rubetum pro molendinis... domino Andree de Blosschegewo et Margarethe consorti sue... dedit (1422) 1451 *KodWP VIII* 217.

Chojna *cf. Choina*

Cholebać się *cf. Kolebać się*

Cholebka *cf. Kalebka*

Chowanie *forma: i. sg. chowaniem* 1411 *Kościń* nr 445.

Znaczenie: 'hodowanie, pascere (sensu subst.)': Isz ti owcze ne szmarli Ianowim chowaniem slim ani yego słow pastwø 1411 *Kościń* nr 445.

Chrapać *forma: praes. ind. 3. pl. chrapią* *XV p. post. GlKazB IV* 143.

Znaczenie: 'wydawać chrapliwe dźwięki przez sen, stertere in sopore': Iusti plerumque usque

ad ortum solis steterunt, spyą chrapią, in cubilibus *XV p. post. GlKazB IV* 143.

Chromy *forma: ac. sg. f. chromą* 1418 *Kal* nr 647; ~ *n. pl. m. chromi* *ca* 1450 *KazGnW* 10.

Znaczenie 1. 'ułamny, kulawy, debilis, claudus': Tez sle<p>y, chromy, trądowacy, magący dyabli y ro<zm>ayczy nyemocznymi, wyerząc ku szba<w>yenyv <pr>zychodzą (*por.* *Mat* 11, 5) *ca* 1450 *KazGnW* 10.

2. rana chroma 'ciężka, trwała (okaleczenie połączone zwykle z obcięciem lub złamaniem jakiegoś członka), vulnus grave (mutilatio vel fractio membrum)': Ysze Gywan dal Marczynowi osm ran, a dze-
wyantha chromø 1418 *Kal* nr 647.

Chrzaska *cf. Chrzastka*

(Chrzastka) Chrzaska *czy Chrzęska* *bot. forma: n. sg. chrzaska czy chrzęska* *ca* 1460 *RostRp* s. 106.

Znaczenie: 'skrzyp polny, Equisetum arvense L.': <C>auda equina, przaslka est chrzaska, est planta stipites producens concauos *ca* 1460 *RostRp* s. 106.

Chrzęska *cf. Chrzastka*

Chwatliwy *forma: comparat. ac. sg. f. chwatliwszą* *XV ex. GlGn* 55.

Znaczenie: 'zdolny do przyjęcia, uzyskania czegoś, capax, qui aliquid in se capere potest': Sancta desideria dilatione crescunt et animam capacio-
rem, chvatlywsą, reddunt *XV ex. GlGn* 55.

Chwijolek *cf. Fiolek*

Chwist *forma: g. pl. chwistow* 1440 *RozPaul* 155r.

Znaczenie: 'wędrowny aktor, komediant, też hulaka, rozpustnik, actor migrans, ludio, circulator etiam helluo, ganeo': Lvpire est clamare lecorum et mimorum vlg. chwystow 1440 *RozPaul* 155r.

Chydrość *forma: n. sg. chytróść* 1440 *RozPaul* 77v; ~ *i. sg. chytróścią* 1408 *KsGrKrak* 204.

Znaczenie: 'podstępność, przebiegłość, astutia, vafritia, fraus': Aquiris al. dobiwas per hastuciam al. chitroszczø super me 1408 *KsGrKrak* 204; Dolus... est [es] calliditas mentis uel astucia proprie chytruszcz et pertinet ad mercatores... Quia mercatores dolando id est ornando verba sua minuunt precium eis et hoc modo vlg. potest dici llszywoszcz 1440 *RozPaul* 77v.

Ciąć *forma: praet. 3. sg. m. ciął* 1393 *Pozn* nr 155.

Znaczenie: 'zadać cios czymś ostrym, ranić, skaleczyć, ictum instrumento acuto inferre, vulnerare, mutilare': <...>ne pital Sandziwoya <...> włodarza, keydi czal kmecza 1393 *Pozn* nr 155.

Ciądzać *forma: praet. 3. sg. m. ciądzał* 1394 *Kościń* nr 16, 1398 *RtGn* nr 37; *f. ciądzała* 1423 *Pyzdr* nr 737.

Znaczenie: 'przeprowadzać egzekucję na ruchomym mieniu dłużnika, pignus capere, pigneri': Ian *czaozal <w> swem szdirzanu (leg. dzirżaniu) Budziwo<ie>wich *parobki 1394 *Kościan* nr 16; Yssze czso pan Ian chorosze *czodzal na sswem boru Micolaga Proczinskiego, tho vczinil s dobrim prawem 1398 *RtGn* nr 37; Ysze mye pany czødzała po pisanyu roka na wyelike roky 1423 *Pyzdr* nr 737.

Cielec *formy*: n. sg. cielec ca 1420 *WokTryd* nr 102; ~ g. sg. cielca 1414 *GlKazB* IV 35.

Znaczenie: 'odchowane cielę, byczek, vitulus': Qui nunc ante carnisprivium mutaverunt gloriam christianitatis in similitudinem vituli, czeleza, comedentis fenum, quia nunc sicut fatui saltant ut vitule et sicut cicade svyrze per vicos et plateas 1414 *GlKazB* IV 35; Taurus bik uel celecz ca 1420 *WokTryd* nr 102.

Cielesny, Cielestny *formy*: n. sg. m. cielesny 1442 *WokRacz* 82v; f. cielestna XV med. *GIWroc* 31v, XV ex. *SIOcc* XXX 199; neutr. cielesne ca 1500 *GlKazB* I 70; ~ g. sg. f. cielesnej XV p. post. *PFRp* III 290; ~ d. sg. neutr. cielestnemu XV med. *ZabUPozn* 128; ~ i. sg. f. cielesną ca 1500 *GlKazB* I 70.

Znaczenie: 1. 'związany z ciałem, dotyczący ciała, corporalis, ad corpus pertinens, carnalis': Corporalis vlg. czelestny 1442 *WokRacz* 82v; Ad primum dico, quod prima turbacio indifferens et illa est triplex. Prima est sensualitatis, czelestna XV med. *GIWroc* 31v; Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi (por. Gen 2, 18) ad carnalem filiorum generacionem, ku czyeliestnemv *rosplo-dzenia synow XV med. *ZabUPozn* 128.

2. 'widzialny, materialny, materialis': Materialis, czelyeszthna, formalis kszthaltovna, obyczayna XV ex. *SIOcc* XXX 199.

3. 'lubieżny, zmysłowy, libidinosus, carnalis': Non est deterior hostis, quam fictus amicus, nec pestis gravior, quam cupidinis, szandlywosczy celesney, amor XV p. post. *PFRp* III 290; Quia carnis delectacio, czelesne lubovanye, mentem obscurat ca 1500 *GlKazB* I 70; Samson dilexit Dalidam, ... et captus, y vyat myloscyą czelesną, ambos oculos perdidit (por. Jud 16, 4–21) *ib.*

Cielestny cf. **Cielesny**

Cielę *formy*: n. sg. cielę 1442 *WokRacz* 130r; ~ i. sg. cielęciem 1428 *Pozn* nr 1495. 1496.

Znaczenie: 'młode krowy lub niektórych innych zwierząt roślinożernych, vituli vel pulli': Isze Szymek... wszal... crows yedna s czelanczem, ossmy swyny, duanacze cur 1428 *Pozn* nr 1495, *sim. ib.* nr 1496; Iuuentus est bos iuuenis. Iuuenta iuuenis vacca vlg. czelą 1442 *WokRacz* 130r.

Cielęcy *formy*: ac. sg. m. cielęcy XV ex. *GIlek* 45.

Znaczenie: 'pochodzący od cielęcia, vitulinus': Wyeszmy loy czelanczy XV ex. *GIlek* 45.

Ciemierzycza czy Czemieszycza bot. *forma*: ac. sg. czemieszycę ca 1500 *GIWp* 68.

Znaczenie: czarna czemieszycza 'ciemiernik biały, *Helleborus niger* L.' (?): Ibi que (sc. in insula Gallinaria) manens heleborum venenatum, czarna czemieszyczą, ignorans inter ceteras herbas comedit ca 1500 *GIWp* 68. ~ Autorka indeksu glos czyta ciemieszycza.

Ciernie cf. **Ciern**

(Ciern) Ciernie, Cirnne, Czirnie, Ciriń coll.

formy: n. cizrnie 1391 *DokMp* IV 256. 257, XV med. *GlKazB* III 34; ciriń 1397 *KsZKraz* II 368; cierznie XV med. *GIWroc* 62v; ~ g. cizrnia XV med. *GlKazB* III 38; cirnna *Rozm* 283; ~ i. cirnim XV med. *ZabUPozn* 125, ca 1500 *WladW* 271.

Znaczenie: 1. 'krzaki cierniste lub ich pędy, zarośla cierniste, vepres, spinetum': Petrus kmetho... litteram iuris Tewtonici habet ponere ad terminos... contra Sulconem... pro prato pascendo, marca dampni et peccoribus, quas in cizm zayanl 1397 *KsZKraz* II 368; Nunquid colligunt (sc. falsae prophetae) de spinis, cizrnyia (*GIWroc* 62v: czerne, *Rozm* 283: s cyrnya), uvas aut de tribulis ficus (Mat 7, 16)? XV med. *GlKazB* III 38; Sicut lilium inter spinas, cizrnim, sic amica mea inter filias (Cant 2, 2) XV med. *ZabUPozn* 125; Iesus gdy vbyczowan, na sztholczv posadzon, cizrnyim yest coronowan, a przetho yest wszgardzon ca 1500 *WladW* 271; De iure percipere debent, *decime... de uno iugere magno circa spinam cizrzne dictam 1391 *DokMp* IV 256, *sim. ib.* 257. ~ Może już nomen proprium.

2. 'suche gałęzie, rami sicci, ramalia arida': Isti sunt rami arborum fructiferarum, plurimi enim sumunt ramos arborum sterilium, sicut sunt *spina cizrnyie XV med. *GlKazB* III 34.

(Cierpiący) Cierpiący *formy*: n. sg. m. cierpiący 1414 *GlKazB* IV 35, XV med. *SKJ* I 70; f. cierpiąca 1435 *GlKazB* II 51; ~ ac. sg. m. cierpiący 1403 *ŚIPolW* 7; ~ n. pl. m. cierpiący 1435 *GlKazB* II 49, XV med. *SKJ* I 58.

Znaczenie: 1. 'cierpliwy, wytrzymały, patiens, tolerans': Nam mitis, qui alteri malum non vlt, sed pacificus vlg. czyrpyczy dicitur, qui patitur ab aliis mala et tamen pro illis reddit bona 1414 *GlKazB* IV 35; Spe gaudentes, in tribulacione patientes, w *throszczach czyrpyczy, oracioni insistentes (Rom 12, 12) 1435 *GlKazB* II 49, *sim. XV med. SKJ* I 58; Caritas paciens, czyrpyacza (*MacDod* 148: laszka czyrplyva yesth, *GlKazB* III 26: smyerna, *SKJ* I 70: czlowyek mayaczy myloszerdze czyrpyaczy gest), est et benigna, myloszerna, est (I Cor 13, 14) 1435 *GlKazB* II 51.

2. 'doznający cierpienia, dręczony cierpieniem, pelen cierpienia, patientiam, dolorem sentiens, patientia tortus, patientia plenus': Ad demonstrandum,

quod ipse sua nativitate tempore hhemis (*pro hyemis*) nos doceret contempnere delicias et vitam ducere pasibilem cyrpączy 1403 *ŚlPolW* 7.

(Cierpieć) Cierpieć *forma: praet. 3. pl. neutr. cirzpiały* 1405 *Kościan* nr 278, 1416 *ib.* nr 587; *part. praes. act. adi. cf. Cierpiący.*

Znaczenie: prawo cirzpieć 'podporządkować się wyrokowi sądowemu, *sententiae iudicis obnoxium esse*': Iaco w tich leczech Barthoszeui dzieczy prawo czirzpali, a kto na nich zizcał, temu gich opecadnik gich oczcza dług *placzicz 1405 *Kościan* nr 278, *sim.* 1416 *ib.* nr 587.

(Cierpienie) Cierpienie, Cirzpienie *formy: ac. sg. cirpienie* 1421 *GlJag* 96, XV *p. post. GlKazB* IV 156, XV *ex. R* XXV 226; ~ *l. sg. (w) cirzpieniu* 1435 *GlKazB* II 51.

Znaczenia: 1. 'doznawanie bólu, ból fizyczny albo duchowy, *affectus doloris, dolor carnalis vel spiritualis, passio*': Narodzył są (sc. Stworzyciel) w czyrpene (*R* XXV 226: na czirpyenye, *ib.* 225: w *vczirpeyna) prze swoy<e>go luda *zawinnene 1421 *GlJag* 96, *sim.* XV *p. post. GlKazB* IV 156.

2. 'cierpliwość, wytrzymałość, *patientia, patientia status vel facultas*': Nemini dantes vllam offensio-nem, ut non vituperetur ministerium vestrum, sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa paciencia welkem (*leg. w wielkiem*) czyrzpenv (*II Cor* 6, 4) 1435 *GlKazB* II 51.

(Cierpki) Cierpki *forma: n. sg. m. cirpki* XV *ex. VergGeorg* 75.

Znaczenie: (o smaku, *de sapore*) 'kwaśny, tu o drzewach owocowych dziko rosnących, *acidus, hic de pomis feris*': Quare agite o proprios generatim discite cultus, agricole, fructusque feros, czyrpkę, moli-te colendo XV *ex. VergGeorg* 75.

Cietrzew *zool. forma: n. sg. cietrzew* XV *in. CatCodJag* IV 361.

Znaczenie: głuchy cietrzew 'głuszec, *Tetrao urogallus L.*': Illic gallus silue, głuchi czterzew, hic describit, namque galli siluestris duobus. Spreueris pigriciam domesticus galli quasi peregrinus gallus siluas preambulabat et non primo gallus siluestris qui est phasianus, bazan<e>, alio nomine, dictus est, similis gallo domestico XV *in. CatCodJag* IV 361.

Cios *formy: n. sg. cios* 1450 *DokMp* III 351; ~ *ac. sg. cios* *Rozm* 127.

Znaczenia: 1. 'znamie wycięte na drzewie w kształcie krzyża jako znak graniczny, *terminus*': Per arborem dictam wyanz, in qua arbore est incisio al. czysz 1450 *DokMp* III 351.

2. 'drzewo obrobione, belka, *lignum dolatum, trabs*': Povye yemv sluga, ysych vkroczył drzeva, kto-resz mv był yego pan <kazał> vrovnaz, ta (*pro*) to jest czysz *vkroczył *Rozm* 127.

Cirnie *cf. Cierń*

Cirń *cf. Cierń*

Cirpiący *cf. Cierpiący*

Cirpienie *cf. Cierpienie*

Cirpki *cf. Cierpki*

Cirznie *cf. Cierń*

Cirzpieć *cf. Cierpieć*

Cirzpienie *cf. Cierpienie*

2. Cis *cf. Cisy* (*Dod.*)

Cisawy *forma: ac. a. n. sg. m. cisawy* 1425 *ArchCastrCrac* II 428, 913.

Znaczenie: (tylko o maści końskiej, *non dicitur nisi de colore equi*) 'kasztanowaty (czerwono-rudy), *rufus*': Stanislaus de Czulow... obligauit se statuere equum cziszawy lissy 1425 *ArchCastrCrac* II 428, 913.

(Cny) Cсны *formy: n. sg. m. csny* XV *in. CyzPloc*; ~ *d. sg. f. csnej* XV *in. CyzPloc*.

Znaczenie: 'cnotliwy, uczciwy, *probus, honestus*': Gydz, Marzya, nawedz Kylyyaną szancz, Margo rosłzał był Alx, Iernolt they czyrney Marzye lub Iacub y ten czyny Abdon XV *in. CyzPloc*.

Cсны *cf. Cny*

Cudzokrajny *forma: n. pl. f. cudzokrajne* BZ II *Esdr* 8, 94.

Znaczenie: 'cudzoziemski, *alienigenus*': Bødż prawo przysyözne przed Bogem, abi kozdi zagnal swø zonø, ktore sø cudzokrajne (*expellere omnes uxores nostras, quae ex alienigenis sunt*), y z gich sini BZ II *Esdr* 8, 94.

Cudzy *formy: g. sg. neutr. cudzego* 1402 *Kal* nr 81; ~ *l. sg. m. (w) cudzem* *Dział* 38; ~ *d. pl. f. cudzym* *Dział* 33; ~ *ac. pl. f. cudze* *Dział* 41.

Znaczenie: 'stanowiący własność kogoś innego, *alienus, alterius*': Czso Borzek cupil, tho trzymał trzi latha spocoyne, a w tem Pacinowa nycz szagøl cudzego 1402 *Kal* nr 81; Nyektorzy zły a nyeczyszci w swem szywocze, czvdzym szonam abo pannam gwałt vczyniwszy a gych czczy pozbawywszy, gdy gym bądze dana wyna, chytroszczą podług nyemyecz-skyego prawa gych odbywają *Dział* 33; Gdy kto porąby drzewo w czvdzem lyesze *Dział* 38; <G>dy kto orze y syege role czvdze (*agros alicuius violenter, Sul* 49: poszyeyącz role czyge gwałthem), tedy naszyenye tho ma straczycz z wyną pyąthnadzesszczą *Dział* 41.

Cytwar *forma: n. sg. cytwar* 1440 *RozPaul* 273v, 1442 *WokRacz* 200v.

Znaczenie: 'klęcza ostryżu plamistego, byliny z rodziny imbirowatych, rosnącej w strefach zwrotnikowych Azji, zwłaszcza w Indiach, używane w lecznictwie, *rhizomata Curcumae zedoariae Rosc., herbae perennis e familia Zingiberacearum, in zonis tropicis Asiae, praecipue in Indiis crescentis, quae in curatione adhibebantur*': Zeduarda uel id est zeduard versus zeduard ante datum morbum fugiat inveteratum postquam datum mollit ventrem fastidia tollit vlg.

czytwar 1440 *RozPaul* 273v, *sim. ib.* 1442 *WokRacz* 200v; Zedvar uel zeduara *czitber 1448 *WokJag* 349v.

Czacz *forma*: n. sg. czacz 1435 *GlKazB* II 50, 1440 *RozPaul* 37v.

Znaczenie: 1. 'zapłata dla posłańca, praemium nuntio datum': Eciam bravium est precium quod datur cursori proprie czacz 1440 *RozPaul* 37v.

2. 'nagroda, szczęście wieczne, praemium, beatitudo aeterna': Deus ad hoc dedit divicias hominibus et paupertatem permittit egenis, ut divites dando et egeni penuriam paciendo vite eterne bravium apprehendant. Unde dicitur bravium, dicitur in wlgari myal albo czacz 1435 *GlKazB* II 50.

Czajka *zool. forma*: n. sg. czajka 1442 *WokRacz* 138r.

Znaczenie: 'ptak z rodziny siewkowatych, czajka, *Vanellus vanellus* L.': Lumbines auis quedam vlg. czayka 1442 *WokRacz* 138r.

Czarny *cf.* **Ciemierzycza, Korzeń, Ziele**

Czasny *cf.* 1. **Czesny**

Czaśni *cf.* 1. **Czesny**

(Cząbr) **Cząbr** *bot. forma*: n. sg. cząbr XV *in. CatCodJag* VI 256, XV *p. post. CatCodJag* III 59, XV *ex. GlLek* 69.

Znaczenie: 'cząbr ogrodowy, *Satureia hortensis* L.': <S>atureia, czambr, similis est in uirtute cimino et administratur sicut *cyminus et est conueniens usus... eius ad conseruacionem sanitatis XV *in. CatCodJag* VI 256; Vnde hec saturitas... et hec satureia..., czambr, que herba calida et proprie ignita XV *p. post. CatCodJag* III 59; Contra difficultatem *mingandam... Item scatureia al. *czampr posita in cibus facit eos sapi<d>os, vrinam prouocat XV *ex. GlLek* 69.

Cząbr *cf.* **Cząbr**

1. **Czcic** *formy*: *praes. pass.* 3. sg. bywa czczon XV *p. post. PFRp* III 289; ~ *part. praes. act. adi. l. sg. m.* (we) czczącym XV *p. post. PFRp* III 290, *sim. ib.*

Znaczenie: 'poważać, szanować, wyrażać uznanie, honorem praestare': Nvmmus honoratur bywa czczon XV *p. post. PFRp* III 289; Non est honor in honorato, ve czczanczem ('czczonym'), sed in honorante ve czczancem (*leg. czczącym*) XV *p. post. PFRp* III 290.

Czeluść *forma*: l. sg. (w) czeluści 1463 *RostRp* s. 59.

Znaczenie: 'wnętrze pieca, palenisko, praefurnium': Rafanus incisus coquatur cum anxugia, id est cum smalcz, et demum ex tunc in loco ca<li>do existens infirmus, id est v czeluscy nad szopuchem, ungat et teneat 1463 *RostRp* s. 59.

Cziemierzycza *cf.* **Ciemierzycza**

Czep *cf.* **Czop**

(Czernidło) **Czyrznidło** *forma*: n. sg. czyrznidło 1442 *WokRacz* 113r. 114r.

Znaczenie: 'czarna farba używana do nadawania ciemnej barwy przedmiotom, np. skóróm, pigmentum rebus v. gr. pellibus fuscandis destinatum': Fucalium vlg. czyrznidło 1442 *WokRacz* 113r, *sim. ib.* 114r.

Czerwony, Czyrwiony, Czyrwony, Czyrzwiony, Czyrzwony *formy*: n. sg. m. czerwony 1471 *GórsPiech* 211; f. czyrwiona 1442 *WokRacz* 135r, 1471 *MamKal* 303; czyrwona 1471 *GórsPiech* 210, *ib.* 212, ca 1470 *MamLub* 303; ~ n. sg. f. czyrwona a. ac. sg. f. czyrwoną XV *ex. CatCodJag* VI 23; ~ ac. sg. f. czyrwioną 1471 *MamKal* 262, czyrwoną ca 1470 *MamLub* 262; czyrzwoną ca 1420 *RXXIV* 82; *neutr.* czerwone BZ *Ex* 35, 6; ~ i. sg. f. czyrwoną ca 1470 *MamLub* 211; czyrzwioną 1471 *MamKal* 211; ~ l. sg. m. (w) czyrwonem 1422 *Kościán* nr 922; ~ g. pl. m. czerwonych 1427 *Kal* nr 715; f. czerwonych ca 1470 *MamLub* 26; ~ ac. pl. m. czerwione 1471 *MamKal* 308; czerwone ca 1470 *MamLub* 308; f. czerwione 1471 *MamKal* 26; czerwone BZ *Ex* 35, 7.

Znaczenie: 1. 'koloru krwi, szkarłatny, ruber, purpureus, coccineus': Sinopide czyrwona masza a. barwą (*war. kal.*: czirzwioną; facit laquearia cedrina, pingitque sinopide Jer 22, 14) ca 1470 *MamLub* 211; ~ w opisie herbu: Iaco Iandrzey Boyanowsky jest prawy nass brath po gego oczczu y gest clenotu Baranow, czsso nossą byaly baran na czirwonem szczice 1422 *Kościán* nr 922.

2. 'koloru zbliżonego do czerwieni, tu hiacyntowy, fiołkowy, hyacinthinus': Iacinctuabiles czerwone (*war. kal.*: czirwyone; ita vidi equos in visione, et qui sedebant super eos, habebant loricis igneas, et hyacinthinas, et sulphureas Apoc 9, 17) ca 1470 *MamLub* 308.

3. (o tkaninie, skórze, blasze, drewnie, de panno, pelle, lamina, ligno) 'barwiony na czerwono, rubricatus': Szødlywy offyervy Bogu złoto y szrebro..., modre postavcze y pawlokøø, czerwone sukno dwogecz barwyone y byale plotno, szyrzsl koszoø, skopowe skory czerwone y modre (omnis voluntarius et prono animo offerat eas Domino: aurum et argentum..., hyacinthum et purpuram, coccumque bis tinctum, et byssum, pilos caprarum, pellesque arietum rubricatas, et ianthinas) BZ *Ex* 35, 6-7; Rubricatis czyrwonich (*war. kal.*: czirwyone; facies et operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis *Ex* 26, 14) ca 1470 *MamLub* 26; Stanislaus Yuraschowsky paweza cyrwona 1471 *GórsPiech* 210; Nic<o>laus W<o>yewothka paweza z *rzebrem, capalyn cyrwony, myska cyrna *ib.* 211; Iohannes Swyacz paweza ze *rzebrem, lepka cyrwona, myska cyrwona, schynka cyrna a schabla *ib.* 212.

4. 'ze złota wysokiej próby, ex auro puro factus' ~ złoty czerwony 'złota moneta, dukat, aureus nummus': Ysze... matka pana Sciborowa nye wszyøla...

poltrzczya tyszyocza... zlotich czyrwonich panyey Margarczaczinich 1427 Kal nr 715.

5. w nazwach chorób: czyrw(i)ona, czyrzwona niemoc 'chorobliwy upływ krwi, fluxus sanguinis': Et ecce mulier, que sanquinis fluxum, czyrzwonø nemocz (MamLub 262: czyrwona nyemocz, MamKal 262: czirwyonā nyemocz, RRp XXIV 374: czekancza nemocz), paciebatur duodecim annis, accessit... retro (Mat 9, 20) ca 1420 R XXIV 82; ~ czyrw(i)ona niemoc 'krwawa biegunka, czerwotka, dysenteria': Lienteria quidam morbus vlg. czyrwionā nyemocz et dicuntur lenteria diarria et dissenteria 1442 WokRacz 135r; Disencia est intestinorum infirmitas czyrwona nyemocz (war. kal.: czirwyona nyemocz; contigit autem patrem Publii febribus et dysenteria vexatum iacere Act 28, 8) ca 1470 MamLub 303; Contra fluxum ventris al. czyrwona nyemocz (pro nyemocz)... Item contra fluxum ventris al. ad restringendum *byegvne XV ex. CatCodJag VI 23.

1. Czesny, Czasny, Czaśni, Cześni *formy*: n. sg. m. cześni XV med. GlWroc 231v; ~ g. sg. m. czasnego 1424 Msza III s. 67; czaśniego ca 1431 Msza XII s. 223; czasnego 1456 Msza VI s. 264, 1446–47 Msza XIV s. 188; neutr. cześniego ca 1500 Quaestiones VIII 23; ~ ac. sg. m. czasny ca 1470 MamLub 49; f. cześną 1471 MamKal 49; ~ l. sg. neutr. (w) cześnym ca 1500 GlKazB I 67, ib. 70; ~ l. pl. f. cześnych 1436 R XXIII 276.

Znaczenie: 1. 'doczesny, ziemski, mortalis, terrenus, temporalis': Yesz czalo vssty przyyolismy, Panye, prawø duszø, przymymy y sz [sz] darv czasnyego bāndz n[y]am lyekarstwo wyecznye (de munere temporalis fiat nobis remedium sempiternum, Msza III: czassznego, VI. XIV: czasnego) ca 1431 Msza XII s. 223; Dic, vczyn, ut sedeant hi duo filii mei, gl. qui fuerunt amicales, czyoczany, fratres Xpo, unus ad dexteram tuam et alius ad sinistram in regno tuo w cześnym krolestvy (Mat 20, 21) ca 1500 GlKazB I 67; Si in curis secularibus homo distrahitur a laude Dei per avariciam, quia semper cogitat o cześnym gymyen<iu>, a o nyebyeskych rebus non cogitat, quod non potest oculis mentis ad Deum dirigere per contemplacionem, sed tamen homo potest curari ab hac cecitate per consideracionem mortis ib. 70; Caritas non inflatur, laska nye podnoszy szā nyvczem (leg. w niczem) nad ynsze any przeczyw Bogu y blysznemv (I Cor 13, 4), bo gdy za sve vczynky dobre zapłaty wnātrzney (leg. wnetrznej i) thayemney z pylnem pragnyenyem zadā, thedy szā s dobra cześnyego nye podnoszy ca 1500 Quaestiones VIII 23.

2. 'przemijający, nietrwały, caducus': Sic enim esse prospicimus in mutabilibus, gl. instabilibus, transitoriis, caducis, labilibus cześnych premennich, rebus 1436 R XXIII 276; Temporalis cześyni XV med. GlWroc 231v.

3. 'występujący we właściwym czasie, pojawiający się w samą porę, nieopóźniony, qui tempore idoneo fit, tempestivus, qui certi temporis est': Temporaneam czasni (dabit pluviam terrae vestrae temporaneam et serotinam Deut 11, 14, MamKal: cześną) ca 1470 MamLub 49.

Cześni cf. 1. Czesny

Czochrać *forma*: part. praet. pass. ac. sg. f. czochranā 1475 RostRp s. 105.

Znaczenie: 'czesać (wełnę), depectere': Pro augmentacione lactis... Item lanam caprinatam vlg. czochranā pone in succo plantaginis et lanceolate cum aliquantulo butiro 1475 RostRp s. 105.

(Czop) Czep *forma*: n. sg. czep ca 1420 WokTryd nr 431.

Znaczenie: 'kolek do zatykania beczki, embolus, obturamentum': Ducillus czepe ca 1420 WokTryd nr 431.

Czosnek *formy*: n. sg. czosnek ca 1400 CatCodJag III 74, XV ex. GlLek 46, 48, ca 1500 GlGn 85; ~ n. pl. czosnki XV in. GlKazB II 109.

Znaczenie: 1. czosnek, czosnek swojski bot. 'czosnek pospolity, Allium sativum L.': Allium schoznec ca 1400 CatCodJag III 74; Cepe et alium al. czoszek bona sunt ca 1500 GlGn 85; ~ Alleum domesticum, ciriaca rusticorum, id est czosnek szwoysky XV ex. GlLek 48.

2. psi, wilczy czosnek bot. 'czosnek zielonawy, Allium oleraceum L.': Alleum agreste, clipeus solis, scerdeon, id est wylczy uel pszy czosnek XV ex. GlLek 48.

3. polny czosnek bot. 'zimowit jesienny, Colchicum autumnale L.' (?): Accipe medulam de ossibus caninis et medularum de ossibus equinis et antiquam aruinam et herbam que crescit in segetibus ermodactalli vlg. polny *czoszynek XV ex. GlLek 46.

4. 'cebulka czosnku pospolitego, caepula Allii sativi L.': In memoria nobis veniunt cucumeres et pepones, porri, cepe vel alea czosznki (Num 11, 5) XV in. GlKazB II 109.

Cztiwnia cf. Cwiwnia

Czub *forma*: n. sg. czub 1440 RozPaul 51v.

Znaczenie: 'pęk włosów, kędzior, lok, intorti capilli, cirrus': Cirrus... est ciuitas sapiencie vel est coma uel conglomeratio crinium in anteriori parte capitis czub vlg. czos 1440 RozPaul 51v.

Czujny *forma*: g. sg. m. czujnego XV med. RRp XXIII 279.

Znaczenie: 'baczny, uważny, attentus, intentus': Providencia quidem est, si unum dignum habes ac arte vigilis rationis, gl. providi intellectus czuynego rozumv, in hoc vita transitoria talia congregare XV med. RRp XXIII 279.

Czwartnia cf. Cwiwnia

Cztiwnia cf. Cwiwnia

!Czygyel cf. Szczygiel

Czynsz *fo r m y: n. sg.* czynsz 1306 *Pommer IV* 241, 1442 *WokRacz* 137v, ca 1500 *WokLub* 98r; ~ *g. pl.* czynszow 1417 *Pyzdr* nr 506; ~ *ac. pl.* czynsze 1418 *Pozn* nr 1017, 1425 *Kościan* nr 1263; ~ *l. pl.* (w) czynszach 1425 *Kościan* nr 1263.

Z n a c z e n i a: 1. 'renta pieniężna wypłacana na rzecz pana feudalnego od roli, zagrody, młyna etc., census, tributum': Mectildi et... Beatrici, que in clauastro extra muros Stetinensis civitatis grisei ordinis Deo dicatis virginibus assumpta religione sunt coniuncte..., dedimus octo mansos in villa Dobere iacentes cum omni usufructu, *pactu, decima minuta, censu, qui in vulgo tins dicitur 1306 *Pommer IV* 241; Isch pan Ian Czarnkowsky... gwałtem wignal Wischka z tego zastawy y z tego trzymana, y pobral cinsche y vzytky jako scheczdeschath grzywen 1418 *Pozn* nr 1017; Iaco ta pani po wyszczylsta wsadawnego pana staroszczynego byla w dzerzeny swe czansczy y czynsse brala, yaco lyst omawya, gedno lony ge wodzono w czynssach 1425 *Kościan* nr 1263; ~ Yako *stradzo jako osm grzywen yego nepostopyenim czynsow 1417 *Pyzdr* nr 506. ~ Ostatnie dwa słowa zostały w rękopisie przekreślone.

2. 'podatek, tributum' ~ 'podatek, danina na rzecz króla, vectigal, quod regi solvebatur': Fscale est redditus regum proprie *czynsth 1448 *WokJag* 121v; ~ czynsz miescki 'podatek placony przez mieszczan na rzecz miasta, też ogólnie podatek, danina miejska, vectigal ab oppido pendi solitum, etiam omne vectigal, quo oppidani obligati erant': Pensio est tributum vel precium vel ponderatio wochenzynsz czynsz albo sosch, pensio ciu<ilis> sosch albo c<zynsz> myeszczky ca 1500 *WokLub* 98r; ~ leśny czynsz 'podatek od użytkowania lasu placony przez kmieci na rzecz pana albo kwota uzyskana ze sprzedaży lasu, vectigal, quod ex lucis contrahitur vel pecunia a venditione silvae impetrata': Lucar... dicitur precium... rusticus quod dat domino suo per annum a luco uel precium quod ab emptoribus nemorum habetur sc. vlg. leszny czynsch 1442 *WokRacz* 137v.

Czyrwiony *cf.* **Czerwony**

Czyrwny *cf.* **Czerwony**

Czyrznidło *cf.* **Czernidło**

Czyrzwiony *cf.* **Czerwony**

Czyrzwony *cf.* **Czerwony**

Czysty *fo r m y: n. sg. f.* czysta 1409 *ŚlPolW* 20; *neutr.* czyste 1442 *WokRacz* 143r; ~ *g. sg. m.* czystego 1407 *Kościan* nr 357; ~ *n. pl. m.* czysty XV *ex. VergGeorg* 80; ~ *g. pl. neutr.* czystych *Spow* 10; ~ *ac. pl. m.* czyste *Naw* 67v.

Z n a c z e n i a: 1. 'przejrzysty, niezmaczony, niezanieczyszczony, candidus, clarus': Non liquidi, czysthy, gregibus fontes non gramina desunt XV *ex. VergGeorg* 80.

2. czyste picie 'napój zrobiony z miodu i wody lub wina, potio melle aqua vel vino permixto parata, melligranum': Melligranum vlg. cziste pycze 1442 *WokRacz* 143r.

3. 'nietknięty, nienaruszony, intactus, inviolatus': Sdrowa, yssess porodzyła Crista, porodzywssy y ostala czysta pres porussenya 1409 *ŚlPolW* 20.

4. 'bez zmaży moralnej, castus, immaculatus, innocens, pudicus': Boze Oycze..., gyenze czynysch z nyedosthoynych dosthojne, z grzeschnych sprawyedlywe, z nyeczysthych czysthe *Naw* 67v.

5. 'ważny, wzniosły, validus, sublimis': Spowyadamy sze Bogw naszymw mylemw... szwathich dny, szwathy nyedzele, szwathich wyelig czystych dzał yszeszmy nye czczyly, yacoszmy s przykazana myely *Spow* 10.

6. 'zgodny z prawem, niepodważalny, bezsporny, inviolatus, lege munitus': Iaco ta czanszcz w Iaraszewe dostala sz<ię> maczerzi Henichovey s czistego dżalu, ktorosz to czanszcz Henich po szmerczy swej maczerze trzi lata spocoyno witrzimal 1407 *Kościan* nr 357.

Czyścić *fo r m y: praes. ind. 3. sg.* czyści ca 1500 *WokLub* 117v; ~ *inf.* czyścić 1442 *WokRacz* 101r.

Z n a c z e n i a: 1. (o mieczach, de ensibus) 'pozabawiać brudu, rdzy, e ferrugine mundare': Eruginator qui preparat gladios. Inde erugino... vlg. myecze czyszczicz 1442 *WokRacz* 101r.

2. (o oczach, de oculis) 'goić, leczyć, curare, sanare': Ruta est quedam herba raute et est calida et sicca in tercio gradu dobre zyele czysczy oczy barzo vyelye ca 1500 *WokLub* 117v.

Ćwiartnia *cf.* **Ćwiertnia**

Ćwiertnia *czy Czwiertnia, Czwiertnia, Ćwiartnia* *fo r m y: ac. sg.* cztwiernią 1438 *StPPP* XI 189; ~ *g. du.* ćwiertniu 1432 *Kościan* nr 1444; ~ *ac. pl.* ćwiartnie 1432 *ArchTerCrac* X 79, 3.

Z n a c z e n i e: 'czwarta część jakiejś jednostki miary ciał sypkich, mensurae cuiusdam pars quarta': Nicolaus de Garlicza decem mensuras Cracovienses al. czwarthne siligenis ad diem sancti Iacobi... proximam Nicolai de Pancowicze obligauit se soluturum al. sub pena XV ipsi Nicolao de Pancowicze et iudicio XV 1432 *ArchTerCrac* X 79, 3; Iako moy czelnyk ne wszanl przeszdancznye Sandzywogewy dwv czwyerthn v ofsza v yego kmyothowycza, ale mv ge dal dobrowolnye we czle 1432 *Kościan* nr 1444; Ian de Polanka recongnovit, quod emit... unam metretam siliginis al. cztwyernya 1438 *StPPP* XI 189.

Ćwikła *bot. fo r m a: n. sg.* ćwikła XV *p. post.* *RozOss* III 172r.

Z n a c z e n i e: ‘roślina z rodziny selerowatych, pasternak zwyczajny, *Pastinaca sativa* L.’: *Pastinaca*... est quedam herba a *Pastinaca*... dicta quia eius radix sit precipuus pastus hominis vlg. zwykła XV p. post. *RozOss* III 172r.

Ćwirdza cf. **Twierdza**

Z daleka ‘z oddali, z dala, e longinquo’: obchodzić z daleka przenośnie ‘mówić niebezpośrednio, niedokładnie, niejasno, loquere indirecte, ambigue, non plane, non evidenter’: Sic stulti sunt omnes, qui veniunt ad confessionem et occultant peccata, vel ita obscure, albo obchodzi s daleka, vel ita curiose dicendo, quod sacerdos non potest scire, quid intendat. Non potest medicus vulnerato sufficienter consulere, nisi vulner viderat ca 1500 *GlKazB* I 66.

Daleki *f o r m y*: g. sg. neutr. daleka cf. **Z daleka**; ~ n. pl. m. dalekie *Sul* 19; ~ ac. pl. f. dalekie XV p. post. *PFRp* III 290.

Comparat. ac. sg. m. dalszy 1426 *Kościan* nr 1162, ib. nr 1178.

Z n a c z e n i a: 1. (o miejscu) ‘odległy, remotus, longinquus, qui longe abest’: Czążza wżantha do dwora pana castellana alybo wogewodzego godnye mozzie bicz wpądzona, gdzie dwori krolewske dalyeke (ubi curiae regales sunt remotae) *Sul* 19; Omnis clericus debet longinquas, w dalekye, partes ire, ubi audit fideliter studium vigere XV p. post. *PFRp* III 290.

2. (w terminologii prawniczej): dalszy rok ‘termin sześciotygodniowy, a zwłaszcza ostatni dzień tego terminu, terminus sex hebdomadibus constans, imprimis de postremo huius termini die’: Iacom ya iesdzyl ot pana Przybislawa do pana *Wyanzczinca, aby przyał rok dalssy..., a on przyał rok opuszczw pirzwy rok 1426 *Kościan* nr 1162, *sim. ib.* nr 1178.

Daremny *f o r m y*: n. sg. f. daremna ca 1500 *GlKazB* I 54; neutr. daremne XV p. post. *GlPolB* 29.

Z n a c z e n i e: ‘bezowocny, bezskuteczny, bezużyteczny, irritus, inanis, sine fructu’: Non honorificabit patrem suum aut matrem suam et irritum, daremne, fecistis mandatum Dei (Mat 15, 6) XV p. post. *GlPolB* 29; Quia quicumque venerat passionem Xpi, quod passio Xi non frustrabit in eo, tedy nye badzye daremna v nym, dando ei hic in presenti gloriam suam, post hoc finem bonum ca 1500 *GlKazB* I 54.

Darować *f o r m y*: *praes. ind.* 3. sg. daruje 1447 *ŚlPolW* 10; ~ *part. praes. act. adi. n. sg. m.* darujący 1442 *WokRacz* 91v.

Z n a c z e n i e: ‘podarować, obdarować, donare’: Donatus vlg. dane uel proprium nomen. Donator vlg. darujący 1442 *WokRacz* 91v; Donabit, daruye, donis suis toto mundo 1447 *ŚlPolW* 10.

Z dawna ‘od dawna, długo, dudum, antiquitus, diu’: Yako tho sedlisko ne gest cosczelne, czerequane, czo xandz Michal szalowal na Clarø, ale gest geg s d[z]awnego, s d[z]awna 1403 *Kal* nr 106.

Dawny *f o r m y*: n. sg. f. dawna XV p. post. *GlKazB* III 87; ~ g. sg. neutr. dawna, cf. **Z dawna**; dawnego 1403 *Kal* nr 106; ~ ac. sg. neutr. dawne XV ex. *GlKörn* II 211; ~ i. sg. m. dawnym *Dział* 66; ~ n. pl. m. dawni ca 1470 *MamLub* 163; ~ d. pl. m. dawnym XV ex. *GlKörn* II 210; ~ i. pl. neutr. dawnymi *Dział* 47.

Z n a c z e n i a: 1. ‘istniejący w odległej przeszłości, antiquus, priscus, vetus’: Nyektorzy wżaly sobye w obyczay potwarcze potwarzacz lyvd nyewynny o maszoboystwo przed dawnymi lyathy vczynyone (commissi ante multos annos, *Sul* 54: przeth wyelim lath) *Dział* 47; Antiqui dawny (non exoraverunt pro peccatis suis antiqui gigantes, qui destructi sunt confidentes suae virtuti *Ecclus* 16, 8) ca 1470 *MamLub* 163; Fingere *cincturis non exaudita Cethegis, davnym szkladaczom czudnym ku szk<ł>adanw, continget XV ex. *GlKörn* II 210; Musa dedit diuos fidiibus puerosque deorum et pugilem victor<em>, <et> equum certamine primum, nad *szlozone davne,... referre *ib.* 211.

2. ‘istniejący od odległej przeszłości, stary, antiquus, priscus, vetus’: Ktho byl naganyon, ysby nye myal prawa riczerskyego, ten naganyony dw starczv swego rodzaya obyczayem dawnym (more consuetudo, *Sul* 71: obyczayem obyklym)... kv otrzymanyv prawa riczerskyego ma wyescz *Dział* 66; Per verbum Dei hodie claudi ambulat. Et hii sunt, quos diuturna affectio, zastarzala zandlywosc, incurvavit in malo... Per verbum Dei surdi audiunt, et hii sunt, quos diuturna obstinatio, dawna zapyekloscz mentis detinet XV p. post. *GlKazB* III 87; ~ Yako tho sedlisko ne gest cosczelne, czerequane, czo xandz Michal szalowal na Clarø, ale gest geg s d[z]awnego, s d[z]awna 1403 *Kal* nr 106.

2. Deka *f o r m y*: n. sg. deka 1435 *GlKazB* II 53; ~ ac. sg. dekę 1432 *Kościan* nr 1424; ~ i. sg. deką (1471) 1539 *WilkWol* 213.

Z n a c z e n i e: ‘puginał, sztylet, pugio, sica’: Isze pan Stanislaw... szastawyl schubą, thobolą, deką srebrem oprawonø we dwudzestu grzywen... pane Margorzecze 1432 *Kościan* nr 1424; Filios Iude percussit, Iudeum Madianiticem pugione transfodit. Pugio dicitur vlg. deca (*por.* Num 25, 7) 1435 *GlKazB* II 53; Item si aliquis voluisset aliquem transfodere cultello vel deką, iste est diudicatus ab honore et sexagenam tenetur dare (1471) 1539 *WilkWol* 213.

Dębianka *f o r m a*: n. sg. dębianka 1440 *RozPaul* 111r.

Z n a c z e n i e: ‘galasówka, narośl na liściu dębu, bulla quercus, galla’: Galla... est instrumentum

cerdonum... Item galla est quedam herba et fructus quercum[um] vlg. dąbanka 1440 *RozPaul* 111r.

Dębiec *bot. forma: ac. sg. dębiec* 1437 *Pozn* nr 1482.

Znaczenie: 'młody dąb, quercus novella': Czo mya ozalował Mycolay..., abych ya yachal... gwałtem na dziedzyna Lussowo... y virabyz (pro virabył) pyanczdezant cop drzewa y pyancz geschenyew y dambecz, tegom ne vczynyl 1437 *Pozn* nr 1482.

Dębowy *forma: n. sg. m. dębowy* (1387) *XVII DokMp V* 439; *f. dębowa XV ex. GILek* 38.

Znaczenie: 'odnoszący się do dębu, ad quercum pertinens, querceus': Dedimus eidem Stanislawo... pratum, quodcumque magis poterit facere a predicto molendino usque ad truncum querci vlg. dictum dambouy pien (1387) *XVII DokMp V* 439; ~ dębowa szyszka 'kulista narośl na liściach dębu, galas, dębianka, galla quercea': Gallia dambowa szyska *XV ex. GILek* 38.

(Diabelski) Dyjabelski *forma: ac. sg. neutr. dyjabelskie XV p. pr. ŚIPolW* 12.

Znaczenie: 'pochodzący od diabła, a diabolo originem trahens': Grzesscze (pro Gzesscze 'jużeście') slysse<li>, która prziczina bila potąpienia rodzagyv czlowieczego, zet przez wzrastowanie dyabelske sie to stalo *XV p. pr. ŚIPolW* 12.

Dna *forma: n. sg. dna ca 1420 WokTryd* nr 14, *XV ex. GILek* 35, 71; ~ *d. pl. dnam XV ex. GILek* 45, 46; ~ *i. pl. f. dnami ca 1450 PF IV* 568.

Znaczenie: 1. 'artretyzm, podagra, dolor arthriticus': Podagra dna ca 1420 *WokTryd* nr 14; Tyriaca... valet contra pedogram, vlg. dną *XV ex. GILek* 35, *sim. ib.*; Mszcz przczyw dnam *ib.* 45.

2. 'paraliż, membrorum corporis dissolutio, immobilitas': Paralicos onye (pro dną) słamane (war. kal.: paralizem zabite, mamotrekt mikułowski: dnu złamane, *PF IV* 568: d[yl]nami słamany, paralysem zabyty, *Rozm* 263: paralysem zabyty; obtulerunt ei omnes male habentes... et paralyticos, et curavit eos *Mat* 4, 24) ca 1470 *MamLub* 261. ~ *W Sstp* cytat wydrukowano pod hasłem **Onieźlamany**.

3. wewnętrzna dna 'kolka jelitowa, colica intestinalis': Przethwym (pro przczyw) wnatr[yl]snym dnam wyeszmy szalwyą a bobrowye stroye, warszye (leg. warzże) tho poszpolv..., day[a]szye tho pycz nymocznemv *XV ex. GILek* 46.

4. *dubium* 'kaszel, tussis': Contra tusim, vlg. dną, recipe filigoram, contunde eam cum arvina porcina..., tunc vngentur infirmus *XV ex. GILek* 71.

Dobroć *forma: ac. sg. dobroć ca 1430 GIKazB II* 25.

Znaczenie: 'łaskawość, beneficentia, benignitas': dobroć przodująca 'łaska Boża uprzedzająca, gratia Dei praeveniens': Et per effectum compassionis ipsum (sc. Matheum) de statu peccati eripuit et per

beneficium prevencionis, dobrocz *przodoyanczą, ipsum in apostolatum elegit ca 1430 *GIKazB II* 25.

Dobrowolni *cf. Dobrowolny*

Dobrowolno 'bez przeszkód, swobodnie, sine impedimentis, libere': *Sczo zalował Adam na Boro o swey maczerze dzielnicza, to *czerzi dobrowolno trzidzesczi lat y trzy lata 1398 *Pyzdr* nr 76; Czo Micolai trzymal wlok... in Oswyslowo, tho trzymal mymo trzi lat dobrowolno y s pokogem 1398 *RtKon* nr 49, *sim. ib.* nr 63.

Dobrowolny, Dobrowolni *forma: g. sg. f. dobrowolne 1433 Kal* nr 1067; ~ *ac. sg. f. dobrowolną 1420 Pozn* nr 1060; *neutr. dobrowolne 1412 KsMaz I* nr 1891; ~ *i. sg. f. dobrowolną 1425 Pozn* nr 1206; ~ *l. sg. f. (na) dobrowolne 1393 Pozn* nr 150, 1425 *Pozn* nr 1206; dobrowolnie 1414 *Pyzdr* nr 387.

Znaczenie: 'wolny, swobodny, liber':

a. 'wolny od cudzej pretensji, niepodejrzany, qui possessoris proprius nec suspectus est': Yakom ya kupil dobrovolne szitho 1412 *KsMaz I* nr 1891.

b. 'publiczny, dostępny dla wszystkich, publicus, cuius usus omnibus liber est': Isze Szczepan<owi lud>ze zayōli kone na dobrouolne drodze 1393 *Pozn* nr 150; Iaco Iaroslav[m] pobral... kmeczow[m] konye na dobrowolnye drodze 1414 *Pyzdr* nr 387; Ysze Parzis szasłal na dobrowolną drogą y pobral Potrkowy... dwoyenaczszc scota y dwoye cony, y tego wsytek ma 1420 *Pozn* nr 1060; Yaco wzał Woczzech Maczeyewy wosz y quone, a on rabył na Głaboczczu y poyal dobrowolną drogą, tedy przeyal przez trzecza granyczą; drzewey go ne wszal, alysz na trzeczey dziedzynie, przesz trzy granycze na Woynowe, na dobrowolne drodze 1425 *Pozn* nr 1206; Yako Ian sychaw s dobrowolne drogy y wszal myø, y nyosł do chrosta gwałthem, y vczynil my vsile, y dzewstwo my odyal 1433 *Kal* nr 1067.

Dobry *forma: n. sg. f. dobra 1405 RtKon* nr 193; ~ *g. sg. m. dobrego ca 1500 GIKazB I* 66, *OrtMac* 87; ~ *d. sg. m. dobremu BZ Tob* 2, 15; *f. dobrej OrtMac* 87; ~ *ac. sg. f. dobrą 1396 Pozn* 190; *neutr. dobre XV med. RRp XXIV* 375; ~ *i. sg. m. dobrym 1399 Kościan* nr 128; *i. sg. m. dobrem OrtMac* 82; ~ *l. sg. m. (w) dobrem OrtOssol* 63, 1; ~ *ac. du. m. dobra 1413 Pozn* nr 692; dobru 1419 *Pozn* nr 975; ~ *i. du. m. dobryma 1420 Pozn* nr 1000, 1429 *Pyzdr* nr 944, 1430 *Pozn* nr 1528; ~ *n. pl. m. dobre 1397 Pozn* nr 354; *f. dobre 1399 RtGn* nr 56; *neutr. dobre XV p. post. PFRp III* 289; ~ *g. pl. m. dobrych 1399 Pozn* nr 367; ~ *ac. pl. f. dobre 1437 Pyzdr* nr 1138; ~ *i. pl. m. dobrymi 1397 Pozn* nr 339.

Comparat. g. sg. neutr. lepszego Słota w. 69, *ib. w.* 80; ~ *ac. pl. m. lepsze Sul* 48; *f. lepsze Słota w.* 38.

Superlat. n. sg. m. najlepszy Rozm 278; ~ *g. sg. f. najlepszej ca 1470 MamLub* 27; ~ *ac. sg. m.*

nalepszy BZ Deut 28, 12; f. najlepszą ca 1430 GIKazB II 27; nalepszą XV med. RRP XXIV 362; neutr. nalepsze 1408 RtKon nr 300; ~ d. pl. neutr. najlepszym BZ I Reg 15, 9.

Z n a c z e n i a: 1. 'wyróżniający się dodatnio pod względem moralnym, prawy, cnotliwy, bonus, probus, pudicus, iustus, rectus': Iako swyotemu Iobowy nasmyewali syø krolyowye, wvlaczaiocz gemv, takesz temv (sc. Tobijasowi) rodzici y prirodzeny gego nasmyewaly syø dobremv ziuotu gego (isti parentes et cognati eius irridebant vitam eius) BZ Tob 2, 15; ~ włożyć ku dobrej ręce 'dać coś na przechowanie osobie godnej zaufania lub brać coś na przechowanie jako osoba godna zaufania, aliquid apud aliquem deponere, aliquid alicui asservandum dare (dicitur de homine, cui fides habetur) vel ab aliquo asservandum accipere': On z opyekadlnyky *poszpulv za yego zywotha zony foldrowaly szye thych pyenyadzy y thesz w gyego gymy wlozony v dobrego czlowyeka kv dobrej ręce (OrtOssol 65, 3: k wyerney ręce), asz szye rozsprawy s tymy, czo gye zapowedyzely OrtMac 87.

2. 'dodatnio oceniany w hierarchii społecznej, poważany, honestus, potens, nobilis': Bocz gest corona czszna pani... Oth Mathky Bosze tø mocz mayø, ysz przeczyw gym kszøzøta wstayø i welkø gym chwalø dayø. Ya wasz chwalø, panny, pane, ysz przeth wami niczsz lepszego ne Słota w. 80; ~ tako dobry, jako sam 'równy godnością, o takim samym statusie społecznym, qui eiusdem dignitatis, honoris, ordinis est': Iaco Iasek prział w mø dzerzewa samotrecz tako s dobrimi, iaco sam, a sescem kmot y sedl gwałtem, moczø do mego mlina 1397 Pozn nr 339; Yako Pechno prział dwoyan granyczø y wfszøl kmethowicza samoflor y sz pan<i>czem tako dobrym, yako sam, y styrszmy kmeczmy y obeschil go 1399 Kościan nr 128; Tego na czø zaluyø, esze prział we *twudze-stu ve trzech tako dobrich, iako sam,... silø, moczø, gwałtem wszølesz mi newoth 1399 Pozn nr 367; Ysze Dobrogost gwałtem... poslal *crzech na dzedzyna Bethczyna y Wirzbanczyna, dwu taco dobru, yaco sam, a *crzechzego podlesego y wszal gim skot 1419 Pozn nr 975; Ysze pan Iaroslav Mlinsky yal na dzedzyna pana Splawskiego sze dwema taco dobrima, yaco szam, a s *creczim podleysim... i yal mu Iacuba soltysa 1420 Pozn nr 1000, sim. 1429 Pyzdr nr 944, 1430 Pozn nr 1528.

3. 'wysokiej jakości, wartościowy, incorruptus, iustus, integer, fortis, idoneus, iucundus': Iaco mi Micolay winowat zrzebø lanschø dacz s zwich cobil swerzepich, yake ya nalebsze wyberzø 1408 RtKon nr 300; Nyektorzy... wchodzą w laszy abo w gaye cvdze przes voley pana gych a daby vyrabvyä lep-sze (quercus excidunt meliores, Dział 38: drzewo wyrabywszy), vyny nygeney szä nasladowacz mny-

mayacz Sul 48; Odpuscyl Saul y wszitek lyvd krolyowy Agagowy y nalepszym stadom owyec (pepercit Saul et populus Agag, et optimis gregibus ovium) a dobitku..., y wszemu, czso bilo..., ale czsokoly bilo nyepodobnego..., to pogubyly BZ I Reg 15, 9; Ano wszdy wydzo, gdzie czszny szedzy, kaszdy gy sluga nawedzy, wszytko yego dobre sprawa, lepsze mysy przeden stawa Słota w. 38; Riczerz albo panosza czczy *szensko twarz, tocz przislu[ch]sza, czso masz na stole lepszego przed szobø, czczy yø, yszby zyla s tobø ib. w. 69; Prime mirre nalepszey mirri (sume tibi aromata: primae myrrhae et electae quingentos siclos Ex 30, 23) ca 1470 MamLub 27; Arbor, ut ex fructu sic nequam noscitur actu, de radice mala non procedunt bona mala dobre yeplka XV p. post. PFRp III 289; ~ o pojęciach abstrakcyjnych: Maria optimam, nalepszø, partem elegit que non aufferetur ab ea (Luc 10, 42, GIKazB II 27: naylepsø) XV med. RRP XXIV 362; Otwyrze Pan skarb swoy nalepsy, nyebo, aby descz dalo zemi twej czasem swim (aperiet Dominus thesaurum suum optimum, caelum, ut tribuat pluviam terrae tuae in tempore suo) BZ Deut 28, 12; Svyathy Maczyey pysche: Chleb nasz nadprzyrodzony day nam dzyszzyä (por. Mat 6, 11)... Svyathy Lucasch movy albo przykladä wszedny (por. Luc 11, 3), ktoresz szye vyklada podrozny... Greczky vyklad paczyerza ma Epy<u>syon, alye Zyd zogol<l>a (leg. sogolla), ktore szye myeny nak<r>assy y nalepsy, przez to myeny czyalo Boze albosz myeny chleb kv czyalv przysluchayaczy Rozm 278; ~ dobre 'mienie ruchome lub nieruchome, majątek, bonum, praedium': Diffamatus (sc. villicus) <est> aput illum, quasi bona sua, gego dobr[y]e dissipasset (Luc 16, 1, R XXIV 84, Rozm 389: gymene, GIKazB III 39: gimynye, R XXIV 74: gymene, dobra) XV med. RRP XXIV 375.

4. 'właściwy, stosowny, odpowiedni, proprius, ratus, debitus, commodus': Vere penitens non est, qui confitendi votum, dobrego vmysl, non habet ca 1500 GIKazB I 66.

5. 'określonej wartości, certi cuiusdam pretii, certae utilitatis': tako dobry, jako 'równowarty czemuś, aequiparatus alicui rei': Czo mi pobral cone a wosz Nalek a Sdech, kedi mi panosza zabili, ti bili tako dobre, iaco stirzi grziwni 1397 Pozn nr 354; Czso Arnolt kupil w Kusza koby<li>, ty byli taco dobre, iaco LXXX marce 1399 RtGn nr 56; Iako ma crowa, czo iø Ianussz sdzil, tha bila *tago dobra, iako *pal grziwny 1405 RtKon nr 193; Iaco Dzetrich wszøl Iacubowi dwa szladi tako dobra, iaco dwanacz<ie> grzywen 1413 Pozn nr 692; Iakom ya tobye nye mal doszicz vczynicz sha szyeczy tako dobre, yako dzyeszacz grzywyen 1437 Pyzdr nr 1138; ~ Czo Andree kupil dziedzini, to kupil s pos[t]polstwa, gegosz gesz<m> ya tako dobro *czøncz mal, iako y on 1396 Pozn nr 190.

6. 'nieskażony, niezakłócony, integer, incolumis, incorruptus': dobrem umysłem, w dobrem umyśle 'w pełni władz umysłowych, dającej zdolność do działań prawnych, qui cum sana mente sit, lege agere potest': Przed them szadem stoyacz oczywyszye gyesth rowny Yan szdrow y dobrem vmyszlem (cum bona sua mentis deliberatione, OrtOssol 63, 1: w dobrem vmysle) pythal prawa, mozely on szwem (leg. z swem) dzyedzyczthwem..., czynycz, czo chcze OrtMac 82.

Dobywać *formy: part. praes. act. adv.* dobywają *ca* 1470 MamLub 178; dobywając 1418 Kościan nr 716, 1471 MamKal 178; *~ praet. I. sg. f.* -śm dobywała 1418 Pyzdr nr 549.

Znaczenie 1. 'brać siłą, zdobywać, vi capere, expugnare': Yakosm nye yala... gwałtem w Lasoczynø dziedzno any gego vliczek dobiwała w Brzostowo (*pro* Brzostowe) 1418 Pyzdr nr 549; *~* 'oblegać, szturmować, zajmować, oppugnare': In oppugnando dobywaya (*war. kal.:* dobywayancz, invocavit altissimum potentem in oppugnando inimicos suos Eccclus 46, 6) *ca* 1470 MamLub 178.

2. 'dochodzić czegoś sądownie, uzyskiwać prawnie, aliquam rem lite atque iudicio persequi, acquirere': Yz Hanczel sescznasze grziwen ostal vinovat dlugu, travącz y (*leg. ji* 'go'), polozil na potrzeb[y]ą lacubową y Michalową, dobywayocz na gich matcze swe y gich oczcziszny 1418 Kościan nr 716.

Dognać *forma: part. praet. act.* dognaw 1400 Pozn nr 479.

Znaczenie 1. 'zagnać, odstawić, agere, depellere': Iaco landrzey ne wszøl Stachowi dwu weprzu gwałtem ne dognaw go nygednim 1400 Pozn nr 479.

(Dojść) Dojść *formy: praet. 3. sg. m.* doszedł 1397 RtKon nr 40a; *~ pl. m.* doszli 1403 Kal nr 237; *~ part. praet. act. II n. sg. f.* doszła XV in. CatCodJag IX 474.

Znaczenie 1. 'dojść, dotrzeć, pervenire': Iakom przy tem bil, aze viast doszedł od Wagelnicz do za kopcze medzy Setlewem y Kurowem 1397 RtKon nr 40a; Iako... paną Becho<w>skiego ludzem coní ne pocradzono ani śladem doszli do Clichowa 1403 Kal nr 237.

2. doszły 'dokonany, confectus, perpetratus': Prima vacacio est necessaria, secunda debita, tertia perfecta powynna, potrzebna, doschła XV in. CatCodJag IX 474.

Dokazać *forma: imper. 2. pl.* dokażcie 1462 Pilz 276.

Znaczenie 1. 'pokazać, przedstawić, powiadomić, demonstrare, ostendere, certiorum facere' (?): Przetosch dokaschtzye my, yestli thu ma bycz *syn-dzono albo do powiatu dacz 1462 Pilz 276.

Domowy *formy: n. sg. m.* domowy XV p. post. GlDom 91; *~ ac. pl. f.* domowe 1421 Pozn nr 1096;

~ i. pl. f. domowymi 1444 Pyzdr nr 1195, 1427 Kal nr 976.

Znaczenie 1. 'pozostający w związku z częścią domu jako budynku mieszkalnego, qui aedificii est, ad aedificium pertinet': Tignus domowy koziel XV p. post. GlDom 91.

2. 'pozostający w związku z wyposażeniem domu, qui domi seu in villa in usu est': Iaco przy tem bili, kedi Mycolay y Wocech... dawaly penadze Doro-tygey za dobitek y sza domowe rzeczy 1421 Pozn nr 1096; Yakom ya nye wszal yedny i drugi bidlem a rzeczamy domowymi jako dzezancz grziwyen 1444 Pyzdr nr 1195, *sim.* 1427 Kal nr 976.

(Donica) Dunica *forma: I. sg. (w)* dunicy XV p. post. BednMed 74.

Znaczenie: 'rodzaj naczynia, vas quoddam maius': Vezmy makuch lnyany, *trzye gi dlugo w dunyczi, faszbyrem nye zadany zalyevayacz, alysz badzye yako masscz XV p. post. BednMed 74.

Dosyćuczynienie *forma: g. sg.* dosyćuczynienia XIV ex. ChrestWRz 116.

Znaczenie 1. 'zadośćuczynienie, zaspokojenie pretensji, satisfactio, debiti solutio': Pyrzwy czlowiek szgrzeeszył pychø, nyeposlvstwem y lakotø, bo chczal sye rownacz Bogv... A przeto ysze leczenie musy bycz przesz przczywne rzeczy, przeto obyczay [był] ten dosyczuczyn<ieni>a naypodobniejszy był przesz smyarø y udrøczenie, y popelnyenye wole Bosze od tych <ludz>kych rzeczy XIV ex. ChrestWRz 116.

Drażnić *cf. Drażnić*

(Drażnić) Drażnić *formy: praes. pass. 3. sg. f.* bywa drażniona XV med. GlKazB III 28; *3. pl. m.* drażnieni bywają med. GlKazB III 48.

Znaczenie 1. 'pobudzać do gniewu, niepokoić, exacerbare, irritare': Raro homines se cognoscunt et intelligunt, nisi vexati drażnieni bywają XV med. GlKazB III 48.

2. 'dręczyć, nękać, vexare, affliccare': Filia mea male a demonio vexatur byua drasnyona (Mat 15, 22) XV med. GlKazB III 28.

Drdest *cf. Rdest*

(Driak) Dryjak *bot. forma: n. sg.* dryjak XV in. CatCodJagRp VI 256, XV ex. GlLek 38, 40, *ca* 1500 Rost nr 5528.

Znaczenie 1. 'rącznik pospolity, Ricinus communis L.': Gira solis dryak XV ex. GlLek 38; Pentadactilus dryak *ib.* 40.

2. 'chaber driakiewnik, Centaurea scabiosa L.': Pendii dryak *ca* 1500 Rost nr 5528.

3. dryjak polni 'chaber driakiewnik i driakiew gołębia, Centaurea scabiosa L. et Scabiosa columbaria L.': <S>cabiosa <d>riak (*var. mak*) polni XV in. CatCodJagRp VI 256. *~ Cf. Driaka* (Sstp).

(Driaka) Dryjaka *bot. forma: n. sg.* dryjaka XV med. KatKórnZath 406.

Znaczenie: polna dryjaka 'chaber driakiewnik i driakiew gołębia, *Centaurea scabiosa* L. et *Scabiosa columbaria* L.': *Scabiosa* dicitur polna driaka XV med. *KatKörnZath* 406.

(Driakiew) Dryjakiew *formy*: n. sg. dryjakiew 1463 *RostRp* s. 59, XV ex. *GlLek* 67; ~ ac. sg. dryjakiew 1463 *RostRp* s. 59. 71, XV p. post. *GlKörn* II 180.

Znaczenie: 1. dryjakiew polna, polna dryjakiew bot. 'chaber driakiewnik i driakiew gołębia, *Centaurea scabiosa* L. et *Scabiosa columbaria* L.': Item recipe... scabiosam vlg. dryakyew polną XV p. post. *GlKörn* II 180; ~ Recipe scabiose, id est polna driakew 1463 *RostRp* s. 71; *Scabiosa*, id est polna driakyew XV ex. *GlLek* 67.

2. 'wieloskładnikowy lek uniwersalny, w skład którego wchodziło też ziele driakwi, *medicamen compositum, quod etiam ex herba Centaureae scabiosae vel Scabiosae columbariae constat*': Contra infirmitatem dñą: recipe saluiam, rutam et arvinam... et de sepe hora contunde simul et admisce de driakew secundum possibilitatem et tunc in balneo vñge loca vbi sentis dolorem 1463 *RostRp* s. 59; Ad idem: bibe driakew cum ceruisia antiqua, pura, semicalida et presertim in balneo ante sudores ib.

Drozd *zool. formy*: n. sg. drozd XV in. *CatCodJag* VI 337; ~ d. pl. drozdom XV ex. *GlKörn* II 213.

Znaczenie: 'drożdżik, *Turdus musicus* L.': Merix drost XV in. *CatCodJag* VI 337; Sic veluti merulis, droszdom, intentus decedit auceps XV ex. *GlKörn* II 213.

Drużny *forma*: n. sg. m. drużny XV med. *GlWinc* 150.

Znaczenie: 'mężny, dzielny, fortis, qui animo acri est': Qui cum sit princeps consilii strenuus, gl. fortis, animosus, druszny, prodigus, providus, cautus, conspectus XV med. *GlWinc* 150.

Dryjak cf. **Driak**

Dryjaka cf. **Driaka**

Dryjakiew cf. **Driakiew**

Drzewiany *forma*: ac. sg. m. drzewiany XV ex. *GlLek* 45.

Znaczenie: olej drzewiany 'płynny tuszcz wyciskany z owoców drzewa oliwnego, oliwa z oliwek, pingue liquidum e fructibus oleae expressum, oleum ex olivis expressum': Wyszmy (pro weszmy) oley drzyewyany, tho yest olywa..., a yary woszk..., spuszcysz (leg. spuści-ż) tho poszpolu, a przeczadzzyw, maszysz (leg. maży-ż) wodna maszczą XV ex. *GlLek* 45.

Drzewo *formy*: n. sg. drzewo 1442 *WokRacz* 58v. 146r, XV p. post. *WokPet* I 7, XV ex. *GlLek* 39, ca 1500 *WokLub* 34v; ~ g. sg. drzewa 1456 *ZabUPozn* 101; ~ ac. sg. drzewo XV p. pr. *ŚlPolW*

12; ~ v. sg. drzewo XV p. pr. *GlJag* 82; ~ g. pl. drzew 1407 *RtKon* nr 241.

Znaczenie: 1. 'drzewo rosnące, arbor': Flecte ramos arbor alta sklon rosgi drzewo wi-schoke XV p. pr. *GlJag* 82; Iaco my Maczey pancz y dwadzescza drzew parabil y vczinil skody w mem zadu 1407 *RtKon* nr 241; ~ drzewo zapowiedziane 'rajskie drzewo, drzewo życia, arbor paradisiaca, arbor vitae': Ssatan vdzelał sie gadem, a wlażł na to drzewo zapowiedziane nye<m>, które bił Pan Buoh zapowie<d>zel w rayv Adamowi a Gewie XV p. pr. *ŚlPolW* 12; Contra Dei impium extendit, vyczagnala, manum fructum ligni vetiti, drzewa zapovedzanego 1456 *ZabUPozn* 101. ~ bot. określone gatunki drzew lub krzewów: gdulne drzewo 'drzewo z rodziny różowatych, nieszpulka zwyczajna, *Mespilia Germanica* L.': Mispilia arbor quedam vlg. gdulne drzewo cuius fructus est hesculum 1442 *WokRacz* 146r; ~ kurze drzewo 'gwiazdnica pospolita, *Stellaria media Vill.*': Morsus galine kwrze drzewo XV ex. *GlLek* 39; ~ drzewo orzechowe 'orzech włoski, *Juglans regia L.*': Nucis drzewo orzechowe XV p. post. *WokPet* I 7.

2. kamienne drzewo 'suche, obumarłe drzewo, martwy pień, sicca et praemortua arbor, truncus praemortuus' (?): Cadia est quedam arbor vlg. kamienne drzewo quisquilie autem dicuntur rami 1442 *WokRacz* 58v.

Duch cf. **Korzeń**

Duchowni cf. **Duchowny**

Duchowny, Duchowni *formy*: n. sg. m. duchowny XV p. pr. *GlJag* 92, XV p. post. *GlDom* 92, XV p. post. *R XXIV* 374, ca 1500 *GlWp* 21; neutr. duchownie XV p. post. *GlKazB* III 102; ~ g. sg. m. duchownego *Spow* 10; ~ d. sg. neutr. duchownemu XV in. *GlKazB* II 103; ~ ac. sg. m. duchowny XV p. post. *R XXIV* 374; neutr. duchowne 1415 *Kościan* nr 553; ~ l. sg. neutr. (w) duchownem 1403 *GlJag* 101; ~ ac. pl. duchowne XV med. *GlKazB* III 86; m. duchownie ca 1470 *MamLub* 89; f. duchowne 1471 *MamKal* 89; ~ l. pl. f. (w) duchownych 1435 *GlKazB* II 54.

Znaczenie: 1. 'dotyczący duszy, ducha, im właściwy, mistyczny, spiritualis, qui animae est, animam attinet, mysticus': Recipiendo igitur eius corpus, corpori mistico duchownemu unimur... Wnde dicitur I Cor X: Panis, quem frangimus, participacio corpori Dominis est (por. I Cor 10, 16) XV in. *GlKazB* II 103; Christus... invitasset Iudeos ad nupcias misteriales duchowne, scilicet ad fidem sue incarnationis, per servos suos, scilicet prophetas et apostolos XV med. *GlKazB* III 86; Spirituale duchownye autem homicidium masoboystvo comittitur... iniquitatem, oppresionem vczynyeny et iniusticiam faciendo XV p. post. *GlKazB* III 102; ~ duchowny brat 'syn matki chrzestnej, commatrinus': Quinta linea

consanguineitatis:... commaternus, duchowny brat *ca* 1500 *GIWp* 21; ~ duchowny żywot 'życie poświęcone sprawom ducha, refleksji i modlitwie, kontemplacyjne, *vita contemplativa*': Due sorores... Martha significat actiuam vitam..., Magdalena significat vitam contemplatiuam duchowny... Vita actiua, praczuyczy..., contemplatiua, duchowny żywot *XV p. post. RRp* XXIV 374.

2. 'związany ze stanem duchownym, jemu właściwy, *spiritualis, qui ad spiritualium ordinem pertinet*': ~ duchowny lud 'duchowieństwo, kapłani, *clerus, sacerdotes*': Dayą sze wynen, czsos sgreschil przeczywo sedmorakey swątosczy czerekwe swante, yszes... swego zakonw y duchofnego luda ne czszczył *Spow* 10; ~ duchowne prawo 'sąd kościelny, *iudicium ecclesiasticum*': Iako Andrzych po vyednanu ne widawał pana Dobrogosta w duchowne prawo sz yego zoną 1415 *Kościan* nr 553; ~ sjem duchowny 'zjazd duchowieństwa, synod, *sacri ordinis conventus, synodus*': Sinodus sgem duchowny *XV p. post. GIDom* 92; ~ duchowny 'członek starożytnej sekty żydowskiej rygorystycznie przestrzegającej prawa religijnego, *faryzeusz, sectae religiosae Iudaeorum antiquorum particeps, Pharisaeus*': Erat homo ex phariseis, zaconni, duchowni, Nicodemus nomine (Jo 3, 1) *XV p. pr. GIJag* 92.

3. 'religijny, kultowy, *religiosus, ad religionem, ritum pertinens*': Impleamini Spiritu Sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis et in ympnis, et canticis spiritualibus w spyevanyw duchownem (*GIKazB* II 54: w *ch<w>alach* duchownich, *R* XXV 167: w *z<w>ąkw*, *SKJ* I 118: w glosney chwale bozey, *MamLub* 287: w chwałach, *sim. MamKal*; Eph 5, 18–19) 1403 *GIJag* 101; Cerimonias duchownye obycaze (war. kal.: duchowne obyathy; revertimini a viis vestris pessimis, et custodite praecepta mea et caeremonias iuxta omnem legem IV Reg 17, 13) *ca* 1470 *MamLub* 89.

Dunica cf. Donica

Dupny *forma*: n. sg. f. dupna 1470 *AGZ* II 202.

Znaczenie: 'pusty, *cavus, vacuus*': Consignavimus granicies..., usque ad dupna mogila scopulos sipavimus 1470 *AGZ* II 202. ~ Zapewne już *nomen proprium*.

Durka *forma*: i. pl. durkami *XV ex. VergGeorg* 82.

Znaczenie: 'naczynie z drobnymi otworami służące do przecedzania, *colum, cribrum*': Tu spisso vinime qualos talaque (*pro* colaque) prelorum fumosis deripe tecti<s>, gasthymy durkami, huc ager ille malus dulcesque a fontibus vnde ad plenum calcentur *XV ex. VergGeorg* 82.

Duszni cf. Duszny

Duszny, Duszni *forma*: n. sg. neutr. dusznie *XV p. post. GIKörn* II 190; ~ ac. sg. m. duszny

ca 1500 *GIKazB* I 26; ~ n. pl. m. duszne *XV med. R* XXII 240.

Znaczenie: 'dotyczący duszy, ducha, *qui animae seu mentis est, animam attinet*': Ty vczinky czynycz gest bicz my<to>syerdnim czyelnye. Ale duszne są gyne, takye syedm: radzicz glupyemu, karacz bładnego, otpuscicz *grziwemu a wynnemu, vczyessicz smątnego, nye dziwowacz, prossicz za kymcole Boga y czlowyeka *XV med. R* XXII 240; Contricio et compuncio animi, skrvszenye dvsznye *XV p. post. GIKörn* II 190; ~ (pokarm) duszny 'konsekrowana Hostia przyjmowana przez chrześcijan jako ciało Chrystusa, *Eucharistia, corpus Christi*': Nam modo sumus in prelio cum dyabolo in campo clauso, sicut in quadragesima, si sumus victores de gula, vana gloria et avaricia, facto prelio, scilicet in die Pasce, accedent angeli, id est sacerdotes, et ministrabunt cibum dvszny, quem virgo Maria paravit Spiritu sancto in utero suo, corpus Xpi *ca* 1500 *GIKazB* I 26.

Dwanaściekroć 'dwanaście razy, *duodecies*': Duodenarius vlg. dwanaszczekroc 1442 *WokRacz* 92v.

Dyjabelski cf. Diabelski

Dymienie *forma*: n. sg. dymienie 1475 *RostRp* s. 97. 105.

Znaczenie: 'przednia część biodra, *pachwina, inguen*': Contra partum mulieris. Vt cito pariet et sine difficultate. Recipe agrimoniam vlg. rzepyk et arthomasiam et ligantur crude cum radicibus in pede dextro circa vlg. dymienie, et pariet 1475 *RostRp* s. 97, *sim. ib.* s. 105.

Dzianica *forma*: n. sg. dzianica 1442 *WokRacz* 142r.

Znaczenie: 'przykrycie, może także nakrycie głowy, *tegmen, textum, etiam tegimen capitis*': Matta id est tega vlg. dzanicz<a>, inde mattala diminutivum, id est parva matta 1442 *WokRacz* 142r.

Dziarski *forma*: comparat. n. sg. m. dziarszy 1435 *GIKazB* II 49.

Znaczenie: 'żwawy, ochoczy, nieleniwy, *alacer, animosus, impiger*': Fratres, habentes donaciones secundum graciam, que data est a nobis diferentes, sive propheciam secundum rationem fidei, sive ministerium in ministrando, sive qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui preest in sollicitudine yensz yest dzarszy w peczolanv 1435 *GIKazB* II 49.

Dziąsła *pl. tantum forma*: n. dziąsła *XV p. post. CatCodJag* III 59, *XV ex. GIWp* 74; ~ ac. dziąsła *XV ex. CatCodJagRp* VI 23.

Znaczenie: 'tkanka pokrywająca zębówą część kości szczęk, *caro dentes in ore continens, gingiva*': Item a gigno hec genitura... et hec gingiwa, quia ibi dentes gignantur dzyasła *XV p. post. CatCodJag*

III 59; Contra dolorem dencium recipe vszlek tritici et vade ad fabrum... et ponat szynam ignitam super vaslek ita, quod ex illo nodo al. vaszlek profluat oleum et illo oleo pervnge tumorem al. pvchlyna et intus gingivas, dzyaszla, et cito cessabit XV ex. *CatCodJagRp* VI 23; Mandibule, dzasla, a manducando sunt dicte XV ex. *GIWp* 74.

Dziedziczn(ie) cf. Dziedziczny

Dziedziczny, Dziedziczn(ie) *formy: n. sg. m. dziedziczny* 1424 *Kościan* nr 1048, *ib.* nr 1234; *neutr. dziedziczne* 1442 *WokRacz* 97r, *ib.* 119r; *dziedzicznie* XV p. post. *RozOss* I 77ra; ~ *g. sg. f. dziedziczne* 1425 *Kal* nr 702; ~ *ac. sg. m. dziedziczny* 1402 *Kal* nr 52, 1420 *Kościan* nr 767; ~ *i. sg. m. dziedzicznym* 1440 *Pozn* nr 1602; *dziedzicznym* 1402 *Kal* nr 60; ~ *l. sg. m. (po) dziedzicznym* 1440 *Pozn* nr 1602; ~ *n. pl. m. dziedziczne* 1428 *Kal* nr 1029.

Znaczenie: 'objęty prawem dziedziczenia, z dziedziczeniem związany, hereditarius, qui ad hereditatem quolibet modo pertinet': a. (o ludziach, de hominibus) 'będący kimś z prawa dziedziczenia a. posiadania, qui potestate quadam iure hereditario accepta tradendaque funguntur': Yako Ian bil... dziedzicznym mlinarzem w xadza Ianuszeuem opekanu 1402 *Kal* nr 60; ~ *pan dziedziczny 'właściciel posiadłości, zwierzchnik terytorium, possessor bonorum terrestrium et praefectus cuiusdam regionis':* Iaco pan dziedziczny Dzbansky dal Ianowy mlin czynicz w dziedzyczstwo 1424 *Kościan* nr 1048, *sim. ib.* nr 1234; Iakom nye wsdała swemu mąnszu trzeczey czansczy Nyeczayny po lyszce dziedzicznym, ktorim są przeciw panv Gnyeznyenskemv przą, anym go panem dziedzicznym wczynyla 1440 *Pozn* nr 1602.

b. (o przedmiotach, majątku, funkcjach, de rebus, possessionibus, muneribus) 'przynależny z prawa dziedziczenia, hereditarius, hereditate acceptus tradendusque': Yakosmy przī tem bili, gdi Micolay kazal wrancicz Marczya a Paszka przeczyw Grzegorzewy za wyczlenye y sa wsdańye dzezyczne czosczy w Byernacziczach 1425 *Kal* nr 702; ~ *dziedziczne mienie 'własność podlegająca prawu dziedziczenia, hereditas, fundus, quem quis iure hereditario accepit vel alter tradere potest':* Hereditorium dzedzyczne myenye 1442 *WokRacz* 119r.

c. (o prawie, zobowiązaniach i dokumentach prawnych, de iure, obligationibus et documentis iuridicis) 'dotyczący dziedziczenia, hereditarius, ad res hereditarias pertinens' ~ dziedziczn(i)e myto 'przekazywany drogą dziedziczenia obowiązek opłaty za dzierżawę wieczystą lub długoterminową, vectigal, quod a conductione, emphyteusi solvebatur': Emphiteosis grece melioracio latine et est contractus melior inter vendicionem et locacionem sc. quando aliqua res immobilis puta terra sterilis datur alicui ad meliorandum perpetue ad tempus circa constitutam pensio-

nem quam singulis annis tribuit et proprie potest dici dzedzyczne mytho 1442 *WokRacz* 97r; <E>mphitesis grece melioracio latine et est contractus melior inter vendicionem et locacionem sed quam aliqua res immobilis puta terra sterilis datur alicui ad meliorandum perpetue uel ad tempus circa constitutam pensam quam singulis annis tribuit et proprie potest dici dzedzyczne mitho XV p. post. *RozOss* I 77ra; ~ *list dziedziczny 'dokument potwierdzający dziedziczne posiadanie majątku, litterae quibus possessio praedii haereditarii confirmatur':* Tego szalugō na Bogusa, ys mi rancil sza list sza dzedzicni sza Carka..., czosz mal na szastawō w Magnuszeuicz, kedi <by> mi ne dal tego lista, tedi bi mi swog mal na sō dacz sza swō peczanczō, kedi bi mō nagabal Carcek..., s tego vinō mal Bogusz wiprauciz 1402 *Kal* nr 52; Iako tho swatczā, yz lasek... vkupil dzedzinā Pudliszcowicze prawim vkupenym y listh dziedziczny na nā mal sprawedlywy, ale mu sgorzał 1420 *Kościan* nr 767; Ysze Ian Lenarthowsky vytrzymal dzedzyna Marschewo trzydzesczy y trzy lata y Adam syn gego po svem oczsu pyācz a dwadzescza lath. A listi, ktore na nya mal, dzedzyczne, thy mv sgorzeli any s trzymana vychodzil 1428 *Kal* nr 1029; Iakom nye wsdała swemu mąnszu trzeczey czansczy Nyeczayny po lyszce dziedzicznym, ktorim są przeciw panv Gnyeznyenskemv przą, anym go panem dzedzicznym wczynyla 1440 *Pozn* nr 1602.

Dzień *formy: n. sg. dzień* 1447 *ŚlPolW* 10; ~ *g. sg. dnia* 1442 *WokRacz* 127r; ~ *ac. sg. dzień* 1399 *Pozn* nr 373, 1444 *Pyzdr* nr 1219.

Znaczenie: 1. 'doba, dies, temporis spatium, quod inde a media nocte usque ad proximam mediam noctem extenditur': ~ jaskrzysty dzień święty 'chrześcijańskie święto obchodzone jako pamiątka zesłania Ducha Świętego, Pięćdziesiątnica, tzw. Zielone Świątki, festum Spiritus Sancti e caelo missi, quod quinquagesimo die post Pascha celebratur, Pentecoste': Karissimi filii, festum hodiernae solempnitatis tripliciter nominatur, sc. Latine penthecostes, Thewtunice finkistage, vlg. yaskrzysty dzien swyanti, Polonice Swyantky 1447 *ŚlPolW* 10, *sim. ib.*; ~ *pokarma jednego dnia 'pożywienie przeznaczone na spożycie, też środki wystarczające na utrzymanie w ciągu jednego dnia, cibaria in unum diem alicui sufficientia':* I[n]tinerarium vlg. pokarma yednego dnya 1442 *WokRacz* 127r.

2. 'termin sądowy, iudicii terminus': dzień poroczkowy 'dzień posiedzenia sądów ziemskich, iudiciorum terrestrium dies': Yakom ya prawā nyemoczą leszał oth Boga zloszonā teg<d>i, gyedi my rok bran, w dzyen poroczkowy 1444 *Pyzdr* nr 1219; ~ *zmowny dzień 'oznaczony termin, tempus constitutum, terminus designatus':* Iako Adam na smowni dzen s listem na szoltistwo przyal... y pokladał list 1399 *Pozn* nr 373.

(Dziergień) Dzirzgień *forma: n. sg.* dzirzgień 1442 *WokRacz* 142r.

Znaczenie: 'narzędzie do czesania lnu, tj. żelazny grzebień służący do obrywania główek lnu, instrumentum ferreum quo flocci lini a stipulis dividebantur': Mattaxa instrumentum est ad capita lini deponendum vlg. dzyrzgyen 1442 *WokRacz* 142r.

Dziewczyn *forma: n. sg. m.* dziewczyn ca 1500 *GlKazB* I 33.

Znaczenie: 'należący do niewolnicy, qui ancillae est, ad ancillam pertinens': Ideo eicitur spurius, filius ancille dzyewczyn (*por.* Gen 21, 10)... quod Abraam habuit duos filios, unum de ancilla, sluszebney dzyewky, Agar et alium de libera ca 1500 *GlKazB* I 33.

Dzięciół *zool. forma: n. sg.* dzięciół XV in. *CatCodJag* III 12.

Znaczenie: 'ptak z rodziny dzięciolowatych, Picus sp.': Picus est proprium nomen uiri, est et nomen auis, dżeczol XV in. *CatCodJag* III 12.

Dziki *formy: n. sg. m.* dziki 1472 *RachKról* 100; ~ *n. sg. f.* dzika a. *ac. sg. f.* dziką 1490 *DokArchWęg* III 151; ~ *n. pl. m.* dzicy ca 1500 *GlKazB* I 46.

Znaczenia: 1. 'rdzawy, ciemnoczerwony, qui colorem habet rubiginis': Marszenyecz de pelibus variorum al. popyeliczy samarchankowy dictum dzyky 1472 *RachKról* 100; Dum et quando... Mathias... circa scultetum... equum tharanthovatego emit pro tunica dzyka 1490 *DokArchWęg* III 151.

2. (o ludziach, de hominibus) 'nieokrzesany, prostacki, niecywilizowany, barbarzyński, ferus, incultus, barbarus': Convenerant multi..., supervenerunt eos exercitus Saracenorum..., homines quasi feri, dzyczy, et crudeles, deformes, illos Xpianos ita, quod non fuit licitum fugere ca 1500 *GlKazB* I 46.

Dzirzgień cf. **Dziergień**

Dziurawy *forma: n. pl. m.* dziurawe 1476 *AKLitRp* III 108.

Znaczenie: 'ostry, przeszywający, dziurawiający, acutus, perforans': Milites plectentes coronam de spinis et impresserunt capiti suo (*por.* Jo 19, 2). Eciam non quod iste spine fuerunt de spinis huius terre, sed de *viicis marinis, que habent aculeos ad instar calibis duri, que extremis sunt porrosi dzurawe 1476 *AKLitRp* III 108.

Dziwi cf. **Dziwy**

Dziwoki *forma: n. sg. neutr.* dziwokie ca 1470 *MamLub* 205.

Znaczenie: dziwokie 'nieuprawne pole, błonia, agri inculti, pascua': Campestia dzywokye (et erunt campestia in caulas gregum et vallis Achor in cubile armentorum populo meo qui requisierunt me Is 65, 10) ca 1470 *MamLub* 205. ~ *W Sstp* wydrukowano pod hasłem **Dziwokie**. ~ Cf. **Koza**.

(Dziwy) Dziwi *formy: n. sg. neutr.* dziwie 1475 *RostRp* s. 98; ~ *ac. sg. neutr.* dziwie 1475 *RostRp* s. 98, XV ex. *GlLek* 43.

Znaczenie: dziwie mięso 'nadmiernie rozrosła ziarnina w niegojącej się ranie albo wrzodzie, dzika narośl, caro luxurians, quae vocatur, quae in vulnere vel ulcere nascitur': Contra carnes excrecentes al. dzyvye myąsso 1475 *RostRp* s. 98; Contra excrecentes carnes. Recipe semen anethi cum radice et comburas et fac pulueres, et eisdem sparnes (*pro* sparges) carnes excrecentes vlg. dzyvye myąsso *ib.*; Galla... est fructus quercus... Valet... et ad exitum ani trite et puluerisate supra carnem superflum, id est dzyvye myąsso XV ex. *GlLek* 43.

(Dzwoneczek) Zwoncek *bot. forma: n. sg.* zwoncek XV ex. *GlLek* 38.

Znaczenie: 'dziurawiec zwyczajny, Hypericum perforatum L.': Ipericon swonyecz, zwoncek XV ex. *GlLek* 38.

(Dzwoniec) Zwoniec *bot. forma: n. sg.* zwoniec XV p. post. *CatCodJag* III 59, XV ex. *GlLek* 38. 58.

Znaczenia: 1. 'dziurawiec zwyczajny, Hypericum perforatum L.': Ipericon swonyecz, zwoncek XV ex. *GlLek* 38; Herba perforata, perforata, scopa rigidi, herba sancti Iohannis, ipericon, id est szwonyecz *ib.* 58.

2. 'lubin biały, Lupinus albus L.': Inde hic lupulus... et lupinus..., et hic lupinus, swonyecz, quoddam genus leguminis, quia in sonitu suo lupos terret XV p. post. *CatCodJag* III 59.

(Dźwięczny) Żwięczny *forma: n. sg. f.* żwięczna XV med. *GlKazB* III 45.

Znaczenie: 'brzmiący, wydający wyraźny dźwięk, sonorus, argutus': Quia sicut dicit Avicenna, triplex est infirmitas idropisis. Prima, sc. thimpanitas, vlg. zwanczna, sic quod quando venter istius hominis, qui patitur istam infirmitatem, modo ita sonat sicut tympanum, et creatur ista infirmitas ex infirmitate et debilitate seu defectu epatis... Quia cum epar nutrimentum hoc, quod homo comedit et bibit, non potest in humorem convertere, qui humor ulterius convertetur in sangwinem..., tamen talem humorem convertit in ventum XV med. *GlKazB* III 45.

Eksamient cf. **Aksamit**

Eksamit cf. **Aksamit**

Falszywy *forma: ac. sg. m.* fałszywy ca 1500 *Quaestiones* VIII 331.

Znaczenie: 'nieprawdziwy, zmyślony, falsus, fictus, simulatus': Then, ktho kladze fałszyvy grzech

na kogo lubo thesz prawdziwy, ale thayemny, kthorego trudno ma dosvyathczycz, thakiego szandzą y ludze maya myecz za falszerzą y pothvarcza ca 1500 *Quaestiones* VIII 331.

Figa *formy*: n. sg. figa XV *med. GlKazB* III 50, ca 1500 *GlGn* 87; ~ ac. sg. figę XV *med. GlKazB* III 35. ~ ac. pl. figi ca 1470 *MamLub* 82; ~ i. pl. figmi 1429 *Pozn* nr 1327.

Znaczenia: 1. 'owoc figi właściwej, fructus *Fici caricae* L.': Isze Nikel s Turowa pobral rzeczy kramnych hu mpnye peprzem, *zafranyem,... y figmy 1429 *Pozn* nr 1327.

2. plon(n)a figa bot. 'figa morwowa, *Ficus sycomorus* L.': Querebat (sc. Zacheus) videre Iesum, quis esset, et non potuit pre turba, quia statura pusillus erat, et percurrens ascendit in arborem siccomorum, gl. ficus fatuus plona figa (ib. 35: plonø figø, Luc 19, 4) XV *med. GlKazB* III 50; Siccomoras plone (war. kal.: polne) fygy (cedronum praeibuit, sc. Salomon, multitudinem quasi sycomoros, quae nascitur in campestribus III Reg 10, 27) ca 1470 *MamLub* 82; Sichomorus plonna *wyka ca 1500 *GlGn* 87.

(Fiolek) Chwijołek bot. *forma*: n. sg. chwijołek XVI in. *WokSand* nr 214.

Znaczenia: 'roślina z rodziny fiołkowatych, fiolek wonny, *Viola odorata* L.': Uiola... quedam herba odorifera cuius flos similiter nuncupatur... chwijołek XVI in. *WokSand* nr 214.

(Folwarkowy) Wolwarkowy *forma*: n. sg. neutr. wolwarkowe 1425 *Kościan* nr 1139.

Znaczenia: 'należący do folwarku, ad praedium pertinens': Iaco kandkolim yal albo sszedl, to yest prawe pole wolwarkowe y stara (leg. z stara) dawna bylo zytoweczske 1425 *Kościan* nr 1139.

Francki *forma*: n. a. ac. pl. m. franckie (1446) 1504 *DokMp* III 197.

Znaczenia: francki lan 'lan frankoński, zwany także francuskim, *Franconicus* (dicitur de agri mensura, quae mansus *Franconicus* vel *Francogallicus* appellabatur)': In qua quidem villa iure Magdeburgensi de decem mansis, al. franczkie lany, debent contineri ac fieri in silvis, nemoribus et locis desertis (1446) 1504 *DokMp* III 197.

Fryjerka *forma*: n. sg. fryjerka 1440 *RozPaul* 213v.

Znaczenia: 'kobieta lekkich obyczajów, mulier moribus levior, proca': Inde proca... mulier invecunda proprie frierka 1440 *RozPaul* 213v.

Gace cf. **Gacie**

Gacica cf. **Gęzica** (Dod.)

(Gacie) Gace *pl. tantum formy*: n. gace XV ex. *GlLek* 37. ~ ac. gace XV in. *CatCodJag* IV 299.

Znaczenia: 1. 'dolna część ubrania mężczyzny, spodnie, pars interior vestis virilis, bracciae': Osral ges gacze XV in. *CatCodJag* IV 299.

2. kokosze gace bot. 'roślina z rodzaju kaniańka, planta e genere *Cuscutae* L.': Cristicula kokosze gacze XV ex. *GlLek* 37.

(Galareta) Garleta *forma*: n. sg. garleta 1442 *WokRacz* 154r.

Znaczenia: 'galareta, zastygły wywar z mięsa, gelatum, decoctum e carne concretum': Omasius id est fri<gi>darium ferculum vlg. garletha 1442 *WokRacz* 154r.

Galky cf. **Galka**

Galka *formy*: n. sg. galka ca 1420 *WokTryd* nr 268; ~ i. sg. galką (1471) 1539 *WilkWol* 213.

Znaczenia: 1. 'ozdobne kuliste zwieńczenie masztu namiotu, doma, tentorii culmen': Doma galka ca 1420 *WokTryd* nr 268.

2. 'broń obuchowa, buława, maczuga, clava ferrea, baculum': Item si aliquis proiciens super aliquem securcello, talis tenetur dare fertonem, vel aliqua proiectura galkv (leg. galką; var. galky) vel *pysdyganem vel aliquo huiusmodi tello (1471) 1539 *WilkWol* 213.

Garbować *forma*: inf. garbować XV p. post. *RozOss* II 95v.

Znaczenia: 'wyprawiać skóry, coria depse-re': Frunium... dicitur pulvis subtilis ex contritis corticibus arboris factus. Inde frunitores et dicuntur, qui faciunt coria. <Inde frunio,... id est coria> facere, purgare, leuigare, expilare vlg. garbouacz XV p. post. *RozOss* II 95v.

Garleta cf. **Galareta**

(Gąbka) Gębka *formy*: n. sg. gębka XV in. *CatCodJagRp* VI 337, XV p. post. *CatCodJag* VI 161, XV ex. *GlLek* 35. 66; ~ ac. sg. gębkę ca 1500 *GlKazB* I 73. 84.

Znaczenia: 1. 'porowaty szkielet morskiego zwierzęcia służący do różnych celów, gąbka, sceletum fistulosum *Euspongiae officinalis* Bronn., animalis marini ad varios usus adhibitum': Vnus ex eis currens accepit spongiam, ganbka, et implevit eam aceto (Mat 27, 48) ca 1500 *GlKazB* I 84, sim ib. 73.

2. gębka leśna, modrzewowa gębka bot. 'huba modrzewiowa, żagiew, grzyb pasożytny na modrzewiu, *Polyporus officinalis* Fr.': Agarichi due sunt, gl. agaricus mod<r>zewow<a> *gąbkka (var. hobka) XV in. *CatCodJagRp* VI 337; Agaricus gąbca leśna XV ex. *GlLek* 35.

3. jelenia gębka bot. zapewne 'podziemny kuli-stawy grzyb z rodziny truflowatych o gorzkim smaku i nieprzyjemnej woni, jeleniak ziarnkowaty, *Elaphomyces granulatus* Fr.': Chenne, id est yelyenya gąbka XV ex. *GlLek* 66.

4. jelenia gębka bot. 'gorysz siny, *Peucedanum cervaria* Cuss.' (?): Pancedanum, yeleny korzeyn sed (pro seu) gem<b>ka aliud, est planta... cuius radix est nigri coloris XV p. post. CatCodJag VI 161.

Gbit forma: l. sg. (w) gbicie 1413 Kal nr 419, 1422 Kościan nr 953.

Znaczenie: 'okręg, obwód, teren objęty jakąś administracją, regio administratori subiecta': Iaco Stanisław oszadł praw w kaliszkiem gbicze zastawą mimo trzy lata, niszli go Lutka prawem vgała 1413 Kal nr 419; Czo myą obvinono, abich ya w xandza Czessinskiego zemy brał w gbicze gorskyem, abych brał conye, tych gem ya ne brał 1422 Kościan nr 953. ~ Germanizm.

Gdulny cf. Drzewo

Gębka cf. Gąbka

Gier, Gir bot. forma: n. sg. gier 1394 RachKrólW 78. 79; gir XV p. post. CatCodJagRp III 59.

Znaczenie: 'podagrycznik pospolity, *Aegopodium podagraria* L.': Domini procuratori... cum familia ad totam diem... pro oleribus, ger, et crema III quartas 1394 RachKrólW 78, sim. ib. 79; Item ab alo... hoc olus... dicitur quedam herba ortulana, ut atriplex, brasica, porrum, olisatrum gyr XV p. post. CatCodJagRp III 59.

Giez zool. forma: n. sg. giez 1440 RozPaul 182r.

Znaczenie: 'owad z rodziny gżowatych, giez, *Hypoderma bovis* De Geer, *Gastrophilus equi* Fabr. et *Oestrus ovis* L.': Oestrum... est quoddam genus muscarum sc. asile et dicitur grece a sono quem facit vlg. gyesz 1440 RozPaul 182r.

Gir cf. Gier

Glejt formy: n. sg. glejt 1440 RozPaul 183r; ~ n. pl. glejty XV med. GlWinc 151.

Znaczenie: 1. 'zezwoleń komuś na pobyt lub przejazd dzięki listowi żelaznemu albo konwojowi, litterae publicae vel conductus, quo commeatus tutus ac securus datur': Captiuitati emancipat, gl. conductibus, sequelis, gleythy, commeatibus instruit XV med. GlWinc 151.

2. 'rozejm, przymierze powiązane ze złożeniem holdu przez jedną ze stron, indutiae, foedus cum homagio ab altera parte factum': Omagium venit a verbo neutrali omagiare id est omagium promittere gleyth 1440 RozPaul 183r.

Gliniasty forma: n. sg. m. gliniasty 1499 GórsJaz 276, XV p. post. CatCodJag II 314.

Znaczenie: (o maści końskiej, dicitur de colore equi) 'koloru gliny, brunatnożółty, płowy, lutulentus, fuscus gilvusque, fulvus': Valach glynasty pod str<z>elcem 1499 GórsJazRp 276; Honesti, gl. sunt, spadices, glaucique, color deterrimus albis et giluo. Gl. De colore equorum... Gilvus mellinus color est subalbidus. Multi legunt albis et giluo, commenti

quasi non album uel giluum diuisum, sed albogiluum. Vergilius vituperet ut quasi vellent si hii singuli colores vituperandi sint, tanto magis mixtus vterque, aut alba-gilws, vlg. glynaszthy XV p. post. CatCodJag II 314.

Głuchy cf. Cietrzew, Lebioda

Goleń forma: n. sg. goleń 1440 RozPaul 65r.

Znaczenie: 'podudzie czy też jedna z kości podudzia, crus, tibia': Crus... est pars pedis proprie golen 1440 RozPaul 65r.

Golizna cf. Golizny (Dod.)

Goly, Hol formy: n. sg. m. hoł 1492 DokArchWęg III 190; ~ i. pl. gołymi ca 1500 GlKazB I 88.

Znaczenie: 1. 'pusty, nienapełniony, vacuus': Mathias... recognovit sub... iuramento suo ipsi Georgio sculteto vendidisse octo tunnas allecum Schunensium sub signeto tunnarum Sunensium duarum rotharum una rotha in aliam inclusa et nulla alia alleca nec aliqua vacua al. hol, solum vera Schunensia 1492 DokArchWęg III 190. ~ Bohemizm.

2. 'obnażony, strictus, nudatus': Circumdatus sum gladiis evaginatiss s gołymi ca 1500 GlKazB I 88.

Gont forma: n. sg. gont XV p. post. RozOss I 48ra.

Znaczenie: 'określonego kształtu deseczka do pokrywania dachu, scandula, tegula lignea': <C>elex... est asser proprie gonth XV p. post. RozOss I 48ra.

Gorski cf. Gorzki

Gorzec bot. forma: n. sg. gorzec XV ex. GlLek 38.

Znaczenie: 'goryczka kropkowana, *Gentiana punctata* L.': Genciana *korze[s]cz XV ex. GlLek 38. ~ Wydawczyńi czyta korześć.

Gorzki, Gorski formy: n. sg. m. gorski 1456 ZabUPozn 91; f. gorzka 1428 AKLit III 90; neutr. gorzkie 1442 WokRacz 145v, ca 1465 Rost nr 4614; ~ n. pl. m. gorzkie XV in. GlKazB II 106.

Znaczenie: 1. 'o cierpkim, ostrym smaku, amarus, acerbus': Secundo ostenditur potencia sua in hoc, quod panes asperos przicre, gorzke, id est ordeaceos, in dulces et suaves convertit XV in. GlKazB II 106; Amara gorzka 1428 AKLit III 90; Que pro ligno mortis porrigit tibi gustum vite et pro illo venenoso et amarissimo gorsky 1456 ZabUPozn 91; ~ wino gorzkie 'napój o gorzkim smaku, tu o winie zmieszonym z mirrą, tj. żywicą z drzewa mirrowego, mającą gorzki smak, potus amarus, vinum cum myrrha mixtum': Mirra, sicut dicit Isidorus, est arbor arabie altitudinis quinque cubitorum similis spine cuius gumi eciam mirra dicitur quasi amara. Inde mirratum vinum vlg. vino gorzkye (por. Marc 15, 23?) 1442 WokRacz 145v.

2. gorzkie kadzidło 'żywica ze storakowca, resina *Styracis officinalis* L.': Timiama gorzkye kadzidylo ca 1465 Rost nr 4614.

Gospoda *forma*: g. sg. gospody 1393 *Kościan* nr 53.

Znaczenie: 'karczma, zajazd, też pomieszczenie wynajęte u kogoś na krótki pobyt, diversorium, etiam caupona, domus in qua consistunt hospites': Iaco tho swatczø, ysz Ianek Natborofskiego cona s gospodi ne vcratl ani vszitka ma 1393 *Kościan* nr 53.

Gospodarz *forma*: g. sg. gospodarza XIV *med. GLVintr* 222.

Znaczenie: (o Bogu, de Deo) 'pan, władca, dominus, dominator': Gospodara pewnego uiobrasene, prebitka iego ziaune i pokazane XIV *med. GLVintr* 222; Pre troiakø rec sirca nasa slusa nam vgotouac: pre nase vinouatstuo, pre potrebnistuo a pre gospodara tego dostoiensstuo *ib.*

Gospodarzyć *forma*: *praes. ind. 3. pl.* gospodarzą XV *p. post. GIKazB IV* 162.

Znaczenie: 'zamieszkiwać, przebywać u kogoś, hospitari, commorari': Reversus dyabolus... in domum suam... metseptimus et habitant ac hospitantur, gospodarzą, in eo (*por.* Mat 12, 45) XV *p. post. GIKazB IV* 162.

Gościniec *forma*: n. sg. gościniec 1375 *DokMp IV* 178, 1391 *ib.* 257, (1409) 1592 *DokMp V* 98, etc.; ~ g. sg. gościńca (1359) 1566 *DokMp IV* 115, (1439) *DokMp II* 290. 291.

Znaczenie: 'droga publiczna, via strata, imprimis publica': Sic via, quae currit, videlicet poczela[la] <się> od Krzywego Stoku, usque ad pielskowskiego goszczinca, qui currit de Pielaskowiczye (1359) 1566 *DokMp IV* 115; Villa Myculicze... est distincta et limitata... ab illo alno... usque ad viam, que dicitur goszczinecz 1375 *ib.* 178; Percipere debent *decime... manipulares... de duobus iugeribus retro publicam stratam dictam goszczinecz 1391 *ib.* 257; Damus... fundum pro domo rectoris dictae ecclesiae a coemeterio usque ad deorsum, ad stratam viam, vulgo goszczinecz (1409) 1592 *DokMp V* 98; Que area seu locus scultecie iacet inter viam skothnycza penes predium nobilis Mathie... tendentem, ex opposito taberne sculteti... in parte sinistra ad campum eundo et viam in monte immediate goszczinca dictam (1439) *DokMp II* 290; Una (*sc.* pecies) incipit a via skothnicza et extendit se penes viam, goszczinca, de campo versus monasterium eundo in parte sinistra trium iugerum *ib.* 291; ~ Callis goszczinecz ca 1420 *WokTryd* nr 26; Strata callis goszczinecz *ib.* nr 239.

Gościnny *forma*: n. sg. m. gościnny 1468 *DecrMCrac I* nr 939, ca 1500 *GLWp* 73.

Znaczenie: 'odnoszący się do przybysza, wędrowca, obcego, hospitalis, qui advenam vel peregrinum attinet': (dom) gościnny, gościnny dom 'zajazd, gospoda, diversorium': Domus ista, in qua inhabitabant, fuit hospitalis al. goszczinni 1468 *DecrMCrac*

I nr 939; Pandox dicitur apoteca... manebat in ipso pandochio cum ceteris monachis goszczinny dom ca 1500 *GLWp* 73.

Gość *forma*: n. sg. gość ca 1430 *GIKazB II* 12.

Znaczenie: 'przybysz, obcy, człowiek niemieszkający stale w danym miejscu, advena, peregrinus, hospes': Quod figuratum est Exodi XII, ubi quatuor persone ab esu agni excludebantur, sc. servus incircumciscus, mercenarius, advena, goszcz, et alienigena (*por.* Ex 12, 45) ca 1430 *GIKazB II* 12.

Gotowizna *forma*: g. sg. gotowizny 1407 *Kal* nr 248.

Znaczenie: 'pieniądze w gotówce, pecunia parata': Iako raczil Dalebor XXXX grziwen Potrasszewi posagu dwadzescza gothowich, a dwadzescza viprawi, a wiprawa wiczlono... Iaco czso ranczil Dalebor sa posag, s tego wszego wiprawon y s wiprawi, y s gothowisni sastawon 1407 *Kal* nr 248.

Gotowo 'całkowicie, w pełni, penitus, plene, re perfecta': Iesliby szie thes przigodziło, ysby thes odzienye nove, gothowo szkrayane, byloby przyniesiono z ynszego varsthatv do drugiego, do thego thowarzysse nycz nye maya, alye mystrzowy 1491 *RKJL VII* 58.

Gotowy *forma*: ac. sg. neutr. gotowe 1399 *RtKon* nr 78, 1420 *Kościan* nr 821, 1428 *ib.* nr 1358; ~ n. pl. m. gotowi 1397 *RtKon* nr 26; ~ g. pl. m. gotowych 1408 *Kal* nr 295, 1432 *Pozn* nr 1404; ~ ac. pl. m. gotowe 1418 *Kal* nr 626; gotowy 1432 *Pozn* nr 1404; ~ i. pl. m. gotowymi 1412 *Pozn* nr 801.

Znaczenie: 1. 'zdecydowany, będący w stanie coś zrobić, paratus, promptus, qui potest': Tego na cze *zaluge dzeczy, gdesysz gich dziedzicstwo potbil, Pot<r>ze, cosz gym scodzi XX grziwen, y tho sø gotowy vczacz 1397 *RtKon* nr 26.

2. 'całkowicie przygotowany, w stanie zdolnym do użycia, tu o rzeczach, penitus praeparatus, usitatus, hic de rebus': drzewo gotowe, gotowe drzewo: Asze Vrban ial na Woytkowø szeszino (pro dziedzino) gwaltem y pobral iego gotowe drzewo 1399 *RtKon* nr 78; Iaco ize Czema Ierzersky Marcziua kmecha vczadzal tedy, kyedy mv drzewo noczną rzeczą gotowe bral w zapusze chązebne, a on mv tedy wosz y konye wszal y szamego tamo yal 1420 *Kościan* nr 821; Iaco czssom wsøl wosz y konye Sandiwogio Barclinsky, tym wszal w mego pana zapusze zagayonem na Starem Barclinye, a on berze gothowe drzewo na wosz 1428 *Kościan* nr 1358; ~ gotowe pieniądze, pieniądze gotowe 'pieniądze w gotówce, pecunia parata': Czso Swanthoslaw <z Woj>tkem ranczil sa posag Marcinou, <gdy>bi ne mal gothowich *peynadzi do<sy> 1408 *Kal* nr 295; Iacosim dal dwadzeczscza krzywen nat pancdzeszanth pyenandzmi gotowimi y quonimi (*leg.* koñmi) 1412 *Pozn* nr 801; Isze Tolek myal dacz Swyanthomirowy list, a gdibi ne dal, tedi mal

dacz gotowe penandze w szeszy nedzel 1418 *Kal* nr 626; Iszem nye mal penadzy *cotowich, newstapowich przy zobie tedy, kedy ma... zona Potrowskiego poziwala, any potem po vmarczu pana Potrowskiego nye othmenilem listow na *kotowi penadze, ani gich dzisz przy zobie mam 1432 *Pozn* nr 1404.

Góra *forma*: n. sg. gora (1342) 1720 *DokMp* IV 73; ~ *ac. sg.* gora (1414) *KodWP* VII 533; ~ *ac. pl.* gory 1467 *DokArchWęg* II 117.

Znaczenia: 1. 'dwór obronny położony na wzniesieniu, domus munita in monte sita, fortalitium': Predicta vero domina Pachna debet habere et possidere... ad perpetua tempora fortalitium dictum in vlg. gora cum fossato sicut ab antiquo factum est (1414) *KodWP* VII 533.

2. kamienna gora 'kamieniolom, lapicidina': In quibus silvis, agris, borris, propter evidens testimonium ex certis respectibus sunt signa certa demonstrationis verae in agris: monticulus dictus Babinek, silva Sobianow nuncupata borra, lapideus mons al. kamienna gora (1342) 1720 *DokMp* IV 73. ~ *Może już nomen proprium*.

3. 'stos, sterta, duża ilość czegoś, acervus, strues, copia': Elisabeth... lacrimose proposuit... super Iohannem..., quomodo ipsa dicto Iohanni... triginta et unam porciones girgionum et filaciorum al. gory ad texendum seu ad laborandum telam eidemque unam marcam cum duobus grossis... racione salarii solvit, qui eciam cum prefatis filiis et salario aufugit furtiveque discessit 1467 *DokArchWęg* II 117.

Graniczne *forma*: g. sg. granicznego (1444) *IurMas* I 159.

Znaczenie: 'opłata od wytyczania granic, tributum, quod pro terminorum designatione solvebatur': Dominus dux... decreuit, quod vbicumque capitaneus Warschoviensis tollit granycze in toto districtu Warschouiensi, illic coram dominis subcamerarius Warschouiensis recipere debet mediam sexagenam granicznego (1444) *IurMas* I 159.

Granicznik *forma*: d. pl. granicznikom 1401 *KsZPozn* nr 656. 666. 721.

Znaczenie: 'ten kto graniczy posiadłością, sąsiad, affinis, vicinus, accola': Item Potrek... interdixit suam hereditatem et Thomaszewice suis vicinis vlg. granicznikom 1401 *KsZPozn* nr 656, *sim. ib.* nr 666. 721.

Graniczny *forma*: n. sg. m. graniczny (1419) 1504 *DokMp* I 427; ~ *ac. sg. m.* graniczny (1419) 1504 *DokMp* I 427; ~ *ac. pl.* graniczne (1423) 1611 *DokMp* V 267; m. graniczne 1425 *Kościan* nr 1129; ~ *i. pl.* granicznymi XV ex. *VergGeorg* 78.

Znaczenia: 1. 'dotyczący granicy, ad terminos vel fines pertinens': Citati sunt (sc. Fiedko... cum consulibus) nobilem Petrum... pro eo, ut poneret litteras granicie al. graniczne inter civitatem Woynicz

et inter villam eius Zakrzow (1423) 1611 *DokMp* V 267.

2. 'stanowiący granicę, rozdzielający coś, tu o znakach wytyczających granicę, qui fines efficit, aliquid distinguens, hic de signis quae limites designant': Locavimusque ibi tres lapides in signum istarum granicierum et isti tres lapides debent teneri pro scopulo al. za znak graniczny (1419) 1504 *DokMp* I 427; A predicta... fovea debent transire usque ad magnum stagnum... per stagnum... usque ad vallem, qui vocatur ex antiquo graniczny wal *ib.*; ~ Iaco kedy pan Crczon... slal do Dominica, aby mv prawa... pomogl o cztyrzy copcze skazone a o dwa damby graniczne 1425 *Kościan* nr 1129.

3. 'krańcowy, końcowy, extremus, ultimus': Aspicie et extremis, granicznyny (pro granicznymi), domitum cultoribus orbem easque domos Arabum pictosque Gelonos XV ex. *VergGeorg* 78.

Graniczyć *forma*: praes. ind. 3. sg. graniczy (1342) 1720 *DokMp* IV 75; ~ *inf.* graniczyć 1419 *Pyzdr* nr 607; ~ *praet.* 3. sg. m. graniczył 1425 *Kościan* nr 1122.

Znaczenia: 1. 'rozdzielać coś, stanowić granicę, aliquid finibus limitare, limitem, finem esse': Qui fluvius (sc. Brzinniczka)... distinguit, limitat, al. graniczy, alteras haereditates a nostra villa dicta Popowice (1342) 1720 *DokMp* IV 75.

2. 'wytyczać granice, terminos designare, limitare': Yakosm nye sobyanszal szye graniczycz dziedzyni panu Ianowy, iedno tako yako v mnye vcupil 1419 *Pyzdr* nr 607; Iaco kedy pan Micolay graniczył myedzy Ranczkem a Zeminem, tedy nye przyał copcza nad Zelechwy za wangelny copyecz..., ale ye myal dale sypacz az do Obri 1425 *Kościan* nr 1122.

Grodski cf. **Grodzki**

(Grodzki) Grodski *forma*: n. sg. f. grodska 1429 *ArchTerCrac* CCCXII 380, 3; ~ *n. sg. f.* grodska a. *ac. sg. f.* grodską 1429 *ArchTerCrac* CCCXII 385, 13.

Znaczenie: 'należący do miasta, ad civitatem pertinens': (droga) grodska 'droga prowadząca do miasta, via ad civitatem ducens': Martinus et Iohannes fratres uterini de Ky<e>blo perpetuale divisione pro agris herilibus ibidem in Kyeblo, ex qua quidem divisione ipsi Iohanni medium arvum agri retro arvum herilem, etiam viam grothska et *octky agri dicta gnaszdowa brzeszka... cessit 1429 *ArchTerCrac* CCCXII 385, 13; Prefato vero Iohanni tota thaberna cum ortulano loco predictae curie antique et tres arwi hic Ptharowszkye, Woytharowszke, Otrziwo-szowszkye dicte cum duobus arwis... et medietas alterius arwi... penes viam grothscia iacenti, cum agris okathky dictis gnaszdowa brzeszka *ib.* 380, 3.

Gródek *forma*: n. sg. gródek 1407 *ArchTerCrac* CCCXI 67, 7, XV p. post. *GI*Dom 52.

Znaczenie: 'male miasteczko, oppidulum': Niwa circa kmethonem Grazel in Raysko, in grodec campum inter viam, que ducit in slup et in grodec, in chogny duos mansos, due stadia in [...] klin, unum campum eciam gagia a nova via Rosniczsa et a scenska via unum stadium circa viam szenska, agros poniky inter viam a scenska et Rosniczsa ante vola, pro viacula, que transit de grodec usque in Lisa Gora 1407 *ArchTerCrac* CCCXI 67, 7; Ibant... in castellum, grodek, quod erat in spacio LX stadiorum ab Ierusalem, nomine Emaus (Luc 24, 13) XV *p. post. GlDom* 52.

Gruchawka *cf. Krukawka*

Grukawka *cf. Krukawka*

Gryzienie *forma: n. sg. gryzienie* 1475 *RostRp* s. 98; ~ *ac. sg. gryzienie* XV *med. GlKazB* IV 98.

Znaczenie: 'dokuczliwy, dotkliwy ból, dolor, morsus molestus, acerbus': Scimus, quod peccator quinque modis salvatori adducitur, ut sanetur... Secundo peccatorem inducit correptione infirmitatis, ut quando Deus permittit obprobria, confusiones, quod spoliaberis, confunderis, diffamaberis, aliquando morsum pacieris *vlg. grizenye in membris* XV *med. GlKazB* IV 98; Contra dolorem maximum in pedibus *vlg. strzykanye, griszyne dnam* 1475 *RostRp* s. 98.

Grzebula *cf. Trybula*

Grzywacz *zool. forma: n. sg. grzywacz* 1440 *RozPaul* 189v.

Znaczenie: 'gołąb dziki, Palumbus torquatus Kaup.': Palumbus id est siluestris et dicitur a parco parcis et lumbus quasi parcens suis lumbis quia non coit nisi semel in anno sed columbus dicitur quasi colens lumbos quia quolibet mense parit excepto vno. Et vtroque est masculinum genus formans de se femininum genus per a ut columba palumba, palumbus grzywacz 1440 *RozPaul* 189v.

Haldryk *bot. forma: n. sg. haldryk* 1442 *WokRacz* 30v. 137r.

Znaczenie: 1. 'rodziew świrzepa, Raphanus raphanistrum L.': Lolium dicitur illa herba mala qua crescit inter segetes et malum semen facit et dicitur proprie hald<tr>ich 1442 *WokRacz* 137r.

2. 'rumian psi, Anthemis cotula L.' (?): Amaricilla herba quedam haldrych 1442 *WokRacz* 30v.

Hamerszlak *forma: n. sg. hamerszlak* 1442 *WokRacz* 108v. 111r. 140r.

Znaczenie: 'drobne cząsteczki odpadające od żelaza podczas kucia go młotem, opilki, ferri particulae, quae scintillarum in modum ignearum a ferro, dum cuditur, resultant': Ferrago proprie dicitur hamerszlak 1442 *WokRacz* 108v; Fomes... nutrimentum et dicitur a fouea. Item dicitur origo uel

radix secundum Papiam. Item est lignum aridum uel fungus dicitur quia ab hys ignis recipiatur et rabiatur et foueatur. Eciam potest dici hamerslak *ib.* 111r; Mallicinium, mallicidium uel mallicacium id est ferrago uel percussio mallei sc. hamerslak *ib.* 140r. ~ *Germanizm.*

Hanyż *cf. Anyż*

Haras, Aras, Harras *forma: n. sg. aras* XV *p. post. RozOss* II 23r; ~ *ac. sg. haras* 1448 *AGZ* XIV 271; ~ *ac. pl. harasy* 1476 *RachKról* 109; harasy 1479 *AGZ* XVII 171.

Znaczenie: 1. 'rodzaj lekkiej tkaniny welnianej wyrabianej w mieście Arras, textile quoddam laneum leuius Atrebatum confectum': Hedwigis proposuit per eundem procuratorem, quia sibi invadiavit tunicam sicut octo marce,... harass due vlne valoris sedecim grossorum 1448 *AGZ* XIV 271; Item eidem Myclass teneor pro sedecim ulnis harassy marcam 1476 *RachKról* 109; Aracium... est quoddam genus panni proprie aras XV *p. post. RozOss* II 23r.

2. 'letnia szata kobieca z harasu, vestis muliebris aestivalis e textili laneo leuiore confecta': Marcisius... actor terminum concitatum astitit super nobilem Borysz... pro decem marcarum parate pecunie et pro estivali haras[th] al. lyethnyk 1478 *AGZ* XVII 162; Andreas... super nobilem Borisz... pro estivali harassy 1479 *ib.* 171.

Harras *cf. Haras*

Heblować *forma: inf. heblować* 1448 *WokJag* 26r.

Znaczenie: (o drewnie, de ligno) 'wyrównywać, wygładzać, czynić gładkim, levigare, runcinare': Asciare id est dolare habiln *heblowecz 1448 *WokJag* 26. ~ *Germanizm.*

Hobka *cf. Gąbka*

Hoł *cf. Goly*

Huwiędnąć *cf. Uwiędnąć*

Ikry *pl. tantum forma: n. ikry* 1440 *RozPaul* 206r.

Znaczenie: 'jajka rybie, ova piscium': Poligarium (pro poligranum) dicitur quoddam intestinum piscium proprie gykry 1440 *RozPaul* 206r.

Ilem *cf. Ilm*

(Ilm) Ilem *bot. forma: n. sg. ilem* XV *p. post. CatCodJag* II 314.

Znaczenie: 'wiąz pospolity lub szypułkowy, Ulmus campestris L. vel pedunculata Fr.': Nec tamen interea rauce, tua cura, palumbes, nec gemere aerea cessabit turtur ab vlmo, gl. vlmus *gyelm XV *p. post. CatCodJag* II 314. ~ *Może należy czytać jelm?*

Iskrowy *cf. Korzeń*

Jabłko, Jeblko *formy*: *n. sg.* jabłko XV *ex. GILek* 37. 39, *ca* 1500 *RostRp* s. 63; *~ g. sg.* jabłka XIV *ex. ChrestWRz* 116; *~ n. pl.* jabłka XV *ex. GILek* 37. 39, *ca* 1500 *Rost* nr 5391, *ca* 1500 *RostRp* s. 63; jeblka XV *p. post. PFRp* III 289.

Znaczenia: 1. 'owoc jabłoni ogrodowej, pomum mali cultae': Arbor, ut ex fructu sic nequam noscitur actu, de radice mala non procedunt bona mala dobre yeplka XV *p. post. PFRp* III 289; *~ o jabłku z rajskego drzewa zakazanego, de malo paradisiaco*: Bo *podlvd mowy swetego Grzegorza pyrzywy czlowiek szgrzeeszyl pychø, nyeposlvtwem y lakotø, bo chezal sye rownacz Bogv przezv vmye-nya wisokoszcz, przeestøpicz kaszny boszy prog a vkvsicz slodkoszczy *yabka (voluit enim assimilari Deo per scientiae sublimitatem, transgredi praecepti Dei limitem et gustare pomi suavitatem) XIV *ex. ChrestWRz* 116.

2. płon(n)e jabłko, polne jabłko 'owoc pigwy pospolitej, fructus Cydoniae vulgaris Pers.': Citonia plonnà yablca XV *ex. GILek* 37; Ciconia plona iaplka *ca* 1500 *Rost* nr 5391; *~ Citonia* polna yaplka *ca* 1500 *RostRp* s. 63.

3. rajske jabłko 'owoc granatu, malum Punium': *Malagranat rayskye yablko XV *ex. GILek* 39.

4. włoskie jabłko 'cytryna, owoc drzewa cytrynowego, fructus arboris Citrus medica L. dictae': Citrum włoskye yablco XV *ex. GILek* 37, *sim. ca* 1500 *RostRp* s. 63.

5. płonne jabłko 'owoc dzikiej, nieszczepionej jabłoni, pomum mali agrestis': Mala maciana plonna yablca XV *ex. GILek* 39.

Jagoda, też pl. tantum Jagody *formy*: *n. sg.* jagoda *ca* 1420 *WokTryd* nr 289, 1463 *RostRp* s. 60, XV *p. post. RRp* LIII 70, XV *ex. GILek* 39; *~ n. pl.* jagody XV *in. CatCodJagRp* VI 337, XV *ex. GILek* 43. 49, *etc.*; *~ g. pl.* jagod XV *ex. GIGn* 55; *~ i. pl.* jagody 1466 *RRp* XXII 15.

Znaczenia: 1. 'kształtem zbliżony do jagody soczysty owoc (w popularnym sensie) różnych roślin, plantarum variarum fructus sucusus baccae similis': jagoda, jagoda winna 'pojedynczy owoc winorośli, uva, racemus (Vitis vinifera L.)': Vitis maczicza, botrum vini grono, vva yagoda *ca* 1420 *WokTryd* nr 289; Ipsi diligunt vinacia uvarum, lupy-ny yagod vynnnych, ad modum porcorum (Os 3, 1) XV *ex. GIGn* 55; *~ bżowe jagody 'owoce dzikiego bzu, Sambuci L. species quaedam baccae'*: Atraplasta bżowe yagody XV *ex. GILek* 49; *~ morowa, morska jagoda 'owoc morwy, Mori L. species quaedam baccae'*: Mora morowa iagoda XV *p. post. RRp* LIII 70; *~ Mora celsi morska yagoda XV ex. GILek* 39.

2. 'rodzynek, acinus passus': Vve passe yagodi XV *ex. GILek* 43.

3. 'lice, policzek, gena': Regine teneris oscula figo (*sc. ego musca*) genis, *gl. facie*, suo ore iagody 1466 *RRp* XXII 15.

4. jagoda psia, psie jagody *bot. 'psianka czarna, Solanum nigrum L.'*: Solatrum psinka, id est iagoda pszya 1463 *RostRp* s. 60; Si desideria carnalia fuerint orta propter habundanciam materiei seminalis, recipientur folia salicis agnicasti, ... et folia solatri, id est psze yagodi XV *CatCodJag* XI 90; Item semen solatri, id est psze yagody, su<m>ptum in cibo vel potu *ib.*

5. psie jagody *bot. 'ostrzeń pospolity, Cynoglossum officinale L.' (?)*: Ormiglossa, nortek... psze yagodi XV *in. CatCodJagRp* VI 337.

Jagody cf. Jagoda

Jaksemitowy cf. Aksamitowy

Jalowie cf. Mlecze (Dod.)

Jalowy cf. Mlecze (Dod.)

Janostajnie cf. Jednostajnie

Jarczybiskup cf. Arcybiskup

Jasiotr cf. Jesiotr

Jaskółczyn cf. Ziele

(Jaskrawy) Jeskrewy *forma*: *n. sg. f.* jeskrewa a. i. *sg. f.* jeskrewą 1454 *MMaE* XVI nr 1255.

Znaczenia: (o koniu, de equo) 'z bielmem na oku, glaucomate obrutus': Item post dedicationem cimiterii tertia die ribaldum in eodem cimiterio sanguinavit (*sc. Mathias plebanus*) et ad hoc tempus hoc crimen suffocavit, et etiam dominum Paulum altaristam Poznaniensem simeam et equam al. yestrewa (*pro yeskrewa*) appellavit 1454 *MMaE* XVI nr 1255.

Jaszczórka cf. Jaszczurka

(Jaszczurka) Jaszczórka, Wieszczórka *zool. forma*: *n. sg.* jaszczórka XVI *in. WokSand* nr 140; wieszczórka XVI *in. WokSand* nr 215.

Znaczenia: 1. 'gad z rodziny jaszczurkowatych, jaszczurka zwinka, Lacerta agilis': Lacerta iaszczórka XVI *in. WokSand* nr 140.

2. 'gad z rodziny jaszczurek właściwych, jaszczurka żyworodna, Zootoca vivipara lub w przekładzie *lac. vipera* ('zmija')': Uipera... quoddam genus serpentum, a vi et pario dictum, eo quia vi pariat. Nam crepat dum venter eius ad partum intumuerit, cutuli non expectantes maturam nature solutionem corrosio eius lateribus vi erumpunt cum matris interitu... wyesczórka XVI *in. WokSand* nr 215.

Jaźwiec *zool. forma*: *n. sg.* jaźwiec 1450 *RozKap* 154v, XV *p. post. GIKörn* II 179.

Znaczenia: 1. 'zwierzę z rodziny łasicowatych, borsuk europejski, Meles meles L.': Melota eciam secundum Vgucionem dicitur animal quoddam quod aput Polonos dicitur iaswyecz 1450 *RozKap* 154v.

2. 'ryba słodkowodna z rodziny karpiowatych, Idus jeses Bonap.' (?) : Et bibe cum bona cereuisia vel aliud de pisce gyasvyecz XV *p. post. GIKörn* II 179.

Jądro *forma*: *ac. pl.* jądra 1475 *RostRp* s. 105.

Znaczenie: 'pestka owocu, nucleus': De stranguinea et de impedimentis vrinandi... Recipe glandines et ivdra (*leg.* jądra) broszkynowa, bobek 1475 *RostRp* s. 105.

Jebłko *cf.* Jabłko

Jeden *forma*: *g. sg. m.* jednego 1442 *WokRacz* 127r.

Znaczenie: 'jeden, jedyny, unus, unicus': pokarmia jednego dnia 'pożywienie przeznaczone na spożycie, też środki wystarczające na utrzymanie w ciągu jednego dnia, cibaria et necessaria in unum diem alicui sufficientia': I[n]tinerarium vlg. pokarma yednego dnya 1442 *WokRacz* 127r.

Jednać, Jednać się *forma*: *praet. 1. pl. m.* jednaliśmy 1427 *Pozn* nr 1264; *condit. 1. sg. m.* -bych jednał 1500 *ListTat* 175; *part. praet. pass. n. sg. m.* jednany XV *p. post. RozOss* I 85vb; *neutr.* jednano 1424 *Kościan* nr 1106.

Znaczenie: 1. 'godzić, rozstrząsać polubownie spierające się strony, partium arbitrum esse, ad concordiam adducere, pro aliquo intercedere': Iacom przy tem byl, kyedi Pyotrassa yednano z Kolaczkiem, tedy tacy vgednan, yss *Kolaczek myal vziwacz role parv, asby zyto ssył 1424 *Kościan* nr 1106; Iacosmy na tym schedzeli y gednaliszmy za wyano hy za bidlo y o wschitky rzeczy dwadzescza grziwen groschy prashkych paney Szechne 1427 *Pozn* nr 1264.

2. jednać się 'godzić się, układać się, cum aliquo de re agere, transigere, pacisci': A gdysch syą moy brath od grobv Machmethowa wroczył, thedy czesarz tvreczky wskazał kv mnye przez bratha mego y pissał, abich szyą yednał s krolyem polskym 1500 *ListTat* 175.

3. 'sprawiać, zrzędać, predestynować, tu o zrzęczeniu Bożym, facere, disponere, praedestinare, hic de consilio, providentia Dei': <F>atum iussum decretum uel successus temporalis uel dictum. Secundum Hwgvicionem vero dicitur eventus rerum a Deo provisarum uel promissarum uel temporalis successio uel ordo, uel series ipsarum rerum, que alio nomine augurium dicitur. Inde fatacus vlg. yednany a verbo fato XV *p. post. RozOss* I 85vb.

(Jednostajnie) Jenostajnie, Janostajnie 1. 'jednako, jednolicie, eodem modo, aequae': W zemyach panstw (*leg.* państwu) naschemv poddanich vyelye rzeczy w szandzech nye yanostayne (non uniformiter, *Dział* 6: nye podług zgody), ale podług vmislow rozmagythoszczy yakokolye o gedem, o thenze ysti vczinek gynako a rosmagycze rosczeghnoni a zkazani bywayą *Sul* 6.

2. 'ze spokojem, z cierpliwością, cierpliwie, toleranter, patienter': Caritas pociens est (I Cor 13, 4), quia homo, qui habet caritatem, equanimiter, genostayne, omnia accidentia suffert XV *med. GlKazB* III 28.

Jeleni *cf.* Gąbka, Korzeń

Jelm *cf.* Ilm

(Jeniec) Jęciec *forma*: *ac. sg.* jętca 1424 *Kal* nr 878; jęca 1424 *Pyzdr* nr 971; jęcsa *Rozm* 807; *n. pl.* jętcy *OrtOssol* 17, 2; *ac. pl.* jęce 1413 *Pozn* nr 894; jęcse XV *med. GlKazB* III 80.

Znaczenie: 'człowiek pozbawiony wolności, homo libertate privatus': Iaco mesczane medzeczszczy otbili szø moczą y gwałtem panu Tharchale trzi iancze tako dobre iaco trzista grziwen 1413 *Pozn* nr 894; Iako Micolai nye wibil iantheza Iacobo gwałtem s yego dziedzini 1424 *Kal* nr 878; Yakom przy them bil, gedi Stanyek yancza wypuszczyl s clodi 1424 *Pyzdr* nr 971; Ita similiter Christus... attrahit in resurreccione..., quia duxit capturam multam, gothe, goczszą (*leg.* jęcse), secum XV *med. GlKazB* III 80; W gaynem sandze przywyedzeny szcha gyatczy *OrtOssol* 17, 2; Tegodlya yze vy maczye oby czay vasche (*leg.* w wasze) svyatho albo Vyelyką (*leg.* w Wieliką) Nocz puszczycz yednego yączsza, a drugyego vmor<z>ycz *Rozm* 807.

Jenostajnie *cf.* Jednostajnie

1. Jesień *forma*: *ac. sg.* jesień ca 1500 *GlGn* 131.

Znaczenie: 'pora roku między latem a zimą, autumnus': Sicut qui in autumnno w gyeszen ca 1500 *GlGn* 131.

2. Jesień *cf.* Jesion

Jesin *cf.* Jesion, Jeżyna

Jesion, Jesin, Jesień *bot. forma*: *n. sg.* jesion 1442 *WokRacz* 112r; jesin XV *ex. VergGeorg* 76; *n. g. pl.* jesieniew 1437 *Pozn* nr 1482.

Znaczenie: 'jesion wyniosły, Fraxinus excelsior L.': Fraxinus arbor quedam vlg. geszyon 1442 *WokRacz* 112r; Plantis edure coryli nascuntur et ingens fraxinus geszyn XV *ex. VergGeorg* 76; *n. Czo* mya ozalował Mycolay..., aby ch ya yachal... gwałtem na dziedzyna Lussowo... y virabycz (*pro* virabył) pyanczdezant cop drzewa y pyancz geschenyew y dambecz, tegom ne vczynyl 1437 *Pozn* nr 1482. *n. Cf. Jeżyna.*

(Jesiotr) Jasiotr *zool. forma*: *n. sg.* jasiotr ca 1420 *WokTryd* nr 469.

Znaczenie: 'ryba z rodziny jesiotrowatych, jesiotr zachodni, Acipenser sturio L.': Esox yasotr ca 1420 *WokTryd* nr 469.

Jeskrewy *cf.* Jaskrawy

Jeżyna *bot. forma*: *g. pl.* jeżyn XV *p. post. GlKórn* II 179.

Znaczenie: 'krzew jeżyny, Rubus fruticosus L.': Recipe folia saluie, fragarum al. gyeszyn, tantum de vno, quantum de alio XV *p. post. GlKórn* II 179. *n. Wydawca* czyta jesin, tj. jesion.

Jęciec *cf.* Jeniec

Jrzeżaga *cf.* Śrężoga

Kachel *forma: n. sg.* kachel 1442 *WokRacz* 111r, XV *p. post.* RozOss I 89va, XVI *in. WokSand* nr 111.

Znaczenie: 'gliniane naczynie stołowe lub kuchenne, figlinum mensale sive coquinarium': Fodula vlg. kachel 1442 *WokRacz* 111r; Fodula est cacabus vlg. cachel cachel XV *p. post.* RozOss I 89va; *Fodilla kachel XVI *in. WokSand* nr 111. ~ Germanizm.

Kadzidło *forma: n. sg.* kadzidło ca 1465 *Rost* nr 4614.

Znaczenie: gorzkie kadzidło 'żywica ze storakowca, resina Styracis officinalis L.': Timiama gorzkye kadzydło ca 1465 *Rost* nr 4614.

Kamcha, Chamcha *formy: n. a. i. sg.* chamcha 1447 *KsNWarsz* I nr 220; ~ *g. pl.* kamch 1400 *Kościan* nr 151.

Znaczenie: 'wzorzysta, kosztowna tkanina jedwabna, pannus sericeus pretiosus et variis coloribus pictus': Iaco my Ramsz taco wele swonl ('wziął') *trzidieczsże zlotich a postawecz camch, a poncz grzywen, a zamostrzali, a zadla (pro rzadla) 1400 *Kościan* nr 151; Mussy cum patre suo Chaszym... in manus providi Mathie... cuttibus et chamcha exsolvit 1447 *KsNWarsz* I nr 220; ~ z fleksją łacińską: Allagus... promisit solvere... quinquaginta kamchas Bursenses 1489 *OrmKrac* 46. ~ Orientalizm.

Kamienie *cf. Kamień*

Kamienny *cf. Miętka*

Kamień, też coll. Kamienie, Kaminie *formy:*

1. Kamień: *n. sg.* kamień 1442 *WokRacz* 115r. 142r; ~ *ac. sg.* kamień (1377–1378) 1564 *DokMp* IV 197; ~ *g. pl.* kamienni (1444) *BenLub* 242.

2. Kamienie, Kaminie: *n.* kamienie 1442 *WokRacz* 114r; ~ *g.* kaminia XV *med. GlKazB* IV 100; ~ *l. (na)* kamieniu 1435 *GlKazB* II 54.

Znaczenie: 1. 'kamień, głaz, skała, lapis, petra': marmorowy kamień 'gatunek twardego kamienia używanego jako materiał budowlany i rzeźbiarski, marmur, lapis durus ac pretiosus, ex quo varia opera, aedificia elaborantur': Marmor... vlg. marmorowy kamien 1442 *WokRacz* 142r; ~ *coll.:* Quod si ministracio, gdyszcze (pro gdyszczy) posługowanya, mortis, litteris deformata in lapidibus pysmem napysanye na kamenv 1435 *GlKazB* II 54.

2. 'minerały, też skamienieliny pochodzenia organicznego, fossilia, lapides, qui ex animalium antiquissimorum reliquiis exstiterunt': a. pierłowe kamienie 'czarna odmiana bursztynu, electri species coloris fuscii': Gagates vlg. pyerłowe kamienye est et similis forule piropus idem cum predicto 1442 *WokRacz* 114r; ~ b. winny kamień 'stwardniały osad w beczkach z winem, vini faex indurata et dolio adhaerens': Gella vlg. vinni kamien 1442 *WokRacz* 115r.

3. 'jednostka wagi, mensura ponderis': Dicti carnifices *opidani... de dictis quindecim maccellis

carnificum... annis singulis... quadraginta et quinque lapides de sepo al. kamieny bono et valenti, nobis... tamquam census annuum... solvere tenebuntur (1444) *BenLub* 242; ~ *coll.:* Oblatus est ei unus, qui debebat <ei> decem milia talentorum vlg. kamynya (talenta Mat 18, 24) XV *med. GlKazB* IV 100.

4. 'znak graniczny, terminus': Hoc totum confirmavimus, quod ab aeterno spectat ad eandem Vrosz et cum antiquis graniciebus per lapidem, al. po kamyen (1377–1378) 1564 *DokMp* IV 197.

Kaminie *cf. Kamień*

(Kampust) Kańpust *forma: n. sg.* kańpust 1450 *RozKap* 28v.

Znaczenie: 'kwaśne mleko a. maślanka, lac fermentatum aut quod post butyrum factum remanet': Bilimen est quoddam lacticinium al. canypust 1450 *RozKap* 28v.

Kańpust *cf. Kampust*

Karaś *forma: g. pl.* karasi 1426 *ArchCastrCrac* II 602, 823; karasiow 1445 *CracArtSuppl* III 172.

Znaczenie: zool. 'karaś, może też inne ryby, Carassius vulgaris (Nilss.) Nordm., fortasse alius quidam piscis': Iuravit Nicolaus Tur magister contra Nicolaum Laskouium de Stradomya, quia XIV sexagenas piscium al. karaszy, quas dedit in manum ipsius Nicolai, Laskouius non... vendidit 1426 *ArchCastrCrac* II 602, 823; Obligavit se... de luceolis viginti sexagenas, de tyncis totidem, de parcis al. *care-schow decem sexagenas 1445 *CracArtSuppl* III 172.

Karb *forma: n. sg.* karb 1442 *WokRacz* 38r.

Znaczenie: 'nacięcie na kawałku drewna, które dokumentuje zobowiązanie dłużne, incisio in ligno facta, qua obligatio debitoria significatur': Apoca... incisio facta in ligno scriptum quod creditor dat debenti uel debitori in quo creditor profit[i]etur se accepisse denarios sibi debitos vlg. karb 1442 *WokRacz* 38r.

Karbus *cf. Arbuz*

Karbusz *cf. Arbuz*

Karbusz *cf. Arbuz*

Karp zool. *forma: n. sg.* karp 1440 *RozPaul* 44r.

Znaczenie: 'ryba słodkowodna z rodziny karpiowatych, Cyprinus carpio L.': Carpoticula... est quidam piscis proprie carp 1440 *RozPaul* 44r.

2. **Karta, też pl. tantum Karty** bot. *forma: n. sg.* karta 1442 *WokRacz* 65v; ~ *n.* karty 1442 *WokRacz* 157v.

Znaczenie: 'roślina z rodziny szczeciowatych, szczec pospolita, może też jakaś inna klująca roślina używana w medycynie, Dipsacus fullonum L. vel alia herba spinosa a medicis adhibita': Cardinis (pro carduus) grecum est secundum Papiam et Isidorum et dicunt quod sit genus herbe spinose que maior est tribulo cuius natura mordax et austera sit et ideo eius

succus allopicias id est capillorum fluxum curat proprie kartha 1442 *WokRacz* 65v; Palirus dicitur quasi palio adherens et est herba acerima (*pro asperrima*) et spinosa vlg. karthy 1442 *WokRacz* 157v. ~ *Germanizm*.

Karty cf. 2. Karta

Karzel *forma: n. sg.* karzeł 1442 *WokRacz* 117r.

Znaczenie: 'człowiek chorobliwie niskiego wzrostu, homo statura perquam humili, pumilio, nanus': Gnauus uel gnabus vlg. karzel 1442 *WokRacz* 117r.

Kazub *forma: ac. pl.* kazuby 1425 *Kościan* nr 1128.

Znaczenie: 'przyrząd do okadzania pszczół, instrumentum, quo apes fumigantur': Iaco czssom cządzal ludzy pana Tuchorskiego y wzał dwa czuby 1425 *Kościan* nr 1128.

(Kijania) Kijań *forma: n. sg.* kijań 1442 *WokRacz* 195v.

Znaczenie: 'drąg, pałka używana do przesuwania, uderzania czegoś, vectis, fustis ad truden-dum, percutiendum aliquid aptus': Trusorium est instrvmentum quoddam trudendi aptum kyan 1442 *WokRacz* 195v.

Kijań cf. Kijania

Kisać *forma: praes. ind. 3. sg.* kisa XV ex. *GlLek* 44.

Znaczenie: 'kisnąć, fermentować, fermentari, effervescere, spumare': Infunde nectar et mitte, ut buliat al. kyssa et permitte stare per diem et noctem XV ex. *GlLek* 44.

Klasztor *forma: n. sg.* klasztor 1442 *WokRacz* 147r; ~ *g. sg.* klasztora 1425 *Kościan* nr 1123; ~ *d. sg.* klasztorowi 1445 *Pozn* nr 1621.

Znaczenie: 'konwent, grono zakonników, może też budynek zamieszkały przez mnichów, conventus religiosorum, fortasse etiam monasterium, ubi monachi degunt': Iaco ten człówek, czsso pan Chorinsky nayn zadal ot clastora prawa, ten nye szedzal w Sowynach 1425 *Kościan* nr 1123; Isze pany Margorzatha... nye placzila dwu grziwnu groschy... ote cztyr lath po smyerczy masza gey clastorowy swyatego Domenika 1445 *Pozn* nr 1621; ~ Monasterium clastor 1442 *WokRacz* 147r.

Klekotki *pl. tantum, bot. forma: n.* klekotki XV ex. *GlLek* 73.

Znaczenie: mrowie klekotki 'szelężnik większy, *Rhinanthus crista galli L.*': Vva formicarum mrowye *clikothky XV ex. *GlLek* 73. ~ Wydawczyni czyta kłokotki.

1. Kleszczki *pl. tantum forma: n.* kleszczki 1442 *WokRacz* 148r.

Znaczenie: kleszczki ogniewe 'małe szczytce, obcęgi, służące do przenoszenia żaru, for-

ceps parvus ad portandum ignem ferventem aptus': Mungaria uel mungula est forceps carbonum vlg. kleszczky ogniewe 1442 *WokRacz* 148r.

Kłęskać cf. Klaskać (Sstp)

Klin *forma: g. sg.* klina (1436) 1691–1703 *SqdZKr* 196; ~ *i. sg.* klinem (1413) *BenLub* 193.

Znaczenie: 'kawalek pola zwężający się klinowato, agri pars in cuneum coartata': Granities vero Kostnenses aut Pelczynenses sursum sulcos sub silva pinatica super viam dictam Brozyska tendunt, versus lacum dictum Zakret usque ad Zlocensem sylvam extremitate montis in fine sylvae pinaceae deorsum usque descendendo ex opposito frustrii fundi parochi Pelczyscensis al. klina plebana pelczyskiego (1436) 1691–1703 *SqdZKr* 196; ~ (rozciągać się) klinem 'klinowato, na kształt klina, cuneatim': Pro tercio vero agro... assignavimus Zagaye circa agros kmethonum..., addendo eidem (*sc. honesto et discreto viro Petro dicto Bolanch*) Ostrowcze cum prato ibidem penes viam dictam Dzbanska Droga tendens ad pratum Warla vlg. clynem, prout est ibi per nos demonstratum (1413) *BenLub* 193.

Klucz *forma: g. sg.* klucza (1436) 1691–1703 *SqdZKr* 196.

Znaczenie: 'kompleks dóbr, posiadłości, terytorium otaczające jakąś miejscowość, clavis, castrum vel oppidum cum latifundiis, territorium oppido vel castro adiacens': Hi Mękarzowscy sunt vicini spiritualibus villis, quae pertinent ad clavem Pelczy-scensem al. do klucza Pelczyskiego et fundo Kostrze et Pelczyska pertinentem ad episcopatum Cracoviensem (1436) 1691–1703 *SqdZKr* 196.

Kłokotki cf. Klekotki

Kłos *forma: n. sg.* kłos XV in. *CatCodJag* III 12.

Znaczenie: 'kwiatostan trzciny pospolitej w postaci wiechy, poza czasem kwitnienia ścieśnionej i pochylonej w bok, arista': Spica sumitas calami, que continet seminem, kłosz, ein eher XV in. *CatCodJag* III 12.

Kmin *bot. forma: n. sg.* kmin 1442 *WokRacz* 65r.

Znaczenie: ogrodney kmin 'roślina używana w lecznictwie i jako przyprawa, kmin rzymski, *Cuminum cyminum L.* in curatione et velut conditio adhibi-tum': *Caroe herba quedam vlg. ogrodney kmyn. Wersus dum caroe carui non sine febre fui 1442 *WokRacz* 65r.

(Knaflík) Kneflík *forma: n. sg.* kneflík 1442 *WokRacz* 151v.

Znaczenie: 'ozdobny guzik, nodus, maleolus ornator': Nodus vlg. knepflik 1442 *WokRacz* 151v.

Kneflík cf. Knaflík

Kniat *bot. forma: n. sg.* kniat 1460 *Rost* nr 3410.

Znaczenie: 'knieć błotna, kaczyniec, *Caltha palustris* L.': *Britago rwyarth (*pro* knyath) 1460 *Rost* nr 3410.

Kobielenie *cf.* **Kobylenie**

(Kobylenie) Kobielenie *forma*: *n. sg.* kobilenie XV *p. post.* *RozOss* II 124v.

Znaczenie: 'zapora drewniana wzbraniająca wstępu do miasta, grodu, wsi, obozu, *repagulum ligneum*, quo aditus ad oppidum, pagum, ad castra prohibebatur': Kio... est lignum extensum ante vias castrorum uel ciuitatum in sediccionibus ad defensio-nem proprie kobylenye XV *p. post.* *RozOss* II 124v.

Kobyła *forma*: *ac. sg.* kobyłę 1394 *RtKon* nr 7; ~ *g. pl.* kobył 1394 *RtKon* nr 5; ~ *ac. pl.* kobyły 1399 *RtGn* nr 56; ~ *l. pl.* (w) kobyłach 1404 *RtKon* nr 186.

Znaczenie: 'samica konia, klacz, equa, equi femina': Yako moya getrew Zowka ne spuszczała tich kobil 1394 *RtKon* nr 5; Czo mi Maczey kobilę vtopil, ta stala za IIII grzwyni (*pro* grzywni) *ib.* nr 7; Iacom przeda<|> Arnoltowi kobili sa czterdeszczy grziwen 1399 *RtGn* nr 56, *sim. ib.*; Iako mym wypuszczonym mego kona panv Marczinowy za X grziwen scodi w gego cobilac<h> (*sc.* nie uczynilem) 1404 *RtKon* nr 186.

(Kociulek) Kotlek *forma*: *n. sg.* kotlek XV *p. post.* *RozOss* II 128r.

Znaczenie: 'male naczynie do gotowania, parvum vas coquinarium': Lebes... et labeta... pro eodem id est cacabus uel magna olla uel caldarium eneum vel vas coquinarium vlg. kothlek XV *p. post.* *RozOss* II 128r.

(Kofter) Koftyr *forma*: *n. sg.* koftyr 1445 *ŻydKrac* 93.

Znaczenie: 'rodzaj jedwabnej tkaniny, pannus quidam sericus': Et eciam de quodam panno sericeo dicto koftir (*var.* rostir) utrumque se liberos dimiserunt 1445 *ŻydKrac* 93.

Koftyr *cf.* **Kofter**

Kokoszy *cf.* **Gacie**

Kolebać *forma*: *praes. ind. 3. sg.* kolebie XV *in. GlKazB* III 77.

Znaczenie: 'kołysać (*aby* uspokoić), *cunas movere (mitigandi causa)*': Quintam vero acquiramus, que puerum pacificat, kolebe, et est mititas cordis XV *in. GlKazB* III 77.

(Kolebać się) Cholebać się *forma*: *inf.* cholebać 1442 *WokRacz* 153r.

Znaczenie: 'poruszać się, chwiać się, se commovere, labare': Occillum dicitur ludus seu instrvmentum de funibus, quo pueri uel puellae suspendentes cordam ad quandam trabem et mouentur huc et illud (*pro* illuc). Et dicitur ab othis grece velox latine et cilleo..., id est moueo vlg. cholebacz szą 1442 *WokRacz* 153r.

Kolebka, Cholebka *forma*: *n. sg.* cholebka 1442 *WokRacz* 84v; ~ *l. pl.* (w) kolebkach 1470 *GlPolB* 24.

Znaczenie: 'kołyska dla dziecka, *cunabula*': Cvnus cholebka. Cvnabulum idem 1442 *WokRacz* 84v; Qui nutriebantur in croceis vlg. w kolepkach (Thren 4, 5), iam permanent sicut in fimo 1470 *GlPolB* 24.

Kołomaż *forma*: *n. sg.* kołomaż 1393 *RachKrólW* 34, XV *p. post.* *GlDom* 91; ~ *ac. sg.* kołomaż 1475 *RostRp* s. 98.

Znaczenie: 'smar, maż do kół wozu, *anxugia, linimentum ad rotarum axes oblinendos aptum*': Pro resina dicta colomaz ad ducendum fenum de Prossouicze I grossum 1393 *RachKrólW* 34; Contra carnes excrescentes... Recipe resinam vlg. colomasz de rotha circa currum 1475 *RostRp* s. 98; Rotalicium colomasz XV *p. post.* *GlDom* 91.

(Kolowrociec) Kolowrotec *bot. forma*: *n. sg.* kolowrotec XV *ex. GlLek* 37.

Znaczenie: 'wilczomlec sosnka, *Tithymalus cyparissias* Lam.': Ezula kolowrotecz uel kvkorzcz XV *ex. GlLek* 37. ~ *Hasło w zbohemizowanej postaci fonetycznej.*

Kolowrotec *cf.* **Kolowrociec**

Konik *forma*: *n. sg.* konik 1460 *ArchTerCrac* XV 526, 18.

Znaczenie: 'poletko i rośliny rosnące na nim, tu koniczyna, *agellus et plantae in eo crescentes, hic Trifolium* L.': Nicolaus filius Woythkoni de Radwanouicze unum stadium agri Mlosthowske retro horreum al. za gum<n>em penes ortum niwka ex una, et ex alia penes ortum conyk... Iacobo de ibidem... vendidit 1460 *ArchTerCrac* XV 526, 18. ~ *Może już nomen proprium.*

Koński *cf.* **Miętka**

(Koper) Kopr *bot. forma*: *n. sg.* kopr XV *in. CatCodJagRp* VI 336, 337, 1442 *WokRacz* 33v, etc.; ~ *g. sg.* kopru XV *ex. GlLek* 71; ~ *ac. sg.* kopr XV *ex. GlLek* 35.

Znaczenie: 1. kopr, naski, swojski kopr, kopr swojski 'koper ogrodowy, *Anetum graveolens* L.': Anetum copr XV *in. CatCodJagRp* VI 336; *Anhetum,... est herba ortulana, odorifera, que sump-ta in cibum caleffacit vlg. kopr 1442 *WokRacz* 33v; Anetum kopr et alii dicunt lupen XV *ex. GlLek* 43; ~ Anetum est herba, naski, swojski co[r]pr XV *in. CatCodJagRp* VI 337; ~ Anetum, id est kopr szwoysky XV *ex. GlLek* 47.

2. kopr, kopr włoski 'fenkul włoski, tj. *koper włoski, Foeniculum vulgare* Mill.': Quoddam semen est illuminatum, ut semen ruthe, funiculi kopr XV *med. GlKazB* III 25; Quotidie comede de puluere rutam, saluie, feniculum copr XV *ex. GlLek* 35; ~ Semen feniculi naszyeny coprw wloszkygo XV *ex. GlLek* 71.

3. polny kopr 'gorysz błotny, *Peucedanum palustre Moench*': Men, feniculum silvestre polny copr XV ex. *GLek* 39.

4. żabi kopr 'rumian psi, *Anthemis cotula L.*': Amarusca, amara fetida, cotula fetida, id est psy rumen uel ząby kopr XV ex. *GLek* 49.

Kopiec *formy*: n. sg. kopiec 1400 *KsZPozn* nr 209, (1408) 1598 *KodWP* VII 397, 1420 *Kościan* nr 808; ~ g. sg. kopca 1434 *Pyzdr* nr 1084; ~ d. sg. kopcu 1400 *KsZPozn* nr 209; ~ n. pl. kopce (1476) 1539 *BenLub* 360; ~ ac. pl. kopce 1397 *Pozn* nr 321, 1418 *Kościan* nr 694, 1418 *Pyzdr* nr 516; ~ i. pl. kopcy 1403 *RtGn* nr 125.

Znaczenie: 'wniesienie, najczęściej sztucznie usypane, stanowiące znak granicy majątku ziemskiego, scopulus, praecipue arte factus, quo fundi termini designabantur': Et pervenit (sc. ministerialis) ad limitem vlg. cu copczu. Qui dixit: Videtur michi, quod est copecz, sed... Sandziuogius... negavit, quod est copecz 1400 *KsZPozn* nr 209; Za timi kopczy vczinila (sc. Jarochna) dwadzeszcza grziwen scodi Zacharzewi, poszegwsi domi y dzena 1403 *RtGn* nr 125; ~ krzyżowy kopiec 'kopiec graniczny usypany na przecięciu granic posiadłości ziemskich, cumulus in loco, quo termini decussantur, erectus': Iterum transeundo ab eodem scopulo al. palv sipati sunt duo scopuli laterales al. postronne, dicti krzyzowe kopcze, usque ad alium scopulum angularem, qui dividit et graniciat hereditates Malpyno, Marschewo et Cazowo (1476) 1539 *BenLub* 360; ~ kopiec narożny, węgielny kopiec, kopiec węgielny 'kopiec graniczny usypany na zbiegu granic, cumulus in loco, quo termini coeunt, erectus': Nos Albertus... episcopus... venimus et exivimus usque ad angularem cumulum vlg. węgielny kopiecz inter civitatem dictam Szrem... et Łag (1408) 1598 *KodWP* VII 397; Iako tho yest prawy copyecz wangelni *nyedzy Wyelgą Łąka a Czarnkowem 1420 *Kościan* nr 808; Yako Pael... nye vszypal kopcza narosznego nowego na blocze 1434 *Pyzdr* nr 1084; ~ kopiec znamienity, znamienity kopiec 'kopiec duży, zwracający uwagę, cumulus eminens, prominendo conspicuus': Czo posel zaial... scot..., to zaial na swe zastawe mimo snamenite copcze 1397 *Pozn* nr 321, *sim.* 1418 *Kościan* nr 694; Czso iest pan Oszep poroibil drzewo..., tam iest porambil na swem, a nye mymo copcze snamyenythe 1418 *Pyzdr* nr 516.

Kopr cf. **Koper**

Kopytlnik cf. **Kopytnik**

Kopytnik, Kopytlnik *bot. formy*: n. sg. kopytnik XV in. *CatCodJag* VI 256; ~ ac. sg. kopytnik XV p. post. *GLKörn* II 178, ca 1500 *GLGn* 84; kopytlnik XV ex. *RRp* LIII 70.

Znaczenie: 'kopytnik pospolity, *Asarum europaeum L.*': Asarum kopitnik XV in. *CatCodJag* VI 256; Item vngentum super othok: primo arvinam,...

species saluia, kopythnyk,... roszechodnyk XV p. post. *GLKörn* II 178; Recipe azarabata, in vlg. copithnyk XV ex. *RRp* LIII 70; Item *kopydnyk excoquat in nova olla ca 1500 *GLGn* 84.

Kopyto *forma*: n. sg. kopyto 1440 *RozPaul* 40v, XV med. *RRp* XXIII 280.

Znaczenie: 1. 'kopyto a. racica zwierzęcia, ungula': Quid sic divisa est tibi ungula, gl. pars pedis kopitho XV med. *RRp* XXIII 280.

2. 'kopyto szewskie, drewniana forma, na której szewc robi obuwie, forma sutoria': <C>alopedium... id est baculus ligneus vel est instrumentum sutoris proprie kopitho 1440 *RozPaul* 40v.

Korszkiew cf. **Korzkiew**

Korzaczyecz cf. **Kosaciec**

Korzenie cf. **Korzeń**

Korzeń, Korzeń, też coll. Korzenie *czy Korzenie* *formy*: 1. Korzeń: n. sg. korzeń 1475 *RostRp* s. 105, XV ex. *GLek* 37. 72; ~ ac. sg. korzeń XV p. post. *RRp* LIII 61.

2. Korzenie: n. korzenie ca 1420 *WokTryd* nr 413, XV ex. *GLek* 37. 38. 40; ~ i. korzenim XV ex. *GLek* 45; ~ l. (na) korzeni XV ex. *VergGeorg* 86.

1. a. 2.: g. korzenia 1421 *Kościan* nr 865, 1423 *ib.* nr 1005, XV ex. *VergGeorg* 85.

Znaczenie: 1. 'dolna część rośliny tkwiąca w ziemi, radix': Coszene stirps ca 1420 *WokTryd* nr 413; Wyeszmy... plesznywyecz y sz korzenym a koszthywal XV ex. *GLek* 45; Hoc vbi non a stirpe, oth[o] corzenya, valent ceseque reuerti possunt... infelix superat foliis oleaster amaris XV ex. *VergGeorg* 85; Seminibus positus superest deducere terram sepius ad capita na korszeny (wydawcy czytają na korzeń) *ib.* 86.

2. 'suszone korzenie i pędy roślin używane w celach leczniczych, wyciągi z tych roślin, plantarum radices vel surculi siccati ad medendum vel ad alios usus adhibiti, vel succus ex herbis expressus': bobkowe korzenie: Llaurus bobkowe korzenye XV ex. *GLek* 38; ~ wirzbowy korzeń: Radix salicis vyrzbowy korzen XV ex. *GLek* 72.

3. *bot.* 'nazwy określonych gatunków roślin, plantarum nomina': (korzeń) bykowy 'kokornak powojnikowy, *Aristolochia clematidis L.*': Contra dolorem lateris aristologia, id est radix iszkrovy (pro bykowy)... bene valet (wydawczyni czyta (korzeń) iskrowy) XV ex. *GLek* 69; ~ czarny korzeń, Świętego Ducha korzeń 'ciemierzycza czarna, *Veratrum nigrum L.*': Eleborum est duplex: album et nigrum... Nigrum est laxatium et vocatur vlg. *Siuantecho Ducha korzen 1475 *RostRp* s. 105; Eleborus niger czarny korzen XV ex. *GLek* 37; ~ jelenie korzenie 'kokoryczka wielokwiatowa, *Polygonatum multiflorum All.*': Dyp-tamus trzemdala al. gelenye korzenye XV ex. *GLek* 37; ~ mieszkowy korzeń 'tasznik pospolity, *Capsella bursa pastoris Moench*': Item si de naribus fluit

madida... recipe bursam pastoris, id est myeszky corzyen, et da ad manum, ut teneat, et sistit sangvinem XV p. post. RRp LIII 61; ~ bohemizm: nesz-towiczne korzenie 'pięciornik rozlogowy, *Potentilla reptans* L.': Pentaphilon nesz-towyczne korzenie XV ex. GLek 40.

4. 'sam początek, pierwociny, initium, principium': z syrowego, syrowa korzenia 'od samego początku, prawie z niczego, na dziewiczym, świeżo uprawnym terenie, ab initio, a principio, in terra novissime exstirpata, in novali': Ty kmece szedzą s szrowego corzena mymo czterdzesczy lath 1421 Kościan nr 865; Szedza na szesczy sledzech, ktore slady są s syrowa korzenya ot czterdzesczy lath 1423 ib. nr 1005.

Korześć cf. Gorzec

Korzkiew, Korszkiew forma: n. sg. korzkiew 1442 WokRacz 76v; korszkiew 1440 RozPaul 264r.

Znaczenie: 1. 'rodzaj naczynia, vas quoddam': Trulla... id est bombus uel sibilus ani quia trudendo emittitur. Item dicitur quoddam vas fictile vlg. corsquyew 1440 RozPaul 264r.

2. 'naczynie kuchenne, też duża łyżka, warząchew, vas coquinarium, etiam cochlear magnum': Cocleabulum, vbi coclearia seruantur. *Coculka korzkew 1442 WokRacz 76v.

Korzenie cf. Korzeń

Korzeń cf. Korzeń

Kosa formy: n. sg. kosa ca 1420 WokTryd nr 138, 1442 WokRacz 65v; ~ ac. du. kosie 1419 Kościan nr 748.

Znaczenie: 1. 'narzędzie składające się z długiego ostrza osadzonego na drzewcu, służące najczęściej do ścinania zboża i trawy, falx messoria faenaria': Yz pany Prachna... thø lanką trsży lata witrzymała spokoy[n]e, na yeysze lancze Iacusz Sepen-ski dwie cosze <wzią>l s yednym podleyszim 1419 Kościan nr 748; Falx sirp, falcastrum kossa ca 1420 WokTryd nr 138.

2. kosa wilcza 'żelazne urządzenie służące do chwytania wilków, instrumentum ferreum lupis capiendis destinatum': Cassula est ferrum cum quo lupi wlnerantur et capiuntur vlg. kosza wilcza 1442 WokRacz 65v.

Kosaciec bot. forma: n. sg. kosaciec 1463 RostRp s. 59, 1464 Rost nr 4937, 1478 ib. nr 2005, etc.

Znaczenie: 1. 'kosaciec pospolity, *Iris Germanica* L.': Contra dolorem dencium acetum decoc-ionis irreos radicum vlg. coszacecz in ore tepidum teneatur 1463 RostRp s. 59; Ireos koschaczicz (var. koscharzicz) 1464 Rost nr 4937; Acorus koszaczycz (var. korzaczycz) 1478 ib. nr 2005; Irios, id est kossaczecz XV ex. GLek 50; Iris koszaczecz ib. 72.

2. 'kosaciec pospolity czy też kosaciec florentyński, *Iris Germanica* L. vel *Iris Florentina* L.': Item

recipe plus et fiat in aliis herbis forcioribus ad restringendum aptis, prout est kossaczecz ortorum XV ex. GLek 44; Item recipe herbam, que dicitur kossaczecz de ortulis non camporum... et infunde vinum... et bibe ponendo te in calore ib.; Radix cossaczycz cocta et potata mane cum aqua mellis purgat *flagma grossum ib. 69; Item radix coszaczecz[e] cocta in aqua... et bibitus dolorem capitis tollit ib. 71.

Kostrzewa forma: n. sg. kostrzewa 1440 RozPaul 153r.

Znaczenie: 'chwast zbożowy z rodziny traw, herba inutilis, quae in segetibus nascitur': Lolium... dicitur illa mala herba que crescens inter segetes malum facit semen quod similiter dicitur lolium vlg. kostrzewa 1440 RozPaul 153r.

Kościelny forma: n. sg. m. kościelny 1440 RozPaul 265v.

Znaczenie: man kościelny może 'człowiek jako lennik, wasal w stosunku do Boga, fortasse homo velut feudatarius, vasallus Dei': Vasallus id est feodarius sc. a Domino ffeodatus vlg. man cosczelny 1440 RozPaul 265v.

1. **Kotka** zool. forma: n. sg. kotka XV in. CatCodJag III 12.

Znaczenie: morska kotka 'gatunek małpy, *Simia cynocephalus* sp. L.': Spinga autem est cattus marinus morszka cotka, merchacz XV in. CatCodJag III 12.

Kotlek cf. Kociolek

Koza zool. formy: g. pl. koz ca 1470 MamLub 125; ~ ac. pl. kozy 1423 Kościan nr 989.

Znaczenie: 1. 'zwierzę z rodziny wołowatych, koza domowa, *Capra hircus* L.': Iacom zayął XIX scotu et IV capras (war. ib.: a IV cozy) w zagayone lancze 1423 Kościan nr 989.

2. dziwoka koza 'zwierzę z rodziny wołowatych, koziorożec alpejski czy też kozica północna, *Capra ibex* L. seu *Rupicapra rupicapra*': Ibicum dzyvoky<ch> kos (war. kal.: dziwny<ch> kosch, Biblia paderzowska: divokých koz, mamotrekt mikulowski: diwokych kozlow; numquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes cervas observasti? Iob 39, 1) ca 1470 MamLub 125. ~ W Sstp wydrukowano pod hasłem Kóz.

Kozielek cf. Koziolek

Kozielek cf. Koziolek

(Koziolek) **Kozielek, Kozlek** bot. formy: n. sg. kozielek XV p. post. GLKórn II 180, ca 1500 GLGn 85; kozlek XV p. pr. CatCodJag VI 173, XV p. post. RRp LIII 64, XV ex. GLek 47; ~ ac. sg. kozielek XV p. post. GLKórn II 179.

Znaczenie: 'kozlek lekarski, *Valeriana officinalis* L.': Contra przymyoth. Recipe kozielek, cum claro ovi, conterre et appone ad wlnus contrauersum XV p. post. GLKórn II 179; Item valeriane vsus al.

cozyelyek, ... non permittit crescere apostema et fugat aerem malum *ib.* 180; Amerilla valeriana, quere de koszelek XV *p. post.* *RRp* LIII 64; Amantina, valentina, maturella, balidra, valeriana, potentilla, id est koslek XV *ex.* *GLek* 47; Fuffv est quedam herba de mane comesta, repellit malum aerem vlg. kozyelek ca 1500 *GLGn* 85; ~ Tormentilla, id est valeriana, *gl.* credo quod sic in Polonico cozelek, ... contra fistulas et est bona XV *p. pr.* *CatCodJag* VI 173.

(Koziołkowy) Koziołkowy *forma*: *g. sg.* koziołkowego 1475 *RostRp* s. 95.

Znaczenie: 'związany z kozielkiem, tj. kozłkiem lekarskim, czyli walerianą, ad Valeriana officinale L. *pertinens*': Ille, ... qui non potest eicere flegmam ut infirmus. Recipe piper longinum et sinape album et ista pulverisa et istos pulueres amotis dentibus inponas in os et tergas digito in ore et eiciat flegma uel lingua moueas, mittat aquam W<a>lerie vlg. koszyelkovego aliquid guttas 1475 *RostRp* s. 95.

Kozleć cf. Kozlec, Koziolek

Kozlec (?) *bot. forma*: *n. sg.* kozlec ca 1420 *WokTryd* nr 393.

Znaczenie: 'narecznica samcza, *Aspidium filix mas Sw.*' (?) Filix est herba videlicet coslec ca 1420 *WokTryd* nr 393. ~ Wydawca czyta kozlec.

Koźlik *bot. forma*: *n. sg.* koźlik 1463 *RostRp* s. 71.

Znaczenie: 'kozlek lekarski, *Valeriana officinalis L.*': Valeriana koslyk 1463 *RostRp* s. 71.

Koźki *pl. tantum forma*: *n.* koźki 1440 *RozPaul* 18r, 1442 *WokRacz* 142r; ~ *ac.* koźki 1421 *KsKaz* nr 2361.

Znaczenie: 1. 'rodzaj pelerynki podbitej futrem, vestis ex pellibus confecta': Katherina uxor Andree Thomiczski et Andreas idem vir eius recognoverunt, quod pelles vlg. koski emebant a quadam muliere Katherina Paskonis, servi olim consulum Cracoviensium, pro 7 ½ fertone. Et hoc demonstraverunt per probos viros homines iuratos, sc. per Glatki et Andream Momot, quod sibi exsolvisent eosdem 7 ½ fertones pro eisdem koski et pro isto idem Thomiczski cum uxore sua sunt liberi declarati et nichil sibi plus tenentur, sc. eidem Katherine, sed sunt omnino liberi iudicii ex decreto Katherina ab eadem 1421 *KsKaz* nr 2361; Andromeda uel andromada est vestis facta ex pellibus nobilibus vlg. koszky 1440 *RozPaul* 18r.

2. 'kożuch przypominający postać dzikiego zwierzęcia, vestis monstrosa iustum modum excedens': Mastraga vestis ex pellibus ferarum sic dicta quasi monstrosa eo quod qui eam induit quasi inferarum habitu transformatur vlg. kosky 1442 *WokRacz* 142r.

Kółko *forma*: *n. sg.* kółko 1442 *WokRacz* 136v.

Znaczenie: 1. 'okrągły przedmiot, res rotunda': Lista... res sperica vlg. kółko eciam dicitur porcio panis 1442 *WokRacz* 136v.

2. panczerwne kółko 'ogniwko kolczugi, *circulus ferreus loricae*': Lix... rotunditas ferri vnde textitur lorica proprie panczerwne kółko 1442 *WokRacz* 136v.

Kra *forma*: *n. sg.* kra 1481 *RostRp* s. 161.

Znaczenie: 'stwardnienie, bolesne obrzmienie w boku, *durities, tumentia dolorosa lateris*': Accantum, semen feniculi... frangit tumorem ventris pleureticum vlg. kra 1481 *RostRp* s. 161.

Krajka *forma*: *n. pl.* krajki 1440 *RozPaul* 105r.

Znaczenie: 'nić umieszczona na kraju tkaniny dla oznaczenia pracy wykonanej w ciągu dnia przez tkacza, *filum opus diurnum textoris distinguens*': Forago... est filum cum *quo textores fila distinguunt proprie crayky sc. illud filum alterinus coloris quod ponitur in fine uel in latere tele 1440 *RozPaul* 105r.

Kraska *zool. forma*: *n. sg.* kraska XV *p. post.* *CatCodJag* III 32.

Znaczenie: 'kraska gwarliwa, *Coracias garulus L.*': Onagraculus craska XV *p. post.* *CatCodJag* III 32.

Krawniki cf. Krwawniki

Krawy cf. Krwawy

(Kraerać) Kryrać *forma*: *praes. ind. 1. sg.* kryram XVI *in.* *WokSand* nr 201.

Znaczenie: 'wydawać krzyk właściwy żurawinowi, *gruere*': Grunio kryram XVI *in.* *WokSand* nr 201.

Kręty cf. Miętka

Krokos cf. Krokosz

Krokosz czy **Krokos** *bot. forma*: *n. sg.* krokosz czy krokos XV *ex.* *GLek* 36, ca 1500 *RostRp* s. 63.

Znaczenie: krokosz czy krokos, ogrodny krokosz czy krokos 'krokosz barwierski, *Carthamus tinctorius L.*': Cartamus krokosz XV *ex.* *GLek* 36; ~ Cartamus ogrodny crocosz ca 1500 *RostRp* s. 63.

Krowa *forma*: *n. sg.* krowa 1442 *WokRacz* 196r; ~ *g. pl.* krow 1416 *Kościan* nr 623.

Znaczenie: 'dorosła samica bydła domowego (*Bos taurus L.*) dająca mleko, *bos lactaria, vacca*': Yz kedy Pyotrek zayøl trzodø s Krzizanowa, tedy mleka ne wydoyil ot krow *panu Ianussza 1416 *Kościan* nr 623; ~ mleczna krowa: Vacca est quoddam animal brutum. Inde vacula diminutivum. Vacca mulsaria vlg. mleczna krowa 1442 *WokRacz* 196r.

Krowi cf. Mlecz

Krówka *forma*: *n. sg.* krowka XV *in.* *CatCodJagRp* VI 337, XV *in.* *GLKazB* II 96, XV *p. post.* *CatCodJag* III 58, etc.; ~ *n. pl.* krowki XV *p. post.* *CatCodJag* II 314.

Znaczenie: 1. *zool.* 'chrabąszcz majowy, *Melolontha vulgaris Fabr.*': De quibus scribit Ovidius et Avianus...: Quia bruccus vlg. krowka al.

chrabasc quodam tempore vernali querens victum volavit per pomeria ficuum XV p. post. *GlDom* 89, *sim.* XV p. post. *GlKazB* IV 128.

2. *zool.* 'bąk bydlęcy, *Tabanus bovinus* L.': Nota, quod apes nascuntur... de putridis carnibus bouium, sicut scabrones, krowka, et scarabei de carnibus equorum, fuci de mulis XV p. post. *CatCodJag* III 58.

3. 'szarańcza, *locusta*': Sextus fuit hospes locusta vlg. krowka XV in. *GlKazB* II 96.

4. 'jakiś owad, *insectum quoddam*': Scabrones, crophky (var. *scropty*), sunt et omnia alia, et que habent alas duas XV p. post. *CatCodJag* II 314.

5. *niejasne z powodu braku kontekstu*: Krowka XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Kruczenie *forma*: n. sg. kruczenie 1475 *RostRp* s. 95.

Znaczenie: 'burczenie (w brzuchu), *intestinorum inanum murmur*': Contra turbines al. cruczyenye in ventre... Accipe millefolium al. crwawnik et coque in vino... et bibas ieiuno stomacho 1475 *RostRp* s. 95.

Kruk *zool. forma*: n. sg. kruk 1472 *Rost* nr 1114; ~ *ac. sg.* kruka 1436 *RRp* XXIII 278.

Znaczenie: 1. 'ptak z rodzaju kruków, *avis e genere corvorum, Corvus sp. L.*': Superbus rinoerus... cum vidisset corwm, kruka,... mox eum preumpsit ictus vi mira subuertere 1436 *RRp* XXIII 278.

2. ślepy kruk 'ptak z rodziny czapli, ślepowron, *Nycticorax nycticorax* L.': Nocticorax, noctua ślepy kruk 1472 *Rost* nr 1114.

Krukawka *zool. forma*: n. sg. krukawka 1403 *ŚIPolW* 7.

Znaczenie: 'gatunek gołębia, *turkawka właściwa, Streptopelia turtur* L.': Turtur grucawka 1403 *ŚIPolW* 7. ~ *Wydawca czyta* grukawka. *Może należy rektyfikować na gruchawka?*

Krwawnik, Krawnik *bot. forma*: n. sg. krwawnik 1442 *WokRacz* 145r, XV ex. *GlLek* 55; krawnik XV in. *CatCodJagRp* VI 337, XV p. post. *CatCodJag* III 59; ~ *ac. sg.* krwawnik 1475 *RostRp* s. 95.

Znaczenie: 1. 'krwawnik pospolity, *Achillea millefolium* L.': Millefolium krawnik XV in. *CatCodJagRp* VI 337; Millefolium est quedam herba vlg. krwawnik 1442 *WokRacz* 145r; Contra turbines al. cruczyenye in ventre... Accipe millefolium al. crwawnik et coque in vino... et bibas ieiuno stomacho 1475 *RostRp* s. 95; Et hec polionos quedam alia herba, krawnyk, quam latini herbam sanguinariam vocant, quia missa in nares sanguinem moueat XV p. post. *CatCodJag* III 59; Amorosus ventris apis, vincencia, herba *ericy, supercilium Veneris, id est stolishnyk uel krwawnyk XV ex. *GlLek* 55.

2. '?': Cycarya krawnik XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Krwawy, Krawy *forma*: n. sg. m. krawy *ca* 1420 *WokTryd* nr 4; ~ *n. pl. m.* krwawe (1408) *ChrestWRz* 403; ~ *ac. pl. f.* krwawy 1399 *Kościan* nr 127.

Znaczenie: 'cechujący się obecnością krwi, krwawiący, *cruentus*': Ysz Pechno szadał Ianovi ctirszy rany *rkvavy 1399 *Kościan* nr 127; Pamothay Mathko, yszesz poth krzyszem stała, kdysz Synka rzewno plakala, kegdy czekly *krawawe strumene grzesznym ludzem na sbawene (1408) *ChrestWRz* 403; *Curuor posoka. Inde cruentatus krawy *ca* 1420 *WokTryd* nr 4.

Kryrać cf. Kierać

(Kryształ) Krzysztal czy Krzystał *forma*: n. sg. krzysztal czy krzystał XV p. post. *R* LIII 69.

Znaczenie: 'sól kamienna w postaci kruszcu, *sal fossilis*': Sal yamme crzysthab (*pro* crzysthal, var. trzysthab) glisteriis et suppositoriis ualet (*ib.*: sal gemme, cruszczova sol,... est vena terre et assimilatur gemme et fit ex ea bonum suppositorium... et in clisteribus) XV p. post. *R* LIII 69.

Krzepczyć się *forma*: *praes. ind. 3. sg. m.* krzepczy XV *med. RRp* XXIV 375.

Znaczenie: 'nabierać mocy, siły, stawać się mocnym, *crescere, valere*': Puer autem crescebat et confortabatur pokrzyepczal są abo krzyepczy sa (Luc 2, 40) XV *med. RRp* XXIV 375.

Krzysztal cf. Kryształ

Krzysztal cf. Kryształ

Krzyżewy cf. Krzyżowy

Krzyżow cf. Krzyżowy

Krzyżow(y), Krzyżewy *forma*: n. sg. f. krzyżowa 1391 *DokMp* IV 256. 258; krzyżewa *ca* 1490 *LeksRzW* 90; ~ *g. sg. m.* krzyżowa 1401 *Kościan* nr 116; ~ *n. pl. m.* krzyżowe (1476) 1539 *BenLub* 360.

Znaczenie: 1. 'przecinający się, krzyżujący się, *decussatus*': Item de uno iugere retro viam krzischowa droga nuncupata 1391 *DokMp* IV 256, *sim. ib.* 258; ~ kamień krzyżow, krzyżowy kopiec 'znak graniczny w postaci kamienia czy kopca, usytuowany u zbiegu granic posiadłości ziemskich, *lapis vel cumulus in loco, quo termini bonorum coeunt, positus*': Iaco Ianusz ne wszół kamena crziszowa tego granicznego szwimy (*leg. z swymi*) pomoczniki medzi Iurkovem a medzy Oszekem, tu gdzie voysznemu Mater-na vkaszał 1401 *Kościan* nr 116; Iterum transeundo ab eodem scopulo al. palv sipati sunt duo scopuli laterales, al. postronne, dicti krzyzowe kopcze, usque ad alium scopulum angularem, qui dividit et graniciat hereditates Malpyno, Marschewo et Cazowo (1476) 1539 *BenLub* 360.

2. żyła krzyżewa 'łędźwiowa część rdzenia kręgowego, *pars lumborum medullae spinalis*': Supina (*pro* spina?) dorsi chrzyptowa zyła..., *preum *orxas krzyzewa *ca* 1490 *LeksRzW* 90.

Kseminntny cf. Aksamitny

Księżyc *forma: n. sg. księżyc* 1442 *WokRacz* 151v.

Znaczenie: nowy księżyc ‘pierwsza faza księżycy, now, luna nova’: Nouilunium vlg. nowy kszaszycz 1442 *WokRacz* 151v.

Kuna *forma: n. sg. kuna* 1442 *WokRacz* 64v. 142r. 145v. 171r; *~ i. pl. kuny* 1432 *ArchTerCrac* X 73, 28.

Znaczenie: 1. zool. ‘ssak z rodziny lasicowatych, kuna leśna, *Martes martes* L.’: Cartarius est... quoddam animal sc. kvna 1442 *WokRacz* 64v; Martarus uel martarus est animal quoddam vlg. kuna ib. 142r; *~* ‘skórka, futerko kuny, *mustelae pellis*’: Mathias Puklerz civis Cracoviensis presentavit coram iudicio tunicam postawczova subductam kuny, quam habuit in vadio 1432 *ArchTerCrac* X 73, 28.

2. kuna żelazna ‘obręcz żelazna umocowana u szupa, muru itp., zakładana na szyję przestępcy, *collare ferreum palo murove immisum, quod sontium cervicibus imponebatur*’: Millus vlg. kuna zelasna 1442 *WokRacz* 145v, *sim. ib.* 171r.

(Kuroślep) Kurzaślep *bot. forma: n. sg. kurzaślep* XV in. *CatCodJag* VI 337.

Znaczenie: ‘szczwół plamisty, *Conium maculatum* L.’: Cycuta kurzaslep XV in. *CatCodJag* VI 337.

Kurp *forma: n. sg. kurp* 1440 *RozPaul* 198r; *~ n. pl. kurpie* 1440 *RozPaul* 198r.

Znaczenie: ‘rodzaj obuwia plecionego z lyka, *calligae genus e suberibus factae*’: Pero... est quoddam calciamentum rusticorum proprie curpye amplum et latum quod alio nomine dicitur culponus... Et alio nomine vocatur conturnus eciam curp 1440 *RozPaul* 198r.

Kurzaślep cf. Kuroślep**Kurzy cf. Drzewo, Miętka**

Kusiciel *forma: ac. sg. kusiciela* 1414 *GIKazB* IV 35.

Znaczenie: ‘ten kto namawia do zlego, kto kusi, sollicitator, tentator’: <I>n precedenti septimana audistis, quomodo Christus superavit temptatorem kvszyczella 1414 *GIKazB* IV 35.

Kwiczeć *forma: praes. ind. I. sg. kwiczeć* XVI in. *WokSand* nr 200.

Znaczenie: ‘wydawać głos właściwy świni, grunire’: Grunio kvycza XVI in. *WokSand* nr 200.

Latorośl, Ratorośl *forma: n. sg. latorośl* XV *med. ZabUPozn* 127, 1476 *GIKazB* III 100, ca 1500 *GIKn* 70; ratorośl 1465 *GIKórn* II 188; *~ ac. sg. latorośl* XV p. pr. *RRp* XXII 334; *~ v. sg. latorośli* XV ex. *VergGeorg* 77; *~ n. pl. latorośli* XV p. post.

GIKn 62, XV ex. *VergGeorg* 76; *~ ac. pl. latorośli* XV ex. *VergGeorg* 76. 86. 87.

Znaczenie: 1. ‘gałązka, młody pęd jednoroczny, przeważnie winnej latorośli, *palmes, surculus anniculus*’: Pincerna Pharaonis vidit visionem tres palmites, *rarothe<s>l, *rathoroszyk, ex vna vite procedere (*por.* Gen 40, 9–10) 1465 *GIKórn* II 188; Talis aret ab omnibus bonis,... et sacramentis ecclesie, quia abscissus, odczyant, est ab ea, quasi rami ab arbore et quasi palmites, latoroszy, a vite XV p. post. *GIKn* 62; Angustus in ipso fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen, lathoroszy, includunt, vdoque docent inolescere libro XV ex. *VergGeorg* 76; Aut rursum enodes trunci resecantur et alte finditur in solitum cuneis via, deinde ferac<es>, ped[m]y, plante, gl. palme, lathoroszy, inmittuntur ib.; Ipsa, gl. sc. virgula, acie falcis nondum temtanda, sed vncis, lathoroszy, carpente manibus frondes interque legende ib. 86; Inde <ub>i iam validis amplexare stirpibus vlm<os> exierint, tum stringe[re] comas, sbytky, tum brachia, lathoroszy, tonde ib. 87; Surculus lathoroszl ca 1500 *GIKn* 70; *~* Ipse accepto surculo, lath<o>rosl, locum sub pede agni percussit et statim fons magnus emanavit XV p. pr. *RRp* XXII 334; *~ przenośnie*: a. o Chrystusie, de Christo: Egredietur virga, vlg. lathoroszl, de radice Yesse (Is 11, 1) 1476 *GIKazB* III 100; *~ b. o Matce Bożej, de Beata Maria Virgine*: Hec est, inquit, virga, lyatorosl, in qua nec nodus originalis nec cortex venialis peccati fuit XV *med. ZabUPozn* 127.

2. ‘szczep, sadzonka, tu o gatunku winnej latorośli pochodzącym z Recji, *surculus, ramulus, hoc loco de specie vitis Rheaticae*’: Quo te carmine dicam, <Raeti>ca <lato>roszlhy? XV ex. *VergGeorg* 77. *~ Cf. Latorośla* (Dod.).

Lebioda *bot. forma: n. sg. lebioda* XV ex. *GIKazB* 42.

Znaczenie: głucha lebioda ‘komosa mierzliwa, *Chenopodium vulvaria* L.’: Sulfurea glvcha lebioda XV ex. *GIKazB* 42. *~ Cf. Loboda*.

Lebiodka *bot. forma: n. sg. lebiodka* XV in. *CatCodJag* VI 256, XV in. *CatCodJagRp* VI 337, 1463 *RostRp* s. 71, XV ex. *GIKazB* 36. 69.

Znaczenie: 1. ‘lebiodka pospolita, *Origanum vulgare* L.’: <O>riganum lyebyodka XV in. *CatCodJag* VI 256, *sim.* XV in. *CatCodJagRp* VI 337; Contra dolorem capitis et torssiones origanum, lyebyothka, concussa cum vino super capitem ligato omnem dolorem compescit XV ex. *GIKazB* 69.

2. biała, biała lebiodka ‘czyścica storzyszek, *Clinopodium vulgare* L.’: Contra asma vel disma... Recipe isopi,... calamenti, id est byala lyebyodka 1463 *RostRp* s. 71; Bela lyebyothca XV ex. *GIKazB* 36.

Lekarz *forma: n. sg. lekarz* 1442 *WokRacz* 143r. 153r, ca 1450 *KazGnW* 10, XV ex. *GIWp* 29.

Z n a c z e n i a: 1. 'ten kto zajmuje się leczeniem ludzi, medicus': Medicus lekarz 1442 *WokRacz* 143r; ~ lekarz oczny 'ten kto leczy choroby oczu, oculorum medicus, oculista': Occulista vlg. lekarz oczny 1442 *WokRacz* 153r.

2. (o Bogu, de Deo) 'ten kto przywraca zdrowie duszy, odpuszcza grzechy i daje zbawienie, qui salutem animae restituit, peccata dimittit et salvationem donat': Czassem za <...> gidz ku lekarz<owi> <...> przeto przystąpy potk<...>z <...>cz, bocz lekarz yest dobroczywy <...>o darownyk a szodri otplaczyczel..., on czy vzdrowyy ye, ranyi szercza leczy, odganya zamątek a wyesele szerczu dawa ca 1450 *KazGnW* 10; O Ihesu, myly... Panye..., thy yesz lyekarz dvsze moyey..., rącz nam dącz grzechom othpvszczenye XV ex. *GlWp* 29.

Len bot. forma: n. sg. len XV p. post. *RRp* LIII 67.

Z n a c z e n i e: len Matki Bożej 'linica pospolita, Linaria vulgaris Mill.': Linaria, len *Matry Boszey, est similis ezule... Ezula lactescit, linaria lac dare nescit XV p. post. *RRp* LIII 67.

Lep forma: n. sg. lep XV p. post. *CatCodJag* II 314.

Z n a c z e n i e: 'gęsty, kleisty płyn z owoców jemioli, gluten e visco confectum': Utraque vis apibus pariter (sc. hiems et calor) metuenda; neque ille nequiquam in tectis certatim tenuia cera spiramenta linunt, fucoque et floribus horas explent collectumque hec ipsa ad munera et visco, gl. visco lyep, et Frigie seruant pice lentius Ide XV p. post. *CatCodJag* II 314.

Lepak 'znovu, ponownie, jeszcze raz, iterum, denuo, rursum': Yaco ot Wansława poyot kon y lepak do Wanczslawa wedzon 1399 *RtGn* nr 31.

Leszczyna forma: n. sg. leszczyna 1442 *WokRacz* 82v; ~ ac. pl. leszczyny (1446) 1504 *DokMp* III 188.

Z n a c z e n i a: 1. bot. 'krzew z rodziny brzo-zowatych, leszczyna, Corylus avellana L.': Corulus proprie lyesczyna. Inde corulum eius fructus 1442 *WokRacz* 82v.

2. 'lasek, gaj leszczynowy, coryletum': Veniendo ad silvam transiverunt per eandem al. w lyesz<cz>y ny (1446) 1504 *DokMp* III 188.

Leśni cf. **Leśny**

Leśny cf. **Gąbka**

Leśny, Leśni forma: n. sg. m. leśny 1442 *WokRacz* 137v; ~ n. pl. neutr. leśna XV p. post. *R* LIII 67; leśnia XV p. post. *R* LIII 67.

Z n a c z e n i a: 1. 'związany z lasem, odnoszący się do lasu, qui ad silvam pertinet': leśny czynsz 'podatek od użytkowania lasu placony przez kmieci na rzecz pana albo kwota uzyskana ze sprzedaży lasu, vectigal, quod ex lucis contrahitur vel pecunia a venditione silvae impetrata': Lucar dicitur precium

rusticus quod dat domino suo per annum a luco uel precium quod ab emptoribus nemorum habetur sc. vlg. leszny czynsch 1442 *WokRacz* 137v.

2. leśn(i)e jabłko 'owoc dzikiej jabłoni, pomum mali agrestis': Mala mariana lleszna yaplka... stringunt vomitum et fluxum ventris mitigant... Malacithonia lesznia *yabka vomitum et fluxum stringunt XV p. post. *R* LIII 67.

Lipowy forma: n. sg. f. lipowa 1412 *AKH* III 199.

Z n a c z e n i e: 'odnoszący się do lipy, ad tiliam pertinens': Pro prato et humulario in fine serepte vlg. olszina et in fine camporum siue agrorum scoltetorum uersus Plassewo in parte allodii lippowa woda 1412 *AKH* III 199. ~ Zapewne już w nomen proprium.

Listowy forma: n. sg. neutr. listowe 1442 *WokRacz* 151v.

Z n a c z e n i e: pismo listowe 'list urzędowy lub prywatny, dokument na piśmie, litterae publicae vel privatae': Notula pysmo listowe 1442 *WokRacz* 151v.

!Loszyna cf. **Ślonina**

Lubszcze bot. forma: n. sg. lubszczek XV in. *CatCodJagRp* VI 337, ca 1480 *CatCodJag* XI 294, XV p. post. *CatCodJag* III 59.

Z n a c z e n i e: 'lubczyk ogrodowy, Levisticum officinale Koch.': Libistic lubs<cz>ek XV in. *CatCodJagRp* VI 337; Hoc ligusticum, quedam herba, quia abundat in Liguria, et ligusticus a Liguria dicitur lubszczek ca 1480 *CatCodJag* XI 294, sim. XV p. post. *CatCodJag* III 59.

Lucbrach cf. **Brustblach**

Lucbracht cf. **Brustblach**

Łoboda bot. forma: n. sg. łoboda XV in. *CatCodJagRp* VI 337, XV p. post. *CatCodJagRp* III 59, XV p. post. *CatCodJagRp* VI 161, XV ex. *GlLek* 61.

Z n a c z e n i a: 1. 'łoboda ogrodowa, Atriplex hortensis L.': Atriplex łoboda (var. leboda) XV in. *CatCodJagRp* VI 337, sim. ib.; Atriplex, łoboda (var. leboda), est herba humidam et frigidam namque et virtutem habens et in cibo sumpta ve<n>trem soluit XV p. post. *CatCodJagRp* III 59; ~ 'jakiś gatunek rodzaju łoboda, Atriplicis L. species quaedam': Atriplex, łoboda (var. leboda), est planta siue herba, que secundum G<alenum> in De simplici medicina dicitur cataff... Et est duplex: domesticus et siluestris XV p. post. *CatCodJagRp* VI 161.

2. 'komosa biała, lebioda, Chenopodium album L.': Crisolocanna (var. crisolotamia), id est łoboda uel komoska XV ex. *GlLek* 61.

Łopata forma: n. sg. łopata 1442 *WokRacz* 146r, 1498 *LustrPłoc* 147; ~ ac. sg. łopatę a. n. sg. łopata XV in. *CatCodJag* I 248.

Z n a c z e n i a: 1. 'narzędzie do wkładania pieczywa do pieca i wyjmowania go, instrumentum, quo panis in furnum immittitur et e furno eximitur': Item pistori pro vna tina... dzesza vlg., item pro lopatha et poczask XV in. *CatCodJag* I 248; ~ łopata kołaczowa 'narzędzie do wkładania kołaczy do pieca i wyjmowania ich, pala ad liba imponenda et e fornace eximenda destinata': In promptuario... olle 12, przethaki 3, lopatha vyeadlna 1, lopatha colaczova 1 1498 *LustrPloc* 147; ~ piecowa łopata 'narzędzie do wkładania pieczywa do pieca i wyjmowania go, instrumentum, quo panis in furnum immittitur et e furno eximitur': Missellus instrumentum pistoris vlg. pyeczowa łopata 1442 *WokRacz* 146r.

2. łopata wiejadlna 'szufla do wiania zboża, ventilabrum': In promptuario... olle 12, przethaki 3, lopatha vyeadlna 1, lopatha colaczova 1 1498 *LustrPloc* 147.

Łopatka *f o r m a*: n. sg. łopatka 1440 *RozPaul* 249v.

Z n a c z e n i e: 'kość płaska, trójkątna, spoczywająca na klatce piersiowej po obu stronach kręgosłupa, łopatka, scapula': Spina est paruus ramusculus in quibusdam arboribus. Et dicitur a spica propter acuitatem. Eciam est iunctura dorsi sic dicta lopathka quia habet radiolos acutos <I>opathka 1440 *RozPaul* 249v.

Łopian *bot. f o r m a*: n. sg. łopian XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Z n a c z e n i e: 'roślina z rodzaju kokornak, Aristolochiae L. species quaedam': Aristoloya, lopian, est herba medicinalis et amara. Eius sunt due species: longa et rotunda... Radix melior est quam folia XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Łoże *f o r m y*: n. sg. łoże 1442 *WokRacz* 146r; ~ i. sg. (nad) łożem ca 1500 *GlKazB* I 54; ~ l. pl. (w) łożach 1435 *GlKazB* II 48.

Z n a c z e n i a: 1. a. 'łóżko, legowisko lub posłanie służące do snu i wypoczynku, lectus, stratum, cubile, grabatum': Idcirco, dilectissimi Xani, est bonum habere obrasz boży, boza maka, in domo abo nad loszem ca 1500 *GlKazB* I 54; ~ łoże składane 'łóżko lub jego część, rama łóżka, lectus vel pars eius' (?): Moganus uel mogabus dicitur lectus vlg. losze składane 1442 *WokRacz* 146r.

b. 'łoże jako symbol małżeństwa i stosunków płciowych, torus, thalamus': Sicut in die honeste ambulemus, non in comessacionibus, w po[r]zardkach, et ebrietatibus, non in cubilibus, w loszach nyeczystosczy, et impudiciis vlg. w szromotach, non in contencione et emulacione, w nenavischach (Rom 13, 13) 1435 *GlKazB* II 48.

Łuszczyna *f o r m y*: n. pl. łuszczyny XV p. post. *GlKazB* III 87; ~ i. pl. łuszczynami 1475 *RostRp* s. 105.

Z n a c z e n i a: 1. 'bielmo na oku uważane za błonkę, łuskę utrudniającą widzenie, squama quae visum impedit': Ceciderunt ab oculis eius tanquam squame, łuszky, łuszczyny, et visum recepit (Act 9, 18) XV p. post. *GlKazB* III 87.

2. łuszczyna rakowa 'chitynowa skorupka raka (zrzucana?), cancri testa (exuta?)': Contra calculum. Secundum wlgares: verbenam coque cum cortinis vlg. łuszczynamy rakowimy et hec contritis cum ceruisia 1475 *RostRp* s. 105.

Łyko *f o r m y*: n. sg. łyko 1478 *RostRp* s. 67, ca 1490 *LeksRzW* 89, XV p. post. *CatCodJag* VII 229, etc.; ~ ac. sg. łyko XV p. pr. *LekKoń* 247; ~ n. pl. łyka XV in. *GlKazB* II 86.

Z n a c z e n i a: 1. 'wewnętrzna włóknista warstwa kory drzewnej, membrana tenuis arborum inter corticem et lignum crescens, liber': Hortatur ergo nos apostolus, ut hoc tempore nihil faciamus in vanum. Et capias tibi simplex exemplum: quando sō lika drō, tunc ea drzi XV in. *GlKazB* II 86.

2. łyko wilcze *bot.* 'lukrecja gładka, Glycyrrhiza glabra L.' (?): Liquirium lyko wylcze 1478 *RostRp* s. 67.

3. wilcze łyko *bot.* a. 'wawrzynek wilcze łyko, Daphne mezereum L.': Mirica vylczye lygo ca 1490 *LeksRzW* 89; Llaureo vylcze lyco XV ex. *GlLek* 38; Mezereon acetosa, id est wylcze lyko ib. 49; ~ b. 'kapar ciernisty, Capparis spinosa L.' (?): Capparis vylcze liko albo *oganky ca 1500 *RostRp* s. 63; ~ c. 'rdest ostrogorzki, Polygonum hydropiper L.' (?): Si quis fuerit flegmaticus et melancholicus, coquet policariam vlg. byala bukwicza, vel bethonicam, alio modo dicitur cacapuciam, vlg. wylcze lyko XV p. post. *CatCodJag* VII 229; ~ d. '?': Contra belmo seu luska... Recipe herbam, que in Theutunico vocatur welworcz vilcze *licō XV p. pr. *LekKoń* 247.

Maik *zool. f o r m y*: n. sg. maik 1478 *Rost* nr 2215; ~ ac. pl. maiki XV p. post. *RRp* LIII 61.

Z n a c z e n i a: 1. 'majówka błękitna, Meloë proscarabeus L.': Cantarides myal (pro mayk) 1478 *Rost* nr 2215.

2. 'maik, majówka błękitna, Meloë proscarabeus L.' a. 'chrabąszcz majowy, Melolontha vulgaris Fabr.' (?): Ad morsum rabidi canis... Recipe mayky, contere in ceruisia et bibat paciens XV p. post. *RRp* LIII 61.

Maj *zool. f o r m a*: n. sg. maj XV p. post. *RRp* LIII 64.

Z n a c z e n i e: 'maik, majówka błękitna, Meloë proscarabeus L.' a. 'chrabąszcz majowy, Melolontha vulgaris Fabr.' (?): Contra morsum rabidi canis accipe vermē, qui vocatur may et

contere valde bene cum ceruisia antiqua XV p. post. RRp LIII 64.

Majowi cf. **Majowy**

(**Majowy**) **Majowi** forma: ac. sg. neutr. majowie XV ex. GLek 45.

Znaczenie: (o maśle, de butyro) 'zrobione w maju, mense Maio confectus': Wy<e>szmy olej drzyewyany, tho yest olywa, a maszlo mayowye XV ex. GLek 45. ~ Wydawczyni czyta majowe.

Mak bot. forma: n. sg. mak XV ex. GLek 39. 73; ~ g. sg. maku ca 1465 Rost nr 4016. 4022.

Znaczenie: 1. mak, biały mak 'mak lekarski, Papaver somniferum L.': Opium szok młodego maku ca 1465 Rost nr 4016; Opium opich al. sok z młodego maku ib. nr 4022; ~ biały mak: Album papauer byaly mak XV ex. GLek 73.

2. wilczy mak 'mak polny, Papaver rhoeas L.': Llinus wilczy mak XV ex. GLek 39. ~ Cf. **Driak**.

Malon cf. **Melon**

Mamić forma: inf. mamić 1440 RozPaul 98v.

Znaczenie: 'oszukiwać, mylić, łudzić, fallere, decipere': Fascino... dicitur incantare decipere et fascinare mamycz 1440 RozPaul 98v.

1. **Man** forma: n. sg. man 1440 RozPaul 265v.

Znaczenie: man kościelny może 'człowiek jako lennik, wasal w stosunku do Boga, fortasse homo velut feudatarius, vasallus Dei': Vasallus id est feodarius sc. a Domino ffeodatus vlg. man cosczelny 1440 RozPaul 265v.

Manna bot. forma: n. sg. manna XV p. post. CatCodJag III 59, XV ex. GLek 68.

Znaczenie: manna, manna polna 'manna jadalna, Glyceria fluitans R. Br.': Pannicum, id est manna XV ex. GLek 68; ~ manna polna: Item a pannis hoc panicum uel panicum, manna polna, quoddam genus annone, quia in quibusdam locis eo homines sustentantur uice panis XV p. post. CatCodJag III 59.

Marszałek forma: n. sg. marszałek 1413 KodWP V 208.

Znaczenie: 'urzędnik dworski, do którego funkcji należał zarząd dworu królewskiego (książęcego), mareschalcus, magistratus aulae regis (principis), praepositus, tu nazwa znaku granicznego, hic nomen signi terminalis': Huiusmodi limites... sic distinxiimus, fecimus et per certos cumulos... designauimus...: item a... silua Mokre... usque... in fine tres cumuli circa antiquum cumulum, quorum maior cognominatus est marsalek 1413 KodWP V 208.

Martwy forma: n. sg. m. martwy 1440 RozPaul 5r; ~ g. sg. neutr. martwa cf. Za **martwa** (Dod.); martwu cf. Za **martwu** (Dod.); ~ ac. sg.

neutr. martwe XV in. GLKazB II 79; ~ g. pl. martwych XIV p. post. MichLit 218; martwy Wierzę 20.

Znaczenie: 'nieżywy, umarły, (tu w użyciu rzeczownikowym) nieboszczyk, mortuus, vita carens, defunctus (hoc loco sensu subst.)': Si non facies hoc, eris sicut pregnans aborsum, martwe, procurans XV in. GLKazB II 79; Abortiws... dicitur qui ex vtero matris egreditur nondum <...>niente proprie marthwy uel wyprothek 1440 RozPaul 5r; ~ wstać z martwych 'odzyskać utracone życie, reviviscere, a mortuis resurgere': Wstał s martwich Crol nas, Syn Boży XIV p. post. MichLit 218; Wyerza w Boga Oczcza Wsechmogącego... y w Gezu Crista... gen... vmarl y pogrzebyon, wstąpył do pyekla, trzeczyego dnya s marthwi wstał Wierzę 20.

Maścić forma: praes. ind. 3. sg. masczy XV p. post. GLDom 65.

Znaczenie: 'nawadniać, nawilżać (tu przenośnie), irrigare, madefacere (hoc loco translate)': Tercio irrigat, skrapya, myakczy, masczy, ortum cordis XV p. post. GLDom 65.

Matka cf. **Len**, **Miętka**

Mąteu forma: n. sg. mąteu 1442 WokRacz 157v.

Znaczenie: 'przyrząd (rosochate drewienko) do mieszania, beltania płynów, pantrum': Pantrum vlg. mąteu uel est cacabus 1442 WokRacz 157v.

Mąż forma: n. sg. mąż 1442 WokRacz 142r, XV ex. GLGn 51; ~ d. sg. mężewi 1420 Kościan nr 761; mężowi 1427 Kal nr 953, 1427 Pilz 274; ~ ac. sg. męża 1394 RtKon nr 8, 1399 Kościan nr 127; ~ i. sg. mężem 1399 Pozn nr 397; ~ l. sg. (po) mężu 1395 Kościan nr 78, 1398 ib. nr 51; ~ n. pl. mężowie ca 1500 GLGn 60.

Znaczenie: 1. 'człowiek, mężczyzna, homo, vir': Post hoc aduenit quidam vestitus pellibus camelorum et reverendi senes, krasni mazove, cum eo ca 1500 GLGn 60; ~ morski mąż 'żeglarz, nauta': Marianus vlg. morsky masz 1442 WokRacz 142r.

2. 'małżonek, maritus, vir, coniunx': Tego pani na Andrżeya zaluge, gdzsh (pro gdysh?) gest gey mōza zabil s gego pomoczniky y s gego chlebogeczczy, y ot nego mōza swego stradze 1394 RtKon nr 8; Is Katharzina trzimala Rogaczewo trzi lata s pocogem po swem mōsu, a Scepan ge nigdi ne gabal 1395 Kościan nr 78; Iszem ne... obeczala Cevleowi VIII scotos a *gzrifnø saplaczicz po mem manszv 1398 ib. nr 51; Ysz Pechno szadal Ianowi ctirszy rany rkvavy (pro krvavy) y pomagat mego mansza sabicz 1399 ib. nr 127; Iaco Adamowa iest za swim mōzem burmistrzem poznanskim a cosczanskim, nigdi ne othiednana iey rzecz z Grizinskim 1399 Pozn nr 397; Czszo yesth Michal Szczowski slad role dal byl Micolayewi Heduzinemu manszewy..., ne mal mu... robothy sz yego zoną zytha y szana... pobracz, gdy-

bi mu then ślad zaszą wszøl 1420 *Kościan* nr 761; Yako Beruoldus bratem (*leg. z bratem*) Potrassow ne pobral gymena maszowy Katharzynemu..., gyedno tho, czsso za yego czynssz a za wyni stalo 1427 *Kal* nr 953; Ysze ne rzekla gemu myecza wrocicz po mazove smerczy, ktorego bil Stanislav gyez mazovi poziczil 1427 *Pilz* 274; ~ Pomaga Bog mima brathoma, mey zoni szinoma, yako szyą ma wasz oczyecz, moy oczyecz, mey zoni mąż. Pater accepta vxore filii genuit ex ea duos filios ad quos sermo iste prolatus est per filium primum cuius vxorem accepit pater XV ex. *GlGn* 51.

(Melon) Malon *bot. forma: n. pl. malony* XV in. *GlKazB* II 109.

Znaczenie: 'roślina jednoroczna z rodziny dyniowatych, dynia, *Cucurbita L.*': In memoria nobis veniunt cucumeres et pepones, porri, cepe vel alea czosznki. Cucumeres ogurki et pepones, maloni, frigidi sunt, cepe, czibula, et porri calore accensiva et hec omnia sunt vilia XV in. *GlKazB* II 109.

Mędownik *cf. Miodownik*

Mężobójstwo *cf. Mężobójstwo*

Mężobójca *formy: i. sg. mężobojcą ca 1500 GlKazB* I 68; ~ *n. pl. mężobojcy 1456 ZabUPozn* 90; ~ *ac. pl. mężobojce XV med. GlKazB* III 31.

Znaczenie: 'zabójca, morderca, homicida, interfector': Ewa mater exulta, quia sicut vos omnium fuistis parentes, ita omnium hominum fuistis peremptores, mazoboyczy 1456 *ZabUPozn* 90; Quarto lex precepit occidere homicidas mazoboyce XV *med. GlKazB* III 31; Quid factum est ad Deum omnipotentem pro illis peccatis, quia adulterium comisit, homicida, mazoboyczv, factus est (*sc. David*) ca 1500 *GlKazB* I 68.

(Mężobójstwo) Mężabójstwo *forma: ac. sg. mężabojstwo Rozm* 814.

Znaczenie: 'zabójstwo, morderstwo, homicidium': Pusczył ym (*sc. Piłat Żydom*) tego, który był prze mazaboystvo vssadzon w czyemnyczą *Rozm* 814.

Miał *forma: n. sg. miał XV in. GlKazB* II 95, 1435 *ib.* 50.

Znaczenie: 'biała masa w środku ziarna pszenicy, bielmo, też przenosić to, co najlepsze, najwartościowsze, *massa alba in medio tritici, album, etiam translate id quod optimum, pretiosissimum est*': Adeps maal, id est albedo frumenti (*por. Ps* 80, 17), est quod in Christo melius esse potuit XV in. *GlKazB* II 95; ~ 'w odniesieniu do życia wiecznego, *quod vitam aeternam attinet*': Deus ad hoc dedit divicias hominibus et paupertatem permittit egenis, ut divites dando et egeni penuriam paciendo vite eterne bravium apprehendant. Unde dicitur bravium, dicitur in wlgari myal albo czacz 1435 *GlKazB* II 50.

Miech *formy: n. sg. miech 1442 WokRacz* 189r; ~ *g. sg. miecha 1422 Kal* nr 833.

Znaczenia: 1. 'wór, worek, torba, follis, uter, saccus': Yakosmy przy thim byli, ys Mychal ny wsął Maczeyowy myecha yako sedm grzywyen y s rzeczamy any thego vszythka mą swymy (*leg. z swymi*) pomocnyky 1422 *Kal* nr 833.

2. słomiany miech 'wór wypchany słomą służący do spania, siennik, culcita': Stropodium patet vlg. slomyany myech 1442 *WokRacz* 189r.

Mieczykowie *coll., bot. forma: n. mieczykowie XV in. CatCodJagRp* VI 337, XV *p. post. CatCodJagRp* II 314, XV *ex. GlLek* 50.

Znaczenia: 1. 'kosaciec smrodliwy, *Iris foetidissima L.*': Spatula fetida, id est myeczykowie XV *ex. GlLek* 50.

2. 'jakiś gatunek kosaćca, species quaedam *Iridis L.*': Gladiola meczikowe XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

3. może 'jakiś gatunek rodzaju turzycza, fortasse species quaedam *Caricis L.*': <Car>ex meczikove XV in. *CatCodJagRp* VI 337; Fortunate senex, ergo tua rura manebunt, gl. in libertate, et tibi magna satis, quamuis lapis omnia nudus limosoque palus obducatur pascua ivnco, gl. feno, sythowye, carex myeczycovye XV *p. post. CatCodJagRp* II 314.

4. 'roślinność nadwodna, bagnista, porastająca brzegi wód, może gatunek sitowia a. trzcina pospolita, plantae ad ripas aquarum crescentes, paludosae, fortasse species *Scirpi L. vel Phragmites communis Trin.*': Interea publi indomite non gramina tantum nec vascas, salicum frondes, vluamque, my<e>czycovye, palustrem, sed frumenta manu carpes sata XV *p. post. CatCodJagRp* II 314.

Miedniki *cf. Miodniki*

Miedownik *cf. Miodownik*

Miedźwiedzi *cf. Niedźwiedzi*

Mienie *forma: n. sg. mienie 1442 WokRacz* 119r.

Znaczenie: 'dobytek ruchomy i nieruchomy, majątek, posiadłość, bona mobilia et immobilia, res et fortunae, possessio': dziedziczne mienie 'własność podlegająca prawu dziedziczenia, hereditas, fundus, quem quis iure hereditario accepit vel alteri tradere potest': *Hereditarium dziedziczne myenye 1442 *WokRacz* 119r.

Mierzioność, Mirzioność *formy: n. sg. mirzioność XV in. GlKazB* II 104; ~ *g. a. ac. pl. mierzioności XV p. post. GlPolB* 28.

Znaczenia: 1. 'niegodziwość, bezeceństwo, improbitas, dedecus': Si averterit se iustus a iusticia sua et fecerit iniquitatem secundum omnes abhominaciones, nyesbednoszczy, myersyonoszczy, nyepodobnoszczy (*SKJ* I 309: scheradnoszczy), quas operari solet impius, nunquid vivet (*Ezech* 18, 24)? XV *p. post. GlPolB* 28.

2. 'coś co budzi nienawiść, gniew, złorzeczenia, id quod odium, iram, maledictum concitat': Si enim

predicatur eis contemptus terrenorum, talis panis doctrine, licet in se suavis, chœthni, sit... execrabilis. Ecclesiastici XIII: Execratio, mirzionoszcz, est diuitum pauper (Ecclus 13, 24) XV in. *GlKazB* II 104.

Mieszkowy cf. Korzeń

Między 1. łącząc się z rzeczownikami w instr., tworzy wyrażenia określające stosunki między składnikami zbioru 'pomiedzy, inter': Kaz lakozyrstwu walczicz z mieskyem... a bądzyszly myadzy gymy sządzją, richley daway skazanye za myeskyem... Bo zali lakomoszcz *mydzy myadzy myeskem a lakozyrstwem dobrze sądzy? XV p. post. RI s. XLI.

2. łącząc się z rzeczownikami w ac., tworzy wyrażenia określające położenie pośrednie 'pomiedzy, inter, in medio': O, Boze, ktory dlya othkupyenya szwyatha chczyalesz szye... myadzy lotry polyczycz,... thy, myly Panye, przez thy naszwyathsze maky twoye... wybaw mye od mąky pyekyelny XVI in. *Kaluźn* 292.

Mięso *fo r m y*: n. sg. mięso 1475 *RostRp* s. 98; ~ n. a. ac. sg. mięso XV ex. *GlLek* 43; ~ ac. sg. mięso 1475 *RostRp* s. 98.

Z n a c z e n i e: dziwie mięso 'nadmiernie rozrosła ziarnina w niegojącej się ranie albo wrzodzie, dzika narośl, caro luxurians, quae in vulnere vel ulcere nascitur': Contra carnes excrescentes al. dzywy myasso 1475 *RostRp* s. 98; Contra excrescentes carnes. Recipe semen anethi cum radice et comburas... et eisdem sparnes (pro sparges) carnes excrescentes vlg. dzywy myasszo ib.; Galla... est fructus quercus... Valet... ad exitum ani trite et puluerisate supra carnem superflum, id est dzywy myasszo XV ex. *GlLek* 43.

Mięsopust, też pl. tantum **Mięsopusty** *fo r m y*: n. sg. mięsopust XV p. post. *GlKörn* II 190; ~ i. pl. mięsopusty 1407 *Kal* nr 196.

Z n a c z e n i e: 'ostatnia niedziela albo ostatnie trzy dni przed Wielkim Postem, zapust(y), ostatki, dominica quinquagesima, quae ieiunii quadragesimalis tempus proxime praecedit, dies ludorum, qui ieiunium quadragesimale proxime praecedunt': Ysze do Maczka szagõtho swerzepe cobili przed mäsopusti Iaskoui 1407 *Kal* nr 196; Nullus ignorat quid est carnis priuium, id est mäsöpwt XV p. post. *GlKörn* II 190. ~ Bohemizm semantyczny.

Mięsopusty cf. Mięsopust

Miętka *bot. fo r m y*: n. sg. miętka XV in. *CatCodJagRp* VI 337, XV med. *CatCodJag* II 101, XV ex. *GlLek* 36, etc. etc.; ~ ac. sg. miętkę XV ex. *GlLek* 44.

Z n a c z e n i e: 1. 'mięta hodowana, *Mentha gentilis* L.': De menta manthka XV ex. *GIWp* 78; ~ Ve vobis, qui decimatis mentam et anetum costrzewa, myathca (Mt 23, 23) XV in. *CatCodJag* II 101.

2. polna miętka a. 'mięta polna, *Mentha arvensis* L.': Polna mętka dicitur balsamica XV in. *CatCodJagRp* VI 337; Calamentum *plona myathca (wydawczyni czyta plona miętka) XV ex. *GlLek* 36; Mentastrum polna myetka XV ex. *GIWp* 78; b. 'kocimiętka właściwa, *Nepeta cataria* L.': Nepita, id est polna myathka XV ex. *GlLek* 60.

3. końska, polska, wodna (biała) miętka 'mięta długolistna, *Mentha silvestris* L.': Sinsinibrium, id est wodną vel konyska myathka XV ex. *GlLek* 63; ~ Mentastrum polska myathka XV ex. *GlLek* 39; ~ Recipe herbam wrothycz, bethonicam rwmyen szwoysky, wodna myathka, polyey XV ex. *GlLek* 44; ~ Zinzibrium, id est wodna byala myathka XV ex. *GlLek* 59.

4. kręta miętka 'mięta kędzierzawa, *Mentha silvestris* var. *crispata* Schrad.': Menta crispa krąthka myathka XV ex. *GlLek* 67.

5. kamienna miętka 'czyścica storzyszek, *Clinopodium vulgare* L.': Calamentum montanum, id est kamyenna myathka XV ex. *GlLek* 64.

6. Matki Bożej miętka, włoska miętka 'wrotycz piwonia, *Chrysanthemum balsamita* L.': Menta sancte Marie, menta sacerdotalis, menta *saracemica, marcecalla, oculus Christi, id est mathky bozey myathka XV ex. *GlLek* 67; ~ Mentha saracena włoska mąntka XV ex. *GlLek* 39.

7. kurza miętka 'przetacznik ożankowy, *Veronica chamaedrys* L.': Camedreos, gamendrea brevior, id est quercula brevior, id est kwrza myathka XV ex. *GlLek* 53.

Milowani cf. Milowanie

Milowanie, Milowani *fo r m a*: n. sg. miłowani XV p. post. *CatCodJag* VII 92.

Z n a c z e n i e: 1. 'miłość, zwłaszcza względ na kogoś jako wyraz miłości, amor, praecipue respectus ad aliquem ut signum amoris': Et ergo quantum ad hoc subdit littera: Et cum magna reverentia disponis nos (Sap 12, 18). Est autem reverentia gl. reverentia vlg. chatno milovany, dileccio mixta cum furore XV p. post. *CatCodJag* VII 92.

2. miłowania czas 'żydowskie święto Pojednania, festum Propitiationis apud Iudaeos celebratum' (z fleksją czeską): Propiciacionis tempore w mylowanye czaszv (war. kal.: w myłosciwem czaschie, mamotrekt kapitulny z r. 1463: v milování času, BZ: smilowanye czaszv, Biblia taborska: smilowanie czasu; et clanges bucina mense septimo, decima die mensis, propitiationis tempore in universa terra vestra Lev 25, 9) ca 1470 *MamLub* 38. ~ Bohemizm.

Minca *fo r m a*: n. sg. minca 1440 *RozPaul* 89v.

Z n a c z e n i e: 'miejsce, gdzie bije się pieniądź, mennica, officina, ubi nummi cuduntur, moneta': Erarium est locus ubi seruat gazophilacium uel ubi fabricatur pecunia, erarium vlg. myncza 1440 *RozPaul* 89v ~ Germanizm.

(**Miodniki**) **Miedniki** *pl. tantum forma: n. miedniki* 1421 *GlJag* 97.

Znaczenie: w błędnym tłumaczeniu lac. mel: Esca autem eius erant locuste et mel, medniki, silvestre (Mat 3, 4) 1421 *GlJag* 97.

Miodonka *cf.* **Miodunka**

(**Miodownik**) **Miedownik** *forma: n. sg. miedownik* 1498 *KsRStWarsz* I nr 421.

Znaczenie: 'ten kto zajmuje się pieczeniem i sprzedażą miodowników, tj. pierników, qui placetas mellitas conficit venditque': Causa Swenschowa Mascha de Bloyna vero relicta Martini *mędownik 1498 KsRStWarsz I nr 421; Mascha Swenschowa de Bloyna... recognovit, quod ea Margaretha relicta *mędowniczkowa satisfacit de sorte eius post fratrem eius defunctum Martinum medownick de omnibus et singulis bonis ib.

Miodunka, Miodonka, też *pl. tantum Miodunki* *bot. forma: n. sg. miodunka* XV *p. post. GlDom* 92, XV *ex. GlLek* 39. 55; miodonka 1478 *RostRp* s. 67. 71, ~ *n. pl. miodunki* XV *ex. GlLek* 63.

Znaczenie: 1. 'melisa lekarska, Melissa officinalis L.': Melissa vero dicitur myodonka al. szczyelnik, buglossa similiter 1478 RostRp s. 71; Calca, apiago, vrtica mortua, id est myodvka XV ex. GlLek 55.

2. 'miodownik melisowaty, Melittis melissophyllum L.': Melisa myodunka 1478 RostRp s. 67; *Molissa myodunka XV ex. GlLek 39.

3. miodunki 'nostrzyk żółty a. biały, Melilotus officinalis Lam. vel alba Lam.': Corona regia, melago, melisofilos, id est myodwnky XV ex. GlLek 63.

4. 'roślina bliżej nieoznaczona, herba quaedam': Llocusta myodvka XV p. post. GlDom 92.

Miodunki *cf.* **Miodunka**

Mirzioność *cf.* **Mierzioność**

Misa *forma: n. sg. misa* 1442 *WokRacz* 152r.

Znaczenie: 1. talerzowa misa 'plytkie naczynie stołowe, talerz, półmisek, scutella, patina, lanx': Nuppadogundium vlg. chlebna mysza, wersus: Vidi in ore canis duo nappadogundia panis; et libigundium idem talerzowa misza 1442 WokRacz 152r.

2. chlebna misa 'okrągły placek wypiekany z ciasta chlebowego gorszego gatunku, na którym dzielono, krojono i spożywano np. chleb, mięso, panis vilior in catini formam decoctus atque pro catino usurpatus': Nuppadogundium vlg. chlebna mysza, wersus: Vidi in ore canis duo nappadogundia panis; et libigundium idem talerzowa misza 1442 WokRacz 152r.

Mlecz *bot. forma: n. sg. mlecz* XV *in. CatCodJagRp* VI 337, XV *p. pr. CatCodJag* VI 33, 1463 *RostRp* s. 59, etc.

Znaczenie: 1. 'wilczomlecz obrotny, Tithymalus helioscopus Hill.': Vsula mlecz XV in. CatCodJagRp VI 337; Titumallus, id est mlecz XV ex. GlLek 49.

2. 'mlecz zwyczajny a. mlecz koleczasty, Sonchus oleraceus L. vel Sonchus asper L.': Scariolla mlecz XV ex. GlLek 41.

3. krowi mlecz 'mlecz zwyczajny, Sonchus oleraceus L.': Endiuie krowy mlyecz XV p. pr. CatCodJag VI 33; Endiuia krowy mlecz 1463 RostRp s. 59.

4. '?': Contra tussum siccum et dolorem pectoris. Recipe radices petrue... et radices mlyecz et cum aqua decoque XV ex. GlLek 71.

Mleczny *forma: n. sg. f. mleczna* 1442 *WokRacz* 196r.

Znaczenie: mleczna krowa 'dorosła samica bydła domowego (Bos taurus L.) dająca mleko, bos lactaria': Vacca est quoddam animal brutum. Inde vacula diminutivum. Vacca mulsaria vlg. mleczna krowa 1442 WokRacz 196r. ~ Cf. Mlecz (Dod.).

Mleć się *forma: praes. ind. 3. sg. miele* XV *p. pr. ŚlPolW* 26.

Znaczenie: źle się miele 'źle się dzieje, improspere procedit, evenit': Poyach przecz, krolu vangersky! Ne byv<aj> daley, sle sche o (pro u) nas mele XV p. pr. ŚlPolW 26.

Mlekita, Mlokita *bot. forma: n. sg. mlekita* 1472 *Rost* nr 250, 1472 *RostRp* s. 11, *ib. s. 59*; mlokita XV *in. CatCodJagRp* VI 337.

Znaczenie: 1. 'wierzba wiciowa, witwa, Salix viminalis L.': Salix mlekita 1472 Rost nr 250; Mlekita 1472 RostRp s. 59.

2. 'niepokalanek pospolity, Vitex agnus-castus L.': Agnospermos, mlekyta, id est amerina 1472 RostRp s. 11.

3. może 'jakiś gatunek glogu, Crataegi L. species quaedam': Rampnus glog (rkps BJ 836 k. 135r: rampnus est arbor glog) alio mlokita, mlokita XV in. CatCodJagRp VI 337.

Mlokita *cf.* **Mlekita**

Mnieszka *forma: n. sg. mnieszka* 1442 *WokRacz* 147r.

Znaczenie: 'członkini zgromadzenia zakonnego, zakonnica, sanctimonialis': Monialis vlg. mnieszka 1442 WokRacz 147r.

Modrzewiowy *cf.* **Gąbka**

Modrzewowy *cf.* **Modrzewiowy** (Sstp)

1. Morowy forma: g. sg. neutr. morowe 1476 *GlKazB* III 96; ~ *ac. sg. m. morowy* XV *p. post. GlKazB* III 103.

Znaczenie: 'mający związek z morem, pestilens': morowe powietrze 'mór, zaraza, pestis, pestilentia': Tercio racione cause, propter quam instituta est (sc. dies festa), quia pro maximo morbo, videlicet propter pestem igwinariam, dla powyetrza morovego, quam sequebatur mors subitanea 1476 GlKazB III 96; ~ morowy wrzód przen. 'coś szkodliwego jak zaraza, zguba, id, quod nocet, ut pestis, lues': Proccedit enim ex ea (sc. ex ira) impaciencia,...

procedit homicidium... Quare fugite pestem, moro-
vi wrzod, hanc? Quoniam cor hominis perturbat et
ipsam animam inquietam facit XV p. post. *GlKazB*
III 103.

2. Morowy *forma: n. sg. f.* morowa XV
p. post. *RRp* LIII 70.

*Znaczenie: 'mający związek z morą, tj. mor-
wą, morwowy, ad morum pertinens, qui mori est':*
Mora morowa iagoda XV p. post. *RRp* LIII 70.

1. Morski *formy: n. sg. m.* morski 1442
WokRacz 142r; ~ *l. sg. neutr.* (w) morskiem BZ
Judith 5, 12; ~ *v. sg. f.* morska 1408 *ChrestWRz* 403.

*Znaczenie: 'będący w związku z morzem,
dotyczący morza, qui maris est, ad mare pertinet,
marinus, maritimus':* Gdisz ony vcyekaly, Bog
nyebyeski otworzil gym morze tako, yze s obu
stronu stalo morze iako muri twarde, a cy to suchø
nogø po dnu morskiem <idąc> przeszly (pede
sicco fundum maris perambulando transirent) BZ
Judith 5, 12; ~ morski mąż 'żeglarz, nauta':
Marianus vlg. morsky masz 1442 *WokRacz* 142r;
~ gwiazda morska 'gwiazda polarna, tu przenoś-
nie o Matce Boskiej, stella maris, hoc loco trans-
late de Beata Virgine Maria': Blogoslauonasz
medzy newastamy... Ny iednacz ne byla rowna
any w blogoslauenu podobna, w szwøthosczy yesz
wszythky *pszesla. O gwaszdo morska, rosza y li-
lia rayska 1408 *ChrestWRz* 403. ~ Cf. **Kotka,**
Mrzewka.

Morwa *bot. formy: n. sg.* morwa 1440 *RozPaul*
243r; ~ *n. pl.* morwy XV ex. *GIWp* 78.

*Znaczenie: 'roślina z rodziny morwowatych,
Moraceae':* Sicomorus dicitur ficus vacua uel fatua
moro similis in foliis in aliis ficui. Et dicitur quasi
morus eo quod moro similis sit vlg. morwa 1440 *Roz-
Paul* 243r; De moro morwy XV ex. *GIWp* 78.

Mózg *formy: n. sg.* mozg 1442 *WokRacz* 142v;
~ *ac. sg.* mozg XV ex. *GLLek* 45.

Znaczenie: 'szpik kostny, medulla': Medulla
dicitur illud molle quod est in concauitate ossis inte-
rius sc. vlg. mosg 1442 *WokRacz* 142v; Wyeszmy loy
czelanczy a moszk sz wylczego gnatha, a moszk psy,
moszk kothczy XV ex. *GLLek* 45.

Mrowi cf. **Klekotki**

Mrzewka, Mrzewka *formy: n. sg.* mrzewka
ca 1490 *LeksRzW* 89; mrzewka 1440 *RozPaul* 244r;
~ *ac. pl.* mrzewki XV med. *GIWinc* 146.

*Znaczenie: 'jakaś drobna rybka, pisciculus
quidam':* Silurus... est piscis paruus et minutus vlg.
mrszewka 1440 *RozPaul* 244r; Eius hamo sumus
intercepti, qui siluros, gl. pisciculos, paruos pisces,
mrzewky, prendere non didicit XV med. *GIWinc* 146;
~ morska mrzewka: Sirulus vel morsca mrzyew-
ka ca 1490 *LeksRzW* 89.

Mrzewka cf. **Mrzewka**

1. Muł *forma: n. sg.* muł 1442 *WokRacz* 135v.

*Znaczenie: 'blotnisty osad na dnie zbiornika
wodnego, lutum':* Limus... proprie est terra humida
et scenosa sc. quoniam in fundo aquarum est sc. mvl
1442 *WokRacz* 135v.

Murkrabia cf. **Burgrabia**

Myal cf. **Maik**

Mysz *zool. forma: n. sg.* mysz XV in.
CatCodJag VI 337.

*Znaczenie: wodna mysz 'zwierzę z rodziny
ryjówkowatych, którego ślina zawiera jad, rzesorek
rzeczek, Neomys fodiens':* <S>orex vodna miss XV
in. *CatCodJag* VI 337.

Myszasty *forma: ac. sg. m.* myszasty XV
p. post. *GórsJaz* 281.

*Znaczenie: (o maści końskiej, de colore
equi) 'myszaty, popielaty, szary, bury, murinus':*
Gamrath Schymek... habet equum missasthi XV
p. post. *GórsJaz* 281.

Myszka *forma: n. pl.* myszki 1425 *KsKaz*
nr 2947.

*Znaczenie: 'osłona ręki wojownika wyko-
nana z blachy, część naręczaka, armorum pars, qua
humerus tegitur':* Albartus Glab vadia, que circa se
habet cuius[dam] Iohannis de Vngaria, proposita sibi
in 2 marcis minus 4 grossis ratione expensarum, po-
test vendere in pecuniis eiusdem; et ista sunt vadia:
galea, pectorale, *murenulas alias miski et scorky
1425 *KsKaz* nr 2947.

Myto *formy: n. sg.* myto 1442 *WokRacz* 97r,
XV p. post. *RozOss* I 77ra; ~ *g. sg.* myta 1400 *RtGn*
nr 68; ~ *l. sg.* (na) mycie 1429 *Kościan* nr 1369.

*Znaczenie: 'zapłata za rzecz lub pracę,
wynagrodzenie, cena, wartość, pretium rei vel ope-
rae, merces, solutio':* Iaco Szczepan ne wsanl v tego
czloweka, czso v Tomi kupil szito, niyenego mita
a niyenich penadzi 1400 *RtGn* nr 68; Iacom ya nye
wszala na kmyeczv 4 marcas mymo gego walą (pro
wola) za rany, alem mv ge na mycze strąnczila 1429
Kościan nr 1369; ~ dziedziczn(i)e myto 'przeka-
zywany drogą dziedziczenia obowiazek opłaty za
dzierżawę wieczystą lub długoterminową, vectigal,
quod a conductione, emphyteusi solvebatur': Emphi-
teosis grece melioracio latine et est contractus melior
inter vendicionem et locacionem sc. quando aliqua
res immobilis puta terra sterilis datur alicui ad melio-
randum perpetue ad tempus circa constitutam pensio-
nem quam singulis annis tribuit et proprie potest dici
dziedzyczne mytho 1442 *WokRacz* 97r; <E>mphitesis
grece melioracio latine et est contractus melior inter
vendicionem et locacionem sed quam aliqua res im-
mobilis puta terra sterilis datur alicui ad meliorandum
perpetue uel ad tempus circa constitutam pensam
quam singulis annis tribuit et proprie potest dici dze-
dzyczne mitho XV p. post. *RozOss* I 77ra.

Nabyć *formy: part. praet. pass. n. sg. m. nabyty XV med. CatCodJag V 217; g. pl. nabytych 1466 RRp XXII 12; ~ inf. pass. sg. m. nabyt być XV med. CatCodJag V 217.*

Znaczenie: 'uzyskać, osiągnąć, consequi': Verrius: Servicia que (pro saevitiaque) eorum abhominaretur, gl. sbrzydana, ab omnibus passiuē dixit. Orbilius: Que vix ab hominibus consequi, gl. nabythy, possunt XV med. CatCodJag V 217; Deus enim lucra de furtis... abhominaretur proveniencia nabithych 1466 RRp XXII 12; ~ Adipisci dostapyon bycz, nabyth bycz XV med. CatCodJag V 217.

Nać *forma: n. sg. nać XV p. post. CatCodJagRp III 59.*

Znaczenie: 'odrośl, pęd kapuściany rozwijający się w cieple, caulis': Hec caulis et caulis... et generaliter herbarum uel olerum medius frutex, qui wlgo tirsus, nacz, dicitur, quia a terra sursum conscendit, ex quo tractum est, ut specialiter quoddam genus oleum caulis dicatur, quia tirsus ipsius amplius pre ceteris oleribus coalescit, id est crescit XV p. post. CatCodJagRp III 59.

Nadobogon *forma: n. sg. nadobogon 1472 RostRp s. 49.*

Znaczenie: 'okrągły placek o podniesionym brzegu, wypiekany z ciasta chlebowego gorszego gatunku, służący jako misa, talerz, po użyciu spożywany przez ludzi lub dawany bydłu, panis vilior lancis instar formatus, qui catini loco adhibitus postea ab hominibus vel pecoribus comedebatur': Nedbog nadobogon 1472 RostRp s. 49.

Napowiedzieć *forma: part. praet. pass. n. sg. m. napowiedzian ca 1450 CatCodJagRp VIII 183.*

Znaczenie: 'zarzucić coś komuś, obwinić, znieślić kogoś, obicere alicui aliquid, accusare, infamare': Homo quidam erat diues, qui habebat vilicum et hic diffamatus, *nyapowyedzan, *oskarszchan (R XXIV 74: oszocon, GlWroc 63v: osoczon, GlKazB III 39: oskarzon biwa, R XXXIII 183: *napowydzan, Rozm 389: omovyon), est apud illum quasi dissipasset bona illius (Luc 16, 1) ca 1450 CatCodJagRp VIII 183.

Naski *cf. Koper*

Nawalny *cf. Nawalny*

Nawalny *czy Nawalny* *forma: n. pl. f. nawalne ca 1455 JA XIV 485.*

Znaczenie: 'bardzo nasilony, niepohamowany, vehementissimus, violentissimus, effrenatus, impotens': Quartus fuit plaga muscarum grauissima (por. Ex 8, 24)... musca canina que canes affligit, per quas muscas intelliguntur importune, vschylne, navalne, vporne, et inmunde cogitationes ca 1455 JA XIV 485.

Nesztowiczny *cf. Korzeń*

(Niecierpienie) Niecierpienie *forma: n. sg. niecierpienie XV p. post. GlKazB IV 164.*

Znaczenie: 'niepodleganie cierpieniu, impassibilitas, natura rei, quae passionibus non est obnoxia': Secundum donum corporis glorificati, quod Deus donabit, est impassibilitas nyeczyrpyenye alius aduersitatis XV p. post. GlKazB IV 164.

(Niecierpięliwość) Niecierpięliwość *forma: n. sg. niecierpięliwość XV in. GlJag 102, 1414 ib. 103.*

Znaczenie: 'niepodleganie cierpieniu, impassibilitas, natura rei, quae passionibus non est obnoxia': Dotes corporis: agilitas, subtilitas, impassibilitas, nyecyrpe<d>liuoscy (leg. niecierpięliwość), claritas XV in. GlJag 102, sim. 1414 ib. 103.

Niecierpięliwość *cf. Niecierpięliwość*

Niecierpienie *cf. Niecierpienie*

Niedoradny *forma: n. sg. m. niedoradny 1442 WokRacz 124r.*

Znaczenie: 'nieumiejący poradzić, przekonać, też niemądry, qui consulere nescit, stultus': Inconsultus vlg. nyedoradny 1442 WokRacz 124r.

Niedowiarek *forma: n. sg. niedowiarek 1442 WokRacz 124r.*

Znaczenie: 'człowiek słabej wiary, słabo wierzący, nieufny, sceptyczny, homo haud certa fide, incredulus': Incredulus vlg. nyedowyarek 1442 WokRacz 124r.

Niedźwiedzi *cf. Noga*

(Niejrzały) Niejrzały *forma: n. sg. m. niejrzały 1442 WokRacz 125v.*

Znaczenie: 'niedojrzały, immaturus': Inmaturus vlg. nyeczyrzały 1442 WokRacz 125v.

Niemoc *formy: n. sg. niemoc 1442 WokRacz 135r, XV ex. GlWp 75; ~ n. a. ac. sg. niemoc XV p. post. PFRp III 290; ~ i. sg. niemocą ca 1490 LeksRzW 89; ~ l. sg. (w) niemocy 1398 RtKon nr 66.*

Znaczenie: 'choroba, brak zdrowia, cierpienie fizyczne, boleść, morbus, aegrotatio, valetudo aduersa, infirmitas': Iakom Czedra spowadał y Bozim Czalem oprawał an ('a on') wf tey nemoczi lezał asz do tich poroczkw[o] 1398 RtKon nr 66; ~ czyrw(i)ona niemoc 'krwawa biegunka, czerwonka, dysenteria': Lienteria quidam morbus vlg. czyrwyoną nyemocz et dicuntur lienteria, diarria et dissenteria 1442 WokRacz 135r; ~ užżona nyemocz (w medycznej teorii humoralnej, in theoria medicinae humoralis) 'przeżranie żółci prowadzące do jej zamiany w szkodliwą, nienaturalnie gorącą czarną żółć, bilis hyperthermia, quae ad permutatam nocivam et praeternaturalem calidam atram bilem perducit' (?): Panis non calidus, non sit minus inveteratus, sed fermentatus frugibus validis sit ellatus, modice salsatus, occillatus sit bene cocctus. Non comedas exustam, gl. sc. testuram, quia coleram ignit, vszona nyemocz, advstam XV p. post. PFRp III 290; ~ żółta niemoc 'choroba objawiająca

się żółtym zabarwieniem skóry, żółtaczką, aurugo, ictericia': De hictericia: zolta nyemoc... est cutis defedatio absque ipsius inequalitate XV ex. *GIWp* 75; ~ ~ znamienita niemoc 'widoczna i ciężka choroba, notabilis, gravis infirmitas': Depositus est a Deo notabili infirmitate szlozyon albo nawyedyon yest oth Boga sznamyenyta nyemocza ca 1490 *LeksRzW* 89.

Nienalóżność *forma: n. sg.* nienalóżność 1442 *WokRacz* 91r.

Znaczenie: 'brak przyzwyczajenia, przystosowania się, nulla rei consuetudo, desuetudo': Diswetudo vlg. nyenalosznoysz 1442 *WokRacz* 91r.

Nienalóżny *forma: n. sg. m.* nienalóżny 1442 *WokRacz* 91r.

Znaczenie: 'nieprzyzwyczajony, nienawykły, non assuetus, desuetus': Diswetus vlg. nyenaloszny 1442 *WokRacz* 91r.

Niepodobność *forma: g. a. ac. pl.* niepodobności XV p. post. *GIpLB* 28.

Znaczenie: 'coś niedopuszczalnego, niegodziwość, bezeceństwo, actus minime accipien-dus, improbitas, dedecus': Si averterit se iustus a iusticia sua et fecerit iniquitatem secundum omnes abhominaciones, nyesbednoszczy, myersyynoszczy, nyepodobnoszczy (*SKJ* I 309: scheradnoszczy), quas operari solet impius, nunquid vivet (*Ezech* 18, 24)? XV p. post. *GIpLB* 28.

Nieposłustwo *forma: i. sg.* nieposłustwem XIV ex. *ChrestWRz* 116.

Znaczenie: 'niestłuchanie, niestosowanie się do czyichś rozkazów, nieposłuszeństwo, actus non oboediendi, nulla obtemperantia': Przesz przecywnoszcz, bo *podlud mowy *swotego Grzegorza pyrzywy czlowiek szgrzeeszył pychø, nyeposlvstwem y lakotø, bo chczal sye rownacz Bogv, przeszy vmyenyia wisokoszcz przeestøpicz kaszny Boszy prog a vkvsicz slodkoszczy *yabka XIV ex. *ChrestWRz* 116.

Nieprzemieni cf. **Nieprzemienny**

(Nieprzemienny) Nieprzemieni *forma: i. sg. neutr.* nieprzemienim XV p. post. *MacDod* 44.

Znaczenie: 'niezmienny, taki, który nie może ulec zmianie, stały, immutabilis, stabilis, continuus, firmus': Mylwy, mila, miluy wyernye, wmygoszer (*pro* my<ej> go [szer] w) szerczw zawsdy pewnye, wyernye myenym nyepzremyeny XV p. post. *MacDod* 44.

Nierozwiązany *forma: n. sg. m.* nierozwiązany 1442 *WokRacz* 124v.

Znaczenie: 'trwały, nierozzerwalny, qui dissolvi non potest': Indissolubilis vlg. nyeroswāsany 1442 *WokRacz* 124v.

(Nieścierpięliwy) Nieścierpięliwy *forma: n. sg. neutr.* nieścierpięliwe XV p. pr. *PF* IV 616.

Znaczenie: 'trudny do wytrzymania, do zniesienia, difficilis, non tolerabilis': In inferno est frigus intollerabile nyeszczirpyedliwe XV p. pr. *PF* IV 616.

Nieścierpięliwy cf. **Nieścierpięliwy**

Niewieści cf. **Ziele**

Niewolstwo *forma: i. sg.* niewolstwem 1440 *RozPaul* 82v.

Znaczenie: pod niewolstwem 'pod przymusem, naciskiem, coactu': <E>llementum... dicitur quasi alimentum... Quinto ponitur pro obseruacione legis et prophecie. Vnde appostolus ante quam venit plenitudo temporis omnes eramus sub elementis mundi seruientes (*por.* Gal 4, 3) id est sub lege que intelligitur per elementa uel sub obseruacione legis proprie pod nyewolstwem 1440 *RozPaul* 82v.

Niewybadany *forma: n. pl. f.* niewybadane XV med. *SKJ* I 90, XV p. post. *GIKazB* IV 169.

Znaczenie: 'niedający się rozumem pojąć, niemożliwy do zbadania, niepojęty, niezgłębiony, niedocieczony, incomprehensibilis, qui nec perspicere nec cognosci potest': O altitudo diuiciarum sapientie et sciencie Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles, nyewybadane (*PF* IV 577: nyeposznany, *PF* IV 580: nyeposznane, *R* XXIV 342: nyevibadane, nyesznamyenythe, *MamLub* 279: nyesczygle, nyevgonon[y], *R* XXV 147: nyepreszczygnyone albo nyepzbadane, *GI* Dom 65: nyeposczygle, *GIKazB* IV 169: nyewynaleszon[y], nyewybadane, nyewymowyone, *R* XXV 176: nyevymyslnie) vie illius (*Rom* 11, 33) XV med. *SKJ* I 90.

Niewymowny *forma: n. sg. m.* niewymowny XV in. *CatCodJag* VIII 200; *f.* niewymowna ca 1500 *GIKazB* I 58; *neutr.* niewymowne ca 1450 *GIKazB* IV 58; ~ *ac. sg. f.* niewymowną *Naw* 134; ~ *i. sg. neutr.* niewymownym XV p. post. *GIKazB* III 89; ~ *n. pl.* niewymowne ca 1500 *GIKazB* I 42.

Znaczenie: 'niedający się wyrazić słowami, opisać, niezmierny, ogromny, wielki, qui verbis exprimi non potest, inenarrabilis, infandus, immensus, maximus': Intollerabilis nyevymowny XV in. *CatCodJag* VIII 200; Filius Dei secundum humanitatem est assumptus de terra ad celum..., secundum vero deitatem est in omni loco, in quo notatur nostrum ineffabile vlg. newimowne gaudium et meritum ca 1450 *GIKazB* IV 58; Est advocatus noster, quia ipse Spiritus Sanctus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus smanczenym nyewymownim XV p. post. *GIKazB* III 89; Tanta gaudia, tante delicie nyevymovne in regno celorum ca 1500 *GIKazB* I 42; In visione tue sanctissime facie fuit immoderata, nyevymovna, delectacio oculis meis *ib.* 58; Nynye <nie> przevyelykoszcz mogych saszlug szmyem przysthapyecz kv szwyathoszczy nadroszschego czyala moyego mylego Pana Iesu Krista, alye prze twoya nyewymowna mąką, laszka a myloszcz[ya] *Naw* 134.

Niewymówieni cf. Niewymówiony

Niewymówiony, Niewymówieni *formy: n. sg. m. niewymówiony* 1442 *WokRacz* 124v; ~ *g. sg. f. niewymówienie* 1454 *R XLVII* 353; ~ *n. pl. f. niewymówione* XV *p. post. GlKazB* IV 169.

Znaczenie: 1. 'niedający się wypowiedzieć słowami, niewyraźnny, qui enarrari, dici non potest': Ineffabilis vlg. nyewymowyony 1442 *WokRacz* 124v; Magni sumus debitores Dei, ut ipsum offendimus, qui est infinite bonitatis vlg. nyewymovyenye dobroczy 1454 *R XLVII* 353.

2. 'niedający się poznać, niedostępny rozumowi, niezbadany, incomprehensibilis, qui vestigari nequit': Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius (sc. Dei) et investigabiles nyewynałezon[y]e, nyewybadane, nyewymowyone (PF IV 577: nyeposznane, PF IV 580: nyeposznany[y]e, R XXIV 342: nyevibadane, nyesznamyenithe, SKJ I 190: nyewybadane, MamLub 279: nyeszczygle, nyevygonon[y]e, R XXV 147: nyepreszczygnyone albo nyeprebadane, GlDom 65: nyeposzczygle, R XXV 176: nyevymyslnie) vie illius! (Rom 11, 33) XV *p. post. GlKazB* IV 169.

Nieźrzały cf. Niejrzeły

Niwa *formy: n. sg. niwa* (1341) XV *DokMp* IV 67; ~ *g. sg. niwy* 1397 *RtGn* nr 17; ~ *ac. pl. niwy* (1377) 1556 *DokMp* IV 187; ~ *i. pl. niwami* (1345) 1512 *DokMp* IV 84.

Znaczenie: 'pole uprawne, rola, ager cultus': Unum agrum, tria iugera terre arabilis in se continentem, que vlg. dicitur nywa... addidi (1341) XV *DokMp* IV 67; Yaco moy pan ne zastawał nywi Vitowi we dw (leg. dwu) kopw 1397 *RtGn* nr 17; Iohannes... vendidit... piscinam dictam Rzenkietka et agrum super fluvium dictum Rzenkietka al. rzeczono niwy, et prata omnia circa fluvium istum (1377) 1556 *DokMp* IV 187; Cum arvis al. oblasi, ibi post dictum pontem et ex opposito circa fluvium Zlecza iacentibus vlg. niwamy et a praeonomatis arvis econverso at a limitibus claustralibus bonorum (1345) 1512 *ib.* 84.

Niżny *forma: n. sg. m. niżny* (1456) *KodWil* I 249.

Znaczenie: 'położony niżej, dolny, inferior': Pro decore et honore eiusdem ecclesiae... una cum... filio meo... dedi... prata una cum stagno al. z prudem dicto niszny (1456) *KodWil* I 249. ~ Białorutenizm.

Nocni cf. Nocny

Nocny, Nocni *formy: n. sg. m. nocny* 1442 *WokRacz* 151v; ~ *i. sg. m. nocnym* 1426 *Kal* nr 937; *f. nocną* 1396 *Pyzdr* nr 30, 1399 *HubeSqd* 278, 1399 *Kościan* nr 140, 1399 *Pyzdr* nr 98; *nocnią* 1416 *Kal* nr 530.

Znaczenie: 'właściwy nocy, zdarzający się w nocy, qui nocti proprius est, noctu fit': Nocturnus vlg. noczny 1442 *WokRacz* 151v; ~ nocny czas

'noc, nox': Ysze Marczyn... ne szabyl yrzebcza jako dzessancz grzywen... chasabna rzecz, nocnym czasem, Bogusowy 1426 *Kal* nr 937; ~ nocn(i)ą rzeczą 'nocą, w nocy, po kryjomu, noctu, clam': Iaco Woyczzech poszedł oth Waczencza nocznø rzeczø, ne osadziw mv role 1396 *Pyzdr* nr 30; D. ne ucradł dwoyga koni nocznø rzeczø 1399 *HubeSqd* 278; Czosmkoly vczinil, tosm vczinil na mym i sza nocznø *rzeczø y *køczebnø rzeczø w mem ogrodzenem ogrodze 1399 *Kościan* nr 140; Iaco Ian bezal na Gagnesczyn dom nocznø rzeczø gwałtem y ranil gey cloweka 1399 *Pyzdr* nr 98; Yaco Mirosław... nye wilovil nocznø rzeczø Abramowi ryb z yego staw (leg. stawu) 1416 *Kal* nr 530. ~ Cf. 2. Cień (Dod.).

Noga *formy: n. sg. noga* XV *ex. GlLek* 36, ca 1500 *RostRp* s. 180; ~ *i. du. nogama* 1499 *GórsJazRp* 275.

Znaczenie: 1. 'część ciała zwierzęcia służąca do chodzenia, pes': Kon czyszawy sz obyema nogama byalema 1499 *GórsJazRp* 275.

2. *bot. a.* miedźwiedzia noga 'barszcz zwyczajny, *Heracleum sphondylium* L.': Branca vrsina myedzwedza noga XV *ex. GlLek* 36; ~ *b.* srocza noga 'ostróżeczka polna, *Delphinium consolida* L.': Picopeda srocza noga ca 1500 *RostRp* s. 180.

Nowy *formy: n. sg. m. nowy* 1442 *WokRacz* 151v, XV *ex. RRp* XXIV 374; ~ *g. sg. neutr. nowego* ca 1500 *GlKazB* I 40; ~ *n. pl. m. nowe* ca 1470 *MamLub* 40; ~ *g. pl. f. nowych* BZ Ex 34, 18.

Znaczenie: 1. 'taki, który został wprowadzony w miejsce poprzedniego, który zajął miejsce poprzedniego, inny niż poprzedni, niekiedy też taki, który wrócił, znów nastał, ponowny, novus, recens, novellus': ~ nowy księżyc 'pierwsza faza księżyca, nów, luna nova': Nouilunium vlg. nowy kszaszycz 1442 *WokRacz* 151v; ~ nowy miesiąc 'pierwszy dzień miesiąca obchodzony przez Żydów jako święto, Calendae, mensis dies prima, quae ab Iudeis festive celebratur': Calende nowe myeszacze (si quando habebitis epulum... et Calendas, canetis tubis Num 10, 10) ca 1470 *MamLub* 40; ~ Nowy (Testament) 'zbiór ksiąg religijnych przedstawiający wydarzenia z życia Jezusa oraz Jego nauki, młodsza część Biblii stanowiąca podstawę doktryny chrześcijańskiej, Scripturae Sacrae pars, quae post natum Christi edita est, Novum Testamentum': Ex quinque panibus ordea-
ceis et duobus piscibus magnam turbam in deserto satiauit (por. Math 14, 18)... Per istos quinque panes intelliguntur quinque libri Moysi, per pisces intelliguntur vero nowy et vetus (sc. testamentum) XV *ex. RRp* XXIV 374.

2. (o roślinach, płodach i produktach rolnych oraz przychówku, de plantis, frugibus, animalibus) 'wyrosły, urodzony ostatnio, zrobiony z ostatnich zbiorów, tegoroczny, świeży, młody, novus, novellus, pullus,

recens, hornus': Za szyedm dny poszywacz bōdziesz przesznycz, yakosz gesm przykazal tobye, czassu sznywa nowich rzeczy (in tempore mensis novorum), bo myeszycza lyetnyego czasu wiszedl gesz s Egipta BZ Ex 34, 18; ~ nowe 'najbliższe zbiory, plony do zebrania w danym roku, messis proxima, fruges quae certo anno colligendae sunt': Confessor dixit: Iam pro penitentia tuorum peccatorum ut comodes frumentum pauperibus usque do novego per coretum ca 1500 GlKazB I 40.

Nyewynnye cf. Winować

(Obfitny) Oplwitny *forma*: l. sg. m. a. neutr. oplwitnem ca 1430 GlKazB II 14.

Znaczenie: 'obfity, pełny, opulentus': Sedebit populus meus in multitudine pacis et in requie opulenta, bogatem, oplwitnem (Is 32, 18) ca 1430 GlKazB II 14.

Obfitować, Ofitować, Oplwitować *forma*: *praes. ind. 3. sg. ofituje XV p. post. PFRp III 291; ~ praes. ind. 3. pl. oplwitują XV med. GlKazB III 46; obfitują XV p. post. PFRp III 290.*

Znaczenia: 1. 'występować w nadmiarze, w zbytniej ilości, nasileniu, abundare, superfluere': Tercia infirmitas idropisis est ipasarcha, id est superexcrescens, sc. quod humores superhabundant, vlg. oplwythwya, in homine XV med. GlKazB III 46; Est sittis atque fames moderata, vmyerne wstrzymane od ge<dzenia>, bonum medicamen, quando superflvant, opfituya, apportant sepe gravamen XV p. post. PFRp III 290.

2. 'powodować nasycenie, wypełniać, przepajać, opplere, explere': Potus aque sumptus fit edenti valde nociws. Infrigidat stomachum, que cibum nititur, szyczy pokarm, ofytvge, *fore crudum XV p. post. PFRp III 291.

Obfity, Oplwity *forma*: ac. sg. f. obfitą XV med. GlKazB III 35; oplwitą XV in. CatCodJagRp IX 474, XV med. GlWroc 56v.

Znaczenie: 'nieprzebrany, występujący w wielkiej ilości, immensus, largus': Quinto describit hoc premium, quantum ad habundanciam et superfluentem ospyta uel oplwita (R XXIV 74: vir[w]-chovata, RRp XXIV 84: opliwayoczø, R XXIV 367: obvythą, pełną, GlKazB III 35: wyrzchowata, oplvita, GlWroc 56v: swirchowano, MamKal 272: oplyvayacza, GlDom 72: ossutą, R XXV 173: oplynyoną, R XXV 142: wyrzowatą Luc 6, 38) XV in. CatCodJagRp IX 474.

Obieć *forma*: n. sg. obieć XV in. GlKazB II 92.

Znaczenie: 'dar ofiarny, tu o Chrystusie ofiarującym się na pokarm wiernym, donum sacrificum, hic de Christo offerente se sub specie panis fide-

libus': Quicumque ergo vlt esse bonus pastor, debet habere necessaria, prziprawi, pastoris... Debet habere flagellum, per quod notatur, ut sit obydz (pro obyedz, leg. obieć) ad ovem bonam, quam magis sustinere potest XV in. GlKazB II 92. ~ Bohemizm.

Oblik cf. Oblig (Dod.)

Oborne, Oborzne *forma*: n. sg. oborzne (1360) 1531 KodWP VI 215; ~ ac. sg. oborne (1343) 1396 AKH XVI 97.

Znaczenie: 'opłata na rzecz właściciela gruntu, na którym pasło się bezprawnie czyjeś bydło i zostało zajęte, multa, quae solvebatur ei, qui pecus alienum in agro suo deprehendit': Tunc pro quolibet iumento tenetur dare quatuor denarios pro oborne (1343) 1396 AKH XVI 97; Eciam dictus Martinus oborzne vulgariter dicendo integraliter pro se reservabit (1360) 1531 KodWP VI 215.

Oborzne cf. Oborne

Obsiedzenie *forma*: n. sg. obsiedzenie 1442 WokRacz 152v.

Znaczenie: 'oblężenie, obsessio, obsidium': Obsidium... vlg. obszedzenye 1442 WokRacz 152v.

Obydz cf. Obieć

Obżarstwo *forma*: n. sg. obżarstwo ca 1500 GlKazB I 52; ~ g. sg. obżarstwa ca 1500 GlKazB I 26; ~ d. sg. obżarstwu ca 1500 GlKazB I 52.

Znaczenie: 'jedzenie i picie ponad miarę, nieumiarkowanie w jedzeniu i picciu, edacitas, aviditas, comissatio': Si sumus victores de gula, s ob[r]zarstva, vana gloria et auaricia,... accedent angeli ca 1500 GlKazB I 26; Hunc sanguinem fudit (sc. Christus) contra sextum pecatum mortalem, sc. gulam obsarsthvo ib. 52; Quod est contra peccatores, quorum pedes parati sunt ad gulam, sc. ad tabernas, comessaciones, kv obsarstvá (leg. ku obżarstwu), et ad alia peccata ib.

(Obżerca) Obżyrca *forma*: n. pl. obżyrce ca 1500 GlKazB I 45.

Znaczenie: 'żarłok, pijak, człowiek jedzący i pijący ponad miarę, nieumiarkowany w jedzeniu i picciu, homo edax, gulosus': Alii mali... sunt gulosi obszyrce ca 1500 GlKazB I 45.

Obżyrca cf. Obżerca

Ochalma cf. Szalwia

Ocimienie cf. Oćmienie

Oćmienie *forma*: n. sg. oćmienie XV in. GlKazB IV 41.

Znaczenie: (o Matce Boskiej, de Beata Virgine Maria) 'zakrycie, osłonięcie, occultatio, actus obtegni': Sicut ipsa (sc. Maria) de se testatur dicens: Et in plenitudine sanctorum detentio mea (Ecclus 24, 16). Quod exponens beatus Bernardus dicit: Bene in plenitudine sanctorum Marie detencio, gl. detencio oczimene (GlWroc 105v: strimane, MamLub 167: zadzyrzenye, war. kal.: zadzierzienye), fuit, cui non

defuit fides patriarcharum, spes prophetarum XV in. *GlKazB* IV 41. ~ *Wydawczyni* czyta ocimienie.

(Odgraniczyć) Otgraniczyć *forma*: inf. otgraniczyć 1490 *UrzMaz* 15.

Znaczenie: 'oddzielić granicą, limitibus determinare': Viceversa dillimitare bona sua a terra Sochaczouiensi al. othgranyicz ad ducatum Sue Serenitatis 1490 *UrzMaz* 15.

Odrać *forma*: part. praet. pass. d. sg. m. odranemu 1414 *GlJag* 104.

Znaczenie: 'obedrzeć z szat, obnażyć, detegere, nudare': Esset hoc signum indiscrecionis ymmo insipiente... nudo, odranemu, induere vestem et statim se datam abicere 1414 *GlJag* 104.

Ofiara *formy*: n. sg. ofiara 1440 *RozPaul* 183r; ~ i. sg. ofiarą XV *med. RRp* XXIV 372; ~ n. pl. ofiary XV ex. *VergGeorg* 79.

Znaczenie: 'dar złożony Bogu (bogu pogańskiemu), przeznaczony do złożenia, sacrificium, hostia Deo (deo paganorum) immolata vel immolanda': Est autem differentia inter victimam, obyathą, et hostiam, offarą XV *med. RRp* XXIV 372; Hinc alibi (*pro albi*), *Glitumne, greges et maxima tha<u>rus victima, offyari, sepe tuo *perfussi flumine sacro, Romanos ad templa deum duxere tr<i>umphos> XV ex. *VergGeorg* 79; ~ 'ofiara calopalna, holocaustum': Olocaustum... id est totum sacrificium incensum ab olon et cauma... id est incendium vlg. offara uel obyatha 1440 *RozPaul* 183r.

Ofitować cf. **Obfitować**

Ogniewy cf. **Ogniowy**

(Ogniowy) Ogniewy *forma*: n. pl. ogniewe 1442 *WokRacz* 148r.

Znaczenie: kleszczki ogniewe 'male szczypce, obcęgi, służące do przenoszenia żaru, forceps parvus ad portandum ignem ferventem aptus': Mungaria uel mungula est forceps carbonum vlg. kleszczki ogniewe 1442 *WokRacz* 148r.

Ogonki (?) *pl. tantum, bot. forma*: n. ogonki ca 1500 *RostRp* s. 63.

Znaczenie: 'kapar ciernisty, Capparis spinosa L.' (?): Capparris vylcze liko albo *oganky ca 1500 *RostRp* s. 63.

Ograniczyć *forma*: inf. ograniczyć (1456) XVIII *DokPłoc* I 238; ~ praet. 3. sg. m. ograniczył 1477 *UrzMaz* 15.

Znaczenie: 'otoczyć, objąć granicą, włączając w obręb jakiegoś obszaru, aliquid finibus circumscribere, claudere, regioni alicui iniungere': Quem mansum cum dicto iugere debent graniciis sepire al. ogranyczyz seu przygranyczyz ad villam domini praepositi Galemino et ibi erunt perpetuae granicies..., et etiam eundo a Crosczyno ex alia parte granicies debet facere in toto usque ad fluvium vivum et ibi pal debet stare (1456) XVIII *DokPłoc* I 238; Quia ipse Iacobus bona sua, que habet in ducatu Sue

Serenitatis, ad terram Szochaczouiensem graniciebus adsippavit al. o[th]granyczł 1477 *UrzMaz* 15.

Ogrodny cf. **Kmin, Krokosz, Szalwia**

Okrąg *forma*: n. sg. okrąg 1450 *RozKap* 109r.

Znaczenie: 'koło garncarskie, rota figularis': Girus eciam dicitur instrvmentum litifigulorum al. ocrag 1450 *RozKap* 109r.

Okrutność *forma*: n. sg. okrutność 1442 *WokRacz* 84r.

Znaczenie: 'okrucieństwo, srogość, crudelitas, saevitia, immanitas': Crudelitas okrutnosc 1442 *WokRacz* 84r.

Oksza *forma*: n. sg. oksza 1440 *RozPaul* 71r.

Znaczenie: 'siekiera, topór, dolabra, securis': Dextralis... dicitur securis sc. dolabrum proprie oca 1440 *RozPaul* 71r.

Olej *forma*: n. sg. olej XV ex. *GlLek* 40; ~ ac. sg. olej XV ex. *GlLek* 45.

Znaczenie: 1. olej drzewiany 'płynny tłuszcz wyciskany z owoców drzewa oliwnego, oliwa z oliwek, pingue liquidum e fructibus oleae expressum, oleum ex olivis expressum': Wyszmy (*pro weszmy*) oley drzyewyany, tho yest olywa... a yary woszk..., spuszczysz (*leg. spuści-ż*) tho poszpołu, a przeczadzwy, maszysz (*leg. maży-ż*) wodna maszczą XV ex. *GlLek* 45.

2. olej białonowy 'olej otrzymywany z nasion lulka czarnego, oleum e seminibus Hyoscyami nigri expressum': Wyeszmy... szadlo *nyeczwydze, oley byalonnowy latine estulus plesznywyecz XV ex. *GlLek* 45.

3. olej z kamienia 'ropa naftowa, naphtha': Petroleum oley s kamyenya XV ex. *GlLek* 40.

Olszowy *forma*: g. sg. m. olszowego 1446 *DokMp* III 178.

Znaczenie: 'odnoszący się do olszy, alneus': Incipiendo a primo rubo alni al. od pyrwego krza olschowego 1446 *DokMp* III 178.

Onuca *forma*: n. sg. onuca 1442 *WokRacz* 61r.

Znaczenie: 'szmata do owinięcia nogi w bucie, pannus, quo pes in calceo obvolvebatur': Caligale vlg. *onacza 1442 *WokRacz* 61r.

Opętanie *forma*: n. sg. opętanie 1440 *RozPaul* 129v.

Znaczenie: 'nałożenie więzów, spętanie, tu w sensie przenieśnym, innodatio, hic sensu translato': Illoro... vlg. opathanye id est illaqueare 1440 *RozPaul* 129v.

Oplwitny cf. **Obfitny**

Oplwitować cf. **Obfitować**

Oplwity cf. **Obfity**

Opuchlina *forma*: n. sg. opuchlina 1475 *RostRp* s. 95.

Znaczenie: 'chorobliwa obrzmiłość, spuchlizna, puchlina wodna, tumor, hydrops': Contra idropisim al. opuchlina in pedibus et in toto corpore

1475 *RostRp* s. 95; ~ *z fleksją łacińską*: Item rzepyk leporis estimo, quod valet contra opuchlinam 1475 *RostRp* s. 96; Contra opuchlinam in pedibus. Recipe pszy rvmien a thim tho masz parzycz *ib.* s. 99.

Ornaf *forma*: n. sg. ornaf 1450 *RozWroc* 36v.

Znaczenie: 'rodzaj pieczywa w kształcie rogu, rożek, rogal, panis corniculi forma': Artocopus... dicitur esse pistor uel panis factus cum labore vlg. ornaph 1450 *RozWroc* 36v. ~ *Germanizm*.

Orzechowy *cf.* **Drzewo**

Osa *zool. forma*: n. sg. osa XV *p. post.* *CatCodJag* II 314.

Znaczenie: 'osa, może też trzmiel, *Vespa vulgaris* L., vel etiam *Bombus species*': Vespa ossza uel *szmeyle XV *p. post.* *CatCodJag* II 314.

Oseka *forma*: n. sg. oseka 1440 *RozPaul* 51v.

Znaczenie: 'widły, trójkąt, furca, tridens': Cirogra uel citagra... Et dicitur a ciros et ago... Eciam dicitur furca que alio nomine dicitur tridens proprie oszaka 1440 *RozPaul* 51v.

Oskard *formy*: n. sg. oskard 1440 *RozPaul* 265v; ~ *ac. pl.* oskardy (1397) 1515 *KodWP* VI 414.

Znaczenie: 'żelazne narzędzie do kruszenia murów, kamieni itp., też do kopania ziemi, kilof, dola-bra, fossorium': Declaramus eciam, quod prenomina-tus molendinator cum suis successoribus et progenito-ribus pro necessariis, videlicet pro sepo et molaribus, pro ferris et malleis, videlicet oskardi, pro laboribus, pro arboribus, pro edificacionibus ceterisque rebus et pertinenciis predictorum molendinorum tercium denarium dare et exponere sit astrictus (1397) 1515 *KodWP* VI 414; Vanga... est instrumentum cementa-rorum vel est quoddam genus fossorii quia vagando fodit dictum a vagus vlg. oszcard 1440 *RozPaul* 265v.

Oskomina częściej *pl. tantum* **Oskominy** *formy*: n. oskominy 1475 *RostRp* s. 105; ~ *g.* oskomin 1470 *GlPolB* 23.

Znaczenie: 1. 'drętwienie zębów od jedze-nia kwaśnych owoców, dentium stupor acidis fructi-bus edendis effectus': Eciam valet (*sc.* herba portula) contra stupefactionem dencium vlg. oskominy 1475 *RostRp* s. 105.

2. 'gwałtowna chęć zjedzenia czegoś, tu chęć uży-wania przyjemności świata, cupiditas edendi aliquid, hoc loco': Quia non statim admittet (*sc.* Christus) eam ad se in toto, ale aby są wyposzczyła od oskomin, quas recepit (*sc.* anima) de cippo mundi bibens 1470 *GlPolB* 23.

Oskominy *cf.* **Oskomina**

Ostre *cf.* **Ostrzek**

Ostresz *czy* **Ostrzesz** *bot. forma*: n. sg. ostresz *czy* ostrzesz XV *ex.* *GlLek* 37.

Znaczenie: 'sitowie leśne, *Scirpus silvaticus* L.': Cyperus ostryes XV *ex.* *GlLek* 37. ~ *Wydawczy-ni* czyta ostrzeż. *Taka lekcja także możliwa.*

Ostrowidz *zool. forma*: ac. sg. ostrowidza XV *med.* *GlWinc* 149.

Znaczenie: 'zwierzę drapieżne z rodziny kotowatych, ryś euroazjatycki, *Lynx lynx* L.': Rideo quod talpa lincem, *gl.* tale animal acutissimi visus, ostrovidza, quod limax tigridem, quod aquilam in conflictu provocat scarabeus XV *med.* *GlWinc* 149.

Ostrówka *cf.* **Ostrzówka**

(Ostrzek) Ostrek *forma*: n. sg. ostrek 1436 *RRp* XXIII 278.

Znaczenie: 'ostry kant (tu skały), extrema pars, acumen (*hic saxi*)': A petre resistensis duricia in semetipsum virium reuerberante acumine, *gl.* acie, acucie osztrek, fregit cornu 1436 *RRp* XXIII 278.

Ostrzesz *cf.* **Ostresz**

Ostrzeż *cf.* **Ostresz**

(Ostrzówka) Ostrówka *bot. forma*: n. sg. ostrowka XV *ex.* *GlLek* 73.

Znaczenie: 'cykoria podróżnik *a. chondrilla sztywna*, *Cichorium intybus* L. seu *Chondrilla iuncea* L.': Solsequium podrosznyk, ostrowka, slonyecznyk XV *ex.* *GlLek* 73.

Ośmiać *forma*: *part. praet. pass. n. sg. m.* ośmiany 1442 *WokRacz* 152v.

Znaczenie: 'wyśmiać, wyszydzić, aliquem ridere, deridere, ludibrio habere': Obrisus vlg. oszmyany 1442 *WokRacz* 152v.

Otgraniczyć *cf.* **Odgraniczyć**

Otok *forma*: i. sg. otokiem 1440 *RozPaul* 152v.

Znaczenie: 'siniak, siny ślad po uderzeniu, livor, sugillatio': Livor... id est invidia contencio violatio... dicitur eciam wlnus vnde illud cuius livo-re sanati sumus vlg. othokem albo szynosczya 1440 *RozPaul* 152v.

Ozimina, Ożmina *formy*: *g.* sg. ożminy 1409 *KsGrKrak* 377; ~ *n. pl.* oziminy 1440 *RozPaul* 13v; ~ *ac. pl.* oziminy (1446) XV *IurMas* I 162.

Znaczenie: 'zboże ozime, zboże siane jesie-nią, frumentum hibernum': Pro pulvinaris et pro tunica, et pro XIII capeciis frumentorum al. osminy sz *gaszrinø 1409 *KsGrKrak* 377; Allodium... dicitur hereditas quam vendere uel donare possum ita quod est mea propria vel secundum alios dicitur esse granarium in quo reponuntur annone vlg. oszymyny 1440 *RozPaul* 13v; Item dominus Andreas episcopus predictus et successores sui ac alie persone spiritu-ales decimas suas yemales al. ozyminy incipiendo a principio messis usque ad festum sancti Bartholomei, annonas vero eciam falcastratas a festo sancti Bartholomei usque ad festum Nativitatis Marie Virgini gloriose immediate sequens decimare tenebuntur et debebunt (1446) XV *IurMas* I 162.

Ożmina *cf.* **Ozimina**

Ożedle *cf.* **Ożydle**

(Ożydle) Ozędle *forma: n. sg. ozędle XV p. post. RozOss I 44vb.*

Znaczenie: 'otwór w koszuli i wierzchniej odzieży, przez który przesuwają się głowę, też kołnierz okalający ten otwór, foramen, quo interula tunica vel amiculum induitur, limbus huic foramini circumdatus': Cap<i>cium... est obturare uel dicitur os tunice et melius proprie ozędle XV p. post. RozOss I 44vb.

Paciernik *forma: n. sg. paciernik 1496 Żyd-Krak 208.*

Znaczenie: 'kramarz sprzedający pacierze, tj. różańce, tabernarius, qui coronas calculorum precatoriorum vendit': Sentenciaturum est, ex quo Stanislaus prece querit, an liber habeat robur et vigorem ex parte Perle ludee perfide, actricis pro 23 florenis erga Blasium kotler et Stanislaum pączernyk vita defunctum 1496 ŻydKraK 208. ~ Może już nomen proprium.

Padół *forma: n. sg. padół 1442 WokRacz 196v; ~ i. sg. padolem (1446) XVIII DokMp III 194.*

Znaczenie: 'dolina, nizina, vallis, loca demissa': Vallis padol 1442 WokRacz 196v; Ita vadunt granicies et scopuli: padolem usque ad Vczew et per Vczew vadunt padolem usque ad Grządna viam (1446) XVIII DokMp III 194.

Paldrwan *cf. Baldrian*

Paluchy *pl. tantum, bot. forma: n. paluchy ca 1460 RostRp s. 106.*

Znaczenie: 'zimowit jesienny, Colchicum autumnale L.': <H>ermodactilus, paluchi, est plan-ta, que producit florem similem flori croci ca 1460 RostRp s. 106.

Pancerzewy *cf. Pancerzowy*

(Pancerzowy) Pancerzewy *forma: n. sg. neutr. pancerzewe 1442 WokRacz 136v.*

Znaczenie: 'mający związek z pancerzem, stanowiący część pancerza, ad loricam pertinens, qui pars loricae est': pancerzewe kołko 'ogniwko kolczugi, circulus ferreus loricae': Lix... rotunditas ferri vnde textitur lorica proprie pancerzewe kołko 1442 WokRacz 136v.

Paproć *bot. forma: n. sg. paproć XV in. CatCodJagRp VI 337, XV p. post. CatCodJag III 59, XV ex. GILek 66. 67; ~ n. pl. paproci ca 1500 VergGeorg 80.*

Znaczenie: 'narecznica samcza, Aspidium filix-mas Sw.': Filix paproc XV in. CatCodJagRp VI 337; Item a filo hec filix..., paproc, quedam herba, quia folia eius quasi fila sunt XV p. post. CatCodJag III 59; Ffelix maior, id est paproc XV ex. GILek 66; Herba Ruperti, pes accipitris, pes milvi, id est paproc ib. 67; ~ Qui (sc. limus)... editus Austro et filicem, papro[s] czy, curvis invisam pascit aratris ca 1500 VergGeorg 80.

Paprotka *bot. forma: n. sg. paprotka XV in. CatCodJagRp VI 337, 1475 RostRp s. 95, XV p. post. CatCodJag III 59. 270.*

Znaczenie: 'paprotka zwyczajna, Polypodium vulgare L.': Polipedium..., paprotka, palipodya dicitur XV in. CatCodJagRp VI 337; Qualiter extrahitur ferrum de corpore homini. Recipe herbam, que vlg. vocatur paprothka et conteras simul cum radice et fac de eadem amplastrum. Et apponas ad wlnus et ferrum exhibit 1475 RostRp s. 95; Unde polipodion, paprotka, dicta est quedam herba, cuius radix est hirta et crinita, ut est polipus XV p. post. CatCodJag III 59; *Polipodii, paprothka, quam nostri filiciolam uocant ib. 270.

Paprzyca *forma: n. sg. paprzyca XV p. post. RozOss I 172rb.*

Znaczenie: 'otwór w żelaznej poprzeczce służącej do podnoszenia lub obniżania górnego kamienia w młynie i w żarnach, przez który sypie się ziarno, foramen in ferreo tigno transverso ad lapidem molarem vel lapidem molarie manualia eleuando et demittendo destinato, per quod granum ingeritur': <R>istrum... est rima vel foramen per quod transiit farina in molendino vlg. paprzyca XV p. post. RozOss I 172rb.

Parch *forma: n. sg. parch 1442 WokRacz 147r.*

Znaczenie: 'choroba skóry, zwłaszcza głowy, powodująca wypadanie włosów, morbus cutis qui plerumque caput invadit et defluvium capillorum efficit': Morphea vlg. parch 1442 WokRacz 147r.

Parchowaty *forma: n. sg. m. parchowaty 1442 WokRacz 116v.*

Znaczenie: 'mający parchy, wyłysiały z powodu parchów, qui scabie laborat, qui scabie calvus factus est': Glaboriosus vlg. parchowaty 1442 WokRacz 116v.

Pasternak *bot. forma: n. sg. pasternak XV ex. GILek 63; ~ ac. sg. pasternak 1394 RachKrólW 58. 59. 64, etc.*

Znaczenie: 1. 'pasternak zwyczajny, Pastinaca sativa L.': Domini regi cum curiensibus ad totam diem pro piscibus recentibus II marcas IX scotos..., pro pasternak III grossos 1394 RachKrólW 58, sim. ib. 59. 64, etc.

2. 'marchew zwyczajna, Daucus carota L. silvestris': Dencus creticus..., pastinata cretica, id est pasternak XV ex. GILek 63.

Pastny *cf. Paśny*

(Paśny) Pastny *forma: n. pl. neutr. pastna 1407 ArchTerCrac CCCXI 67, 7.*

Znaczenie: 'przeznaczony do wypasania, ad pascendum destinatus': Niwa circa kmethonem Grazel in Raysko, in grodec campum inter viam, que ducit in slup et in grodec, in chogny duos mansos,...

agros poniky inter viam a scensca et Rosniczsa ante vola, pro viacula, que transit de grodec usque in Lisa Gora usque in semitam recte ad limites tarnovia, exceptis rubetis, et gagia pastna communia utrique parti 1407 *ArchTerCrac* CCCXI 67, 7.

Pauka cf. **1. Pianka**

Pąkawica cf. **Pękawica**

Pczelnik cf. **Pszczelnik**

Pczoly cf. **Pszczola**

Peltram cf. **Bertram**

Pelni cf. **Pelny**

Pelny, Pelni *formy*: n. sg. neutr. pełne XV p. post. *SlOcc* XXXIV 161; ~ l. sg. neutr. pełniem XV med. *GlKazB* III 37.

Znaczenie **1**. pełne widzenie Boskie 'ogłdanie Boga twarzą w twarz, bezpośrednio, wprost, contemplatio, cognitio Dei per se, coram': Swyebodnosc Boga żywego wsnyosla mathka syna swego nad wszitky kory angelske, gdesz pelne wydenyze Boske XV p. post. *SlOcc* XXXIV 161.

2. 'przeniknięty, owładnięty, alicuius rei plenus, aliqua re affectus': Hec navicula, ecclesia, navigat per hunc mundum quasi per mare tempestuosum burzey pelnyem XV med. *GlKazB* III 37.

Pękawica czy **Pąkawica** *forma*: n. sg. pękawica XV p. post. *RozOss* I 154ra.

Znaczenie: 'rodzaj instrumentu muzycznego, w którym dźwięk powstaje przez uderzanie, genus instrumenti musici, quo sonitus per ictum emergitur': <P>laudeollum est linthiamen vel plaudiolum et est instrumentum mediante quo antiquitus plaudebant in nupciis sc. parws cussinus qui ictus manuum pąkawy- cza XV p. post. *RozOss* I 154ra.

Pęto *forma*: n. sg. pęto 1442 *WokRacz* 150v.

Znaczenie: 'kłoda do krępowania nóg, więzy, okowy, truncus ad pedes devinciendos, compedes': Item nerws est quoddam genus tormenti sc. cippus in quo constringuntur homines sc. pątho vlg. 1442 *WokRacz* 150v.

1. Pianka zool. *forma*: n. sg. pianka XV in. *CatCodJag* IV 361.

Znaczenie: 'piegża, Sylvia curruca L.': Illic turtuca, panka (var. pauka), hic describitur, namque turtuce duobus XV in. *CatCodJag* IV 361.

Pieczenia *forma*: ac. sg. pieczeni XV p. post. *GlKór* II 179.

Znaczenie: 'mięso pieczone, caro assa': Si post festa nativitatis Christi debilitantur (sc. oves), recipe pyeczenya de fornace exostam et aliquot radices herbe oman... et farina ordeacea, condantur et misceantur cum avena pariter. Et haec omnia sale condantur et aceto forti resoluantur. Et haec omnia de mane dantur eductis ouibus de ouili XV p. post. *GlKór* II 179.

Pieniądz *forma*: n. pl. pieniądze XV p. post. *CatCodJag* II 101.

Znaczenie: brakowane pieniądze 'pieniądze wybierane, sprawdzone, pecunia selecta, probata': Cribrata pecunia bracovane pyenyadze XV p. post. *CatCodJag* II 101.

Pienie *forma*: i. sg. pieniem ca 1500 *GlPozn* 33.

Znaczenie: 'śpiew czy pieśń, cantus seu carmen': Fidibus lentis promere cantu brzymaczem pyenyem ca 1500 *GlPozn* 33.

(Pierwospy) Pirwospy *pl. tantum forma*: n. pirwospy 1440 *RozPaul* 61r.

Znaczenie: 'pierwsza część nocy, kiedy się zapada w pierwszy sen, nox concubia': Conticium... vel conticinium... pyrwospy dicitur secunda hora noctis in primo somno 1440 *RozPaul* 61r.

(Pierzchać) Pirzchać *forma*: part. praes. act. adi. d. pl. pirzchajacem ca 1500 *GlGn* 51.

Znaczenie: 'gniewać się, burzyć się, irasci, furere': Dedit nobis exemplum quomodo debemus fruentibus, gl. furentibus, iracundis pyrchayaczem, <pirzch>lywem, contra nos eisdem nos subtrahere ca 1500 *GlGn* 51.

Pieścić *formy*: praes. ind. 2. sg. pieścisz XV p. post. *RozOss* I 143va; ~ imper. 2. sg. pieść 1493 *GLAug* 121; ~ inf. pieścić 1440 *RozPaul* 189v.

Znaczenie: 'glaskać, dotykać z czułością, też pochlebiać, palpari, permulcere, blandiri': Palpitare... eciam palpari dicitur adulari, blandiri... Inde palpitare est aliquem subdere proprie voluntati proprie pyesczycz (*RozOss* I 143va: pyesczysz) 1440 *RozPaul* 189v; Nemo itaque sibi blandiatur, pyescz, existens in peccatis 1493 *GLAug* 121.

Pilny *formy*: g. sg. f. pilne 1493 *GLAug* 123; ~ i. sg. neutr. pilnem ca 1500 *Quaestiones* VIII 327; ~ n. pl. m. pilni 1409 *ŚlPolW* 21.

Comparat. i. sg. neutr. pilniejszym XV med. *RRp* XXIII 279.

Znaczenie **1**. 'gorliwy, dokładny, pracowity, industrius, gnavus, diligens, accuratus, studiosus': Matuchno Bossa..., mysmy pylny wamy (pro samy), abycho czo posnaly (leg. cię poznali i) syna mylossczy 1409 *ŚlPolW* 21; Ubi multa consilia sunt multa salus diligenciori ruminacione, gl. attenciori pilnyeyszem, omnia digeras priusquam agas in omnibus ordinata gravitate procede XV med. *RRp* XXIII 279; Debent enim opera nostra procedere ex operantis bonitate, prompta voluntate, intencionis sinceritate, operis difficultate, studiosa vivacitate, s. pylne yandzosczy, ferventi caritate 1493 *GLAug* 123.

2. 'naglący, wymagający szybkiego wykonania, urgens, necessarius': Caritas non inflatur laska nye podnoszy szą nyvczem (leg. w niczem) nad ynsze any przeczyw Bogu y błysznev (1 Cor 13, 4), bo gdy za sve vczynky dobre zapłaty wnatrzney, thayemney z pylnem pragnyenyem zadą, thedy szą

s dobra chesnyego nye podnoszy ca 1500 *Quaestiones* VIII 327.

Pirwospy cf. **Pierwospy**

Pirzchać cf. **Pierzchać**

(Piwonija) Piwonija bot. forma: n. sg. piwonija XV in. *CatCodJagRp* VI 337, XV p. post. *CatCodJag* III 59.

Znaczenie: 'piwonija lekarska, *Paeonia officinalis* Retz.': Peonia pyvonya dicitur XV in. *CatCodJagRp* VI 337; Peonia pyvonya, pywonka ib.; Peon quidam medicus fuit, a quo peonia, pywonya, herba perhibetur inuenta XV p. post. *CatCodJag* III 59.

Piwonija cf. **Piwonia**

Piwonka bot., forma: n. sg. piwonka XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Znaczenie: 'piwonija lekarska, *Paeonia officinalis* Retz.': Peonia pyvonya, pywonka XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Piżmo forma: n. sg. piżmo XV med. *R* XXII 322; ~ ac. sg. piżmo XV p. post. *GIKazB* III 104; ~ n. pl. piżma ca 1470 *MamLub* 182.

Znaczenie: 'substancja o silnym zapachu wydzielana przez gruczoły brzuszne piżmowców, używana jako pachnidło, *moschus*': In die illo auferet Dominus... olfactoriales, *wfsly pismo (leg. piżmo, *R* XXII 322: powonky yako pyszmo, *MamLub* 182: wonne rzeczy ut sunt pysszma, *Kalużn* 281: pyzmowe gyableczka) <et> inaures, koluszka v vszv, <et> annulos pyerszczencze (*Is* 3, 20) XV p. post. *GIKazB* III 104.

Plecha cf. **Blacha**

Pleszka bot. forma: n. sg. pleszka 1481 *RostRp* s. 162, XV ex. *GLEk* 41.

Znaczenie: 'mniszek pospolity, *Taraxacum officinale* Wigg.': Rostrum porcinum est planta monachi et vlg. pleska, habet folia incisa, extensa super faciem terre et lac in stipite, ... similis virtuti endiuie 1481 *RostRp* s. 162; Rostrum porcinum plesska XV ex. *GLEk* 41.

Pleśniwiec bot. forma: ac. sg. pleśniwiec XV ex. *GLEk* 45.

Znaczenie: 'nicennica polna, *Filago arvensis* L.': Mszcz przeczyw dnam: wyeszmy... oley byalonowy, latine estulus plesznywyecz y sz korzenym a koszthywal XV ex. *GLEk* 45.

Pluskwa zool. forma: n. sg. pluskwa 1442 *WokRacz* 73r.

Znaczenie: 'pluskwa domowa, *Cimex lectularius* L.': Cimex est vermis parws et fetidus vlg. pluszqua uel szczanwa 1442 *WokRacz* 73r.

Płonny, Plony forma: n. sg. f. płona XV ex. *RRp* XXIV 374; ~ ac. sg. f. płoną 1424 *KodWP* VIII 291; ~ n. pl. neutr. płonna XV ex. *GLEk* 37; płona XV ex. *GLEk* 39.

Znaczenie: 1. 'nieurodzajny, jałowy, nieprzynoszący owocu, *sterilis, infecundus*': Damus

eisdem nostris civibus transitus gregum per hereditatem Wiczalcowo dictam et per campos [...] ad pasua infertilia vlg. na plonam pastwan ad borras 1424 *KodWP* VIII 291; Quia vinea putata, id est recisa, fructificat, ... neglecta luxuriat, id est plona bywa XV ex. *RRp* XXIV 374.

2. płonne jabłko 'owoc pigwy pospolitej, *fructus Cydoniae vulgaris Pers.*': Citonia plonna yablca XV ex. *GLEk* 37.

3. płone jabłko 'owoc dzikiej, nieszczepionej jabłoni, *pomum mali agrestis*': Mala maciana plona yablca XV ex. *GLEk* 39. ~ Cf. **Figa, Miętka, Szalwia, Tykwa** (Sstp).

Płony cf. **Miętka, Płonny**

Płony cf. **Polny** (Sstp)

Po cf. **Po mazowiecku** (Dod.)

(Pociasek) Pociask forma: ac. a. n. sg. pociask XV in. *CatCodJag* I 248.

Znaczenie: 'drewniane narzędzie do wygarniania żaru z pieca chlebowego, ożóg, *instrumentum ligneum, quo favilla ardens e furno verritur, pertica*': Item pistori pro vna tina... dzesza vlg., item pro lo-patha et poczask XV in. *CatCodJag* I 248.

Pociask cf. **Pociasek**

Podać 'umieścić, postawić, statuere, ponere': Hic fert fructum multum (*Jo* 15, 5)... Hoc (sc. excellencia s. Adalberti) notatur in hoc pronomine: hic, cum sit pronomen prepositum, podanya (*pro* podano a. podane), sicut dicunt scolares in scolis preponentes illud dictionibus, ad cognoscendum genus et discretionem XV p. post. *GIKazB* IV 165.

Podanya cf. **Podać**

Podobliwy, Podowliwy forma: n. sg. m. podobliwy 1442 *WokRacz* 91v; neutr. podobliwe XV p. pr. *ŚlPolW* 13.

Znaczenie: 1. 'dający się oswoić, qui domari potest': Domabilis vlg. podobliwi 1442 *WokRacz* 91v.

2. wieloznaczne z powodu braku kontekstu: Ze podobliwe to dwoge narodziu XV p. pr. *ŚlPolW* 13.

Podowliwy cf. **Podobliwy**

Pogańbienie cf. **Pohańbienie**

Pogródka forma: n. a. i. pl. pogrodki 1429 *ArchTerCrac* IX 108 nr 6.

Znaczenie: 'jakaś delikatna skórka używana na podbicie w płaszczach, *quaedam pellis delicata, ad pallios subducendos praeparata*': Andreas Hosz, civis de Cracovia, presentat palium de purpura flawei coloris, subductum cum pellis variis al. pogrodki, domine Anne, vxori Petri de Chelm 1429 *ArchTerCrac* IX 108 nr 6.

Pogrześć forma: praes. ind. 3. pl. pogrzebią XV p. post. *PFRp* III 289.

Znaczenie: 'złożyć w grobie, pogrzebać, pochować, *tumulo inferre, sepelire*': Per verborum

apparatum diuitem per mundum magnatum valde diligenter notant, vbi diuites egrotant, illuc cure non cessabunt, *gl.* sc. illi monachii, donec illos tvmvlabunt *pogr<z>ebą*, sed ad casus miserorum nullus vlt ire illorum XV *p. post.* PFRp III 289.

(Pogańbienie) Pogańbienie *forma: n. sg.* pogańbienie XV *in. WislRp* nr 1302.

Znaczenie: 'potępienie, zganienie, upomnienie, condemnatio, reprehensio, monitio': Conviccio poganbyenye XV *in. WislRp* nr 1302.

Pokątnik *forma: n. pl.* pokątnicy ca 1500 *WislRp* nr 2322.

Znaczenie: 'ten kto robi coś złego po kryjomu, a ostentacyjnie pokazuje pobożność, hipokryta, qui aliquid clam et occulte facit et iactanter se pium praebet, hypocrita': Sciendum, quod XXV sunt genera ypocritarum... Quartidecimi dicuntur santarelli, pokathnyczy, qui magnam abstinenciam ostendunt coram aliis, ut se ieiunantes et sancti appareant, cum tamen devorent pauperem in abscondito, puta capones et alia cibaria delectabilia ca 1500 *WislRp* nr 2322.

Pokost *forma: ac. sg.* pokost XV *p. pr. CatCodJag* VII 293.

Znaczenie: 'rodzaj maści leczniczej czy olejku, unguentum quoddam vel oleum': Recipe vngentum vlg. pocost XV *p. pr. CatCodJag* VII 293.

Polecenie *forma: g. sg.* polecenia 1414 *CatCodJag* IX 480.

Znaczenie: 'nakaz, iussum, mandatum': Deinde eum dicit "cum venisset" ergo ponitur primorum et nouissimorum comissionis, polecenya, executio *zdzialanye* 1414 *CatCodJag* IX 480.

Polej *bot. forma: n. sg.* olej XV *p. post. CatCodJag* III 59.

Znaczenie: 'zapewne 'mięta polej, *Mentha pulegium* L.': Item a polis, polios, quedam herba, polej, que a latinis dicitur omnimorbis, quia multis morbis subueniat XV *p. post. CatCodJag* III 59.

Polizacz *forma: n. sg.* polizacz XV *in. CatCodJag* VIII 200, 1440 *RozPaul* 4v.

Znaczenie: 'żarłok, obżartuch, homo edax, vorax': Abligurrus, abligurrio polyzacz XV *in. CatCodJag* VIII 200; Abligurio, <abliguri>onis, pro eodem sc. comedo proprie polyszacz 1440 *RozPaul* 4v.

Polny *cf. Czosnek, Driak, Driaka, Driakiew, Koper, Manna, Miętka, Szalwia*

Polski *cf. Miętka*

Połukopek *cf. Półkopek*

Ponik *forma: n. pl.* poniki 1407 *ArchTerCrac* CCCXI 67, 7.

Znaczenie: 'pole orne przecięte strumieniami, agrum rivis interclusum' (?): Niwa circa kmethonem Grazel in Raysko, in grodec campum inter viam, que ducit in slup et in grodec, in chogny duos mansos, duo stadia in [...] klin, unum campum eciam gagia

a nova via Rosniczsa et a scenska via unum stadium circa viam szenska, agros poniky inter viam a scenska et Rosniczsa ante vola 1407 *ArchTerCrac* CCCXI 67, 7.

Popielica *zool. forma: n. sg.* popielica XV *p. post. CatCodJag* III 32, ca 1500 *GlGn* 85.

Znaczenie: 'jakieś zwierzątko futerkowe, prawdopodobnie popielica, może też wiewiórka, animal quoddam pelliiferum, probabiliter Glis glis, fortasse Sciurus vulgaris L.': Cismus popyelicza XV *p. post. CatCodJag* III 32; Szymbryk popyelczyca ca 1500 *GlGn* 85; ~ może w czeskiej postaci fone-tycznej: Varius, cisinus, mardrix popelicze, wyewyorka 1472 *Rost* nr 1498.

Postawiec *forma: n. a. ac. pl.* postawce XV *p. post. GlKazB* III 101.

Znaczenie: 'zwój, sztuka tkaniny, pannus, textile': Induebatur purpura et bysso etc. sarlath, postawcze adamaskove (Luc 16, 19, R XXIV 73: szata, PF IV 577: w nadrossem plotne, Rozm 394: pavlo-ky) XV *p. post. GlKazB* III 101.

Póśrodek *forma: n. sg.* póśrodek 1442 *WokRacz* 143r.

Znaczenie: 'to co znajduje się między dwoma elementami, póśrodku, quod inter duas partes in medio est': Mediana vlg. poszrodek 1442 *WokRacz* 143r.

Potłoczyć *forma: praet. 3. sg. m.* potłoczył XV *in. GlKazB* III 78; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* potłoczona XV *in. GlKazB* III 75; ~ *inf. pass. sg. f.* być potłoczona XV *med. GlKazB* III 46.

Znaczenie: 'przygniść, podeptać, uciskiem unieruchomić, tu przenosić, hic translate opprimere, conculcare, opprimendo immobilem facere': Anima infidelis, que nunc, pothloczona es, per culpam, tunc oppressa eris per penam XV *in. GlKazB* III 75; Quia ante Christi nativatem sic dyabolus conculcaverat, pothloczil, hominem, quod non potuit ad graciam... venire *ib.* 78; Tamen virtus non potest finaliter superpremi, bicz potłoczona, nam virtus et veritas... finaliter de quocumque hoste triumphant XV *med. ib.* 46.

Potrącenie *forma: g. sg.* potrącenia ca 1430 *GlKazB* II 19.

Znaczenie: 'padnięcie na ziemię, upadek, casus ad terram, lapsus': Dominus dixit: Ego sum... Qui omnes ceciderunt in terram retrorsum (*por.* Jo 18, 6)... Ex ista prostracione, potranczena, istorum maxime timere debemus verbum strenui iudicis ca 1430 *GlKazB* II 19.

Pożywanie *forma: l. sg. (w)* pożywaniu 1438 *WislRp* nr 2339.

Znaczenie: 'przestawianie z kimś, obcowanie, współżycie, consuetudo cum aliquo, convictio, convictus': Quartus actus fuit in conuictu, w sziczu, w posziwaniu triplici, scilicet: homini, mundi, Ioseph et sui filii. De conuictu homini, mundi patet, quia nec

uerbo nec facto vnquam virginitatem violauit, quia numquam venialiter uel mortaliter peccauit 1438 *WisłRp* nr 2339.

(Półkopek) Polukopek *forma: n. sg.* polukopek 1429 *ArchTerCrac* IX 76, 10.

Znaczenie: 'jakiś rodzaj kary pieniężnej, quaedam poena pecuniaria': Andreas quidem de Lowina pro III-bus marcis pene et VI scrutis scripte, quas in hereditate Przibyslawice ibidem in iudicationem interreat, proponens causam ab alio, prout procurator Iohannes Boczanek de Przibislawice iure evasit ex eo, quia proponens ab alio, causam eandam *interreat et eodem, qui fuit; principaliter dictas penas acquirere debuit, quas polukopek <vocant>, prout iudex existens super dictum Andream sententiaverat 1429 *ArchTerCrac* IX 76, 10.

Praa *cf.* **Prawie**

Prawda *forma: n. sg.* prawda *Sul* 98.

Znaczenie: w błędnym przekładzie dwuznacznego *lac. verum (substantivum) 'prawda' zam. verum (coniunctio) 'niemniej, jednakże, nihilo minus, attamen'*: Prawda, gdi<bi> gynze (*leg. jinsze*) gymyenne dlusznyka swego poczul (*verum tamen, si aliqua bona debitoris sui senserit*), yeszbi nykomu s prawa nye bilo vynno, na them gymyenyv dlugu swego pozyskaacz bandzye mocz *Sul* 98.

(Prawidłny) Prawiędny *forma: g. sg. m.* prawiędny 1417 *KodWP* VIII 34.

Znaczenie: 'osoba wiary publicznej, człowiek godny zaufania, pełniący z polecenia sądu określoną funkcję (odbiór przysięgi, zeznań świadków, dokonanie wizji) w danej sprawie, cui vulgo fides habetur, quem iudices in causis diiudicandis certa quaedam negotia peragere iubent': Decrevimus et adiudicavimus sepedicto preposito iuramentum necnon iuridicum hominem vlg. prawyędnyego dedimus et statueramus providum virum Nicolaum 1417 *KodWP* VIII 34.

Prawie wyraz podkreślający, wzmacniający wypowiedź 'właśnie, istotnie, zaiste, vero, sane': Esset hoc, prave (*leg. prawie, var. praa*) bi to bilo, signum indiscrecionis ymmo insipiente... nudo induere vestem et statim se datam abicere 1414 *GIJag* 104. ~ *Możliwa też lekcja prawe.*

Prawiędny *cf.* **Prawidłny**

Proboszcz *forma: n. sg.* proboszcz 1413 *KodWP* V 207.

Znaczenie: 'członek kapituły katedralnej, też duchowny zarządzający parafią, capituli cathedralis socius, etiam sacerdos catholicus, qui parochiae praeest, tu przenośnie o kopcu granicznym wyglądem przypominającym proboszcza, hic translate de signo terminali os vultumque parochi referente': Huiusmodi limites... sic distinximus, fecimus et per ceteros cumulos... designauimus, ymmo ponentes tres cumu-

los... quorum maior dictus et cognominatus est proboszcz 1413 *KodWP* V 207.

Proboszczewy *cf.* **Proboszczowy**

(Proboszczowy) Proboszczewy *forma: l. sg. neutr. (na)* proboszczewem 1428 *Kal* nr 996.

Znaczenie: 'należący do proboszcza, qui parochi est': Yakom ya thego *czsłowyecka yal, a on lowi na xandza proboszczewem yeszerze 1428 *Kal* nr 996.

Prok *forma: n. sg.* prok 1440 *RozPaul* 45r; ~ *i. pl.* proki XV *med. GIWinc* 149.

Znaczenie: 'machina oblężnicza miotająca pociski, katapulta, może też broń ręczna służąca do ciskania kamieni, proca, catapulta, funda': Cathabula... est instrumentum cum quo de sublimo iacitur proprie prok 1440 *RozPaul* 45r; Boleslaus obsidionibus vrbem includit, fundibulis, gl. talibus instrumentis bellicis, proki, circum voluit XV *med. GIWinc* 149.

Proście 1. 'tak jak należy, ita, ut decet, convenit': proście wierzący 'ten kto wierzy tak jak trzeba, zgodnie z doktryną Kościoła katolickiego, prawowierny, ortodoks, qui doctrinae Ecclesiae catholicae deditus est, orthodoxus': Ktore (sc. obiaty) thobe offerugemi za cirkew twoya swantha chrzesczyanska, yasz... slączicz y sprawicz raczilby *wsem *okragem *zemskim gedna sz slvga twim papezem naszim... y se wsemy proscze werzaczim<i> (cum... omnibus orthodoxis, *Msza* I. VIII: wernyeg wyery) 1433 *Msza* XVI s. 106.

2. 'dosłownie, nieprzenośnie, wprost, non translate, directe': Qui respondens ait: Non est bonum sumere panem filiorum et mittere canibus (*Mat* 15, 26), gl. Christus non directe, ne proscze, ale szaslonye (*leg. zaslonnie a. w zaslonie*), quasi dicens: Hoc esset contra ordinem iuris et nature sumere panem id est verbum Dei uel panem id est miraculorum operacionem et sanitatis restitutionem ca 1425 *CatCodJagRp* IX 344.

Próżny *cf.* **Próżny**

Próżność *cf.* **Próżność**

Próżnować *cf.* **Próżnować**

Próżnie *cf.* **Próżnie**

(Próżnie) Próżnie 'próżnując, nihil agendo': Nocte dieque cave tempus consumere vane strawycz prosznye XV *p. post. PFRp* III 289.

(Próżność) Próżność *forma: ac. sg.* prozność ca 1425 *CatCodJagRp* IX 344.

Znaczenie: 'wartość pozorna, marność, inanitas, vanitas': Dyabolus enim tres habuit vxores siue concubinas sc. vanitatem, prosznocz, cupiditatem et carnalitatem ca 1425 *CatCodJagRp* IX 344.

(Próżnować) Próżnować *forma: part. praes. act. adi.* proznując XV *p. pr. GIKazB* IV 60; *n. sg. f.* proznująca XV *med. RRP* XXIII 280.

Znaczenie: 'nie zajmować się pracą, zaniedbywać swoje obowiązki, ab opera vacare, officia propria praetermittere': Nam sacerdotes, qui sacra-

menta ecclesie vendunt et beneficia precio... acquirunt, comessacionibus... ac ludo alearum vaccantes vlg. proszwnyacz, tales non sunt Christi sacerdotes XV p. pr. *GlKazB* IV 60; Egestatem namque operatur remissa, gl. ociosa rospu<s>thna, proznuyacza, manus XV med. *RRp* XXIII 280.

(Próżny) Próżny forma: n. sg. m. prozny ca 1500 *GlGn* 131.

Znaczenie: 'pozbawiony prawa do czegoś, privatus, orbatus aliqua re': Nam excommunicatus priuatus est, proszny, missis et indulgentiis ca 1500 *GlGn* 131.

Prud forma: i. sg. prudem (1456) *KodWil* I 249.

Znaczenie: 'staw, sadzawka, stagnum, piscina': Pro decore et honore eiusdem ecclesiae... una cum... filio meo... dedi... prata una cum stagno al. z prudem dicto niszny (1456) *KodWil* I 249. ~ *Białorutenizm*.

Pruski forma: n. sg. f. pruska 1475 *RostRp* s. 105.

Znaczenie: 'związany z Prusami, sporządzony lub stosowany przez Prusaków, ad Prussos pertiens, a Prussis confectus vel adhibitus': Vngentum dictum pruska mascz. Vngentum dyaquilon, id est vngentum Prutenorum vlg. pruszka mascz. Recipe litargium et contere sicut cinobrium et inpone in oleum oliue 1475 *RostRp* s. 105.

Przasny cf. **Przaśny**

(Przaśny) Przasny forma: n. pl. m. przasne XV in. *GlKazB* II 96.

Znaczenie: 'niezepsuty, zgodny z zasadami moralnymi, incorruptus, rationibus ethicis congruens': Dicit enim sanctus Thomas, quod omnes mores nostri debent esse in quadam mensura et statera, prasszlie (var. prasszly(e), pro prasszne), hoc est ut plura non aquiescamus, que superflua esse deberent XV in. *GlKazB* II 96.

Przecież forma: n. sg. przecież 1442 *WokRacz* 135v.

Znaczenie: 'dolna pozioma, wystająca belka w wejściu, próg, limen': Limen... est terminus domus uel lignum in foribus <...> domorum proprie vlg. przeczesz 1442 *WokRacz* 135v.

Przeoranie forma: n. sg. przeoranie 1442 *WokRacz* 151v.

Znaczenie: 'pole kilkakrotnie przeorywane, ale w danym roku nieobsiewane, ager qui aliquotiens arabatur, sed certo tempore non obserebatur': Nouale... est ager primum precisus uel terra nouiter culta, ita dicit gloza Ozee decimo, vel dicitur ager, qui alterius (pro alternis) annis *vocat (pro vocatur) vgor vel przeoranye 1442 *WokRacz* 151v.

Przerwać, Przerwać się formy: part. praet. act. przerwawszy XV p. pr. *GlKazB* IV 62; ~ part. praet. pass. n. sg. m. przerwan *RRp* XXII 12.

Znaczenie: 1. 'uniemożliwić kontynuowanie, skrócić trwanie, interrompere': Super impiorum ne iocundaueris interitu, quorum vita ex *obrupto velut a texante preciditur, gl. diuiditur, amputatur przerwan, nullo mortis indicio precurrenec nec opineris, quod Deus eos morte preuenire sinit 1466 *RRp* XXII 12.

2. przerwać się 'pęknąć, podrzeć się, rozerwać się, rumpi, dirumpi': Rumpebatur autem rethe eorum (Luc 5, 6) propter multitudinem piscium, per quod significatur maxima potestas miraculi Christi, qui rupto [rethe], przerv<a>fszy szø, rethe tantos pisces ceperunt XV p. pr. *GlKazB* IV 62.

(Prześcieradło) Prześcieradło forma: ac. pl. prześcieradła XV p. post. *GlKazB* III 105.

Znaczenie: 'kawał płótna używany głównie jako część bielizny pościelowej, pars lintei, imprimis linteum super lectum stratum': In die illa auferet Dominus... linteamina przeschczir<ad>la XV p. post. *GlKazB* III 105.

Prześcieradło cf. **Prześcieradło**

Przędza formy: n. sg. przędza 1442 *WokRacz* 108v; ~ g. sg. przędze (1442) XV *KodWP* X 271, 1463 *DokArchWęg* II 95; ~ ac. sg. przędzę 1485 *DokArchWęg* III 52; ~ i. sg. przędzą 1463 *DokArchWęg* II 94; ~ l. sg. (o) przędzy 1495 *DokArchWęg* III 212; ~ ac. pl. przędze 1463 *DokArchWęg* II 95.

Znaczenie: 1. 'nici, też motek nici, fila, fila voluta': Item secuntur res inscripte ipsius Potrzeba... Item przandze gothowey pro IIII-or marcis minus uno fertone (1442) XV *KodWP* X 271; Conquirimur super ipsum (sc. Petrum) quia ipse... die forensi nostros ciues seduxit ad suum predium cum ipsorum mercancia al. s prandza 1463 *DokArchWęg* II 94; Secundo foro nostri homines venerunt et unus eorum reponendo suam mercanciam, videlicet et triginta et duas *stubas przandze apud quendam concivem, transivit ad exactorem et coram eo dixit se habere netum al. przandze pro uno floreno comparato in foro... idem homo noster dixit se habere triginta et duas *stubas neti alias przandze *ib.* 95; Quomodo homo meus dictus Chrzasztowszky presencium ostensor conquestus est in presencia mei, quia ei recepistis alias przadza asserentes, quod non esset iuste et plene mensura 1485 *DokArchWęg* III 52; Quod narravit et dixit coram uxore eiusdem theoloneatoris de predicta mercancia al. o prządzy more solito 1495 *DokArchWęg* III 212; 2. żelazna przędza 'żelazne kółko, circulus, rotulus ferreus': Feruncus zelasna prządza 1442 *WokRacz* 108v.

(Przymować) Przymować, Przymować się formy: praes. ind. 1. sg. przymuję 1398 *RtKon* nr 54; 3. sg. przymuje XV p. pr. *GlKazB* IV 46; ~ praet. 1. sg. -m przymował 1397 *RtKon* nr 29.

Znaczenia: 1. przymować jakieś prawo ‘zgadzać się na procedowanie według porządku danego prawa, concedere, ut aliquid iure procedatur’: Yakom v Miroszka ne przymował nemecznego prawa na kmecza anim go prosno puscil 1397 *RtKon* nr 29; ~ (w fomule rotu sądowej, in forma iuramenti) przymować na swą prawdę i człowiectwo: Y tho przymuiō <n>a swō prawdę y *scłowecztwo, czo Szirska vszonla *phenuczi v mne, cu tim ma Kathusa tako dobre p<r>awo 1398 *RtKon* nr 54.

2. przymować się ‘zakorzeniać się, tu przenosić o Słowie Bożym, radices figere, radicari, hic translate de Verbo Dei’: Verbum enim Dei non radicatur, vlg. nye przymuge szō, nisi in electis XV p. pr. *GlKazB* IV 46.

Przymować cf. Przyjmować

Przymować się cf. Przyjmować

Przyrównać forma: part. praet. pass. n. sg. m. przyrównany XV p. post. *GlKazB* IV 123.

Znaczenie: ‘porównać co do właściwości, uznać za podobnego, comparare quantum ad qualitatem, simile habere’: Animalis homo, przyrównany szwerzathom nyemym, non percipit ea, que sunt Spiritus Dei (I Cor 2, 14) XV p. post. *GlKazB* IV 123.

Przyrównanie forma: n. sg. przyrównanie XV med. *GlKazB* III 38, XV p. post. *GlKazB* IV 121.

Znaczenie: ‘porównanie, wykazanie podobieństwa, comparatio, actus similitudinem ostendendi’: Secundum ideo regnum celorum homo suis operibus non potest consequi..., quia opera hominis sunt bonitatis finite, sed regnum celorum est bonitatis infinite, et quia non potest esse proportio, przirownanye, boni finiti ad bonum infinitum XV med. *GlKazB* III 38; Quia finiti ad infinitum nulla est comparacio, gl. proportio przirownanye XV p. post. *GlKazB* IV 121.

(Przystąpić) Przystąpić forma: praet. 3. sg. f. przystąpiła Rozm 15.

Znaczenie: ‘przestąpić, przekroczyć przepisy, zgrzeszyć, transgredi, praecepta superare, peccare’: Nye byla (sc. Maryja) podlvg obyczaya dzyczynnego nyeustavyczna albo plocha, nygdy w proznoschy albo w lyekoschy sercza nye przystąpyła, alye zawzdy v slvzbye Bozey sve sercze myła Rozm 15.

Przystąpić cf. Przystąpić

Przyznanie forma: i. sg. przyznaniem 1400 *TPaw* IV nr 6474.

Znaczenie: ‘uzyskanie czegoś drogą sądową, adeptio, actus aliquam rem iudicialiter obtinendi’: Item Pelca... in nobili viro Stanislao pincerna pratorum terciam partem za przisnaniem (var. zaprzisnewem) iure iudiciali aquisiuit 1400 *TPaw* IV nr 6474.

Psi cf. Czosnek, Jagoda, Jagody

Pszczelnik, Pczelnik bot. forma: n. sg. pszczelnik XV p. post. *CatCodJag* II 314; pczelnik XV in. *CatCodJag* VI 336.

Znaczenia: 1. ‘miodownik melisowaty, *Melittis melissophyllum* L.’ (?): Huc, gl. ad ista tecta vt considunt, tu nussos (war. Georg 1829 r.: iussos) asperge sapes, trita mellifila (war. Georg 1829 r.: melisphylla), gl. herba, gl. marg. mellifila *pszeczlnyk (Varro hanc herbam dicit apiastri in libro primo rustici operis), et cerinthe ignobile gramen XV p. post. *CatCodJag* II 314.

2. ‘pietruska zwyczajna, *Petroselinum sativum* Hoffm.’: Apium, pczelnik, opych in orto semi<na>tus XV in. *CatCodJag* VI 336.

(Pszczola) Pczola tu pl. tantum **(Pszczoly) Pczoly** forma: g. pczol 1402 *Kal* nr 75, 1402 *RtKon* nr 135; ~ ac. pczoly 1407 *RtKon* nr 248; ~ l. (w) pczolach 1401 *RtKon* nr 113.

Znaczenie: ‘rój, ul z pszczolami, examen (alveus) apium’: Iako Swenthoslaw mne vczni<ni>l scodi za dwenacze grziwen w mich *phczolach 1401 *RtKon* nr 113; Yako Cechna dobila pirzwe tych pczol na Svœchne, nysze *Andrzeowy szastawono 1402 *Kal* nr 75, sim. 1402 *RtKon* nr 135; Iaco Iacub przywosl... pczoly w Otkow<ę> dziedzyna 1407 *RtKon* nr 248.

Ptasi cf. Wyka

Puszczacz forma: n. sg. puszczacz 1442 *WokRacz* 145v.

Znaczenie: ‘ten kto w celach leczniczych puszcza krew z żył, qui sanguinem mittit’: Minutor vlg. puszczacz in vena 1442 *WokRacz* 145v.

Puścinnny forma: n. pl. neutr. puścinnie 1452 *AKPr* II 487.

Znaczenie: ‘będący przedmiotem spadku, tu bezdziedzicznego, qui ad hereditatem, hic vacuum, pertinet’: Quod cum aliqui kmethones absque prole de hac luce decedunt, ipsorum bona mobilia et immobilia nomine puszczine (leg. puścinnie) domini eorundem consueverunt occupare 1452 *AKPr* II 487.

Rajski forma: n. sg. f. rajska 1409 *ŚIPolW* 21; neutr. rajskie XV ex. *GlLek* 39; ~ g. sg. m. rajskiego 1409 *ŚIPolW* 21; ~ v. sg. f. rajska 1408 *ChrestWRz* 403, XV ex. *PamLit* XXIX 118.

Znaczenia: 1. ‘odnoszący się do raju–nieba, jako domniemanej siedziby Boga, Matki Boskiej oraz miejsca pobytu dusz sprawiedliwych po śmierci, caelestis, ad caelum, quod vulgo putabatur Dei et Matris Dei, atque ad locum, ubi animae piorum post mortem commorantur, pertinens’: W szwōthoschy yesz wszythky przesła, o gwaszdo morska, rosza y lilia rayska! 1408 *ChrestWRz* 403; Tyss (sc. Matuchno Boża) vlyczka rayska 1409 *ŚIPolW* 21; Tyss rossa

rayskiego kwata *ib.*; Vos, o Michael..., Gabriel... atque Raphael..., transferte nos intra paradisiicola medzy przebivacze raysky<e> 1425 *PFRp* V 33; Sdrowa bącz naszwathsza Maria, Mathko Bosza,... vlyczko rayszka! XV *ex. PamLit* XXIX 118.

2. rajske jabłko 'owoc granatu, malum Punicum': Malagranat rayskye yablko XV *ex. GILek* 39.

Rakowy *forma*: n. pl. m. a. f. rakowe 1440 *RozPaul* 155v; ~ i. pl. f. rakowymi 1475 *RostRp* s. 105.

Znaczenie: 'właściwy rakowi, związany z rakiem, *cancrī proprius*': łuszczyzna rakowa 'chitynowa skorupka raka (zrzucana?)', *cancrī testa (exuta?)*: Contra calculum. Secundum wlgares: verbenam coque cum cortinis vlg. łuszczymy rakowimy et hec contritis cum ceruisia 1475 *RostRp* s. 105; ~ rakowe spary 'przyrząd z przynętą do łowienia raków, instrumentum cum esca cancris capiendis destinatum': Lvs uel luns luas est instrvmentum purgandi linum. Eciām dicitur coclea vlg. *racowye spary 1440 *RozPaul* 155v.

Ratorośl *cf. Latorośl*

Rdest, Drdest *bot. forma*: n. sg. rdest XV *in. CatCodJag* VI 256, XV *in. LekKoń* 242, XV *med. CatCodJagRp* II 101; drdest XV *p. post. GIKörn* II 179.

Znaczenie: 'jakiś gatunek rodzaju rdest, *Polygoni L. species quaedam*': Rdest est in luto uineo, succus a stomacho plus expertus sit in remissio XV *in. CatCodJag* VI 256; Contra dolorem capitis equi. Recipe radicem herbe, que dicitur rdest XV *in. LekKoń* 242; Rdest XV *med. CatCodJagRp* II 101; Ad idem (sc. contra vermem in vmbilico). Recipe radicem herbe dicte drdesth XV *p. post. GIKörn* II 179.

Reż *forma*: n. sg. reż XV *in. CatCodJag* III 12; ~ g. sg. rży XV *in. LekKoń* 245.

Znaczenie: 1. *bot.* 'żyto zwyczajne, *Secale cereale L.*': Siligo est genus frumenti resz XV *in. CatCodJag* III 12.

2. 'ziarno żyta, *granum secalis*': Contra fluxum aurium equi... Demum recipe estivale, *yarye rży, et coquatur bene in olla et detur equo ad comedendum sex vicibus XV *in. LekKoń* 245.

Rostir *cf. Kofter*

(Rozejść się) Roześć się (?) 'rozprzestrzenić się, rozgałęzić się, *extendi, expandi*': Contemnere ventos assuescant (sc. semina) summasque sequi, mogły *rossesze, tabulata per ulmos XV *ex. VergGeorg* 86.

Roześć się *cf. Rozejść się*

Rozlanie *forma*: n. sg. rozlanie ca 1500 *GIPozn* 34.

Znaczenie: 'mielizna, płycizna, miejsce zalane wodą, *vadum, locus tenuiter inundatus*': (Non aurum in viridi quaeritis arbore, nec vite gemmas carpit, non altis laqueos montibus abditis, ut pisce dite-

tis dapes), ne (*pro nec*) vobis capreas, si libeat sequi, Tyrrena captatis, szarżuczaczy, vada, rozslane ca 1500 *GIPozn* 34.

Rozpustny *forma*: n. sg. m. rozpustny XV *p. post. RozOss* I 56ra.

Znaczenie: 'taki, który je ponad miarę, żarłok, gulo, *homo edax*': <C>omessor uel comestor id est vorator vlg. rozpusthny XV *p. post. RozOss* I 56ra.

Rozsiadły *forma*: n. sg. m. rozsiadły 1442 *WokRacz* 132v.

Znaczenie: 'rozpustny, rozwiązły, lascivus *effrenatus*': Lasciws qui luxu solutus et vanus id est peculiaris et luxuriosus et homo molissime accionis vlg. roszyadli 1442 *WokRacz* 132v.

Roztargnienie *forma*: n. sg. roztargnienie 1440 *RozPaul* 75r. 224r.

Znaczenie: 'spór, brak zgody prowadzący do zwady, zamieszek, discordia, ex qua seditiones oriuntur': Diripere id est auferre. Inde dirreptum id est predatum uel raptum. Inde direpcio id est disolutio proprie roztargnenye 1440 *RozPaul* 75r; Rebellio... id est repugnancia post factam pacem ad bellum reuersio uel iteratio belli inobediencia proteruitas dirreptio disceptatio proprie roztargnenye *ib.* 224r.

Roztoczenie *forma*: n. sg. roztoczenie 1470 *GIPolB* 22.

Znaczenie: 'to co jest rozwinięte, rozpuszczone, rozplecione, id quod explicatum, resolutum, replicatum est': kłębkowe (a. kłabkowe) roztoczenie 'rozwinięta z kłębka, układająca się kółkiem, łatwiejsza do ogarnięcia wzrokiem aniżeli nieć długa, rozciągnięta, *filum e glomo explicatum et rotunde positum, quod facilius quam filum longum et extensum oculis perlustrari potest*': Sic nostra peccata ab initio permulta sicut longum filum, que absconduntur nobis multa..., sed Domini vindicta veniente, tunc omnia peccata patebunt nobis yako klabkowe roztoczenie 1470 *GIPolB* 22.

Rwyarth *cf. Kniat*

Rytwin *forma*: n. sg. rytwin 1442 *WokRacz* 71v.

Znaczenie: 'wycięty płat murawy, *darń, caespes*': Cespites... uel cespis... dicuntur terra cum graminibus et herbis ewlsa, inde dicitur cespito uel dicitur frutex uel virgultum et dicitur cespes quasi circa pedes proprie vlg. ritwin 1442 *WokRacz* 71v.

Ryż *forma*: n. sg. ryż 1393 *RachKrólW* 15, 1442 *WokRacz* 116v.

Znaczenie: 1. *bot.* 'roślina z rodziny *askrowatych*, czarnuszka siewna, *Nigella sativa L.*': Gith est genus liguminis simile cimino quantitate sed nigri coloris et in pane spergitur dulcorando ita dicit gloza Ysaye XXVIII et alio nomine dicitur *figella et dicitur vlg. rysz (*por.* Is 28, 25–27) 1442 *WokRacz* 116v.

2. 'ziarno jakiegoś zboża, semen quoddam frumenti': Domini duci Scargelloni, cuius adventus sperabatur ad cenam: pro piscibus I marcam..., pro II libris rysz II scotos 1393 *RachKrólW* 15.

Rzep bot. forma: n. sg. rzep XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Znaczenie: 'łopian większy, *Arctium lappa* L.': Lappa lopian, rzep XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Rzepa bot. forma: n. sg. rzepa 1460 *Rost* nr 3326, ca 1465 ib. nr 3841.

Znaczenie: zajęcza rzepa 'dziewięcśl bezlodygowy, *Carlina acaulis* L.': Agramen zayaczą rzepa 1460 *Rost* nr 3326; Cardopacia *dzyavy<ę>szyl, sz<a>yacza rzepa ca 1465 ib. nr 3841.

Rzepik bot. forma: n. sg. rzepik XV in. *CatCodJagRp* VI 337, XV p. post. *CatCodJag* III 58, ca 1500 *RostRp* s. 63.

Znaczenie: 1. 'rzepik pospolity, *Agrimonia eupatoria* L.': Agrimonia rzepik XV in. *CatCodJagRp* VI 337; Hec agrimonia... quedam herba, que precipue abundat in agris rzepyk XV p. post. *CatCodJag* III 58.

2. rzepik większy 'łopian większy, *Arctium lappa* L.': Vyadszy cardana rzepyk ca 1500 *RostRp* s. 63.

Rzepka bot. forma: n. sg. rzepka XV in. *CatCodJagRp* VI 336. 337.

Znaczenie: zajęcza rzepka 'kopytnik pospolity, *Asarum Europaeum* L.': Wlgago szagocza rzepka XV in. *CatCodJagRp* VI 336; Volgago szagocza *rzebka ib. 337, sim. ib. 336.

Rzeżucha, Żerzucha bot. formy: n. sg. rzeżucha XV in. *CatCodJagRp* VI 336. 337, ca 1480 *CatCodJag* XI 294; ~ ac. sg. żerzuchę XV in. *GlKazB* II 83.

Znaczenie: 'pieprzyca siewna, *Lepidium sativum* L.': Pasturcium (pro nasturcium), id est rzesucha XV in. *CatCodJagRp* VI 336; Narstucium rzesvcha ib. 337; Quadam vice cum comederet (sc. puella) narstucium, szerzuchø, non benedicendo, dyabolus in eam subintravit XV in. *GlKazB* II 83; Nasus... Et dicitur hoc nasturcium, rzezucha, quedam erba, quia acrimonia sui (pro sua) nasum torqueat ca 1480 *CatCodJag* XI 294.

Salsa forma: n. sg. salsa 1442 *WokRacz* 179r.

Znaczenie: 'rodzaj ostrego sosu, przyprawy do mięsa, genus iuris acris, muriae': Salsa vlg. zalsza 1442 *WokRacz* 179r. ~ Latynizm.

(Sarn) Sarń zool. forma: n. sg. sarń 1442 *WokRacz* 121v.

Znaczenie: 'ssak z rodziny wołowatych, koziorożec alpejski, *Capra ibex* L.': Ibis vel ibex est animal quod cornua gestat sc. [sc.] hircus vel capra siluestris que a grecis vocantur dorcas. Et dicuntur

ibites quasi auites eo quod adinstar auium arduum petant et in altissimis petris uel saxorum cacuminibus se precipitans in suis cornibus se illesum suscipit et pro eodem animali ponitur vnde Iob XXVIII et in vlg. dicitur sarny 1442 *WokRacz* 121v.

Sarń cf. Sarn

Szczeyle cf. Trzmiele

Serwatka, Syrwatka forma: n. sg. syrwatka 1463 *RostRp* s. 71.

Znaczenie: 'płyn odcisnięty przy wyrobie sera ze zsiadłego mleka, aqua lactis, serum': Contra ventris constipationem succus mediani corticis sambuci cum sero lactis vlg. szirvathka 1463 *RostRp* s. 71; ~ z fleksją łacińską: Contra pruritum et pro laxacione: paciens recipe lactinam vlg. servatkam... caprinam 1475 *RostRp* s. 98.

(Serzysko) Syrzysko forma: n. sg. syrzysko 1442 *WokRacz* 111v. 153r.

Znaczenie: 1. 'środek przyspieszający zsiadanie się mleka, podpuszczka, coagulum': Occigallus est species lactis vlg. podpuszczadlo uel szyrzysko 1442 *WokRacz* 153r.

2. 'serek z mleka słodkiego, caseus e lacte non coagulato in forma confectus': Formadius vlg. szyrzysko 1442 *WokRacz* 111v.

Sesnek bot. forma: n. sg. sesnek XV p. post. *R* LIII 68.

Znaczenie: 'sasanka otwarta, *Pulsatilla patens* Mill.': Primula szesnek XV p. post. *R* LIII 68.

Sierdziączka forma: n. sg. sierdziączka 1440 *RozPaul* 265v.

Znaczenie: 'łopatka używana do wiania, tj. czyszczenia ziarna przez rzucanie go pod wiatr na pewną odległość, ventilabrum': Vannus est instrumentum purgandi fruges... vlg. szyerdaczka 1440 *RozPaul* 265v.

Sirszeń cf. Szerszeń

Sitowie coll., bot. formy: n. sitowie XV p. post. *CatCodJagRp* II 314; ~ l. (na) sitowiu XV med. *GlWinc* 149.

Znaczenie: 1. 'oczeret jeziorny, *Scirpus lacustris* L.': Amica tamen et discreta sit increpacio Non preceps oblatret, et impudica mordacitas, que nodum querat in scyrpo, gl. in corpore plano na szithowyv, et fissuram in integro XV med. *GlWinc* 149.

2. 'rośliny z rodzaju sit albo sitowie, herbae generis luncus L. vel *Scirpus* L.': Fortunate senex, ergo tua rura manebunt, et tibi magna satis, quamuis lapis omnia nudus limosoque, gl. lutoso, palus obducatur pascua ivnco, gl. feno, sythowye, carex myeczycovye XV p. post. *CatCodJagRp* II 314.

Siwy forma: n. sg. m. siwy 1442 *WokRacz* 62r.

Znaczenie: 'siwy, tu stary, canus, hic senex, vetus' (?): Canus... proprie szyvy 1442 *WokRacz* 62r.

Skarbny *forma: n. sg. m.* skarbny (1497) 1499 ZapRpZakr 12, 138.

Znaczenie: (o wozie, de vehiculo) 'służący do przechowywania i przewożenia rzeczy cennych, ad res pretiosas recondendas et portandas aptus': Pro expedicione bellica contra Thurcos Iacobus... dare debet 2 equos redarios in currum reservatorium al. skarbny (1497) 1499 ZapRpZakr 12, 138.

Skazować *formy: inf.* skazować XV *p. post.* GlKazB IV 106; *~ praet. I. pl. m.* -smy skazowali Spow 10.

Znaczenie 1: 'twierdzić, wyrokować, affirmare, iudicare': Hoc dictum Salvatoris nostri... nonnulli nostrum non ponderando audent temere diffinire, skazowacz, dicentes XV *p. post.* GlKazB IV 106.

2: 'uznawać winnym, reum censere, habere': Spowyadamy sze Bogw..., yszeszmy... szamyszmy szebne skazowały w naszych grzeszech Spow 10.

Skażca *forma: n. sg.* skażca XV *med.* GlKazB III 32.

Znaczenie: 'ten kto skaził, naruszył ustalone zasady (np. prawo, qui commaculat, transgreditur, praevaricatur praecepta (v. gr. legem)': Secundo malicia et perversitas Iudeorum procedebat ex anime transfiguracione, nam homo creatus est ad ymaginem Dei et sic est filius Dei per graciam, sed per peccatum fit serws et filius dyaboli *gl.* prevaricator skascza legis XV *med.* GlKazB III 32.

Skażenie *forma: d. sg.* skażeniu ca 1430 GlKazB II 12.

Znaczenie: 'próba, pokusa, niebezpieczeństwo, może szkoda, strata, temptatio, illecebra periculum, fortasse detrimentum, damnum': Est (sc. Corpus Christi) nobis contra mundi pericula, scażenu, firmamentum ca 1430 GlKazB II 12.

Skonały *forma: g. sg. f.* skonałej XV *med.* GlKazB III 38.

Znaczenie: (o dobru ludzkich uczynków, de hominum bonis operibus) 'mający swój kres, ograniczony, skończony (w przeciwstawieniu do nieskończonego dobra Królestwa Niebieskiego), terminum finitum determinatumque (bonitati Regni Caelorum oppositum) habens': Secundum ideo regnum celorum homo suis operibus non potest consequi..., quia opera hominis sunt bonitatis finite, skonałey, wymyerzon[y]ey, sed regnum celorum est bonitatis infinite, et quia non potest esse proportio boni finiti ad bonum infinitum XV *med.* GlKazB III 38.

2. Skopiec *forma: n. sg.* skopiec XV *p. post.* CatCodJag II 314.

Znaczenie: 'naczynie na mleko, mulctrum': Mulgarium, scopyecz, uas in quos mulgnetur peccora XV *p. post.* CatCodJag II 314.

Skor *zool. forma: n. sg.* skor 1472 RostRp s. 47.

Znaczenie: 'ośliczka, Asellus aquaticus': Multipeda stonog, skor 1472 RostRp s. 47.

Skrzele *forma: n. sg.* skrzele 1440 RozPaul 37v.

Znaczenie: 'narząd oddechowy ryb i niektórych płazów, branchiae': Brancia... est locus inter caput et corpus piscis proprie skrzele 1440 RozPaul 37v.

Skusić *forma: imper. 3. sg.* skusi ca 1430 GlKazB II 12.

Znaczenie: 'ocenić, poznać, doświadczyć, probare, cognoscere, experiri': Probet, szkuszi (GlWroc 21v: wsnay sze, leg. uznaj sie, sim. ib. 48v), autem seipsum homo et sic de pane illo edat et de calice bi<bat> (I Cor 11, 28) ca 1430 GlKazB II 12.

Słahme *cf.* Słabina

Słecyerze *cf.* Słojerz

Słabina *forma: l. sg. (na)* słabinie XV *in.* LekKoń 244.

Znaczenie: 'boczna część brzucha między żebrami a biodrem, pars ventris inter costas et femur posita, hypochondria': Contra rupe, id est quando cadit (sc. equus) sepius et infirmetur. Perfora cum subula na słabine (var. słahme) ex utraque parte. Et valet XV *in.* LekKoń 244. *~* Wydawcy czytają: na szlamie lub ślamie (?).

Słoćwina *cf.* Słotwina

Słojerz *forma: ac. pl.* słojerze 1493 ŻydKrac 179.

Znaczenie: 'rodzaj czepca, przepaska na włosy, redimiculum capitis': Anna... recognovit, quia receperat a Iacobo vittellas (var. vitellas) al. sloyerze (var. slecyerze) 1493 ŻydKrac 179.

(Słonecznik) Słunecznik, Słuniecznik *bot. forma: n. sg.* słunecznik 1435 GlKazB II 53; słuniecznik 1442 WokRacz 74v.

Znaczenie 1: 'cykoria podróżnik i chondrilla sztywna, Cichorium intybus L. et Chondrilla iunceae L.': Hoc debemus facere exemplo... herbe, que vocatur enopia vlg. słunecznyk 1435 GlKazB II 53.

2: 'roślina z rodzaju Plantagineae, babka, Plantago L.': Citharia est quedam herba vlg. sluniecznik 1442 WokRacz 74v.

(Słoni) Słuni *forma: n. sg. m.* słuni 1442 WokRacz 50r.

Znaczenie: 'związany ze słoniem, charakterystyczny dla słonia, ad elephantum pertinens': Barrus id est elefas... Inde barritus vox uel clamor elephantis... vlg. szluny 1442 WokRacz 50r.

Słonina *cf.* Słoniny

Słoniny *pl. tantum forma: n.* słoniny 1472 Rost nr 473.

Znaczenie: 'solone mięso wieprzowe prze-rośnięte tłuszczem, rodzaj boczku, adeps sale conditus, succidia et caro porcina': Lardum polecz, słoniny 1472 Rost nr 473; *~* Możliwa też interpretacja: poleć słoniny.

(Slotwina) Słoćwina *forma: n. sg. słoćwina* XV p. post. RozOss III 212v.

Znaczenie: 'podmokła łąka, pratum uvidum': Salsugo dicitur salsus et amarus hvmor terre qui ipsam sterilem facit. Salsugo *szloczvyňa na bo-roch XV p. post. RozOss III 212v.

Slunecznik *cf. Słonecznik*

Sluni *cf. Słoni*

Sluniecznik *cf. Słonecznik*

Służyć *forma: praes. ind. 3. sg. służy* 1442 WokRacz 148r; ~ *part. praes. act. adi. służąc* 1425 PFRp V 33; ~ *condit. 2. sg. m. służyłby* 1425 PFRp V 33.

Znaczenia: 1. 'pozostawać w czyjejs służbie, być posłusznym czyimś rozkazom, famulari, servire': *Munuscularius, qui pro munere seruit respectu gratie vlg. kto sluszy na myloscz 1442 WokRacz 148r.

2. 'posługiwać, pomagać, opiekować się, ministrare, auxiliari, curare': Te, gl. sc. sanctum Iohannem, Christum... matri sue dedit custodem, vt virgo virginem conservares, gl. id est custodires, atque curam suppeditares sluszilbi 1425 PFRp V 33.

3. 'oddawać cześć, adorare': A mycz ssō raduyemy tobye *slussocz, sawsse Bogv, y tobye, o przewyborna 1409 ŚlPolW 20; ~ Cui, gl. Patri, estis, gl. vos angeli, administrancia, gl. servientes *sloszocz, Deo 1425 PFRp V 33.

(Smardz) Smarż *bot. forma: n. pl. smarże* 1472 Rost nr 1098.

Znaczenie: 'piestrzenica kasztanowata, Gyromitra esculenta Fr.': Ceruiboletus, volitis verna smarszye 1472 Rost nr 1098.

Smarż *cf. Smardz*

Smażyć *forma: inf. smażyć* XV p. post. RozKap 99r.

Znaczenie: 'przyrządzać potrawy na tleszczu rozgrzewanym do wysokiej temperatury, assare, frigere, torrere cibos': Frigo... id est coquere in patella sine aqua uel vino uel sanguine al. smazyz XV p. post. RozKap 99r.

Smolnik *bot. forma: n. sg. smolnik* 1463 RostRp s. 60.

Znaczenie: 'kokornak powojnikowy, Aristolochia clematitis L.': Arestologia szmolnyk 1463 RostRp s. 60.

Snop *forma: n. sg. snop* 1442 WokRacz 114v.

Znaczenie: 'wiązka żętego zboża lub słomy, też innych żętych roślin, fasciculus, manipulus, merges': Garba... dicitur manipulus degencium et proprie plurium manipulorum collectator, unde spicasquae replent dextram dic eciam manipulum dicitur ex multis merges constare manipulus vlg. snop 1442 WokRacz 114v.

Sojka *cf. Sójka*

Sokole *forma: ac. sg. sokole* (1301?) XV KodWP VI 77.

Znaczenie: 'powinność łowiecka związana z utrzymywaniem sokołów myśliwskich, też z pilnowaniem gniazd sokolich, bądź jej ekwiwalent, officium falcones alendi, etiam nidos falconum curandi vel eius recompensatio pecuniaria': Dominus abbas Lendensis a quibusdam pro opole, vicinia et sokole accitus, comite Nicolao..., comite Boguslao iudice Polonie aliisque quampluribus coram nobis iudicia exercentibus, idem dominus abbas privilegium iuris sui antiquitate ac omni robore autenticum coram nobis ostendens optinuit iusticia mediante ab omni servitute iurium Polonicorum liberum se decretum (1301?) XV KodWP VI 77.

Sokół *zool. forma: n. sg. sokoł* 1442 WokRacz 64r.

Znaczenie: 'ptak drapieżny z rodziny sokołowatych, dawniej używany do polowań, Falco L.': Capusa est auis [est] quedam capus... proprie socol 1442 WokRacz 64r.

Sójka *czy Sojka* *zool. forma: n. sg. sojka* 1442 WokRacz 117v.

Znaczenie: 'ptak z rodziny krukowatych, sójka zwyczajna (mylona też z innymi ptakami), Garrulus glandarius L. (cum avibus aliis confusus)': Graculus auis quedam vlg. soyka 1442 WokRacz 117v.

Spar *cf. Szpar*

Spara *cf. Szpar*

1. **Spasienie** *forma: g. sg. spasienia* 1428 ArchTerCrac CCCXII 361, 3; ~ *ac. sg. spasienie* 1477 LubZiemRp 18.

Znaczenie: 'wypasienie, skarmienie bydłem, koźmi, actus vel effectus depascendi, pascendo absumendi': Iasco de Misłowicze evasit iure Iohannem ibidem de Miszlouice... de pabulacione al. spassena in pratis ibidem in Miszlouicze 1428 ArchTerCrac CCCXII 361, 3; Pro pabulacione al. o sspassyenye tritici... sententiauit al. zdal... in totum dampnum 1477 LubZiemRp 18.

Spojadać się *cf. Spowiadać*

Spowiadać, Spojadać się *forma: praes. ind. 1. sg. spojadam Spow 6; ~ praet. 1. sg. m. -m spowiadał* 1398 RtKon nr 66.

Znaczenie: 1. 'słuchać czyjegoś wyznania grzechów dla udzielenia rozgrzeszenia, confessionem peccatorum alicuius remissionis dandae gratia auscultare': Iakom Cziedra spowadał y Bozim Czalem oprował 1398 RtKon nr 66.

2. *spojadać się* 'wyznawać grzechy kapłanowi dla uzyskania rozgrzeszenia, peccata sacerdoti remissionis impetrandae gratia indicare, confiteri': Thego my szal y thego szya szpoyądam Pannv Bogw wzechmogaczemw Spow 6.

Sprosný *cf. Sprošny*

(Sprośny) Sprośny *forma: n. sg. f. sprośna* XV *med. GlKazB* III 84.

Znaczenie: ‘zaraźliwy, szkodliwy, pestifer, contagiosus, nocens’: Lepra igitur omnibus contagiosa, sprośna, est XV *med. GlKazB* III 84.

Sprzęża *cf. Sprzęża*

Sprzęża czy **Sprzęża** *forma: ac. pl. sprzęży* (1418) XV *p. post. DokMp* V 198. 199.

Znaczenie: ‘jakiś rodzaj statku, łodzi, barki lub tratwy, być może utworzony z połączenia kilku jednostek, quaedam navicula, cumba, barca seu ratis, forsan de aliquot alveolis coniuncta’: Quando vero dominus abbas Czyrwenensis naves vlg. sprzanzy ex sua parte paraverit, similiter ad rippam hereditatis dicte Byelani prefatas naves suas libere... potest applicare (1418) XV *p. post. DokMp* V 198; Cum dominus abbas Czyrwenensis naves vlg. sprzanzi ordinaverit in suo navigio..., dictus Clemens cum sua familia... navigabit libere *ib.* 199.

Sroczy *cf. Noga*

(Stempel) Stępel czy Sztepel *forma: n. sg. stępel* 1442 *WokRacz* 196r.

Znaczenie: ‘narzędzie używane przez złotnika, instrumentum aurifabri’: Tuntorium stanpel sicut habent aurifabri 1442 *WokRacz* 196r.

Stępel *cf. Stempel*

Sthorzałki *cf. Strzałki*

Stpica *cf. 2. Śpica*

Straszydło *forma: n. sg. straszydło* 1442 *WokRacz* 83v.

Znaczenie: ‘rodzaj kołatki używanej do odstraszania ptaków znad zasiewów, crepitaculum quoddam quo aves de segetibus fugabantur’: Crepula est illud quo fugantur de segetibus <aves> sztrasydło 1442 *WokRacz* 83v.

Strącze *coll. forma: l. (w) strączu* 1442 *WokRacz* 101v.

Znaczenie: ‘strąki, siliquae’: Escania vlg. groch w sztraczv 1442 *WokRacz* 101v.

Strnadel *cf. Trznadel*

Strycholec *cf. Strychulec*

(Strychulec) Strycholec czy Sztrycholec *forma: n. sg. strycholec* 1435 *DokPłoc* I 186.

Znaczenie: ‘drewniany walek do wyrównywania do odpowiedniego poziomu ciał sypkich przy odmierzaniu w naczyniach stanowiących miarę, horstorium’: Predicti cives et incolae dictos agros collentes... venerandi nobis nostrisque successoribus ratione census perpetuis <temporibus> solvere teneantur, nobis eadem frumenta secundum consuetudinem fori sub linea lignea dicta vlg. strycholcz mensurantes 1435 *DokPłoc* I 186.

Strzałka *tu pl. tantum Strzałki bot. forma: n. strzałki* 1460 *Rost* nr 3385, *ca* 1465 *Rost* nr 4168, 1472 *ib.* nr 1595.

Znaczenie: ‘uczep trójlistkowy, Bidens tripartita L.’: Baliargo sth[ar]załki 1460 *Rost* nr 3385; Balirago strzałki *ca* 1465 *Rost* nr 4168, *sim.* 1472 *ib.* nr 1595. ~ Pierwsza litera -a- przekreślona przez kopistę. Wydawca polski wyraz w pierwszym cytacie błędnie czyta sth[ar]załki i umieszcza ten zapis wśród nazw roślin niedających się oznaczyć na s. 345 t. I.

Strzałki *cf. Strzałka*

Strzelenie *forma: i. sg. strzelenim* XV *ex. VergGeorg* 78.

Znaczenie: ‘wypuszczenie (strzały z łuku), actus emitendi (sagittam arcu)’: Aut quos oceano propior gerit india luccos extremi scinus orbis, vbi alta vincere summum arboribus aut ulle iactu, strzylenym, potuere s<a>gite? XV *ex. VergGeorg* 78.

Strzykadło *forma: n. sg. strzykadło* 1442 *WokRacz* 137r.

Znaczenie: ‘urządzenie tryskające wodą, instrumentum aquam eiacularans’: Lixiale proprie strzycadło 1442 *WokRacz* 137r.

Sukienny *cf. Barwa*

Swojski *cf. Czosnek, Koper*

Syrwatka *cf. Serwatka*

Syrzysko *cf. Serzysko*

Szabla *forma: n. sg. szabla* 1440 *RozPaul* 86r; ~ *n. du. szabli* 1442 *KsWójtKr* 84; ~ *ac. du. szabli* 1442 *KsWójtKr* 135.

Znaczenie: ‘broń ręczna o jednosiecznej (wyjątkowo obosiecznej) głowni osadzonej w rękojeści, może też miecz, arma manualia, ferrum saepissime una acie instructum, fortasse etiam gladius’: Ensis... id est gladius seu spata al. szabla 1440 *RozPaul* 86r; Nicolaus Lasotha iurabit... Nicolao Lenhardi, quod isti vlg. schabli erant tam boni in valore unius marce 1442 *KsWójtKr* 84; Nicolaus Lenhardi promisit arestare duos vlg. szabli Nicolao Lasotha hodie ante occasum solis indilate *ib.* 135.

Szaleństwo *forma: d. sg. szaleństwu* XV *p. pr. CatCodJag* X 204.

Znaczenie: ‘brak rozumu, głupota, insania, stultitia’: Ne igitur ipsius (sc. Pilati) petulencie, gl. petulancie schalenstvu, ascribentur, respondit: Quod scripsi, scripsi (Jo 19, 22) XV *p. pr. CatCodJag* X 204.

(Szałwia) Szałwija *bot. forma: n. sg. szałwija* XV *ex. GlLek* 53.

Znaczenie: 1. szałwija ogrodna ‘szałwia lekarska, Salvia officinalis L.’: Lingwa humana, saluia domestica, silago, siloquistidus, id est schaluia (var. ochalma) *agrodna et non polna XV *ex. GlLek* 53.

2. (szałwija) polna ‘szałwia łąkowa, Salvia pratensis L.’ (?): Lingwa humana, saluia domestica, silago, siloquistidus, id est schaluia (var. ochalma) *agrodna et non polna XV *ex. GlLek* 53.

Szałwija *cf. Szałwia*

Szarłat *forma: n. sg.* szarłat 1448 *WokJag* 272v.
Znaczenie: 'rodzaj ubioru, species vestis':
 Rasa est species vestis uel pallium uel tunica proprie sarlath 1448 *WokJag* 272v.

Szary *forma: n. sg. m.* szary 1442 *WokRacz* 118r.

Znaczenie: 'ciemnopopielaty, siwy, cineraceus, canus': Grisevs vlg. szary 1442 *WokRacz* 118r.

Szatan *forma: g. sg.* szatana XV *p. pr.* *ŚlPolW* 12.

Znaczenie: 'diabeł, czart, diabolus, satan':
 Gdi gad leb ('czyli') wansz od schathana bil poslan ku zdradzie niewies<c>iey XV *p. pr.* *ŚlPolW* 12.

Szie *cf.* **Ście**

Szczak *forma: n. sg.* szczak 1442 *WokRacz* 139r. 142v.

Znaczenie: 'nocnik, matula': Madula est urinale vlg. szczak 1442 *WokRacz* 139r. *sim. ib.* 142v.

Szczuka *zool. forma: n. sg.* szczuka 1442 *WokRacz* 137v.

Znaczenie: 'szczupak, Esox lucius L.': Luceus est color rubeus uel croceus uel piscis quidam sc. szczuka 1442 *WokRacz* 137v.

Szczygiel *zool. forma: n. sg.* szczygiel XV *p. post.* *CatCodJagRp* II 314, XV *p. post.* *CatCodJag* III 58.

Znaczenie: 'szygiel, Carduelis carduelis L.': Carduelis szczygyel (*var. czygyel*) XV *p. post.* *CatCodJagRp* II 314; Achalantis..., szczygel, auis, que et carduelis dicitur uel lucina ab achantis, id est spinis, quia asueta sit in vepribus commorari XV *p. post.* *CatCodJag* III 58.

Szczygielek, Szczygłek *zool. forma: n. sg.* szczygielek 1442 *WokRacz* 65v; szczygłek XV *in.* *CatCodJag* VI 337.

Znaczenie 1: 'mały ptak z rodziny luszcakowatych, szczygiel, Carduelis carduelis L.': Cardinellus est auis quedam vlg. szczygielek 1442 *WokRacz* 65v.

2: 'mały ptak z rodziny luszcakowatych, dzwonec zwyczajny, Carduelis chloris L.': Canapeus szczygłek XV *in.* *CatCodJag* VI 337.

Szczygłek *cf.* **Szczygielek**

Szena *cf.* **Szyna**

(Szerszeń) Sirszeń *zool. forma: n. pl.* sirszenie XV *p. post.* *CatCodJag* II 314.

Znaczenie: 'owad z rodziny osowatych, Vespa crabro L.': Aut asper crabro, *gl.* crabrones vlg. szyszenye, imparibus se immiscuit armis XV *p. post.* *CatCodJag* II 314.

Szkodła *forma: n. sg.* szkodła 1442 *WokRacz* 68v.

Znaczenie: 'deska do pokrywania dachu, gont, scindula': Celindrum vlg. szkodła 1442 *WokRacz* 68v.

Szlag *czy Ślag* *forma: n. sg.* szlag 1442 *WokRacz* 106v.

Znaczenie: 'drewniana belka, drag, żerdź, pertica, baculus': Fallanx fallanga idem sc. turba uel portica (*pro pertica*) vlg. slak. Item fallanga dicitur baculus sustentans vitem uel residuitatem quod reseatur a vite 1442 *WokRacz* 106v.

Szlam *cf.* **Ślabina**

(Szpar *czy Szpara)* **Spar** *czy Spara* *forma: n. pl.* spary 1440 *RozPaul* 155v.

Znaczenie: rakowe spary 'przyrząd z przyętą do łowienia raków, instrumentum cum esca cancris capiendis destinatum': Lvs uel luns luas est instrvmentum purgandi linum. Eciam dicitur coclea vlg. *racowye spary 1440 *RozPaul* 155v.

Szpara *cf.* **Szpar**

(Szpunt) Śpuńt *forma: n. sg.* śpuńt 1442 *WokRacz* 92v.

Znaczenie: 'drewniany korek, zatyczka, czop, obturamentum, embolus': Dulcitrum dicitur lignum quo lagena superius obstruitur vlg. szpvnýt 1442 *WokRacz* 92v.

Sztępel *cf.* **Stempel**

Sztrychole *cf.* **Strychulec**

(Szyna) Szena *forma: n. sg.* szena 1442 *WokRacz* 114v.

Znaczenie: 'metalowa obręcz na koło wozu, może też wóz, ferrum, quo rota vincitur, fortasse etiam currus': Gamba... vlg. szena 1442 *WokRacz* 114v.

Szypka *forma: n. sg.* szypka 1442 *WokRacz* 76v.

Znaczenie: 'szypulka owocu, np. gruszek albo jabłka, peciolus v. gr. piri vel mali': Coclidium vlg. sybka 1442 *WokRacz* 76v.

Ścianwa *zool. forma: n. sg.* ścianwa 1442 *WokRacz* 73r.

Znaczenie: 'pluskwa domowa, Cimex lectularius L.': Cimex est vermis parvus et fetidus vlg. pluszqua uel szczanwa 1442 *WokRacz* 73r.

Ście *czy Szie* *forma: n. sg.* ście XV *p. pr.* *GIKazB* IV 44.

Znaczenie: 'odległość, oddalenie, distantia, spatium': Sed quia distancia, scze y byeg, longa in Ierusalem et non omnes ibi possumus pervenire (*por.* Luc 2, 41–44) XV *p. pr.* *GIKazB* IV 44.

Ściec się *forma: praet. 3. pl. f.* ściekły (1450) 1610 *DokMp* VIII 333, XV *med.* *GIKazB* III 38.

Znaczenie: 'zbiec się, zejść się razem, in unum concurrere, confluere': (o rzekach, de fluminibus): Inceptae sunt praedictae granicies..., ubi fluvii confluerunt, al. sciekły <się> (1450) 1610 *DokMp* VIII 333; ~ (o drogach, de viis): Legimus, quo-

modo diversi sancti diversis viis ad regnum celorum pervenerunt, sed omnes iste diverse vie in unam viam concurrerunt szczekli <się> XV med. *GlKazB* III 38.

(Ścierpieć) Ścierpieć *forma: praes. ind. 3. pl.* ścierpią *ca* 1425 *CatCodJagRp* IX 344.

Znaczenie: 'truchleć, drętwieć, martwieć, tremescere, tremere, torpescere': Et ecce mulier (sc. chananaea, Mat 15, 22). Cherubin eius (sc. Iesu) aspectum trement, scirpayø, in celo, angeli metuunt in excelsis et mulier non veretur in terris, sed loquitur cum eo *ca* 1425 *CatCodJagRp* IX 344.

(Ścieżka) Ścieżka *forma: n. sg.* ścieżka 1407 *ArchTerCrac* CCCXI 67, 7.

Znaczenie: 'droga, dróżka, via, semita': Niwa circa kmethonem Grazel in Raysko, in grodec campum inter viam, que ducit in slup et in grodec, in chogny duos mansos, due stadia in [...] klin, unum campum eciam gagia a nova via Rosniczsa et a scenska via unum stadium circa viam szenska, agros poniky inter viam a scenska et Rosniczsa ante vola 1407 *ArchTerCrac* CCCXI 67, 7.

Ścieżka *cf.* **Ścieżka**

Ścierpieć *cf.* **Ścierpieć**

Śjertelny *cf.* **Śmirtelny**

Śjęty *cf.* **Święty**

Ślag *cf.* **Szlag**

Ślam *cf.* **Ślabina**

Ślep *zool. forma: n. sg.* ślep XV p. post. *CatCodJag* II 314.

Znaczenie: 'owad z rodziny bąków, żywiący się krwią koni, giez, ślepek, *Chrysops caecutiens* L.': Est lucos Silari circa illicibusque virentem, pluribus Alburnum volitans, cui nomen asilo Romanum est, oestrus Graii, gl. Greci, vertere vocantes, gl. oestrus szlepy ('ślepy'), asilum. Oestrus animal armatum aculeque permolestum peccori. Oestrus autem grecum... est, asilo latinum, vulgo thabanus XV p. post. *CatCodJag* II 314.

Ślepy *forma: n. sg. m.* ślepy *ca* 1500 *GlKazB* I 52.

Znaczenie: 'pozbawiony wzroku, niewidomy, caecus': Quando... Longinus, ślepy *rzyczerz Długosz, latus eius perforavit *ca* 1500 *GlKazB* I 52. ~ *Cf.* **Kruk**.

Śliski *forma: i. sg.* śliskim XV p. post. *GlKazB* IV 129.

Znaczenie: (o pokarmach, de cibis) 'lekki, niesycący, mizerny, levis, tenuis': Revertamini in Egiptum anima nostra nauseat super cibo isto levissimo szilyszkim (Num 21, 5) XV p. post. *GlKazB* IV 129.

Śmierć *forma: n. sg.* śmierć XIV ex. *ChrestWRz* 116; ~ *g. sg.* śmierci 1398 *RtKon* nr 55.

Znaczenie: 'skończenie, utrata życia, zgon, excessus e vita, obitus': Iako tho swetczimi, asz Vneslaw mal vmowø <s> Nelascarem o trzy

grzi<wny> asze do gego striovi smerczy 1398 *RtKon* nr 55; Ssmecz przesz drzewo, smecz przesz krzysz (Jacobi a Voragine, Legenda aurea..., recensuit Th. Graesse, Lipsiae 1850, s. 229–30: Tertio ex parte modi curandi, qui quidem modus fuit per similia et per contraria: per similia... nudus Adam, nudus Christus, mors per arborem, vita per crucem) XIV ex. *ChrestWRz* 116.

Śmierny *forma: n. sg. f.* śmierna XV med. *GlKazB* III 26.

Znaczenie: 'odznaczający się łagodnością i pokorą, cierpliwy, cichy, mansuetus atque humilis, patiens, modestus': Caritas paciens, smyerna (MacDod 148: czyrplyva, *GlKazB* II 51: czyrpyacza) est, benigna est (I Cor 13, 4) XV med. *GlKazB* III 26.

Śmirtelny, Śjertelny, Śmirtelny *forma: g. sg. neutr.* śmirtelnego XV p. pr. *ŚlPolW* 13; ~ *g. pl. m.* śjertelnych *Spow* 6; ~ *ac. pl. neutr.* śmirtelna XV med. *SKJV* 268.

Znaczenie: 'przynoszący, powodujący śmierć (fizyczną lub duchową), mortem (carnalem vel spirituale) afferens, mortifer': Signum est: mortiferum, smyrtelnego, si quid biberint, non eos nocebit (Marc 16, 18) XV p. pr. *ŚlPolW* 13; ~ grzech śjertelny 'grzech, którego popelnienie grozi, według pojęć religijnych, utratą zbawienia, peccatum mortale': Yszem nye popelnya<ł> szyethmorga myloszyerdzą bozego na szglądzenye szyedmy grzech<o>w szyertelnych *Spow* 6.

(Śmiotana) Śmiotana *forma: n. sg.* śmiotana 1440 *RozPaul* 88v.

Znaczenie: 'tłuszcz zbierający się na powierzchni mleka pozostawionego w naczyniu, flos, pingue lactis': Episerum dicitur coagulatio liquuorum tracta de caseis. Et dicitur ab epi id est supra et serum liquuorum casei quasi illud quod superuacat in eodem liquuorum proprie szmyothana 1440 *RozPaul* 88v.

Śmiotana *cf.* **Śmiotana**

Śmirtelny *cf.* **Śmirtelny**

Śnieżny *forma: n. sg. m.* śnieżny 1442 *WokRacz* 151r.

Znaczenie: 'związany ze śniegiem, obfityjący w śnieg, ad nivem pertinens, qui nive abundat': Niuidus vlg. sznyeschny 1442 *WokRacz* 151r.

2. (Śpica) Stpica *forma: n. sg.* stpica 1442 *WokRacz* 174v; ~ *n. pl.* stpice XV med. *GlKazB* IV 95.

Znaczenie: 'szprycha koła, radius rotae': Radius est instrvmentum textoris sc. pecten uel naucula que distingvit stamina... Eciam dicitur illud lignum rectum et subtile quod a mediolo rote usque ad cantum dirigitur et in utroque figitur vlg. stpicza 1442 *WokRacz* 174v; Eciam stetit inter eos (sc. Christus inter apostolos) sicut cantus rote in medio eiusdem, ad quem pali vlg. stpicze uniuntur XV med. *GlKazB* IV 95.

ŚpuŃt *cf.* Szpunt

(Sreżoga) Jrzeżaga, Śrżeżaga *forma: n. sg.* sreżaga 1440 *RozPaul* 46r; jrzeżaga 1440 *RozPaul* 46r.

Znaczenie: 'upał, gorąco, żar słoneczny, aestus, calor': Cavma... est calor uel incendium uel pluui calida et est proprie caliditas aeris proveniens a sole vlg. sreżaga uel grzeżaga 1440 *RozPaul* 46r.

Śrżeżaga *cf.* Sreżoga

Światły *forma: n. sg. neutr.* światły XV *med.* *GIKazB* III 22; ~ *d. sg. f.* światła 1433 *Msza* XVI s. 108; ~ *v. sg. f.* światła 1409 *ŚIPolW* 19.

Comparat. n. pl. m. światlejszy 1470 *GIPOB* 24.

Znaczenie: 1. 'jaśniejący światłem niematerialnym, promieniący, świecący, splendens, fulgens immateriali luce, radians, lucens': Tales in primitiva ecclesia sicut Nazarei fuerunt candidi, fuerunt... nive candidiores et lacte nitidiores, vlg. szwatlejsy 1470 *GIPOB* 24.

2. 'jasny, odznaczający się lśniącą białością, clarus, candidus': Audi quam graciosa, milosciwie, sit illa facies!... Audi eciam quam clara, swatle, sit illa facies! XV *med.* *GIKazB* III 22.

3. 'otoczony czcią, czcigodny, dostojny, qui colitur, venerandus, illustris': Maria, ssywatla rossa, wspomoss, acz nas nye possrze pyekło 1409 *ŚIPolW* 19; Nos, serui tui, my sludzi twogi... offerimus preclare maiestati tue, offerugemy swatle (*Msza* I. IV: szwathley, III. XII: przeszwatley, VII: szwathky, VIII *sim.* IX: dosthoyney oszwyeczoney, XIV: dostoyney przeswyathley) velebnosczy twoge... hostiam puram, offera czista 1433 *Msza* XVI s. 108.

Świątoć *cf.* Świątoć

Świeca *forma: n. sg.* świeca 1442 *WokRacz* 194v.

Znaczenie: zwita świeca 'świeca zrobiona przez obwijanie knota niestężalym plastrem wosku albo przez skrócenie mniejszych świec, candela ex obvoluto ellychnio favo non rigido vel e contorsis cereis minoribus confecta': Torticum est candela completa vlg. szwyta szwyecza 1442 *WokRacz* 194v.

(Świecki) Świecki *forma: g. sg. neutr.* świeckiego 1409 *ŚIPolW* 20.

Znaczenie: 'związany z ziemskim, doczesnym życiem (w przeciwieństwie do niebieskiego, wiecznego), ad vitam terrestrem, temporalem (caelesti, aeternae vitae oppositam) pertinens': świeckie morze 'ziemski świat pełen brudu grzechu, hic terrarum orbis sordibus peccati plenus': Sdrowa Matko, mylossczy pełna, czebyecz gest ne dotknola welna sswyeczskiego morza 1409 *ŚIPolW* 20.

Świecki *cf.* Świecki

Świątobnie 'w uświęcony, najświętszy sposób, modo sacratissimo': Nata est (sc. virgo Maria) sacrisime, szwentobne, quia in utero sacrificata antequam nata ca 1430 *GIKazB* II 24.

(Świątoć) Świątoć *forma: g. pl.* świątoci 1433 *Msza* XVI s. 109.

Znaczenie: 'to co jest święte, najświętsze, id quod sacrum, sanctum': święte świątoci: Poziczi, aby s tego oltarza wczastnisczi (pro wczastnosczi) swatich swathoczi (sacrosanctum, *Msza* XII: swothosczy swøthey) Szina Twego czalo y krew wzalibichom, wszego blogoslawenstva celesti et gracia Spiritus sancti repleamur 1433 *Msza* XVI s. 109.

(Świątogusiedlnik) Świątogusiedlnik *forma: n. pl.* świątogusiedlnicy 1446 *CatCodJag* VIII 354.

Znaczenie: 'wieszczek, wróżbita, vates, augur': Augures, patent arioli, id est swyathoguslednyczy, ktorzy na poswathnych *myrstach gusła (leg. guślą) 1446 *CatCodJag* VIII 354.

Świątogusiedlnik *cf.* Świątogusiedlnik

Święty, Śjęty *forma: n. sg. m.* święty 1447 *ŚIPolW* 10; ~ *g. sg. m.* świętego XIV *ex. ChrestWRz* 116; śjętego *Spow* 6; ~ *ac. sg. neutr.* święte XIV *ex. MichLit* 218; ~ *g. pl. m.* świętych *Spow* 6.

Znaczenie: 1. (o zmartwychwstaniu Chrystusa, de resurrectione Christi) 'pełen nadprzyrodzonej mocy i chwały, plenus supernaturali potentia et gloria': Pres tve swete weschrznene (leg. weskrznie) XIV *ex. MichLit* 218.

2. (o dniu, de die) 'uroczyście przez Kościół obchodzony, święteczny, ab Ecclesia sollemniter celebratus, festivus': jaskrzysty dzień święty 'chrześcijańskie święto obchodzone jako pamiątka zesłania Ducha Świętego, Pięćdziesiątnica, tzw. Zielone Świątki, festum Spiritus Sancti e caelo missi, quod quinquagesimo die post Pascha celebratur, Pentecoste': Festum hodiernae solempnitatis tripliciter nominatur, scilicet Latine penthecostes, Thewtunice finkistage vlg. yaskrzysty dzen swyanti, Polonice Swyantky 1447 *ŚIPolW* 10; Secundo vocatur Tewtunice vlg. fingistage vlg. iascrzysty dzen swyaty et melius et quia hodie Deus apostolis apparuit in variis lingwis igneis concremans eorum corda perfecta ib.

3. (o człowieku, de homine) 'uznany przez Kościół za godnego czci, kultu, qui honore et cultu ab Ecclesia dignus agnitus est': *Podlvd mowy swategoo Grzegorza pyrzwy czlowiek szgrzeeszyl pycho, nyeposlvstwem y lakoto XIV *ex. ChrestWRz* 116, *sim. ib.*; Proszą szoby na pomoc... hy szathego Pyothra, y szathego Pawla, y szyew (pro wszech) szy<ę>tych *Spow* 6. ~ *Cf. Korzeń.*

Świni *cf.* Wieszka

Tajemni *cf.* Tajemny

Tajemny, Tajemni *forma: n. sg. f.* tajemnia XV *p. post. GIKazB* IV 161; ~ *ac. sg. m.* tajemny ca 1500 *Questiones* VIII 331; *neutr.* tajemnie XV *med.*

GIKazB IV 97; ~ i. sg. neutr. tajemnym XV p. post. GIKazB III 103.

Z n a c z e n i a: 1. 'ukryty, niejawny, absconditus, occultus, arcanus': Dyabolus enim avaricie, qui mamona appellatur, genuit ex avaricia quatuor filias. Primam, que simonia dicitur, spiritualibus contulit, usuram mercatoribus et dominis simplicibus, ut kmethonibus, furticinum, thagemnie cradzewstwo XV med. GIKazB IV 97; Qui vere penitet, laborem penitencie non abhorret. Sed quicquid sibi pro culpa... iniungitur, tacita consciencia, tagemnim zamnyenim, amplectitur XV p. post. GIKazB III 103; Ktho kladze falszyvy grzech na kogo lubo thesz prawdyvy, ale thayemny, kthorego trudno ma dosvyathczycz, thakyeego szandzą y ludze maya myecz za falszerzą y pothvarcza a thaly (pro taki) yesth on kasdy, kthory obyavyą thayemny grzech, kthorego nye moszye dosvyathczycz podług prawa trzemy swyathky ca 1500 Questiones VIII 331.

2. 'taki, który powinien być zachowany w tajemnicy, zastrzeżony dla wybranych, qui occultari, certis quibusdam reservari debet': Prosta, pocorna spoyedz ma bycz, czysta y wyerna..., sromyeslywa, czala, thayemnya a na szą szalvyacza XV p. post. GIKazB IV 161.

Taniec *forma*: n. sg. taniec 1442 WokRacz 81v.

Z n a c z e n i e: żeniczny taniec 'taniec żniwiarzy, zapewne dożynkowy, saltatio messoria, certe ad messis ferias pertinens': Coravla est corea specialis sc. szyeniczny tanecz uel dicitur cornv petens, vel poeta, uel est qui cantans ducit coream 1442 WokRacz 81v.

Tarant (o maści końskiej, dicitur de colore equi) 'płowy, białawy w ciemne plamy, cinereus atris maculis conspersus': De colore equorum... Glauci. Glaucus est veluti pictos oculos habens et quod splendore perfusus vlg. tharan<v> XV p. post. CatCodJag II 314.

Tarantowaty *forma*: ac. sg. m. tarantowatego 1490 DokArchWęg III 151.

Z n a c z e n i e: (o maści końskiej, dicitur de colore equi) 'siwy w ciemne plamy, gilvus, cinereus atris maculis conspersus': Dum et quando... Mathias... circa scultetum... equum tharanthovatego emit pro tunica dzyka 1490 DokArchWęg III 151.

Targowisko *forma*: n. sg. targowisko 1442 WokRacz 144r.

Z n a c z e n i e: 'miejsce, na którym odbywają się targi, także handel, transakcja handlowa, locus, quo mercatus habetur, etiam actus mercandi': Mercatum... uel mercatus... dicitur locus in quo venditur et emitur uel actus mercandi vlg. targowisko 1442 WokRacz 144r.

Tarka, Tarlka *forma*: n. sg. tarka 1440 RozPaul 108r; tarlka 1442 WokRacz 113r. 145r. 171r; ~ ac. pl. tarlki 1394 RachKrólW 73.

Z n a c z e n i a: 1. 'przrzęd służący do tarcia, ścierania produktów kuchennych, instrumentum rebus coquinariis destinatum': Micateria dicitur a mica et tero vlg. tarlka 1442 WokRacz 145r, sim. ib. 171r.

2. 'przrzęd do rozdrabniania pieprzu i innych ziaren, instrumentum piperi et aliis granis disterendis destinatum': Fritillum uel fritellum id est mollimellum uel piperarium sc. illud instrvmentum in *quuo piper teritur quia grana piperis uel alia frangit et est perforatum ab inferiori etc. vlg. tharka 1440 RozPaul 108r; Fritellum uel fritellium est piperitera vlg. tarlka 1442 WokRacz 113r.

3. 'skrobaczka, zgrzebło, strigilis': Ad apparatus domine regine pro futuro festo:... pro II strigilibus dictis tharlky I scotum 1394 RachKrólW 73.

Tarlka cf. **Tarka**

Tarnowy *forma*: d. sg. f. tarnowej XV med. GIKazB III 23.

Z n a c z e n i e: 'zrobiony z ciernistych gałązek, e spinis confectus': Non ad hoc venerat (sc. Christus), ut caput suum terreno dyademate coronaret, sed ut id ad coronam spineam, tarnowej, prepararet XV med. GIKazB III 23.

Tatarczy *forma*: ac. sg. neutr. tatarcze 1426 ArchCastrCrac II 653, 686.

Z n a c z e n i e: (o polu, de arvo) 'obsiany tartarką, tj. gryką, Fragopyro tartarico id est Polygono tartarico obsitus': Nicolaus de Ochonin et Sdzichna uxor sua actores cum Andrea de ibidem habent terminum proximum... pro eo, quia depascit sibi unum arwm tatarcze 1426 ArchCastrCrac II 653, 686.

Tatarka *forma*: n. sg. tatarka 1440 RozPaul 50r.

Z n a c z e n i e: 'kasza zrobiona z gatunku gryki pochodzącego z Azji, Polygonum fagopyrum L., ptisana e Polygono fagopyro in Asia culta, confecta': Cicer... est quoddam legumen triangulare proprie tartarka 1440 RozPaul 50r.

Tatarski cf. **Ziele**

Thrammjk cf. **Trawniki**

Tluc *forma*: praes. ind. 3. pl. tłuką 1442 WokRacz 147r; ~ part. praet. pass. n. pl. m. tłuczone 1436 KodWP X 36.

Z n a c z e n i a: 1. 'otłukiwać, miażdżyć, tundere, discutere': Mortarium dicitur a morte et terror quia quitquid in ea teritur, moritur vel dicitur a morte ea de causa, quia semina in puluerem redacta eciam quasi mortua *rediantur ut dicit Isidorus proprie stapka, czsso zełe tłuką 1442 WokRacz 147r.

2. 'ubijać, czynić twardym przez ubijanie, festuicare, condensare': Et magistri carnum cum suis sociis debent et tenentur de istis triginta macellis carnum de quolibet macello seorsum dare et solvere singulis annis de anno ad annum perpetuis temporibus quinque

lapides sepi concussos al. tluczone ad festum sancti Martini Confessoris gloriosi 1436 *KodWP* X 36.

Tragarski *forma: ac. pl. m.* tragarskie (1443) 1515 *KodWP* X 330.

Znaczenie: 'związany z tragarzem, używany przez tragarzy, ad gerulum pertinens, a gerulis adhibitus': Statuimus..., quod quilibet frater eiusdem artificii, qui magister efici debuerit et artem prefatam per se laborare voluerit..., talis frater debet excidere septem paras calceorum, videlicet ocreas aurigales..., calceos ad genua cum knafflaky, curdwany thragarszkye cum knawlaky (1443) 1515 *KodWP* X 330.

Trawnik *forma: ac. sg.* trawnik XV ex. *VergGeorg* 78.

Znaczenie: w błędnym tłumaczeniu łac. hebenus (prawdopodobnie desygnatu nieznanego glosatorowi) 'heban, drzewo hebanowe, Diospyros ebenum L.': Diuise arboribus patrie, sola India nigrum fert hebenum, gl. *illa arborum thrawnnyk (var. thrammjk), solis est thurea virga Sabeis XV ex. *VergGeorg* 78.

Trąba *forma: n. sg.* trąba 1442 *WokRacz* 75r.

Znaczenie: wojena trąba 'dęty blaszany instrument muzyczny używany przez wojsko w celu porozumiewania się na odległość, tuba ab exercitu adhibita, ut contactus cum aliquo habeatur': Classarius tubicen, idem classitum... vlg. voyena trąmba 1442 *WokRacz* 75r.

(Treść) Trześć *bot. forma: n. sg.* trześć XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Znaczenie: morzna trześć 'trzcina pospolita, Phragmites communis Trin.': Arundo morzna trzescz XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Trędowaty *forma: n. pl. m.* trędowaci ca 1450 *KazGnW* 10.

Znaczenie: 'dotknięty trędem, chory na trąd, leprosus': Tez ślepy, chromy, trędowacy, magący dyabli y rozmaczy nyemocny, wyerząc, ku szbawyenyv <p>rzychodzą ca 1450 *KazGnW* 10.

(Trybula) Trzebula czy Trzebula *bot. forma: n. sg.* trzebula XV ex. *GlLek* 65.

Znaczenie: 'trybula ogrodowa, Anthriscus cerefolium Hoffm.': Crispula maior, id est trzebula (var. grzebula) XV ex. *GlLek* 65.

Trzebula *cf. Trybula*

Trzebula *cf. Trybula*

Trześć *cf. Treść*

Trzewa *pl. tantum forma: n.* trzewa XV p. pr. *GlJag* 82.

Znaczenie: 'mięśnie, ścięgna, tu przenośnie, nervi, musculi, viscera, hic translate': Flecte ramos arbor alta, sklon rogi drzewo wischoke, tensa laxa viscera, tõe osłap (leg. tęgje osłab) trzewa, et rigor lenescat ille, gyodrżocz sgipczeye XV p. pr. *GlJag* 82.

(Trznadel) Strnadl *zool. forma: n. sg.* strnadl 1440 *RozPaul* 15r.

Znaczenie: 'mały ptak z rodziny trznadli, trznadel zwyczajny, Emberiza citrinella L.': Amarellus... est quedam avis vlg. *stranlth 1440 *RozPaul* 15r.

Trzysthab *cf. Kryształ*

Twierdza, Ćwirdza, Twirdza *forma: n. sg.* twierdza XVI in. *WokSand* nr 131; ~ d. pl. ćwirdzam ca 1470 *MamLub* 214; twirdzam 1471 *MamKal* 214.

Znaczenie: 'miejsce umocnione, obronne, obóz umocniony, dwór obronny, gród warowny, locus munitus, castra, domus valida, oppidum munitum': Ad mvniciones k czwyrdzam (war. kal.: kv thvirdzam, haec dicit Dominus Deus Israel... ad domos regis Iuda, quae destructae sunt, et ad munitiones Jer 33, 4) ca 1470 *MamLub* 214; Fortalitium thwyerdz[y]a XVI in. *WokSand* nr 131.

Twirdza *cf. Twierdza*

Ubłogosławić *forma: part. praet. pass. ac. sg. f.* ubłogosławioną 1433 *Msza* XVI s. 107.

Znaczenie: 'nadać moc nadnaturalną, poświęcić, potentiam supernaturalem dare, sacrare, consecrare': Yasz obatha, Thy Bosze, we wszem, prozimi, vbłogosławona (*Msza* XII: błogosławyon[y]ą, IV: szwyanczonø, błogosławyonø, V: błogosławon[y]ą, swaczan[y]ą, I. VIII: prze<ze>gnaną, III. VI. XIV: poszegnane)... vczinicz raczilby (quam oblationem... benedictam... facere digneris) 1433 *Msza* XVI s. 107.

Ubogi *forma: i. sg. m.* ubogim 1428 *ChrestWRz* 301; ~ n. pl. f. ubogie XV p. post. *GlKazB* IV 102.

Znaczenie: 1. 'cierpiący niedostatek, nędzę, niebogaty, biedny, pauper, inops, egens': Panye Boze, bądź twe nade mną ssmylowanye, nad vbogym zakem 1428 *ChrestWRz* 301.

2. 'nędzny, marny, lichy, vilis, exilis': Ecce panum, vboge peluchi, in hys te protegam XV p. post. *GlKazB* IV 102.

Ucierpieć *cf. Nieucierpiący* (Dod.)

Ukoić *forma: part. praet. pass. n. sg. neutr.* ukojono XV med. *GlKazB* III 82.

Znaczenie: 'uśmierzyć, ulagodzić, delenire, placare': Per ieium offensae Christi placatur vco-gono XV med. *GlKazB* III 82.

Ukusić *forma: inf.* ukusić XIV ex. *ChrestWRz* 116, 1425 *PFRp* V 33.

Znaczenie: 'doświadczyć smaku czegoś, skosztować, spróbować, sapore ore experiri, gustare': Pyrzwy człowiek szgrzeeszyl pychø, nyeposlvstvem y lakotø, bo chczal sye rownacz Bogv... a vkvsicz słodkoszczy *yabka XIV ex. *ChrestWRz* 116; Ora, virgo, nos illo pane celi dignos effice,... da gustare vkuszycz 1425 *PFRp* V 33.

(Ul) Wul *forma: n. sg.* wul 1440 *RozPaul* 14v.

Znaczenie: 'wydrżony pień drzewa stanowiący pomieszczenie dla roju pszczół, truncus excavatus, in quo apum examen habitat, alvearium': Albear... uel alvear... uel alvearium... id est vas in quo mellificans apes vlg. wul 1440 *RozPaul* 14v; Alvear uel alvearium vvl ib.

Ulekczenie *forma: ac. sg.* ulekczenie XV *p. post.* *GlKazB* IV 120.

Znaczenie: 'uczynienie lżejszym, znośniejszym, actus quid levius, patibilis faciendi': Mos est bonorum itinerantium conferre de aliquibus bonis factis ad relevandum, na vlecz<e>nye (*leg.* ulekczenie) laborem itineris XV *p. post.* *GlKazB* IV 120. ~ Wydawczyni czyta uleczcz<e>nie.

Upominanie *forma: n. sg.* upominanie 1442 *WokRacz* 120v.

Znaczenie: 'przestroga, napominanie, admonitio, hortatio': Hortacio vlg. vpomina<n>ye 1442 *WokRacz* 120v.

Uporny *forma: n. sg. m.* uporny XV *p. post.* *CatCodJagRp* IX 405; ~ *v. sg. m.* uporny XV *p. post.* *CatCodJagRp* IX 405; ~ *n. pl. f.* uporne *ca* 1455 *JA* XIV 485; ~ *v. pl. m.* uporni XV *p. post.* *GlBPol* 29.

Znaczenie 1. 'uparty, nieposłuszny, nieustępliwy, zuchwały, pertinax, inoboediens, contumax, audax': Quorsum, improbe tendis, vporny człowiecze, chcesz, pelagus immensum atque infinitum est Unigeniti Filii diuina natiuitas. Quod vero, stolidus ac temerarius, vporny, es, si gleba pusilla ex puluere terre compacta tam vastum pelagus huius uestigationis penetrare posse te putas XV *p. post.* *CatCodJagRp* IX 405. ~ Audite, rebelles, vporny, et increduli! XV *p. post.* *GlBPol* 29.

2. 'bardzo nasilony, niepohamowany, vehementissimus, violentissimus, effrenatus, impotens': Quartus fuit plaga muscarum grauissima (*por.* Ex 8, 24)... musca canina que canes affligit, per quas muscas intelliguntur importune, vschylne, navalne, vporne, et inmunde cogitationes *ca* 1455 *JA* XIV 485.

Usilny *forma: n. pl. f.* usilne *ca* 1455 *JA* XIV 485.

Znaczenie: 'bardzo nasilony, niepohamowany, vehementissimus, violentissimus, effrenatus, impotens': Quartus fuit plaga muscarum grauissima (*por.* Ex 8, 24)... musca canina que canes affligit, per quas muscas intelliguntur importune, vschylne, navalne, vporne, et inmunde cogitationes *ca* 1455 *JA* XIV 485.

Usta *pl. tantum forma: n.* usta XV *p. post.* *PFRp* III 290; ~ *ac.* usta XV *ex.* *CatCodJag* VI 23.

Znaczenie: 'jama w dolnej części głowy zawierająca język, jama ustna, os': Dens, manus, os, vsta, oculus semper mane laventur XV *p. post.* *PFRp* III 290; In curationem doloris dencium... Accipe

acetum et admisce ei aquam ut mitigaret acetum et lava os al. wstha aliquociens et cessabit dolor XV *ex.* *CatCodJag* VI 23.

Ustawny *forma: n. sg. m.* ustawny 1442 *WokRacz* 112v.

Znaczenie: 'ustawiczny, często się powtarzający, wielokrotny, frequens, multiplex': Frequens, vlg. vstawny, inde frequencia dicitur multitudo uel *assidiutas 1442 *WokRacz* 112v.

Uszczwać *forma: part. praet. pass. n. sg. f.* uszczwana 1427 *ArchTerCrac* CXCVI 106, 20.

Znaczenie: 'poszczuć, zachęcić psa do pogryzienia człowieka, excitare canem, ut hominem mordeat': Nicolaus Szinowicz de Rogow actor convenit contra Nicolaum de Myanoczice pro Dorka, szwata ut dicebatur, canibus incitata al. uszczwana et comesta, ut dicebatur in Mianoczice 1427 *ArchTerCrac* CXCVI 106, 20.

Uśpiwrzód *bot. forma: n. a. ac. sg.* uśpiwrzód 1463 *RostRp* s. 71.

Znaczenie: 'sasanka ląkowa, Pulsatilla pratensis Mill.': Recipe pulsatile, id est vszpywrzód, quam herbam wlgus vocat czarne zyelye 1463 *RostRp* s. 71.

(Uwiednać) Huwiednać *forma: inf.* huwiednać XV *p. post.* *CatCodJag* III 32.

Znaczenie: (o roślinach, de plantis) 'obumrzeć z powodu braku wilgoci, uschnąć, siccitate mori, arescere': Marceo..., id est putrere, huwyadnać, et est florum XV *p. post.* *CatCodJag* III 32.

Uwłóczać *forma: praes. ind. 3. sg. m.* uwłócza *ca* 1400 *CatCodJag* I 195.

Znaczenie: 'naruszać dobrą opinię, obmawiać, okazywać lekceważenie, ubliżać, de fama detrahare, contemnere, contumeliose dicere, offendere': Et ecce quidam de scribis dixerunt intra se: Hic blasphematus włócza (*leg.* uwłócza), vranga (Mat 9, 3) *ca* 1400 *CatCodJag* I 195.

2. **Wał** *forma: n. sg.* wał 1477 *ConclCM* 194.

Znaczenie: wał jadalny 'podłużne naczynie do przygotowywania ciasta chlebowego, alveus, vas oblongum ad panem praeparandum destinatum' (?): Item ista, que secuntur, magister Iacobus de Boxycze suprascriptus reliquit in predio ville Trunthnowycze ultra contenta in conclusionem priori: item dolium pro caulibus malum, inutile et stillans; item alveus panum magnus, wał yadlni 1477 *ConclCM* 194.

Waseżny *forma: n. sg. m.* waseżny 1442 *WokRacz* 135r.

Znaczenie: waseżny wózek 'lekki, zwrotny wóz z wyplatany bokami, currus levis, cuius latera e cratibus texta sunt': Liburnus... tunc est quidam

currus agilis ad currendum propter ipsius alilitatem (pro agilitatem) vlg. wasząszny woszek 1442 *WokRacz* 135r.

Wągiel cf. **Węgiel**

Wągry pl. tantum forma: ac. wągry 1481 *RostRp* s. 161.

Znaczenie: 'pryszcz, wrzody na skórze, vesiculae, pustulae cutaneae': Radix eius (sc. agrimoniae) dicitur empatorium in Greco nomine, est enim dyvrethica valde, quoque viridis trita et potata, antractas, id est postulas malas vlg. węgry, ... curat 1481 *RostRp* s. 161.

Wesprzeć forma: part. praet. pass. n. pl. m. wsparci XV med. *CatCodJag* V 217.

Znaczenie: 'pomóc, wzmocnić, auxilio venire, confirmare': Varro tribunicio auxilio aminiculati, gl. wsparczy XV med. *CatCodJag* V 217.

Weszka formy: n. sg. weszka ca 1500 *RostRp* s. 63; ~ n. pl. weszki XV p. post. *CatCodJagRp* III 59.

Znaczenie: 1. zool. 'wesz głowowa, Pediculus capitis L.': Ascaride..., uezsky, vermes sunt cutis, sc. pediculi XV p. post. *CatCodJagRp* III 59.

2. bot. świnia weszka 'szczwół plamisty, Conium maculatum L.': Cicuta svynya veszka ca 1500 *RostRp* s. 63.

Węgiel czy **Wągiel** forma: n. sg. węgiel ca 1500 *RozOss* I 86ra.

Znaczenie: 'najmniejsza cząstka ognia, iskra, ignis particula minima, radiolus igneus': Favilla dicitur extincta scintilla. Et scintilla proprie dicitur accenssa. Et favilla aphos grece, id est ignis latine, wągyl ca 1500 *RozOss* I 86ra.

Węgry cf. **Wągry**

Wężyniec bot. forma: n. sg. wężyniec 1493 *Rost* nr 2389.

Znaczenie: 'rdest węzownik, Polygonum bistorta L.': Serpentaria wężynyecz (var. wōynyecz) 1493 *Rost* nr 2389.

Widły pl. tantum forma: n. widły 1442 *WokRacz* 144r.

Znaczenie: widły żytne 'widły używane do pracy przy zbożu, furca ad frumentum adhibita': Merga vlg. wydli żythne 1442 *WokRacz* 144r.

Widomy forma: n. sg. neutr. widomo 1430–40 *GlKazB* II 29.

Znaczenie: 'widoczny dla oka, taki, który można zobaczyć, aspectabilis, qui conspici potest': Quod celsitudine, powyszona, regni celorum non facit personarum accepcio nec apperta ostentacio, widomo vkaszowane..., sed eam facit virtuosa humilitas 1430–40 *GlKazB* II 29.

Widzenie forma: n. sg. widzenie XV p. post. *SlOcc* XXXIV 161; ~ l. sg. (w) widzeniu ca 1500 *Questiones* 23.

Znaczenie: 1. pełne widzenie Boskie 'ogłdanie Boga twarzą w twarz, bezpośrednie, wprost, contemplatio, cognitio Dei per se, coram': Swyebodnoscz Boga żywego wsnyosla mathka syna swego nad wszitky kory angelske, gdesz pelne wydzenye boske XV p. post. *SlOcc* XXXIV 161.

2. widzenie wewnętrzne 'skupienie się na sprawach duchowych, związanych z duszą, intentio in res spirituales ad animam pertinentes habita': Nye yesth zadlyvą czczy (sc. miłość, leg. czci i) marney chwały povyszeną (1 Cor 13, 5), bo yem pylneye a goraczey k [[z]]sobyte vydzenyv (leg. w widzeniu) wnatrznem[v] baczyycz vszylve, szewnatz czvdyznych rzeczy szadnem obyczayem zadaczy nye chce, bo yesth thych vyle, kthorzy w czym yne przewysayą, nyszszemy gardzą ca 1500 *Questiones* 23.

Wierzbowy cf. **Korzeń**

Wieszczórka cf. **Jaszczurka**

Więcej cf. **Więcej**

Więcej, Więcej, Więcej formy: comparat. więcej ca 1450 *CatCodJag* VIII 183.

Superlat. najwięcej 1409 *SlPolW* 20; nawięcy ca 1500 *Kaluźn* 292.

Znaczenie: 1. oznacza zwiększone nasilenie, natężenie 'bardziej, silniej, w większym stopniu, magis, fortius': Tobyecz *ssyo wssyczy poleczamy, po Bodze w czo naywyaczę pwamy 1409 *SlPolW* 20; ~ ile... tyle więcej 'o tyleż samo bardziej, mocniej, chętniej, tanto plus, fortius, libentius': Quanto, ylye, autem eis precipiebat, tanto magis plus, thylve vyaczyey, predicabant, et eo amplius, y vaczyey, admirabantur (Marc 7, 36–37) ca 1450 *CatCodJag* VIII 183.

2. zwraca uwagę na to, co ważniejsze: a nawięcy 'zwłaszcza, szczególnie, przede wszystkim, maxime, praecipue, imprimis': Dlya ony gorzkoszczy, kthorasz czyrpyal dlya mnye na krzyzv, a *nawyecy gdy naszwyetsza dusza twoja viszla yeszt sz czyala twe-go ca 1500 *Kaluźn* 292.

Więcy cf. **Więcej**

Więszy cf. **Rzepik**

Wilczy forma: n. sg. f. wilcza 1442 *WokRacz* 65v.

Znaczenie: kosa wilcza 'żelazne urządzenie służące do chwytania wilków, instrumentum ferreum lupis capiendis destinatum': Cassula est ferrum cum quo lupi wlnerantur et capiuntur vlg. kosza wilcza 1442 *WokRacz* 65v. ~ Cf. **Czosnek**, **Łyko**, **Mak**.

Wino forma: n. sg. wino 1442 *WokRacz* 145v.

Znaczenie: wino gorzkie 'napój o gorzkim smaku, tu o winie zmieszany z mirrą, tj. żywicą z drzewa mirrowego, mającą gorzki smak, potus amarus, vinum cum myrrha mixtum': Mirra, sicut dicit Isidorus, est arbor arabie altitudinis quinque cubitorum similis spine cuius gumi eciam mirra dicitur quasi

amara. Inde mirratum vinum vlg. vino gorzkye (*por.* Marc 15, 23?) 1442 *WokRacz* 145v.

Winować *formy: praes. ind. 3. sg.* winuje 1491 *DecrMCrac* II nr 419, *ib.*; ~ *praes. pass. 3. sg.* *m.* jest winowan XV *p. post.* *GlKazB* IV 129.

Znaczenie 1. 'karcić, ganić, castigare, vituperare': Induebatur bysso et purpura (Luc 16, 19). De duobus iste dives hic reprehenditur, gl. scilicet per deum yest ganybyon a vino[no]wan XV *p. post.* *GlKazB* IV 129.

2. 'należeć się komuś z tytułu prawa, alicui iure obvenire, competere': Synt der czeit das der antweter spricht, das her das helt wynuye (*var.* wynnye) al. myt rechte und der anlager spricht nye wynuye (*var.* nyewynnye) al. nicht mit rechte 1491 *DecrMCrac* II nr 419, *sim. ib.*

Wisielica *forma: n. sg.* wisielica 1440 *RozPaul* 117r.

Znaczenie: 'szubienica, patibulum': Golgatha sirum est et interpretatur caluaria vlg. wyszelyca 1440 *RozPaul* 117r.

Wisniowy *cf. Wiśniowy*

Wisniowy *cf. Wiśniowy*

Wiśniowy *cf. Wiśniowy*

(Wiśniowy czy Wisniowy) Wiśniowy czy Wisniowy *forma: n. sg. f.* wiśniewa 1442 *WokRacz* 151v.

Znaczenie: 'związany z owocem wiśni, ad cerasum pertinens, cerasinus': Nucleus patet kostka wyszniewa 1442 *WokRacz* 151v.

Wkład *forma: n. sg.* wkład 1442 *WokRacz* 136r, XV *p. post.* *RozOss* III 178v.

Znaczenie 1. 'kawalek skóry wszyty przy naprawie podeszwy buta, lorum coriaceum soleae reparandae causa insutum': Pictacium dicitur illa corey particula que solee repeciate *insusa est proprie wclad XV *p. post.* *RozOss* III 178v.

2. 'wkładka w obuwiu, kawalek skóry lub tkaniny umieszczony pomiędzy podeszwą a wierzchem przedniej części buta, lorum coriaceum vel textile inter solem et priorem partem calcei positum': Lirypipium est illud quod sutor ponit inter solem et coopertorium vlg. wkład 1442 *WokRacz* 136r.

Włoski *cf. Koper, Miętka*

Wodny *forma: n. sg. f.* wodna XV *med.* *GlKazB* III 45.

Znaczenie: 'przypominający wodę, płynny, tu o puchlinie wodnej, chorobliwym obrzęku wywołanym nadmiernym nagromadzeniem płynów w tkankach i jamach ciała, qui aquae formam habet, liquidus, hoc de hydropē': Quia sicut dicit Avicenna, triplex est infirmitas idropisis. Prima, sc. thimpanitas, vlg. zwanzna, sic quod quando venter istius hominis, qui patitur istam infirmitatem, modo ita sonat sicut tympanum... Secunda infirmitas

idropisis, sc. aschites, id est aquosa vlg. wodna, sic quod cum homo paciens talem infirmitatem, modo tamen aqua sonat XV *med.* *GlKazB* III 45. ~ *Cf. Miętka, Mysz.*

(Wojenny) Wojeny *forma: n. sg. f.* wojena 1442 *WokRacz* 75r.

Znaczenie: wojena trąba 'dęty blaszany instrument muzyczny używany przez wojsko w celu porozumiewania się na odległość, tuba ab exercitu adhibita, ut contactus cum aliquo habeatur': Classarius tubicen, idem classicum... vlg. voyena trąmba 1442 *WokRacz* 75r.

Wojeny *cf. Wojenny*

Wola *forma: n. sg.* wola 1407 *ArchTerCrac* CCCXI 67, 7; ~ *g. sg.* wole XIV *ex. ChrestWRz* 116.

Znaczenie 1. 'osada, wioska, colonia, pagus': Niwa circa kmethonem Grazel in Raysko, in grodec campum inter viam, que ducit in slup et in grodec, in chogny duos mansos, due stadia in [...] klin, unum campum eciam gagia a nova via Rosniczsea et a scenska via unum stadium circa viam szcenska, agros poniky inter viam a scenska et Rosniczsea ante vola 1407 *ArchTerCrac* CCCXI 67, 7. ~ *Może już nomen proprium.*

2. wola boża 'boże zrzęczenie, postanowienie, na które człowiek nie ma wpływu, voluntas Dei': A przeto, ysze leczenie musy bycz przesz przeczywne rzeczy, przeto obyczay byl ten dosycz uczyn<ieni>a, naypodobniejszy byl przesz sz<m>yarø y vdrøoczenie y popelnyenye wole bosze od tych <ludz>kych rzeczy XIV *ex. ChrestWRz* 116.

Wolwarkowy *cf. Folwarkowy*

Woniać *forma: praes. ind. 3. pl.* woniają 1440 *RozPaul* 106r.

Znaczenie: 'wydzielać przyjemny zapach, pachnieć, suave olere, redolere': Fragro... id est redolere uel odorem bonum emittere... poma recencia fragrant vlg. vonyayw 1440 *RozPaul* 106r.

Wosk *formy: g. sg.* woska XV *p. post.* *RRp* LIII 63.

Znaczenie 1. 'miękką i topliwą substancją, z której pszczoły budują plastry, mollis et fusibilis materia ex qua apes favos faciunt': Appostolicon, tale vngentum, facit... accipe eciam galmei et serapinum, sal armoniacum... et ceram vnum loth <w>oska... libram, hec omnia misce XV *p. post.* *RRp* LIII 63.

2. kapia wosku 'kropla wosku kapiącego z palącej się świecy, stilla cerae ex candela rorans': Pecies... est quoddam pondus al. kapya *voskø 1450 *RozKap* 180v.

Wównyecz *cf. Wężyniec*

Wszcząć *forma: inf.* wszczać 1424 *Czers* 299.

Znaczenie: 'dać początek, zacząć, tu o sprawie sądowej, założyć sprawę, rozpocząć procedurę sądową od początku, initium facere, inicere, hic de

causa iudiciali, causae actionem iterum incipere: Prandotha posuit seu statuit iudicium suum coram subjudice pro quodam porco erga Andream Tarnosky. Andreas vero dixit: aliud ius ducit et debuit adducere ius vsczon[ę]cz 1424 Czrs 299.

Wszemogący *forma*: g. sg. m. wszemogącego XIV ex. ChrestWRz 116.

Znaczenie: (o Bogu, de Deo) 'mający nieograniczoną moc, infinitam potestatem habens': Syn <bo> iest molwa albo slowo bosze oczczowo Boga wszemogącego XIV ex. ChrestWRz 116.

Wszystek *forma*: n. sg. f. wszystka XV ex. VergGeorg 83.

Znaczenie: 'każdy bez wyjątku, quisque, unusquisque': At si quos haud, gl. non est *vrzytką (var. brzydka), vlla viros vigilancia fuit (pro fugit), ante locum similem exquirunt, vbi prima paretur arboribus seges XV ex. VergGeorg 83.

Wul cf. UI

Wycisk *forma*: n. sg. wycisk 1476 RozOss II 238v.

Znaczenie: 'ser, caseus': Tirus viczysz 1476 RozOss II 238v.

Wycisnąć *forma*: part. praet. pass. n. sg. m. wyciśniony 1442 WokRacz 105r.

Znaczenie: 'wytłoczyć a. usunąć, wyrzucić, odrzucić, premere vel eicere, abicere' (?): Expressus vlg. wycisznyony 1442 WokRacz 105r.

Wyka *bot. forma*: n. sg. wyka XV in. GlKazB III 76, CatCodJagRp VI 337 ~ l. sg. (w) wyce 1429 ArchTerCrac III 255, 242. 243.

Znaczenie: 1. 'wyka siewna, Vicia sativa L.': De piso non crescit vyka, nec de ordeo triticum XV in. GlKazB III 76; Bernardus kmeto de Losszeyow actor astitit terminum proximum contra Matheum, Nicolaum et Stanislaum kmetones de ibidem pro eo, quia stantes secum in terminis, tribulaverunt sibi XXXV siliginis, XX scruta, IIIlor wycze (leg. w wyce) cappecias 1429 ArchTerCrac III 255, 242; sim. ib. 243.

2. ptasza wyka 'wyka ptasia, Vicia Cracca L.': Orobis ptasza vika XV in. CatCodJagRp VI 337.

Cf. Figa

Wymierność *forma*: n. sg. wymierność XV med. GlKazB III 38.

Znaczenie: (o dobru ludzkich uczynków, de hominum bonis operibus) 'możliwość wymierzenia, zmierzenia, skończoność, ograniczoność (w przeciwstawieniu do nieskończonego dobra Królestwa Niebieskiego), (di)mensurationis vis, finitas, rei finitae natura (infinitae bonitati Regni Caelorum opposita)': Secundum ideo regnum celorum homo suis operibus non potest consequi..., quia opera hominis sunt bonitatis finite, gl. finitas wymyernosc, sed regnum celorum est bonitatis infinite, et quia non potest esse

proporcio boni finiti ad bonum infinitum XV med. GlKazB III 38.

Wymierzyć *forma*: part. praet. pass. g. sg. f. wymierzonej XV med. GlKazB III 38.

Znaczenie: (o dobru ludzkich uczynków, de hominum bonis operibus) 'określić ograniczoną, skończoną wielkość (w przeciwstawieniu do nieskończonego, niezmierzonego dobra Królestwa Niebieskiego), magnitudinem terminatam, finitam (infinitae immensaeque bonitati Regni Caelorum oppositam) determinare': Secundum ideo regnum celorum homo suis operibus non potest consequi..., quia opera hominis sunt bonitatis finite, skonaley, wymyerzon[y]ey, sed regnum celorum est bonitatis infinite, et quia non potest esse proporcio boni finiti ad bonum infinitum XV med. GlKazB III 38.

Wymówienie *forma*: ac. sg. wymowienie XV p. post. GlKazB III 87.

Znaczenie: 'przybliżenie, wyjaśnienie, omówienie, actus propius deferendi, explicatio, tractatio rei': Hic est, quem Redemptor noster ad declinandum essenciam, na wymowyenye gistnosczy, sue divinitatis ministrum reliquit XV p. post. GlKazB III 87.

Wynnye cf. Winować

Wywiedzieć *forma*: imper. 2. pl. wywiedziecie ca 1470 MamLub 100.

Znaczenie: 'zdobyć o kimś, czymś wiedzę, dowiedzieć się czegoś, discere de aliquo, aliquid, cognoscere aliquid': Investigent wywyeczczye (var. wyvyeycze; war. kal.: vyeczczienye, mamotrekt mikulowski: wywyieite; mamotrekt Marchesiniego: eventilent id est descutiant et investigent; legant qui volunt, qui nolunt abiciant. Eventilent apices, litteras calumnientur, magis vestra caritate provocabor ad studium, quam illorum detractatione et odio deterrebor I Esdr Prol.) ca 1470 MamLub 100.

Wywodzić, Wywodzić się *forma*: praes. ind. 1. sg. wywodzę XV med. GlKazB III 27. 50; ~ inf. wywodzić XV p. post. GlKazB IV 160.

Znaczenie: 1. 'wyprowadzać wnioski, twierdzić, utrzymywać, ratiocinari, affirmare, perhibere': Ex istis dictis, rzeczy, hoc primo elicio wyuodzą XV med. GlKazB III 27; Ex isto informo, wiwodzø, primo, quod ecclesie materiales debent esse in magno honore ib. 50.

2. wywodzić się (o kobiecie po urodzeniu dziecka, de femina post puerperium) 'rytualnie oczyścić się, rite expurgari': Eius (sc. Christi) pya mater legem... implevit et dignata est purgari, wywodzycz <się>, coequando se peccatoribus XV p. post. GlKazB IV 160.

Wyzwolić *forma*: praet. 3. sg. m. wyzwolił 1409 ŚlPolW 19; ~ part. praet. pass. n. sg. m. wyzwolony 1440 RozPaul 8v; ~ v. sg. m. wyzwolony 1409 ŚlPolW 20.

Z n a c z e n i e: ‘wybrać, przeznaczyć na kogoś, eligere, destinare’: Stworzyczel, gen stworzył nyebyosa y seman (*leg.* ziemię), Ten *czo (‘Cię’) sobye, Matko, wyswołył 1409 *ŚlPolW* 19; Sdrowa Maria..., wyswołony kwatku s Yessowa plemy<e>nya, bancz przy nasse ssmyercy s angely y s Yesu Cristem! *ib.* 20; ~ wyzwolony (syn) ‘przybrany syn, *filius adoptivus*’: Adoptiws... est puer qui est electus in filium ab alio, inde filius adoptiws vlg. wyzwolony 1440 *RozPaul* 8v. ~ *Bohemizm semantyczny*.

Z cf. **Z cisa** (Dod.)

Za cf. **Za martwa** (Dod.)

Za cf. **Za martwu** (Dod.)

Zabić *formy*: *inf.* zabici XV *p. pr.* *ŚlPolW* 26; ~ *plqperf.* 3. *sg. m.* był zabił XV *med.* *ŚlPolW* 23; ~ *imper. pass.* 2. a. 3. *sg. m.* zabit bądź 1430 *ArchCastrCrac* IV 157, 1016.

Z n a c z e n i a: 1. *zadać śmierć, pozbawić życia, occidere, interficere*: Henricus... penam pecunie XV iudicare incurrit, quia Petrum... vituperavit dicens zabith bancz 1430 *ArchCastrCrac* IV 157, 1016; ~ A ty, pane Ianiczku, ne day sche sabiczi XV *p. pr.* *ŚlPolW* 26.

2. (*o nawróceniu św. Pawła, de s. Pauli conversione*) ‘gwałtownie uderzyć, porazić uderzeniem, vehementer icere, ictu percutere’: Pawła, Bog był y (*leg.* Ji ‘go’) zabil (CyzPłoc, CyzKłob: Pawła był Bog nawrocyl) XV *med.* *ŚlPolW* 23.

Zadla cf. **Żrzadło** (Dod.)

Zajęczy cf. **Rzepa, Rzepka**

Zamsz *forma*: *n. sg.* zamsz XVI *in. WokSand* nr 203.

Z n a c z e n i e: ‘miętko wyprawiona skóra z obu stron włochata, *aluta*’: Aluta a luteo colore dicta et luteus color qui est rubedine modica *percinxtus szamsz XVI *in. WokSand* nr 203.

1. **Zanikiel** *forma*: *n. sg.* zanikiel 1442 *WokRacz* 73v.

Z n a c z e n i e: ‘pas, opaska na biodra, lumbale, *zona lumbos tegens*’: Cintura venit a verbo cingo proprie szanikyel 1442 *WokRacz* 73v.

Zapłotnia cf. **Zaplotny**

Zaplotny *forma*: *n. sg. f.* zaplotna 1426 *ArchTerCrac* VIII 558, 11.

Z n a c z e n i e: (*o łące, de prato*) ‘znajdujący się poza ogrodzeniem gospodarstwa kmiecego, *trans saepem cmethonis situm*’: Martinus cum Džadcone de Maldnicza concordiam perpetuam pro pratis ibidem inter se fecisse, talem cognoverunt: ita tamen eorum Martinus potestatem prati dicti zaplotna ibidem in Maldnicza... penes fluvium iacentem... perpetuale pro se debet habere 1426 *ArchTerCrac* VIII 558, 11. ~ *Możliwa też lekcja zapłotnia*.

Zapowiadanie *forma*: *n. sg.* zapowiadanie 1442 *WokRacz* 127r.

Z n a c z e n i e: ‘zakaz, zabronienie, *vetitum, prohibitio*’ (?): Interdictio vlg. zapowyadanye 1442 *WokRacz* 127r.

Zaprzisnewem cf. **Przyznanie**

Zasłona *forma*: *l. sg.* (w) zasłonie ca 1425 *CatCodJagRp* IX 344.

Z n a c z e n i e: (w) zasłonie ‘nie wprost, przenośnie, *non aperte, translate*’: Qui respondens ait: Non est bonum sumere panem filiorum et mittere canibus (Mat 15, 26), *gl.* Christus non directe, ne proscze, ale <w> szaslonye, quasi dicens: Hoc esset contra ordinem iuris et nature sumere panem id est verbum Dei uel panem id est miraculorum operacionem et sanitatis restitutionem ca 1425 *CatCodJagRp* IX 344. ~ *Możliwa też lekcja zasłonnice*.

Zatop *forma*: *n. sg.* zatop 1403 *ArchTerCrac* IIIb 207, 24, *ib.* 79, 44.

Z n a c z e n i e: ‘zalanie wodą, podtopienie, *demersio, actus inundandi*’: Staschco Peprzik cum Skarbcone de Zrzamye terminum habent ad colloquium proximum propter festum Natalis Domini pro zathop nywy, pro duobus ortis in commune nawsze factis, pro separacione loci communis, pro XII capeciis scruti 1403 *ArchTerCrac* IIIb 207, 24; Abraham... plebanus de Manina cum plerisque de Džaduschicze terminum habent ad colloquium proximum pro zathopp *ib.* 79, 44.

Zgrzebie *formy*: *n. sg.* zgrzebie 1475 *RostRp* s. 95; ~ *ac. sg.* zgrzebie 1475 *RostRp* s. 95.

Z n a c z e n i e: ‘krótkie włókna lnu lub konopi pozostające przy czesaniu przędzy, *stuppa lintea vel cannabina*’: Contra fluxum sangwinis de naribus siue de wlneribus. Recipe semen canapi et conterre cum aqua et tunc locum sangwinis fluentis laua cum eodem lacte et fac vasalia ex canapo vlg. sgrebye (*war. Rost* nr 3274: szgrzeby) humectando in eodem lacte et inpone naribus 1475 *RostRp* s. 95; Ad detrahendam rubedinem de oculis. Recipe albuginem ovi et concute ad modum clari et in eodem albugine madida linum sine sgrzebye et eundem amplastrum ponas ad oculos *ib.*

Ziele *bot. forma*: *n. sg.* ziele XV *in. CatCodJag* VI 337, 1463 *RostRp* s. 71, ca 1500 *ib.* 63.

Z n a c z e n i a: 1. *czarne ziele* ‘*sasanka łąkowa, Pulsatilla pratensis* *Mill.*’: Recipe pulsatille, id est vszpywrzod, quam herbam wlgus vocat czarne zyelye 1463 *RostRp* s. 71.

2. *jaskółczy ziele* ‘*glistnik jaskółcze ziele, Chelidonium maius* *L.*’: Celidonia yaszkołczy ziele ca 1500 *RostRp* s. 63.

3. *ziele niewieście* ‘*mandragora lekarska, Mandragora officinalis* *L.*’: Mandragora szele nevescze XV *in. CatCodJag* VI 337.

4. tatarskie ziele 'tatarak zwyczajny, *Acorus calamus* L.': Calamus aromaticus tatarske szele XV in. *CatCodJag* VI 337; Tatarszke zelye, id est calamus aromaticus 1463 *RostRp* s. 71.

Ziemia *forma*: n. sg. ziemia 1442 *WokRacz* 142v.

Znaczenie: murzyńska ziemia 'ziemia u wybrzeży północnej Afryki zamieszkała przez ciemnoskórą ludność, regio litoris Africae septemtrionalis ad Mauros pertinens': Mavria est regio quedam vlg. mvrzinska zemya 1442 *WokRacz* 142v.

Zjadły *forma*: n. sg. m. zjadły 1442 *WokRacz* 147r.

Znaczenie: 'gryzący, kłapiący, zapewne też przenośnie uszczypliwy, złośliwy, promptus ad mordendum, etiam fortasse translate dicax, malignus': Mordax vlg. szyadli 1442 *WokRacz* 147r.

Zjednać, Zjednać się (cf. **Zb-** Sstp) *forma*: praes. ind. 3. pl. zjednają ca 1425 *WislRp* nr 2459; ~ part. praet. pass. n. sg. m. zjednan 1442 *WokRacz* 107v; neutr. zjednano 1442 *WokRacz* 107v.

Znaczenie: 1. 'sprawić, zrzędzić, predestynować, tu o zrzędzeniu Bożym, facere, disponere, praedestinare, hic de consilio, providentia Dei': Fatum iussum decretum uel successio temporalis uel dictum secundum Hugvicionem vero dicitur euentus rerum a Deo preuisarum uel temporalis successio uel ordo uel series ipsarum, que nomine augurium dicitur. Inde fatatus vlg. szyednan a verbo fato... vlg. szyednano 1442 *WokRacz* 107v.

2. zjednać się (o połączeniu ciała z duszą po zmartwychwstaniu na Sądzie Ostatecznym, de unionione corporis cum anima post resurrectionem in Iudicio Ultimo facta) 'połączyć się, zjednoczyć się, se coniungere, unire': Sic etiam quilibet bonus et eum (sc. Iesum) sequens resurget ingruanter, potenter et sapienter. Ingruanter ossa, caro et nerui sic unientur et conformabuntur cum anima, vlg. sgednaiø sze, quod erit ita homo gracilis vlg. gibki, tenuis, quod naturaliter... quocumque res pertransire poterit ca 1425 *WislRp* nr 2459.

Złośnik *forma*: n. sg. złośnik 1442 *WokRacz* 144r.

Znaczenie: 'grzesznik, rozpustnik, peccator, scortator': Meretricius vlg. szlosznik 1442 *WokRacz* 144r.

Znamienity *forma*: n. sg. neutr. znamienito 1442 *WokRacz* 151v.

Znaczenie: 'taki, o którym się wie, powszechnie wiadomy, znany, omnibus notus, cognitus' (?): Notorium sznamyenitho 1442 *WokRacz* 151v.

Zwoneczek cf. **Dzwoneczek**

Zwonec cf. **Dzwonec**

Zydel *forma*: n. sg. zydel 1442 *WokRacz* 182r.

Znaczenie: 'sprzęt służący do siedzenia dla jednej lub kilku osób, stella, sedile, scamnum': Sedile zydel 1442 *WokRacz* 182r. ~ Germanizm.

Zydla *forma*: ac. sg. zydla (1406) XIX *KsGrKrac* 70.

Znaczenie: 'sprzęt służący do siedzenia dla jednej lub kilku osób, stella, sedile, scamnum': Pro ollis cupreis, pro banco salis, pro mensa, szidla ac pro patella (1406) XIX *KsGrKrac* 70. ~ Germanizm.

Żwiężny cf. Dźwiężny

Żabi cf. **Koper**

Żagawka bot. *forma*: g. sg. żagawki XV p. post. *CatCodJag* III 59.

Znaczenie: 'pokrzywa żegawka, *Urtica urens* L.': Guidis, id est parwm semen urticae żagawki XV p. post. *CatCodJag* III 59.

Żebractwo *forma*: n. sg. żebractwo 1442 *WokRacz* 143v.

Znaczenie: 'ubóstwo, nędza, może żebranie, mendicitas, inopia fortasse mendicatio': Mendicitas vlg. sebractwo 1442 *WokRacz* 143v.

Żelazny *forma*: n. sg. f. żelazna 1442 *WokRacz* 108v, 145v, 171r.

Znaczenie: 'zrobiony z żelaza, ferreus, e ferro factus': ~ kuna żelazna 'obręcz żelazna umocowana u słupa, muru itp., zakładana na szyję przestępcy, collare ferreum palo murove immisum, quod sontium cervicibus imponebatur': Millus vlg. kuna zelasna 1442 *WokRacz* 145v, sim. ib. 171r; ~ żelazna przędza 'żelazne kółko, circulus, rotulus ferreus': Feruncus zelasna prządza 1442 *WokRacz* 108v.

Żemla *forma*: n. sg. żemla 1442 *WokRacz* 182r.

Znaczenie: 'bulka pszenna, placek, panis siligineus': Semella patet szemla 1442 *WokRacz* 182r.

Żerzec *forma*: n. sg. żerzec XVI in. *WokSand* nr 81.

Znaczenie: 'starosta weselny, gospodarz wesela, nuptiarum curator, nuptiis praefectus': Architriclinus starszswath..., zerezec XVI in. *WokSand* nr 81.

Żerzucha cf. **Rzeżucha**

Życie *forma*: l. sg. (w) życiu 1438 *WislRp* nr 2339.

Znaczenie: 'zachowanie, postępowanie, vita, mores': Quartus actus fuit in conuictu, w szczu, w posziwanyu triplici, scilicet: homini, mundi, Ioseph et sui filii. De conuictu homini, mundi patet, quia nec

uerbo nec facto unquam uirginitatem uiolauit, quia numquam uenialiter uel mortaliter peccauit 1438 *WislRp* nr 2339.

Żytne *forma: n. sg. neutr.* żytnie 1442 *WokRacz* 144r.

Znaczenie: widły żytnie ‘widły używane do pracy przy zbożu, furca ad frumentum adhibita’: Merga vlg. wydli zythne 1442 *WokRacz* 144r.

Żyzny *forma: n. sg. f.* żyzna XV *WislRp* nr 2247.

Znaczenie: ‘urodzajny, dający obfity plon, płodny, tu przenośnie o Matce Boskiej, fertilis, fecundus, ferax, hic translate de Beata Maria Virgine’: Virgo purissima... Radix plenissima et fecundissima, zisna, *płodni, quia de ipsa processit spiritualiter tota ecclesia XV *WislRp* nr 2247.

DODATKOWO OPRACOWANE HASŁA

Arfa cf. Harfa

2. Bałwaństwo coll. forma: n. bałwaństwo ca 1450 *GIKazB* IV 48.

Znaczenie: ‘pogańskie bożki, bałwany, dii paganorum, idola’: Videns enim (sc. mulier Channanaea) filiam suam vexari a demonio non quasiuit fundere ceram (var. terram) uel plumbum super ipsam, quod est ydolum vlg. balvanstwo..., sed derelictis ydolis cucurrit ad Christum (por. Mat 15, 22) ca 1450 *GIKazB* IV 48.

Barcze cf. Burek

2. Bula ‘rodzaj okrągłego pieczywa z pszennej maki, genus operis pistorii’ (z fleksją łacińską): Qui libet pistor bullas specialiter et similes specialiter pistare debet 1462 *WilkPozn* I 13.

Burek forma: ac. pl. burce XV ex. *GIKórn* II 212.

Znaczenie: ‘ktoś nieokrzesany, prymitywny, prostak, tu o satyrach, aliquis incultus, rudis, hic de satyris’: Mox etiam agrestes satiros, puste burce (var. barcze) nudauit, et asper incolumi grauitate iocum tentauit XV ex. *GIKórn* II 212. ~ Wydawca czyta barcie. ~ Bohemizm.

Cebrnik forma: n. sg. cebrnik 1448 *WokJag* 324v.

Znaczenie: ‘drzązek służący do przenoszenia naczyń z płynami, vectis ad portandum vasa liquoribus impleta aptus’: Tina est instrumentum aptum ad portandum aquam uel alium liquorem eyn czobir. Inde tinale cebrnyk 1448 *WokJag* 324v.

(Chrzęstek) Chrzęstek forma: n. sg. chrzęstek XV p. post. *RozOss* II 40r, XV p. post. *RozOss* III 19v.

Znaczenie: ‘elastyczna tkanka tworząca niektóre części szkieletu, chrząstka, cartilago’: Cartilago... est *tenacitas ossium uel os molle ut naris vel auris proprie chrzesztek (leg. chrzęstek) XV p. post. *RozOss* II 40r, sim. XV p. post. *RozOss* III 19v.

Chrzęstek cf. Chrzęstek

2. Cień forma: n. sg. cień 1442 *WokRacz* 147r.

Znaczenie: nocna cień bot. ‘psianka czarna, *Solanum nigrum* L.’: *Morella strignus sunt idem vlg. noczna czen 1442 *WokRacz* 147r.

Z cisa z cisa siwy ‘siwy z domieszką barwy kasztanowatej, coloris cani cum rufo mixti’: Equus szwab sz czysza szywy kopynyczy sub laicello 1498 *GórsJazRp* 279. ~ W *Sstp* wydrukowano błędnie pod hasłem **2. Cis**.

Cisy forma: g. sg. neutr. cisa cf. **Z cisa**.

Czczący forma: l. sg. m. (w) czczącym XV p. post. *PFRp* III 290.

Znaczenie: ‘ten, któremu oddaje się cześć, honor, is, cui honor tribuitur’: Non est honor in honorato, ve czczanczem (‘czczonym’), sed in honorante ve czzczancem (leg. czczącym) XV p. post. *PFRp* III 290.

Czos forma: n. sg. czos 1440 *RozPaul* 51v.

Znaczenie: ‘pęk włosów, kędzior, lok, intorti capilli’: Cirrus... est ciuitas sapiencie vel est coma uel conglomeratio crinium in anteriori parte capitis czub vlg. czos 1440 *RozPaul* 51v.

Dworznik forma: g. sg. dworznika 1419 *TPaw* VII nr 742.

Znaczenie: ‘folwark, zabudowania folwarczne, zagroda, obejście, praedium, aedificia ad praedium pertinentia, saepes, villa’: Domina lowczina debet iurare contra Skarpcnem... Iako ne mym zagnanym z dworznicą ani ma vina dom sya pocaszil 1419 *TPaw* VII nr 742.

Gężica forma: n. sg. gężica ca 1500 *WokLub* 29r.

Znaczenie: ‘pośladek, clunis, natis’: Clunis arszback lądzyve, gązyczą ca 1500 *WokLub* 29r. ~ W *Sstp* wydrukowano pod hasłem **Gacica** ze skrótem *Erz* 18.

Gnieźnieński formy: n. sg. m. gnieźnieński *Sul* 5; ~ g. sg. m. gnieźnieńskiego *Dział* 2; f. gnieźnieńskiej *Sul* 6.

Znaczenie: ‘związany z Gnieznem, ad Gnesnam pertinens’: a. (o człowieku, de homine) ‘urzędujący w Gnieźnie, mający swoją siedzibę w Gnieźnie, honorem Gnesnae gerens, sedem suam Gnesnae habens’: Xandz Iaroslaw, arcibiskup gneznenski..., sz krolem Kazimirem, chwalebnyim krolyem polskym... zgod-

nye a vphaliscze gest wstawyl, popysal y lysti vczwirdzil *Sul* 5; ~ **b.** (o budowli, de aedificio) 'znajdujący się w Gnieźnie, Gnesnae situm': Kazymyrz, z bozey mylosci krol polski,... z radi vczonego (leg. uczzonego) w Bodze oczcza xandza Iaroslawa, swanthey gneznenskey cirekwy arcibyskvpa (sancte Gneznensis ecclesie archiepiscopi, *Dział* 2: gnyesznyenskigo kosczola iarczybiskvpa)..., vstawyenia a prawaszmi vczynili z nyenagla nyzey popyssana *Sul* 6.

Golizny *forma: n. sg. neutr. golizne ca* 1430 *GIKazB* II 20.

Znaczenie: 'nieporośnięty, łysy, goły, graminibus non vestitus, glaber, nudus': Postquam venerunt ad locum Calvarie golisne (*Luc* 23, 33)... Ibi multa ossa occisorum iacebant et fuit locus ignominiosus szromothliue *ca* 1430 *GIKazB* II 20, *sim. ib.* ~ *Możliwa też lekcja goliznie.*

(Harfa) Arfa *forma: n. sg. arfa* 1450 *RozKap* 93r.

Znaczenie: 'strunowy instrument muzyczny, psalterium': Figellina est arcus musicalis ludi sc. figella proprie arpha 1450 *RozKap* 93r.

Ikra *forma: n. sg. ikra* 1442 *WokRacz* 165v.

Znaczenie: 'jajka rybne, ova piscium': Poligranum ut in allece vlg. gi<k>ra 1442 *WokRacz* 165v.

Jabluszko *forma: n. pl. jabłuszka* 1440 *RozPaul* 130v.

Znaczenie: 'małe jabłko, malum parvum': Impomentum... est illud quod vltimum ponitur in cena sicut nuces et poma yabluska 1440 *RozPaul* 130v.

Jadlny *forma: n. sg. m. jadlny* 1477 *ConclCM* 194.

Znaczenie: wał jadlny 'podłużne naczynie do przygotowywania ciasta chlebowego, alveus, vas oblongum ad panem praeparandum destinatum' (?): Item ista, que secuntur, magister Iacobus de Boxycze suprascriptus reliquit in predio ville Trunthnowycze ultra contenta in conclusionem priori: item dolium pro caulibus malum, inutile et stillans; item alveus panum magnus, wał yadlni 1477 *ConclCM* 194.

Jeśnień *bot. forma: n. sg. jeśnień* 1440 *RozPaul* 103r.

Znaczenie: 'roślina z rodziny paprotkowatych, narecznica samcza, Dryopteris filix-mas (L.)

Schott: Filix... est herba quedam de cuius cinere fiunt vitra proprie yeschnyen 1440 *RozPaul* 103r.

Języczkowie *coll., bot. forma: n. sg. języczkowie* XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Znaczenie: psi języczkowie 'farbownik lekarski, Anchusa officinalis L.': Cinoglossa psi gosiczkovie XV in. *CatCodJagRp* VI 337.

Kanica *forma: g. pl. kanic* 1424 *Kościan* nr 1072.

Znaczenie: 'rodzaj zamka, claustrum quoddam': Iaco kyedim ssą prowadzyl s grodu, tedym tam nye poschcodzy<l> przantraw (pro przantraw), pyeczew, canycz tako dobrich yaco centum marcis 1424 *Kościan* nr 1072.

Kapa *forma: n. sg. kapa* 1440 *RozPaul* 66r, XV p. post. *RozOss* II 59v, XV p. post. *RozOss* III 41v.

Znaczenie: 'rodzaj peleryny (z kapturem) noszonej przez zakonników, genus paenulae vel lacernae, qua monachi utebantur': Cvcula... dicitur vestis monachi proprie cappa 1440 *RozPaul* 66r, *sim. XV p. post. RozOss* II 59v, XV p. post. *RozOss* III 41v.

Kapia *forma: n. sg. kapia* 1450 *RozKap* 180v.

Znaczenie: kapia wosku 'kropla wosku kapiącego z palącej się świecy, stilla cerae ex candelae rorans': Pecies... est quoddam pondus al. kapya *voskø 1450 *RozKap* 180v.

Kłobuczki *pl. tantum forma: n. kłobuczki* XV p. post. *RozOss* II 34v.

Znaczenie: 'bańki na wodzie powstające w czasie deszczu, bullae': Eciam bulla dicitur illud, quod fit in aqua cadente pluuiā, proprie kłobuczky (*RozPaul* 38v: cobluky), vel ex bulacione aque XV p. post. *RozOss* II 34v.

Kopydlnik, Kopytlnik *bot. formy: n. sg. kopydlnik* XV ex. *GI Lek* 36. 51; kopytlnik XV ex. *RRp* LIII 70; ~ *ac. sg. kopydlnik* XV ex. *GI Lek* 44.

Znaczenie: 'kopytnik pospolity, Asarum Europaeum L.': Asurus copydlnyk XV ex. *GI Lek* 36; Item recipe... kopydlnyk, smolen uel virgineum et pone simul *ib.* 44; Azarus, azarum nigrum, asara baccara wlgago carofolus agrestis, id est kopydlnyk *ib.* 51; Contra idropisim recipe semen canapi et terreatur, fuit exinde lac et in illo lacte dissoluetur azarabaka, in wlgari copithlnyk XV ex. *RRp* LIII 70. ~ *Cf. Kopytnik* (Sstp).

Kopytlnik cf. Kopydlnik

Latorośla *forma: n. sg. latorośla* XV ex. *Verg-Georg* 77.

Znaczenie: 'szczep, sadzonka, surculus, ramulus': Preterea genus haud vnum... Nec surculus, lathoroszla, idem <Crust>umiis, Si<riis>que, piris gravibusque volemis XV ex. VergGeorg 77. ~ Cf. Latorośl (S II).

3. Łata *forma*: n. sg. łata XV p. post. RozOss III 173v.

Znaczenie: 'wszyty przy naprawie obuwia kawalek materiału, pittacium, quod soleis reparandis insuitur': Pedana... id est catena circa pedes sc. compes. Item pedanus dicitur pedulus nows uel de panno veteri factus qui calige veteri affingitur vlg. latha XV p. post. RozOss III 173v.

Makowisko *forma*: ac. sg. makowisko (1407) XIX KsGrKrak 112.

Znaczenie: 'pole maku, papaveris ager': Item pro macowisco XI capeciorum feni terminum habent ad dominam de Chelm *congnoscendum (1407) XIX KsGrKrak 112.

Maniać *forma*: inf. maniać 1440 RozPaul 189r.

Znaczenie: 'podawać rękę i potrząsać nią na znak zawarcia ugody, porrigere manum et eam in signum reconciliationis concutere': Palmito... significat manus concutere in signum pacti uel federis alio modo idem est quod pertaxo sc. prout pertaxo uel significat subarare palmito vlg. manąć 1440 RozPaul 189r.

Za **martwa** 'bez życia, jak martwy, półżywy, vita carens, emortuus, semivivus': Ut dicit Bernardus, a Cruce Domini reddire non potuit (sc. Virgo Maria), usque inter manus apostolorum portata fuit semiviva za martwa (wydawczyni rektyfikuje na za martwe) albo na poli żywą 1476 GIKazB III 95.

Za **martwe** cf. Za **martwa**

Za **martwu** 'bez życia, jak martwy, półżywy, vita carens, emortuus, semivivus': Qui eciam dispoliaverunt eum et, plagis impositis, abierunt, semivivo, za marthwu, relicto (Luc 10, 30) XV p. post. GIDom 78.

Mazowiecki *forma*: d. sg. neutr. mazowiecku cf. Po **mazowiecku**.

Po **mazowiecku** 'tak jak się mówi na Mazowszu, sicut Masovii dicunt': Torcular est instrumentum ad exprimendum vinum. Invenitur eciam torcular in eodem sensu. Et torcular... vlg. prasza uel lyszyczka po mazoweczku 1440 RozPaul 261v.

Mięśnica *forma*: n. sg. mięśnica 1440 RozPaul 26v.

Znaczenie: 'chleb nadziewany mięsem, panis carne fartus': Artocrea... dicitur panis factus cum carnibus. Et dicitur ab artos id est panis creos caro

quasi panis pistacus cum carnibus al. masznycza 1440 RozPaul 26v.

Minoga *zool. forma*: n. sg. minoga XV p. post. CatCodJag III 32.

Znaczenie: 'kręgowiec wodny wyglądem przypominający rybę, minóg rzeczny, Petromyzon fluviatilis L.': Item a mollis hec murena, gl. murena minoga, quidam piscis pinguis et crassus, mollis et nullum habet os uel quia mollis et suavis est ad comedendum XV p. post. CatCodJag III 32. ~ Germanizm.

Mleczce *pl. tantum, bot. forma*: n. mleczce 1463 RostRp s. 71.

Znaczenie: mleczce jałowe 'mniszek lekarski, Taraxacum officinale L.': Rostrum porcinum mleczce (var. mleczne) *yalovye 1463 RostRp s. 71. ~ Sstp za wydawcą czyta mleczne jałowcie.

Modrość *forma*: n. sg. modrość XV p. post. RozOss III 12v.

Znaczenie: 'kolor niebieski i ciemnoniebieski, color caeruleus et obscure caeruleus': Blaveus id est flaveus. Inde blavedo modrosz XV p. post. RozOss III 12v.

Morzny cf. **Treść** (S II)

(Nieucierpiący) Nieucirzpiący *forma*: n. sg. m. nieucirzpiący 1442 WokRacz 126r.

Znaczenie: 'taki, który nie podlega cierpieniu, is, quem tormenta, dolores non tangunt': Inpassibilis vlg. nyevczyrzpyący 1442 WokRacz 126r.

Nieucirzpiący cf. **Nieucierpiący**

Niewadno 'nie przynosząc szkody, bez szkody, bez uszczerbku, sine damno, sine noxa': Iaco czsso rąmbil pan Czema, tho rąmbil na szwem... a gwałtem nye rąmbil, graniczy nyewadno 1432 Kościan nr 1440, sim. ib. nr 1441. ~ Wydawcy czytają nie rąbił granicy Niewadno lub Niewiadno.

Niewymówienie 'skrycie, niezapowiedzianie, bez ostrzeżenia, ex inopinato, improvise, repente': Sed omnem etatem indvntur impotens, incautos furtiuis incursibus irruit (sc. mors) ex abrupto, gl. ex improvise nyevymowane (var. nyewymowane) 1466 R XXII 11.

Nosny czy **Nośny** *forma*: n. sg. f. nosna ca 1500 WokLub 101r.

Znaczenie: nosna czy nośna chrząstka 'czubek nosa, extrema pars nasi': Pirula noszna chrząstką ca 1500 WokLub 101r. ~ W Sstp wydrukowano pod hasłem **2. Nożny** ze skrótem Erz 52.

Nośny cf. **Nosny**

Nyewymowane cf. **Niewymówienie**

Obara *forma*: n. sg. obara XVI in. WokSand nr 132.

Znaczenie: 'miejsce na drzewie sosnowym oblane żywicą, drewno przesycone żywicą, używane jako podpalka, locus in pino resina oblitus, pinus resina repleta ut fomes usitata': Picea obara XVI in. WokSand nr 132.

Oblig forma: n. sg. oblig ca 1500 WokLub 31v.

Znaczenie: 'zobowiązanie, umowa, obligatio, condicio, pactum': Conditio id est lex, factum, oportunitas vel euentus, stadlo, vel eciam condicio id est proprietas vel pactum oblyg, vel własność ca 1500 WokLub 31v. ~ W Sstp wydrukowano pod hasłem **Oblik** ze skrótem Erz 53.

Obram forma: n. sg. obram 1440 RozPaul 55r.

Znaczenie: 'obroża dla psa, collare ad canem destinatum': Collarium... est circulus colli sc. illud quod est in collo canis vlg. obram vel pannus qui collo imponitur 1440 RozPaul 55r.

Obsuwca forma: g. sg. obsuwce 1492 GIKórn II 210.

Znaczenie: 'oszczerca, złośliwy krytyk, obtrektator, calumniator': Hunc ego me, si quid componere cures, non magis esse velim, quam naso vivere prauo, gl. id est quadam obtrektacionem in suo opere, szpetne ganyenya nyekthorego obszucze, spectandum nigris oculis nigroque capillo 1492 GIKórn II 210.

Ochachula forma: n. sg. ochachula 1440 RozPaul 246r.

Znaczenie: 'mityczny stwór morski, syrena, marinum numen fabulosum, siren': Siren monstrum marium uel periculum maris dicitur quod et sirena dicitur et summitur quandoque transsumptiue pro meretrice quia submergit animas in infernum sicut sirenes homines in mari... vlg. ochachula 1440 RozPaul 246r.

Ochla forma: n. sg. ochla 1442 WokRacz 138r.

Znaczenie: 'szczotka do czesania lnu, peniculus filis lini pectendis destinatus': Linis (pro Luns)... instrumentum ad purgandum linum proprie ochla 1442 WokRacz 138r.

Ochlica forma: n. sg. ochlica 1442 WokRacz 71v, XVI in. WokSand nr 180.

Znaczenie: 'szczotka do czesania lnu, peniculus filis lini pectendis destinatus': Ceriuncula uel cerrisiola instrvmentum purgandi linum vlg. ochlicza 1442 WokRacz 71v; Dentrrix ochlycza XVI in. WokSand nr 180.

Oczny forma: n. sg. m. oczny 1442 WokRacz 153r.

Znaczenie: lekarz oczny 'ten kto leczy choroby oczu, oculorum medicus, oculista': Occulista vlg. lekarz oczny 1442 WokRacz 153r.

Okrwawny forma: n. sg. m. okrwawny 1442 WokRacz 84r.

Znaczenie: 'skrwawiony, umazany krwią, cruentus, cruore linitus': Cruentatus okrwawny 1442 WokRacz 84r.

Ospity forma: ac. sg. f. ospitą XV in. CatCodJagRp IX 474.

Znaczenie: 'nieprzebrany, występujący w wielkiej ilości, immensus, largus': Quinto describit hoc premium, quantum ad habundanciam et superfluentem (Luc 6, 38), ospyta uel oplwyta XV in. CatCodJagRp IX 474.

Ozimki pl. tantum forma: n. ozimki 1472 RostRp s. 10.

Znaczenie: 'zimowa odmiana gruszek, species pirorum serotinarum': Crustuma, frigula, ozymky, fumula 1472 RostRp s. 10.

Pantofla forma: n. sg. pantofla XVI in. WokSand nr 144. 205.

Znaczenie: 'rodzaj lekkiego, miękkiego obuwia, genus levium, mollium calceorum': Crepida vel solea *pantowla XVI in. WokSand nr 144; Crepida *pantowla ib. nr 205. ~ Italianizm.

Partyk forma: n. sg. partyk 1440 RozPaul 264r.

Znaczenie: 'buda, domek dla pasterzy, też dla pilnujących winnic, casa, tugurium, etiam custodibus vinearum destinatum': Tvгурium id est paru[u]a caza pastoris vel dicitur casula quam faciunt custodes vinearum propter custodiendum vinum vel propter ardorem solis vlg. yatha uel strzecha, partyk 1440 RozPaul 264r.

Pączuch forma: n. sg. pączuch 1442 WokRacz 159r.

Znaczenie: 'rodzaj smażonego ciasta o kulistym kształcie, genus frixae crustae globosae': Pastillus vlg. pączuch. Inde pastillarius et est pisto pastillorum 1442 WokRacz 159r.

Piecowy forma: n. sg. f. piecowa 1442 WokRacz 146r.

Znaczenie: piecowa łopata 'narzędzie do wkładania pieczywa do pieca i wyjmowania go, instrumentum, quo panis in furnum immittitur et e furno eximitur': Missellus instrumentum pistoris vlg. pyeczowa łopata 1442 WokRacz 146r.

Pokarma cf. Pokarmia

Pokarmia czy Pokarma forma: n. sg. pokarmia 1442 WokRacz 127r.

Znaczenie: pokarmia jednego dnia 'pożywienie przeznaczone na spożycie, też środki wystarczające na utrzymanie w ciągu jednego dnia, cibaria, etiam necessaria in unum diem alicui sufficientia': I[n]tinerarium vlg. pokarma yednego dnja 1442 WokRacz 127r.

Popierśnica forma: n. sg. popierśnica ca 1470 RozDom 18r.

Znaczenie: 'pas lub rzemień uprząży opasujący pierś konia, pectorale seu lorum pectus equi cin-

gens': Antila... dicitur cingulus iste, qui ante pectus equi protenditur vlg. popyersznycza ca 1470 *RozDom* 18r.

Półwozie *forma: n. sg.* półwozie 1442 *WokRacz* 64v.

Znaczenie: 'rodzaj pojazdu, zapewne o dwu kołach, genus currus, certe duabus rotis instructi': Carrum... est genus vehiculi vlg. polvosz[e]ye 1442 *WokRacz* 64v.

Prawe *cf.* **Prawie** (S II)

Przekrasa *forma: ac. sg.* przekrasę *Gloger*.

Znaczenie: 'wielka uroda, niezwykle piękno, decor, pulchritudo': Chcesz nyeeowiasty widzeczek przekraszō, tegdi pamyōtay, yze Tanita (*pro Tamar*) od swego brata czystotō szgubila *Gloger*.

Przylorawie *forma: n. sg.* przylorawie 1442 *WokRacz* 113v.

Znaczenie: przylorawie świecne może 'używane podczas ceremonii pogrzebowych, ozdobione motywami liści laurowych (*por. niem. Lor-*), lichtarze z płonącymi świecami otaczające ciało zmarłego, fortasse candelabra funeralia, quibus feretrum cum corpore mortui lauro et cereis ardentibus circumcingebatur': Funebrium przylorawe szwyeczne 1442 *WokRacz* 113v.

Przysłyszec *forma: praes. ind. 3. pl.* przysłyszszą ca 1470 *MamLub* 173.

Znaczenie: 'być odpowiednim, pożytecznym, idoneum, utilem esse': Expediunt przysłyszszą (non enim omnia omnibus expediunt *Ecclus* 37, 31) ca 1470 *MamLub* 173.

Psinka *bot. forma: n. sg.* psinka 1463 *RostRp* s. 60.

Znaczenie: 'psianka czarna, *Solanum nigrum* L.': Solatrum psinka, id est iagoda pszya 1463 *RostRp* s. 60. ~ *Cf.* **Psinki** (Sstp).

Rozdradzać *cf.* **Rozzdradzać**

(Rozzdradzać) **Rozdradzać** *forma: praes. ind. 3. sg.* rozdradza 1401 *KsZPozn* nr 799; ~ *praet. 3. sg. m.* rozdradzał 1401 *KsZPozn* nr 799.

Znaczenie: 'oszukiwać, fallere, decipere': Tunc Mroczo dixit ministeriali: Ecce vide, quod homo veniens ab opole Sandiuogy ad meum opole, fraudat ipsum vlg. r<o>sdradza (*var. Piek* VI 51: wsdradza) et ipso facto idem Mroczo wellet lucrari. Sed ministerialis recognovit coram iudicio, quod: Non vidi istum hominem, qui opole fraudaret vlg. rosdradzał (*var. Piek* VI 51: wsdradzał) 1401 *KsZPozn* nr 799. ~ *Lekcja F. Piekosińskiego* wsdradza, wsdradzał mało prawdopodobna.

Rup *forma: n. sg.* rup XV *med. GlWinc* 149.

Znaczenie: 'larwa gza pasozytująca w ciele konia, eruca asilorum, quae in equino corpo-

re parasitatur': Rideo quod talpa lincem, quod limax tigridem, quod aquilam in conflictu provocat scarabeus, gl. vermis equinus rup XV *med. GlWinc* 149.

Rzadło *cf.* **Żrzadło**

Schowa *forma: n. sg.* schowa XVI *in. WokSand* nr 181.

Znaczenie: 'kryjówka, schowek, latebra, receptaculum': Cvcuma schowa XVI *in. WokSand* nr 181.

Szczeyle *cf.* **Trzmiele**

Siemionucha *zool. forma: n. sg.* siemionucha 1476 *RozOss* II 220r.

Znaczenie: 'makolągwa, *Carduelis cannabina* L.': Segex est auis quedam szyemyonuchą 1476 *RozOss* II 220r.

Skal *forma: n. sg.* skal XV *p. pr. Cant*, XVI *in. WokSand* nr 128.

Znaczenie: **1.** 'kamienny blok, wielki głaz, skalista część góry, saxum, montis pars saxosa': Mnyssly ty, panno, bych był mal? V mnet wissy (*leg. wyszy*) iako skal nossyk przy byedrzychy XV *p. pr. Cant*.

2. wieloznaczne z powodu braku kontekstu: Carops skal XVI *in. WokSand* nr 128.

Skrypturał *forma: n. sg.* skrypturał XVI *in. WokSand* nr 172.

Znaczenie: 'nożyk do temperowania piór i rozcinania papieru, cultellus ad calamos temperandos et chartas insecandas destinatus': Artaws scriptural XVI *in. WokSand* nr 172.

Słęka *cf.* **2. Słonka**

Słomiany *forma: n. sg. m.* słomiany 1442 *WokRacz* 189r.

Znaczenie: słomiany miech 'wór wypchany słomą służący do spania, siennik, saccus stramento refertus, culcita': Stropodium patet vlg. słomyany myech 1442 *WokRacz* 189r.

2. (Słonka) Słonka, Słęka *forma: n. sg.* słonka 1440 *RozPaul* 179v; słęka 1442 *WokRacz* 152r.

Znaczenie: 'kielbasa, farcimen, salsicia': Obliquulum est instrvmentum ad faciendum salsocia vlg. szłwnka 1440 *RozPaul* 179v; Oblitulum (*pro Obliculum*) instrumentum ad salsocia vlg. słanka 1442 *WokRacz* 152r.

Słonka *cf.* **2. Słonka**

Spizadlnia *czy Śpizadlnia* *forma: n. sg.* spizadlnia 1442 *WokRacz* 117v.

Znaczenie: 'pomieszczenie służące do przechowywania zapasów żywności, też spichlerz, cella penaria, etiam granarium, horreum': Granarium vlg. szpizadlna 1442 *WokRacz* 117v.

Spłonieć *forma: plqperf. 3. pl. m.* spłonieli byli ca 1470 *MamLub* 106.

Znaczenie: 'być cierpkim, złym, nikczemnym, acerbum, malum, improbum esse': Exacerbantes erant splonyely byli (war. kal.: spełnily byli, mamotrekt czeski: zplanieli byli; quoniam patres nostri exacerbantes erant et peccaverunt in Deum Israel, tradidit eos in manus Nabuchodonosor III Esdr 6, 15) ca 1470 MamLub 106. ~ W Sstp wydrukowano pod hasłem **Spłoniący**.

(Strzemieniska) Strzemieniska pl. tantum forma: n. strzemieniska 1476 RozOss II 217r.

Znaczenie: 'kablęczki zwisające po obu stronach siodła, służące do oparcia nóg jeźdźcy przy wsiadaniu na konia i w czasie jazdy wierzchem, sustentacula pedum equitantis, stapiae, stapedes': Scansilis... est ferrum per quod equum ascendimus (pro ascendimus) strzemynyska 1476 RozOss II 217r.

Strzemieniska cf. **Strzemieniska**

Strzeżyk cf. **Strzyżyk**

(Strzyżyk) Strzeżyk zool. forma: n. sg. strzeżyk 1442 WokRacz 158v.

Znaczenie: 'strzyżyk zwyczajny, Nannus troglodytes troglodytes': Pariscolus est nomen auis vlg. strzeżyk 1442 WokRacz 158v.

Swaczyna forma: n. sg. swaczyna XVI in. WokSand nr 122.

Znaczenie: 'lekki posiłek popołudniowy, podwieczorek, cibus, qui tempore postmeridiano sumi solet': Merenda swaczyna XVI in. WokSand nr 122. ~ Bohemizm.

Szczmiele cf. **Trzmiele**

(Ścierzka) Ścierzka forma: d. pl. ścierzkom ca 1428 PF I 495.

Znaczenie: 'strażnik przyboczny, uzbrojony sługa, famulus armatus, satellio': Satellionibus scyryzkom ca 1428 PF I 495.

Ścierzka cf. **Ścierzka**

Śpiżadlnia cf. **Spizadlnia**

Świecny forma: n. sg. neutr. świecne 1442 WokRacz 113v.

Znaczenie: przyłorawie świecne może 'używane podczas ceremonii pogrzebowych, ozdobione motywami liści laurowych (por. niem. Lor-), lichtarze z płonącymi świecami otaczające ciało zmarłego, fortasse candelabra funeralia, quibus feretrum cum corpore mortui lauro et cereis ardentibus circumcingebatur': Funebrium przilorawe szwyeczne 1442 WokRacz 113v.

Talerzewy cf. **Talerzowy**

(Talerzowy) Talerzewy forma: n. sg. f. talerzowa 1442 WokRacz 152r.

Znaczenie: talerzowa misa 'płytkie naczynie stołowe, talerz, półmisek, scutella, patina, lanx': Nuppadogundium vlg. chlebna mysza, wersus: Vidi in ore canis duo nappadogundia panis; et libigundium idem talerzowa misza 1442 WokRacz 152r.

Tarnośliwa bot. forma: n. sg. tarnośliwa 1442 WokRacz 73r.

Znaczenie: 'krzew z rodziny różowatych, śliwa tarnina, Prunus spinosa L.': Cinus... secundum Hugvicionem est arbor similis lentisco quem quidem latini ilicon vocant vlg. tarnosziłwa. Est autem lintiscus ut dicit gloza Daniel vltima arbor humilis cuius foliorum succus scissuras labiorum et manuum consolidat 1442 WokRacz 73r.

Troszki pl. tantum forma: n. troszki ca 1500 WokLub 70r.

Znaczenie: 'blona przytwierdzająca jelita do tylnej ściany jamy brzusznej, otrzewna, może też wnętrzości, trzewia, membrana, qua viscera ad posticam ventris partem affiguntur, fortasse etiam viscera, intestina': Ipobasis throsky circa viscera ca 1500 WokLub 70r. ~ W Sstp wydrukowano pod hasłem **Troska** ze skrótem Erz 112.

(Trzmiele) Szczmiele pl. tantum, zool. forma: n. szczmiele XV p. post. CatCodJag II 314.

Znaczenie: 'trzmieł, może też truteń lub osa, Bombus sp., bombus terrestris, fortasse etiam fucus vel vespa': Vespa ossza uel *szczmeyle (var. sczeyle) XV p. post. CatCodJag II 314.

Ulecczenie cf. **Ulekczenie** (S II)

Ungielt forma: n. sg. ungielt XVI in. WokSand nr 202.

Znaczenie: 'podatek od obrotów handlowych, vectigal commerciale': Coempcio est institutio super aliqua porcione danda de re emenda vel vendenda invocatur, vlg. vngyelt, et talis fuit instituta super Campaniam provinciam destruendam quam Boecius removit Libro I prosa 4 Boecii XVI in. WokSand nr 202. ~ Germanizm.

Utarg forma: g. sg. utargu 1428 ZapWarsz nr 2825.

Znaczenie: 'umowa, transakcja, pactio, conventus': Iacom ya thego wtargv s Lasczem nye gmyal, abyh gemv dal strawø na granicze 1428 ZapWarsz nr 2825, sim. ib.

Utrzynos forma: n. sg. utrzynos 1442 WokRacz 97r.

Znaczenie: 'ozdobna chustka do nosa stanowiąca elegancki element stroju, mucinnium ornatum velut pars nitidi vestis': Emontus purgatus idem ab emongendo dictum. Emonge lumen vlg. vtrzinoosz 1442 WokRacz 97r.

!Vynstab 'szewska nić, dratwa, filum tortum sutorum': Gracilium... est instrumentum sutorum vlg. vynstab 1450 RozKap 111v.

Wiąć *forma*: inf. wiąć 1393 Pozn nr 139. 170; ~ *praet. l. sg. m.* -m wiął 1396 Pozn nr 193; 3. *sg. m.* wiął 1393 Pozn nr 147, 1397 *ib.* nr 218. 225. etc.; *f.* wiąła 1393 Pozn nr 154, 1396 *ib.* nr 192. 195; 3. *pl. m.* wiąli 1395 Pozn nr 187.

Z n a c z e n i a: 1. 'pozbać kogoś czegoś, zabrać, pościć zabierając komuś, aliquem aliqua re privare, fraudare, alicui aliquid auferre': Isz Woczech kazał vōncz gege ludzem Borzislauini listi 1393 Pozn nr 139; Iako Woczech vōnl mne y m[e]ym towarzy<szom> pōncznasze grziuen butinku *ib.* nr 147, *sim.* 1397 *ib.* nr 218. 225. 344; Iakom Petrowi ne vōl kona przesz prawa 1396 *ib.* nr 193.

2. 'zając w szkodzie na zastaw, na zabezpieczenie pretensji, roszczeń, aliquid in aliena possessione loco pignoris deprehendere cautionis, vindiciarum causa': Iaco Thomasz wāl szekirą Iacuszewy na gego *dzedziną 1413 Pyzdr nr 404.

3. 'pojmać, zatrzymać, uprowadzić, capere, comprehendere, abducere': Iaco Andrey ne bil Ondrzege wy czlovek wtenczas, kedi gi gwałtem wōl s *czedzi ni, prawa ne zōdaio 1402 Pyzdr nr 174.

4. 'dostać, otrzymać, uzyskać, accipere, assumere, percipere': Iako Zofszka ne vōla 20 griwen dzedzi<cznych> penōdzi 1393 Pozn nr 154, *sim.* 1396 *ib.* nr 192; Isze Szechna ne vōla ot swe bracze nigednich penōdzi za Konarszke y sza Czeczowo 1396 *ib.* nr 195.

5. wiąć rok 'zgodzić się na termin sądowy, terminum iudicii comprobare': Tedi mu ti vini dani przepiszane... Ot tego vōli (sc. Senwicowie) szobe rok gini do Vtroszina 1395 Pozn nr 187.

6. wiąć po wesczy 'zwrócić się do sędziego o wstecz, tj. poświadczenie w sprawie uprzednio przez niego sądzonej, ad iudicem appellare, ut de re a se iudicata testimonium det': Iakom Dobrogostoui ne slubouala sza nigedna *schodō, kedim kaszala vōncz po uezczci 1393 Pozn nr 170.

~ Możliwa też lekcja wjąć. ~ Cf. **Wziąć** (Sstp).

Wierciak *forma*: n. sg. wierciak ca 1470 RozDom 260v.

Z n a c z e n i e: 'tłuczek służący do ucierania czegoś na mialko, pistillum': Tribula est quoddam instrumentum aptum ad tritulum vel est genus vehiculi cum quo excuciantur frumenta. Et est differentia inter tribulus, <tribu>la, <tribu>lum. Wersus oszet <tribu>la, <tribu>lus cepy, <tribu>lum quoque vyer czak ca 1470 RozDom 260v.

Większać się *forma*: praes. ind. 3. sg. większa 1453 R XLVII 351.

Z n a c z e n i e: 'bogacić się, gromadzić dobra, dives fieri, bona colligere': Caritas... benigna est... bona non sibi soli retinet, nye wysezksza (*pro* wyek-sza sze), sed ad alios extendit (*por.* I Cor 13, 4) 1453 R XLVII 351.

Wózek *forma*: n. sg. wozek 1442 WokRacz 135r.

Z n a c z e n i e: wasężny wozek 'lekki, zwrotny wóz z wyplatany bokami, currus levis, cuius latera e cratibus texta sunt': Liburnus... tunc est quidam currus agilis ad currendum propter ipsius alilitatem (*pro* agilitatem) vlg. wasąższny wozek 1442 WokRacz 135r.

Wsdradza cf. **Rozzdradzać**

Wsdradzał cf. **Rozzdradzać**

Wysezksza cf. **Większać się**

Wymowianie *forma*: l. sg. (o) wymowianiu Rozm 730.

Z n a c z e n i e: 'wypowiadanie, wyrażanie słowami, eloquium, sermo': Thu szye czczye o rozmaytem naszmyevanyv y mące yego (sc. Jesusa) a o vynovanyv (*pro* vymovanyv) tego ystnego naszmyevanya Rozm 730. ~ W Sstp wydrukowano pod hasłem **Winowanie**.

Zaslonnie cf. **Zaslona** (S II)

Zasucha *forma*: n. sg. zasucha ca 1470 RozDom 58v.

Z n a c z e n i e: 'kawalek suszonego lub piezzonego mięsa, frustum exsiccatae vel assutae carnis': Copidium vel copodium id est assatura vel particula carnis sicca vlg. zaszwcha ca 1470 RozDom 58v.

Zbrzydać (cf. **Zb-** Sstp) *forma*: part. praet. pass. n. sg. f. zbrzydana XV med. CatCodJag V 217.

Z n a c z e n i e: 'traktować z pogardą, obrzydzeniem, fastidire, cum taedio tractare, abominari': Verrius: Servicia que (*pro* saevitiaque) eorum abhominaretur, gl. sbrzydana, ab omnibus passius dicit. Orbilius: Que vix ab hominibus consequi, gl. nabythy, possunt XV med. CatCodJag V 217.

Zrzyn *forma*: n. sg. zrzyn 1442 WokRacz 64v.

Z n a c z e n i e: 'ścinka pozostała po obróbce drewna, wiór, assula, ramentum ligneum': Carpentaria proprie srzny (*pro* srzyn) 1442 WokRacz 64v.

Zwić *forma*: part. praet. pass. n. sg. f. zwita 1442 WokRacz 194v.

Z n a c z e n i e: zwita świeca 'świeca zrobiona przez obwijanie knota niestężalym plastrem wosku albo przez skręcenie mniejszych świec, candela ex obvoluto ellychnio favo non rigido vel e contorsis cereis minoribus confecta': Torticium est candela completa vlg. szwyta szwyeczca 1442 WokRacz 194v.

Zwodzicz *f o r m a: n. sg. zwodzicz* 1442 *WokRacz* 133v.

Z n a c z e n i e: ‘rozpustnik, uwodziciel, homo libidinosus, seductor’: Leno... dicitur leccator et venit a lenio... uel leno dicitur consiliator stupri uel procius stupri vlg. szwodziycz 1442 *WokRacz* 133v.

(Żrzadło) Rządło *f o r m a: ac. pl. rządła* 1400 *Kościan* nr 151.

Z n a c z e n i e: ‘lustrum, speculum’: Iaco my Ramsz taco wele swonl (‘wziął’): *trzidzeczsche zlotich a postavecz camch, a poncz grzywen, a zamostrzali, a zadla (*pro* rządła) 1400 *Kościan* nr 151. ~ *Wydawcy czytają* rządła.

Żądła *cf. Żrzadło*

Żeniczny *f o r m a: n. sg. m. żeniczny* 1442 *WokRacz* 81v.

Z n a c z e n i e: żeniczny taniec ‘taniec żniwiarzy, zapewne dożynkowy, saltatio messoria, certe ad messis ferias pertinens’: Coravla est corea specialis sc. szyeniczny tanecz uel dicitur cornv petens, vel poeta, uel est qui cantans ducit coream 1442 *WokRacz* 81v.

Żożalka *cf. Żużalka*

(Żużalka) Żożalka *f o r m a: n. sg. żożalka* XV *p. post. RozOss* I 42vb.

Z n a c z e n i e: ‘masa powstająca z zanieczyszczeń przy wytapianiu rud metalu, też drobne cząsteczki żelaza odskakujące podczas kucia go młotem, scoria vel scobis ferrea’: Calchiton... est illud quod resultat de ferro quando purgatur in fornace vlg. zozalka XV *p. post. RozOss* I 42vb.

Żytawski (*o gatunku sukna, de panni genere*) ‘wyrabiany w Żytawie, Sitaviae confectus’: Nicolaus Gorczicza inculpatus est propter quoddam pannum, scilicet szleftuch, et szytawsky<e> blankytne 1453 *AGZ* XI 396.